

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE DUA / ALKIŞ
(ANLAMBİLİMSEL BİR İNCELEME)**

Mustafa AĞCA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE DUA / ALKIŞ (ANLAMBİLİMSEL BİR
İNCELEME)

Mustafa AĞCA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

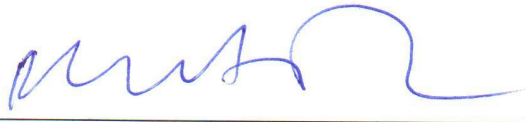
Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Mustafa AĞCA tarafından hazırlanan “Eski Uygur Türkçesinde Dua / Alkış (Anlambilimsel Bir İnceleme)” başlıklı bu çalışma, 17.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN (Başkan)

Doç. Dr. Bülent GÜL (Danışman)

Prof. Dr. Emine YILMAZ

Doç. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN

Doç. Dr. Ferruh AĞCA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

[17.06.2015]

Mustafa AĞCA

TEŞEKKÜR

Başta danıŐmanım Doç. Dr. Bülent GÜL olmak üzere değerli fikirleriyle çalıŐmaya katkıda bulunan Doç. Dr. Ferruh AĞCA, Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR ve Prof. Dr. Emine YILMAZ'a; yardımda bulunabileceklerini her fırsatta dile getirip yalnız olmadığımı hissettiren ArŐ. Gör. Hasan GÜZEL ve ArŐ. Gör. AyŐe KILIÇ'a; gösterdikleri sabır ve manevi destekleri için aileme ve diğer dostlara teŐekkürlerimi sunar, esenlikler dilerim.

ÖZET

AĞCA, Mustafa. "*Eski Uygur Türkçesinde Dua / Alkış (Anlambilimsel Bir İnceleme)*", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde geçen dualar, anlambilimi ve işlevsel dilbilim esaslarına göre incelenmiştir. Bu döneme ait belirli sayıdaki yazılı ürün taranarak dualar tespit edilmiş; yapı ve anlam bakımlarından incelenip çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.

Çalışmanın amacı, dua işaretleyicisi olarak kullanılan dilsel formlardaki çeşitliliği ortaya koyarak sadece emir-istek kipiyle değil, diğer kip ve işaretleyicilerle de dua kiplik alanının işaretlenebildiğini göstermek; bu dönemdeki duaların hangi amaçlarla, hangi durumlarda söylendiklerini tespit edip dönemin sosyal görünümüne ışık tutmaktır.

Çalışmada yöntem olarak anlambilimsel-işlevsel bakış açısı benimsenmiştir. Öncelikle, belirlenen metinler okunmuş ve dua anlamı taşıyan sözler tespit edilerek derlenmiştir. Türkiye Türkçesine aktarılan duaların dilsel işaretleyicileri tespit edilmiş; bu işaretleyiciler, işaretledikleri anlam alanı bakımından incelemeye tabi tutulmuştur. İkinci olarak, yazılış amaçlarına ve konularına göre ayrıntılı bir sınıflama yapılmıştır.

Bu çalışma sonucunda, Eski Uygur Türkçesinde biçimbilgisel işaretleyiciler dışında, çeşitli analitik yapıların, sözlüksel, sözdizimsel, sözlüksel-sözdizimsel bağıntılı işaretleyicilerin ve eksilteli yapıların, küçük anlam farklarıyla dua işaretleyicisi olarak kullanıldığı; Eski Uygur Türkçesine ait duaların, içerik olarak büyük oranda Maniheizm ve Budist kültür çevrelerinin etkisini taşıdığı, ancak eski Türk inançlarının, geleneklerinin, toplumsal değerlerinin ve Eski Uygur Türklerinin dünya görüşünün bu metinlere yansıdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Eski Uygur Türkçesi, dua, alkış, kiplik, anlambilimi, işlevsel dilbilimi.

ABSTRACT

AĞCA, Mustafa. *Prayer / Blessing in the Old Uighur Turkish (A Semantic Study)*,
Master's Thesis, Ankara, 2015.

In this study, prayers in the Old Uighur Turkish period texts have been studied according to the semantics and linguistics functional basis. A certain number of written products of this period have been searched and the prayers have been determined. These prayers have been classified in various ways after analyzing in terms of structure and meaning properties.

The purpose of the study is to demonstrate diversity of linguistic forms used as marker for prayer and to prove not only the imperative-optative mode, the other modes and markers also can mark the modality of prayer. Besides, it is to highlight social view of the period and to determine that the prayers of this period were told what purpose and in which situations.

Semantic-functional perspective has been preferred as a method of study. First, the specified texts were read and prayers have been determined and collected. The prayers have been transferred Turkish (in Turkey) and their linguistic markers have been determined. These markers have been analyzed in terms of semantic field that they mark. Second, a detailed classification have been made according to their written goals and issues.

As a result of this study, in Old Uighur Turkish, various analytical structures, lexical, syntactic, lexical-syntactic correlative markers and elliptical structures have been determined except morphological markers used for prayer. The content of the prayers of the Old Uighur Turkish has been identified largely as being at the effect of the Manichaeian and Buddhist cultures. But, the old Turkish beliefs, traditions, social values and the worldview of the Old Uighur Turks has been found to be reflected in the texts.

Key Words

Old Uighur Turkish, prayer, blessing, modality, semantics, functional linguistics.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
III. ARAŞTIRMADA UYGULANAN YÖNTEMLER	1
IV. ARAŞTIRMANIN KORPUSU	2
V. TEZİN YAZIMI, DÜZENİ, METİNLERİN DÜZENLENİŞİ HAKKINDA BİLGİLER	4
1. BÖLÜM: DUA / ALKIŞ	7
1.1. TÜRK YAZI DİLLERİNDE DUALAR / ALKIŞLAR	8
1.1.1. Tarihî Türk Lehçelerinden Dua Örnekleri.....	10
1.1.2. Çağdaş Türk Lehçelerinden Dua Örnekleri	14
1.2. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE DUALAR	20
1.3. TÜRKİYE'DE DUALAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	21
2. BÖLÜM: İNCELEME	24
2.1. YAPILARINA (DİLSEL İŞARETLEYİCİLERİNE) GÖRE DUALAR	24
2.1.1. Türkçede Kiplik ve Kip Kategorisi	24
2.1.2. Kipliğe Anlambilimsel ve İşlevsel Yaklaşım	25
2.1.3. Dilek-İstek Kipliği Anlam Alanı	27
2.1.4. Tarihî Türk Lehçeleri Dilbilgisi Kitaplarında Dilek-İstek Kipliği ve Kipleri	28
2.1.5. Dua Alt Anlam Alanı ve Dilsel İşaretleyicileri	29
2.1.5.1. Biçimbilgisi Öğeleri / Biçimbilgisel İşaretleyiciler	30
2.1.5.1.1. Ekler	31
2.1.5.1.1.1. Emir-İstek Ekleri	31
2.1.5.1.2. Analitik Yapılar	37

2.1.5.1.2.1. "fiil + emir-istek + erti"	38
2.1.5.1.2.2. "(fiil + -GAlI) fiil + DAÇI bol- + emir-istek"	42
2.1.5.1.2.3. "fiil + mAK + iyelik bol- + emir-istek"	45
2.1.5.1.2.4. "-sAr erti"	50
2.1.5.1.2.5. "-GAy (erti)"	50
2.1.5.1.3. Edatlar	53
2.1.5.1.3.1. için	54
2.1.5.1.3.1.1. "ötünü tegin- birleşik fiili ... + için edatı"	54
2.1.5.1.3.1.2. "ne için ... + fiil + mAz + şh. zam."	54
2.1.5.1.3.1.3. "(inanu yükünü teginürbiz ...) fiil + -DAÇI için ... "	55
2.1.5.1.4. Kiplik Yardımcı Fiiller	56
2.1.5.1.4.1. tegin-	57
2.1.5.1.4.2. yarlıqa-	58
2.1.5.1.4.3. ötün-	58
2.1.5.2. Sözlük Öğeleri / Sözlüksel İşaretleyiciler	59
2.1.5.2.1. Kiplik Bildiren Zarflar ve Kiplik Sözler	59
2.1.5.2.2. Kiplik Yüklemler / Fiiller	60
2.1.5.2.2.1. yalvar- / kşanti ötünü tegin- / yalvara tegin- / ötünü yalvaru tegin- / yalvaru qut qol-	61
2.1.5.2.2.2. tile-	62
2.1.5.2.2.3. küse- / küseyü tegin- / küseyü qut qolunu tegin-	63
2.1.5.2.2.4. ötünü tegin-	64
2.1.5.2.2.5. qut qolunu küş öritü tegin-	64
2.1.5.2.2.6. qut qolunu yükün-	65
2.1.5.2.2.7. qut qol-	65
2.1.5.2.2.8. qut qolunu tegin-	65
2.1.5.3. Sözdizimi Öğeleri / Sözdizimsel İşaretleyiciler	66
2.1.5.3.1. Sözdizimsel-Sözlüksel İşaretleyiciler	66
2.1.5.3.1.1. ".... fiil + kip + şh. zam. erser boşunu ötün-"	66
2.1.5.3.1.2. "inanu yükünü teginürbiz ... fiil + -DAÇI için ... "	67
2.1.5.3.2. Eksilteli Yapılar	68
2.2. KULLANIM AMAÇLARINA / KONULARINA GÖRE DUALAR	69
2.2.1. İnanç, İman ve İtikatla İlgili Dilekler	70

2.2.1.1. Tanrı(lar), Buddha(lar), Rahip ve Asiller İçin Yapılan Kutsama	71
2.2.1.2. Dileklerin Yerine Gelmesi ve İbadetlerin Kabulü İçin	73
2.2.1.3. Öğreti Mücevherinin Öğrenilmesi, Tebliğ edilmesi, Yayılması, Başkalarına Ulaşması ve Korunması İçin	75
2.2.1.4. Nirvâna'ya Ulaşma Dileği.....	80
2.2.1.5. Buddha Saygınlığına Ulaşma Dileği.....	83
2.2.1.6. Yapılan İbadet (kesilen kurban) ve Hizmetlerin Kabulü ve Sevap / Mükâfat Dilekleri.....	86
2.2.1.7. Kutluların ve Kutsalların Duasını Almak İçin	88
2.2.1.8. Din, Öğreti Adına Sıkıntı ve Eziyet Çekme Dileği	90
2.2.1.9. Öğretinin Zevkine Varma ve (Öğreti Sayesinde) Mutluluğa Ulaşma Dileği	90
2.2.1.10. Okunan ve Yazılan Öğretinin Sevap ve Fayda Getirmesi İçin	91
2.2.1.11. Kutsal Varlıklarla Birlikte Yaşama, Doğma, Karşılaşma, Haşrolma, Onlara Hizmet Etme vs.....	92
2.2.1.12. Kutsal Varlıkların Yerine Geçme / Manevi Dereceyi Artırma Dilekleri	98
2.2.1.13. Kutsal Yerlerde Doğmak, Bulunmak, Yaşamak İçin	99
2.2.1.14. İmandan Ayrılmama, Fani Dünyaya Bağlanmama Dilekleri	102
2.2.1.15. İyiliği Başkasına Aktarma / Sevap Tevcihi	103
2.2.1.16. Aydınlanma, (İtikatta) Derinleşme Dileği	104
2.2.1.17. İyi Ameller İçin Dilekler.....	108
2.2.2. Koruyucu Dilekler.....	109
2.2.2.1. Maddi Boyutlu Koruyucu Dilekler.....	109
2.2.2.1.1. Genel Anlamda Kötülüklerle Karşı.....	110
2.2.2.1.2. Vahşi Hayvanlara Karşı	113
2.2.2.1.3. Kötü Düşünceli Kişi ya da Varlıklara Karşı.....	114
2.2.2.1.4. Açlık, Susuzluk ve Diğer Bedenî Eziyetler vb. Maddi Sıkıntılardan Korunma Dileği	115
2.2.2.1.5. Hastalık, Yaşlılık, Ölümle İlgili Korunma Dilekleri	118
2.2.2.1.6. Duyu Organlarını Maddi Kötülüklerden ve Dünyalık Şeylerden Uzak Tutmak İçin	120
2.2.2.1.7. Mala Mülke Gelebilecek Zararlara Karşı.....	121
2.2.2.1.8. Kötü Amellerden Koruma / Korunma Dileği.....	122
2.2.2.1.9. Sevgililerden vd. Ayrı Düşmemek İçin	124
2.2.2.2. İnançlarla İlgili / Manevi Boyutlu Koruyucu Dilekler	125

2.2.2.2.1. Samsâra'dan, Cehennemden, Doğum ve Ölümle ilgili Azaplardan Kurtulma.....	125
2.2.2.2.2. Genel Anlamda Kurtuluş İçin	130
2.2.2.2.3. Ayıplanma, Eleştiriye Karşı Dilekler	131
2.2.2.2.4. Kötü Hasletlere ve Davranışlara Karşı	131
2.2.2.2.5. Cahilliğe, Bilgisizliğe vb. Karşı	134
2.2.2.2.6. Kötü Ruhlar ve Gönüldeki Hastalıklara Karşı	135
2.2.2.2.7. İşlenen Günahlar ve Kötü Davranışlar Sebebiyle Gelecek Cezalardan Kurtulma.....	137
2.2.2.2.8. Genel Olarak Koruma / Korunma ve Şefaatchi Olma / Olunma Dileği ...	137
2.2.2.2.9. Sıkıntı, Dert, Eziyet, Endişe vb. İçin Yapılan Dilekler.....	140
2.2.2.2.10. Tehlikeli, Zorluklarla Dolu Yerlerde Doğma, Bulunmaya Karşı.....	141
2.2.2.2.11. Dünyalık ve Faydasız, Boş Söz ve Davranışlardan Korunma Dileği	142
2.2.3. Tövbe Duaları.....	142
2.2.3.1. Genel Olarak Günahlara Karşı Bağışlanma Dileği	142
2.2.3.2. Kötü Amellere Bağlı Günahlara Karşı.....	145
2.2.3.3. Tanrıya / Kutsallara Karşı İşlenen Günahlar İçin (Yalan Söyleme, Küfre Girme, İnançsızlık, Kötü Söz, Bencillik)	148
2.2.3.4. Diğer Canlılara Karşı Yapılan Kötülükler İçin.....	149
2.2.3.5. Peygamberler, Rahipler ve Öğretiye Karşı Yapılan Saygısızlıklar İçin	150
2.2.3.6. Kişiye Ait Bütün Kötü Hasletler ve Düşünceler, Sözler ve Davranışlara Bağlı Günahlar İçin	152
2.2.3.7. Dünyalık Şeylere Bağlılık (nefis, mal mülk sevgisi, cimrilik, israf vs.) ve Kutsî Emir ve İbadetlerin (dua, oruç, sadaka) Eksik ve Samimiyetsizce Yapılmasına Karşı	154
2.2.4. Diğer İyi Dilekler.....	156
2.2.4.1. İnsanla İlgili Fitrî ve Nefsî Dilekler.....	156
2.2.4.1.1. Doğruluk, Samimilik vb. Konularda	156
2.2.4.1.2. Duyu Organlarıyla Tadılabilir Maddi Zevk Dilekleri.....	157
2.2.4.1.3. Duyu Organlarıyla İlgili Manevi Zevk Dilekleri.....	158
2.2.4.2. Devlet ve Millet, İl, Töre, Ordu İçin İyi Dilekler.....	160
2.2.4.3. Devlet Büyüklerine Yapılan Dualar	162
2.2.4.4. Toplum Hayatıyla İlgili	166
2.2.4.4.1. İyi Amel, Öğreti Sahipleri ve Öğrenciler İçin.....	167

2.2.4.4.2. Cemaate, Topluluğa İyilik Dileği	167
2.2.4.4.3. Sosyal ve Dinî Hayatın Zorluklarını ve Gereklerini Yansıtanlar (Ölüleri, canlıları yemek, kanlarını içmek vs.).....	168
2.2.4.5. İnsanî Duygularla İlgili dilekler.....	169
2.2.4.5.1. Şan Şöhret, Güzellik, Erdem ve Mükemmellik Dilekleri	169
2.2.4.5.2. Olağanüstü Güç ve Yetenek, Zekâ Dilekleri.....	173
2.2.4.5.3. Akliselim, Basiret, Feraset Dilekleri	174
2.2.4.5.4. İç Güzelliği, Gönül Güzelliği Dilekleri	174
2.2.4.5.5. Uzun Ömür Dilekleri	176
2.2.4.5.6. Soy ve Soyun Devamı İçin.....	179
2.2.4.5.7. Sosyal Statü Dilekleri	180
2.2.4.5.8. Esenlik, Mutluluk, Kutluluk Dilekleri.....	180
2.2.4.5.9. Sıkıntısız, Kötülükten, Tehlikeden Uzak Bir Yaşam İçin	183
2.2.4.6. Mal Mülk İle İlgili	185
2.2.4.6.1. Maddi İhtiyaç Dilekleri	186
2.2.4.6.2. Bolluk, Zenginlik, Bereket Dilekleri.....	187
2.2.4.7. Bilgelik Dileği	193
2.2.4.8. Dişilik / Kadınlık ile İlgili Yapılan Dualar	195
2.2.4.9. Güzel Konuşma Erdemi (Belagat) Dileği	196
2.2.4.10. Birlik ve Beraberlik Dileği.....	197
2.2.4.11. Tabiat Varlıklarına Yapılan Kutsamalar.....	198
2.2.4.12. Merhamet Dileği.....	199
2.2.4.13. Günlük Yaşam / Olaylarla İlgili Kalıplaşmış Olarak Kullanılan İyi Dilekler	200
3. BÖLÜM: SONUÇ	204
KAYNAKÇA	206
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	214
EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	215
ÖZGEÇMİŞ	216

KISALTMALAR DİZİNİ

- ADİL ORUCOV, A. vd. (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*. C. 1, Bakı: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası.
- a.g.e. adı geçen eser
- bk. bakınız
- BT XXVI KASAI, Y. (2008). *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- BT XXV(1) WILKENS, J. (2007). *Berliner Turfantexte XXV (1)*, Das Buch von der Sündentilgung, Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kılıguluk Nom Bitig, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- DS (2009). *Derleme Sözlüğü*. C. 1, Ankara: TDK Yay.
- DLT (2007). *Dîvânu Lugâti't-Türk Mahmûd el-Kâşgarî* (DANKOFF, R., J. Kelly *Mahmûd El-Kâşgarî Dîvânü Lugâti't-Türk'ten Çevirenler: S. T. Yurtsever - S. Erdi*), İstanbul: Kabcacı Yay.
- DOTL ÖZTOPÇU, K. vd. (1999). *Dictionary of the Turkic Languages*. London and New York: Routledge.
- Ernteseğen(1) ZIEME, P. (1975). *Ein Uigurischer Ernteseğen*, *Altorientalische Forschungen*, 3, p.109.
- Ernteseğen2 MOLNAR, A, P. Zieme, (1989). *Ein Weiterer Uigurischer Ernteseğen*, *Altorientalische Forschungen*, 16: 1, p. 140.
- ETŞ ARAT, R. R. (1986). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Yay.
- HT V35/17-21 *Hsüen Tsang Biyografisi*, bk. "Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi".
- Huast. ÖZBAY, B. (2014). *Huastuanift, Maniheist Uygurların Tövbe Duası*, TDK Yay.

- Jut.Sek. ODA, J. (2010). *A Study of Buddhist Sutra Called Sekiz yükmek yaruq or Sekiz törlügin yarumış yaltrımış in Old Turkic*, Kyoto: Hozokan.
- KTLS Komisyon, (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Mai.Tek. TEKİN, ř. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancılarıng Mehdısi, Maitreya ile Buluşma Uygurca iptidaı bir dram (Burkancılığın vaiphasika tarikatine ait bir esrin Uygurcası)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay.
- SuvKaya KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yay.
- T II Y ZIEME, P. (1969). "Ein uigurisches Sündenbekenntnis", Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXII 1. s.107-121.
- T II Y 40.5 [U 3117] /48-50 *Tövbe Duası* (13. yy), bk. "Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi".
- TDEKTAS (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. C. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- TDK (2011). TÜRKÇE SÖZLÜK. Ankara: TDK Yay. / Türk Dil Kurumu
- TEMA (2007). *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*. C. 8, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- TS (2009). TARAMA SÖZLÜĞÜ. C. 1, Ankara: TDK Yay.
- TTI BANG, W., A. von Gabain, (1929). *Türkische Turfan-Texte I*, Berlin.
- TTII BANG, W., A. von Gabain, (1929). *Türkische Turfan-Texte II*, Berlin.

TTIII	BANG, W., A. von Gabain, (1930). <i>Türkische Turfan-Texte III</i> , Berlin.
TTIV	BANG, W., A. von Gabain, (1930). <i>Türkische Turfan-Texte IV</i> , Berlin.
TTV	BANG, W., A. von Gabain, (1931). <i>Türkische Turfan-Texte V</i> , Berlin.
VATEC	<i>Vorislamische Alttürkische Texte: Elektronisches Corpus</i> (İslamiyet Öncesi Eski Türkçe Metinler: Elektronik Derlem)
vb.	ve benzeri
vs.	vesaire

ÖNSÖZ

Dua, insanın kutsal saydığı ve dünyadaki olguları yönlendirme gücü bulunan doğaüstü gerçeklikle iletişim kurmasıdır. Toplu ya da tek başına dua, tarih boyunca bütün dinlerin ortak özelliklerinden biri olmuştur. Dualar, bir toplumun maddi ve manevi kültürünü, inançlarını, değer yargılarını yansıtan, kısa ve derin anlamlı, etkileyici ve duygu yüklü sözler arasında yer alır. Dualar muhabata karşı iyi dilekleri ifade eder.

Türkçenin sözlü ve yazılı ürünlerinden olan dualar, farklı dilsel yapıları bünyesinde bulunduran ve içinde barındırdığı kültürel birikimleri aksettiren sözler arasında yer alır. Alkış olarak da adlandırılan dualar, bütün Türk dilli alanlarda kullanılan dilsel formlardır. Türkçenin diğer dönemlerinde ve lehçelerinde olduğu gibi Eski Uygur Türkçesi döneminde de dualar geniş bir yer tutar.

Konuşurun dile yansıyan tutumlarını ifade eden kiplik sözler, bunun yanında, aktarılan bilginin gerçekliğini ve gerçekleştirilebilirliğini de yansıtır. Anlamsal bir kategori olan kiplik, sadece biçimbilgisel işaretleyicilerle karşılanmaz. Kipliğin, biçimbilgisel işaretleyicilerden başka sözlüksel, sözdizimsel, edimbilimsel ve vurgu, ton, durak gibi bürünsel işaretleyicileri de vardır.

Kiplik alanlardan olan isteme anlam alanı, Türkçede üzerinde en çok tartışılan ve çalışmalar yapılan anlambilimsel alanlardan biridir. Bunda, isteme kipliğinin emir, istek, dilek vesaire alt anlam alanlarına ayrılması ve bu anlam alanlarının çok sayıda işaretleyici ile ifade edilebilmesi en önemli etkidir. Bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesi bağlamında ele alınan dua, isteme kipliğinin alt anlam alanlarından biri olarak değerlendirilmiştir ve bu doğrultuda dua işaretleyicisi olarak kullanılan çeşitli dilsel formlar incelenmiştir.

Dua anlam alanını işaretleyen dilsel formların anlambilimsel-işlevsel bakış açısıyla incelenmesi, yapım ve çekim kategorilerini büyük oranda eklerle gerçekleştiren Türkçede, biçimbilgisel işaretleyicilerin yanında sözlüksel ve sözdizimsel bağıntılı işaretleyicilerin de kullanıldığının vurgulanması; incelemenin Eski Uygur Türkçesi bağlamında yapılması, bu dönem Türkçesinin zengin ifade olanaklarını ortaya koyması

bakımından önemlidir. Bu döneme ait duaların söyleniş amaçlarına ve konularına göre sınıflanarak bu sınıflama üzerinden Eski Uygurların maddi ve manevi kültürü, inançları, değer yargıları ve yaşam şartlarına dair çıkarımlarda bulunulması, dönemin sosyal ve kültürel yaşamına ışık tutulması bakımından ehemmiyet taşır.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmanın konusunu, Eski Uygur Türkçesi dönemine ait yazılı ürünlerde geçen dua sözlerinin tespiti, bu duaların konularına ve kullanım amaçlarına göre sınıflandırılması, farklı formlardaki duaların yapı ve anlam bakımlarından incelenip dilek-istek kipliğinin alt anlam alanı olan dua kiplik alanını işaretleyen çeşitli dilsel formların anlambilimsel-işlevsel bakış açısıyla ortaya konması oluşturmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmayla, Türk sözlü kültürünün önemli ürünleri arasında olan duaların, Türkçenin tarihî lehçelerinden Eski Uygur Türkçesindeki örneklerini ortaya koymak, bu sözlerin oluşturulmasında dua işaretleyicisi olarak kullanılan farklı dilsel formları tespit ederek bu çeşitliliğin nedenlerini ortaya çıkarmak ve sadece emir-istek kipiyle değil, diğer kip ve işaretleyicilerle de dua kiplik alanının işaretlenebildiğini göstermek; bu dönemdeki duaların hangi amaçlarla, hangi durumlarda söylendiklerini tespit ederek dönemin sosyal görünümüne, Eski Uygur Türklerinin gelenekleri ve dünya görüşüne ışık tutmak amaçlanmıştır.

III. ARAŞTIRMADA UYGULANAN YÖNTEMLER

Araştırmada öncelikle, belirlenen metinler okunmuş ve dua anlamı taşıyan sözler tespit edilerek derlenmiştir. Türkiye Türkçesine aktarılan bu sözler, inceleme bölümünün ilk kısmında dilsel işaretleyicileri tespit edilerek anlambilimsel-işlevsel bakış açısıyla, her bir dilsel form, işaretlediği anlam alanı açısından ve çeşitli özellikleri bakımından incelemeye tabi tutulmuştur. İkinci kısımda, yazılış amaçlarına ve konularına göre ayrıntılı bir sınıflamaya tabi tutulmuş, örnekler üzerinden, Eski Uygur Türklerinin dinî, iktisadî, sosyal yönleri; toplumsal değerleri ve dünya görüşleri hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

IV. ARAŞTIRMANIN KORPUSU

Örneklerin derleneceği metinler seçilirken, bol ve çeşitli malzeme elde edebilmek için Budist ve Maniheist çevreye ait dua kitapları, din dışı metinler ve çeşitli özelliklerde ve çevrelere ait metinleri içeren derleme eserler tercih edildi. Taranan eserlerden *Altun Yaruk*, *Kşanti Kulguluk Nom Bitig* ve *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone* Budist çevreye; *Huastuanift*, *Türkische TurfanTexte* (I, II, III, IV, V) Maniheist çevreye aittir. *Eski Türk Şiiri*, Reşit Rahmeti Arat'ın Budist, Maniheist, İslamî ve Hristiyan çevreye ait şiirleri topladığı bir çalışmadır. Bu eserin Budist ve Maniheist çevreye ait metinlerin verildiği kısımları taranmıştır. Taranan metinler arasında, Zieme'nin tarla hasadıyla ilgili duaları içeren iki makalesi de vardır. Metinlerin kaynak bilgileri ve kullanılan kısaltmalar aşağıdaki gibidir:

BT XXVI: KASAI, Y. (2008). *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.

BT XXV(1): WILKENS, J. (2007). *Berliner Turfantexte XXV (1)*, Das Buch von der Sündentilgung, Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kulguluk Nom Bitig, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.

Erntesege (1): ZIEME, P. (1975). *Ein Uigurischer Erntesege*, Altorientalische Forschungen, 3, p.109.

Erntesege2: MOLNAR, A, P. Zieme, (1989). *Ein Weiterer Uigurischer Erntesege*, Altorientalische Forschungen, 16: 1, p. 140.

ETŞ: ARAT, R. R. (1986). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Yay.

Huast.: ÖZBAY, B. (2014). *Huastuanift, Maniheist Uygurların Tövbe Duası*, TDK Yay.

SuvKaya: KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yay.

TTI: BANG, W., A. von Gabain, (1929). *Türkische Turfan-Texte I*, Berlin.

TTII: BANG, W., A. von Gabain, (1929). *Türkische Turfan-Texte II*, Berlin.

TTIII: BANG, W., A. von Gabain, (1930). *Türkische Turfan-Texte III*, Berlin.

TTIV: BANG, W., A. von Gabain, (1930). *Türkische Turfan-Texte IV*, Berlin.

TTV: BANG, W., A. von Gabain, (1931). *Türkische Turfan-Texte V*, Berlin.

Taranan metinler dışında, tespit edilen farklı yapıların örnek sayılarını arttırmak ve diğer birkaç yapıya ait örnekler bulmak için "Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi (7.-13. yy.)" adlı internet tabanlı derlemden faydalanılmıştır. Derlemden elde edilen örneklerin bulunduğu metinlerin kısaltmaları ve kaynak bilgileri aşağıdaki gibidir:

HT V35/17-21: *Hsüen Tsang Biyografisi*, bk. "Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi".

Jut.Sek.: ODA, J. (2010). *A Study of Buddhist Sutra Called Sekiz yükmek yaruq or Sekiz törlüğün yarumış yaltrımış in Old Turkic*, Kyoto: Hozokan.

Mai.Tek.: TEKİN, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancuların Mehdîsi, Maitreya ile Buluşma Uygurca iptidaî bir dram (Burkancılığın vaiphasika tarikatine ait bir esrin Uygurcası)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay.

T II Y: ZIEME, P. (1969). “*Ein uigurisches Sündenbekenntnis*”, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXII 1. s.107-121.

T II Y 40.5 [U 3117] /48-50: *Tövbe Duası* (13. yy), bk. "Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi".

V. TEZİN YAZIMI, DÜZENİ, METİNLERİN DÜZENLENİŞİ HAKKINDA BİLGİLER

Dua ve alkış sözcükleri arasında anlam alanı bakımından küçük bir fark olmakla birlikte, genel olarak ikisi de birbirinin yerine kullanılabilir. Tezin başlığında iki sözcük de kullanılmıştır; diğer kısımlarda ise terim olarak büyük oranda dua sözcüğü kullanılmıştır.

Çeşitli çalışmalardan metinler taranarak örnekler tespit edildiği için metinlerin yazımında birlik sağlamak amacıyla, taranan metin yayımlarından örnekleri olduğu gibi aktarmak yerine bazı sesleri karşılamak için belirli karakterler tercih edilmiştir. Taranan metinlerdeki çeşitli transkripsiyon işaretlerine karşılık olarak kullanılan işaretler şunlardır: č > ç, ğ > γ, ž > j, k > q, ng > η, š > ş.

Metinlerin çevirisinde, taranan metin yayımında Türkiye Türkçesine aktarma varsa aynısı alınmış, Türkçe dışında bir dilde hazırlanmış ve Türkiye Türkçesine çevirinin olmadığı çalışmalarda ise çalışmanın sözlük kısmından yararlanılarak örnek metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bazı metin yayımlarında bulunan bağlamli dizinler, örnekleri Türkiye Türkçesine aktarmada oldukça yararlı olmuştur.

Eski Türk Şiiri adlı eserden alınan örneklerde, metnin çeviri kısmına mümkün olduğunca müdahale edilmemeye çalışılmış, ancak anlamlandırmada uygun görülen bazı yerlerde küçük değişiklikler yapılmıştır. Bazı ifadelerde, günümüz Türkçesine uygun olarak sadeleştirmeye gidilmiştir.

Tespit edilen dua örneklerinin büyük bölümü Tanrı, Buddha gibi kutsal güçlere yöneltilen *küsüüm ol* "Dileğim şudur.", *kut küsüş kolurmen* "Kutluluk dileğinde bulunurum.", *küsüş öritip kut koltı* "Dua yükseltip kutluluk diledi." gibi kalıp ifadelerle başlamaktadır. Özellikle tarama aşamasında, dua örneklerini tespit etmeyi oldukça kolaylaştıran bu ifadeler, tespit edilen örnekleri istek sözlerinden ayırmada ölçü olarak kullanılmıştır.

Tanrı sözcüğünün yazımında çoğul eki almış olanlar, cins isim olarak değerlendirip küçük harfle başlatılmış, tekil olarak kullanılanlar ise özel ad olarak değerlendirilip büyük harfle başlatılmıştır. Buddha ve diğer adlar da aynı şekilde değerlendirilmiştir.

Türkiye Türkçesine aktarımda olabildiğince metni değiştirmeden, aslına yakın ifadeler kullanılmaya çalışılmış, ancak anlamın karmaşılaşacağı düşünüldeği yerlerde serbest çeviri tercih edilmiştir. Bazen parantezler açılarak, anlamı netleştirecek ifadeler eklenmiştir. Asıl metinde okunamamış eksik yerlerdeki anlam bütünlüğünü sağlamak için aktarımda köşeli parantez açılarak eksik yerler anlam olarak tamamlanmaya çalışılmıştır.

Birden fazla örneği bulunan dua örneklerinin sadece biri alınıp diğerlerinin metinlerde geçtiği yerler parantez içinde belirtilmiştir.

Bu çalışmada *dua* ve *dilek* sözcükleri sıkça birbirinin yerine kullanılmış, dua-dilek ayrımı yapılmamıştır. Dua ile *istek* birbirinden farklı anlambilimsel alanlar olarak düşünölmüş, duayı istekten ayıran başlıca özellik olarak muhatap esas alınmıştır. Muhatabın Tanrı ya da kendisinden medet umulan diğer kutsal varlıkların olduğu cümleler dua olarak kabul edilmiştir. Örnekleri yapı bakımından incelerken kolaylık sağlaması için birbiri ardı sıra gelen dualar, ayrı ayrı değerlendirilmiştir. İlk bakışta isteğe benzeyen bazı cümleleri bağlam içerisinde değerlendirip öncesine bakıldığında muhatapın Tanrı ya da diğer kutsal varlıklar olduğu görülecektir.

Çalışmada, muhatap ve diğer etkenler göz önünde bulundurularak ve geçtiği bağlam dikkate alınarak, *tile-*, *küse-*, *ötün-* ve türevleri olan *tilek*, *küsüş*, *ötüg* sözcüklerinin 'dua etmek' ve "dua" anlamlarında olduğu kabul edilmiş; bunların sözlüksel işaretleyici olarak kullanıldığı cümleler ise dua cümlesi olarak değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM: DUA / ALKIŞ

Dua, insanın kutsal saydığı ve dünyadaki olguları yönlendirme gücü bulunan doğaüstü gerçeklikle iletişim kurmasıdır. Toplu ya da tek başına dua, tarih boyunca bütün dinlerin ortak özelliklerinden biri olmuştur. Duanın ilkel biçiminin belirleyici özelliklerinden biri, yeryüzündeki kötülük ve tehlikelerden korunma, dünya nimetlerinden yararlanma isteğidir. Duaların bir kısmı, başlangıçtaki doğaçtan ve serbest anlatımlarının yerine zamanla değişmez kalıplara bürünmüştür (Seyfeli 2002: 853). Bugün kalıp söz olarak adlandırılan dil birimlerinin büyük bölümünü bunlar oluşturur.

Dualar, bir toplumun maddi ve manevi kültürünü, inançlarını, değer yargılarını yansıtan, kısa ve derin anlamlı, etkileyici ve duygu yüklü sözler arasında yer alır. Dualar muhabata karşı iyi dilekleri ifade eder. Dua, bize ya da başkalarına yardım etmesi ve ihtiyaçlarımızı yerine getirmesi için bir yakarış, ricada bulunma, Tanrı(lar)'a sunulan samimi bir dilekçedir.

Yaratılışı gereği insanoğlu kendi irade sınırlarını aşan istekleri doğaüstü güçlerine inandığı kutsal varlıklardan talep eder. Varlığına inanılan kutsallara sunulan ricalar da yine onlara yakışır şekilde kusursuz olmalıdır. Bu amaçla dile getirilen dualar, halk arasında büyük öneme sahiptir. Bunun yanında dualar, kişilerin başkaları hakkındaki duygu ve düşüncelerini aktarma yolu olarak da kullanılır. Beğenilen, olumlu karşılanan her türlü davranış ve tavır dua ile övülür.

Dua, varlığına inanılan yüce varlıklardan her türlü isteklerini dile getiren insanlarla Tanrı(lar) arasında manevi / ruhani bir iletişim kurmaya yarayan kelimeler dizisidir. Her şeyden yüce olarak kabul edilen Tanrı(lar) ile kurulan bu iletişimde sözcükler özenle seçilmeli, ifade tarzı da O'na yakışır şekilde olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında dua sözlerinde bir ifade farklılığı aramak gerekir. Bu sözler, ifade biçimi ve konuları bakımından dünyanın çeşitli dillerinde benzer olmakla birlikte, kültüre ve dile ait özel unsurlar bakımından her toplumda farklılaşmaktadır.

Dualarda insanlığın tarihî inançlarının etki ve izlerini görmek mümkündür (Seyfeli, 2002: 1640). Dua ve onun zıddı olarak "kötü dua" anlamına gelen beddualar, bir ülkenin kültürü, gelenekleri, âdetleri ve diniyle yakından ilişkilidir. Bir ülkeden diğerine değişiklik gösterebilir ve yalnızca anadili konuşurları için anlam ifade edebilir. Mesela

Farsça "Umarım yaşam camın kırılır." şeklindeki bir bedduayı yalnızca Fars kültür dairesi içinde yetişen ve Farsça konuşan birisi anlayabilir. Yaşam camı, şeytanlar ve cinlere karşı zafer kazanan kahramanın anlatıldığı efsanelere kadar gider. Bu efsanelerde iblisler bir yaşam camına sahiptirler ve kahraman onu bulmak ve savaşı kazanmak için kırmak zorundadır. Birisi bunu bir beddua olarak kullanıyorsa o kişi ve şeytanlar arasında bir benzetme yapmıştır. Böylece, Tanrı'dan o kişiye ölüm getirmesi istenir (Sharifi, 2012: 1912).

Dünyadaki ilk dilbilim araştırmaları ve çalışmalarının, özellikle dualardan oluşan dinî metinlerin açıklanması, anlamlandırılması, korunması gibi amaçlarla ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu da dua ile dil arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

1.1. TÜRK YAZI DİLLERİNDE DUALAR / ALKIŞLAR

Türk sözlü kültürü içinde yüzyıllardır devam eden bir gelenek de *dua / alkış* söyleme geleneğidir. Bu geleneğin eski Türk inanç sistemi içinde var olduğu ve bugün de eski Türk yaşam geleneğini devam ettiren Türk boylarında devam ettiği bilinmektedir (Gül 2011: 337).

Şamanist ve Müslüman Türklerde ad veren ihtiyarın alkışta bulunduğu, Şamanistlerin şamanın alkışına mazhar olmaya çalıştığı, Dede Korkut'un ad verirken alkışlamayı (dua etmeyi) unutmadığı görülür (Britannica 1986: 401).

Türklerde *alkış* "hayır dua", sözün sihirli kuvvetine güvenip ateşe, suya, aya, güneşe, gökyüzüne, yeryüzüne, Tanrı'ya, ata-babaların ruhuna ve her türlü varlığa sığınıp hürmet göstererek insanlara iyilik, günlük işlerinde ve savaşlarında kolaylık, başarı dileme anlamına gelir. Toplumun eski zamanlarından günümüze kadar gelen bu âdete bağlı olarak bugün Kırgızlar arasında, *Tanrı korusun, vardığın yerin ot olsun, felaketin yok olsun, ata-babaların ruhları kollasın* gibi sözler oldukça yaygındır (TDEKTAS 2001: 125).

Türkçenin sözlü ve yazılı ürünlerinden olan dualar, farklı dilsel yapıları bünyesinde bulunduran ve içinde barındırdığı kültürel birikimleri aksettiren sözler arasında yer alır. Türk kültürünün en eski çağlarından beri varlığını sürdüren (Seyfeli, 2002: 1640) bu sözler, bütün Türk dilli alanlarda kullanılan dilsel formlardır.

Edebî bir terim olarak dua, manzum ya da mensur olarak hemen her eserin sonunda şükür ifadesi için bulunur. Mensur eserlerde, genellikle *Tetimme* ve *Hâtıme* başlıkları altında; yazarın çalışmasını sonuca ulaştırmasından dolayı *hamde*, bunun yanında günahlarının bağışlanması, eserinin elden ele dolaşması, şöhret bulması, okuyanın hayır dua ile anması gibi dileklere yer verilir. Manzum eserlerden mesnevilerde de çoğu zaman benzer bir başlıkla, bazen de bir başlığa gerek kalmadan, çalışmanın sonuna doğru duaya yer verilir. Buradaki dua da içerik olarak mensur eserlerden farklı değildir. Dua, bir terim olarak daha çok kaside nazım şekliyle yazılmış türlerin son bölümüne verilen addır (TDEKTAS 2003: 242-243).

Dua kavramının tanımı, TDK'nin hazırladığı Türkçe sözlükte "Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin." şeklinde geçmektedir. Dua sözcüğüyle oluşturulmuş birleşik eylem ve deyimler: dua etmek, duası tutmak, dua almak; birleşik sözler: hayır dua, cenaze duası, hatim duası, karınca duası, pehlivan duası, sofraya duası, yağmur duası, yemek duası (TDK 2011: 720).

Tarama Sözlüğü'nde, *alkış* maddesinde şu bilgiler verilir: "medih, sitayiş, dua". *Ola kim bir ağzı dualının alkışıyla Tanrı bize bir batman ayâl vire didi* (Dede. XIV. 14). *alkış etmek, alkış eylemek, alkış kılmak* "alkışlamak, övmek; tazim etmek, dua etmek". *alkış vermek* "alkışlamak, övmek, dua etmek" (TS 2009: 106-108).

Gülensoy *alkış* sözcüğünün kökenini, *alka-* "övmek, hayır dua etmek" fiilinden yola çıkarak aynı anlamda farazi bir **alkı-* fiiline götürür (2007: 66). Clauson, bu sözcüğün ilk anlamının Tanrı'yı yüceltmek için yapılan "övgü, sena" olduğunu, sonradan sıradan insan ilişkilerinde kullanılmasıyla "dua" anlamı da kazandığını belirtir (1972: 137b). Bugün Türkiye Türkçesinde anlamı daralarak sadece "el çırpma, alkışlama" anlamında kullanılır. Ağızlarda "hayır dua" anlamı devam etmektedir.

Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan dua sözcüğü Arapça "çağırma, seslenmek, istemek; yardım talep etmek" anlamlarındaki *da'vet* ve *da'vâ* sözcükleriyle aynı kökten

türemedir ve "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşen dilek ve yakarış" anlamındadır (Cilacı, 1992: 529). Dua anlamında Türkiye Türkçesinde kullanılan diğer sözcükler *münacat*, *niyaz*, *yakarı*, *yakarış*'tır (TDK 2011: 1727, 1776, 2506).

Türkiye Türkçesi ağızlarında *alkış* (*alhiş*) sözcüğü de bu anlamda kullanılmaktadır. *alkış etmek* (*alkış vermek*) "dua etmek, iyi dileklerde bulunmak" birleşik fiilleri de ağızlar kullanılmaktadır (DS 2009: 223).

Türkiye Türkçesi ağızlarından derlenmiş bazı dua örnekleri şunlardır:

Allah akıl baylığı¹ versin., İyiler kardeşin, Hızırlar yoldaşın olsun., Allah seni sevdiğine kavuştura., Canın sağ olsun. Başa gelmesin, mala gelsin., Ellerin dert görmesin., Eline sağlık, babana rahmet., Sofran dolu ola., Su gibi ömrün uzun olsun. / Düğünün güzün olsun. / Bir oğlun bir kızın olsun., Birin bin olsun. Ambarına buğday yağsın. Bereketli olsun., Tanrı yazın ayransız, kışın yorgansız koymasın. Allah yazımızı yaz ede, kışımızı kış; gelinimizi gelin ede, kızımızı kız (Erol 2007: 25-45).

1.1.1. Tarihî Türk Lehçelerinden Dua Örnekleri

Sözlü ve yazılı edebî geleneğimize baktığımızda dille aktarılan kültürel ürünlerin belli durumlarda söylenen kalıp sözlerle örüldüğünü görürüz. Bunlar içinde ise dualar geniş bir yer tutar.

Orhun Türkçesinde dua anlamındaki sözcüklerden *alkış*, övgü anlamında da kullanılmaktadır.² Orhun Yazıtlarından Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtlarında geçen ...

¹ baylık "zenginlik".

² Alkış sözcüğü, duanın Türkçede en yaygın kullanılan karşılığıdır. Türkçenin her sahasında dua karşılığında yaygın olarak bu sözcük kullanılır. Ancak, alkış kelimesinin daha çok övgü anlamı ön plana çıkmaktadır. Duanın da kavram alanı içerisinde övgü anlamı vardır. Biz bu çalışmamızda Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan dua sözcüğünü kullanmayı tercih ettik.

türük bodun atı küsi yok bolmazun tiyin ...“... Türk halkının (milletinin) adı sanı yok olmasın diye ...” /KT D 20/ (Tekin 2010: 30-31), *kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin* “... Kögmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye ...” /BK D17/ (Tekin 2010: 56-57) ibarelerinde, direkt bir dua anlamı olmasa da duaya yakın bir temenni ifadesi bulunmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde dua anlamında *alkış* ve *öt-* "rica etmek, dilemek" eyleminden türemiş olan *ötüg* "dilek, rica; dua", *kol-* “istemek” eyleminden türemiş *kolunç* “istek; dua” sözcükleri kullanılır. Uygur dönemi Mani metinlerinde *alka-* fiilinin ettirgen çatısı *alkat-* eyleminden türediği anlaşılan ve sıfat-fiil şekli olan *alkatmış* "övgüye değer, övülmüş" sözcüğü de bu çerçevede kullanılmaktadır: "*alkatmış iduk elig uluşug* "övülmüş kutsal ülkeyi ve ulusu" (EDPT, 1972: 138a). *alka-* fiilinin dönüşlü çatısı *alkan-* yine Mani metinlerinde kullanılır: *künke tört alkış alkansığ törö bar erti* "Günde dört kere okunması gereken dua vardı." (EDPT, 1972: 138b). Clauson bu dönem için *alkışımız ötügümüz, ögmek alkış* ikilemelerini, *esengü alkış* "esenlik duası", *alkış al-* "dua almak" örneklerini de verir (1972: 137a).

Elçin, duanın eski Türkçede *ögme* olarak da adlandırıldığını söyler (Elçin 2013: 662).

Karahanlı Türkçesi dönemine ait Türkçenin en eski sözlüğü Dîvânu Lugâtî't-Türk'te *alkış*, "dua etme; övme; birinin iyiliklerini, faziletlerini bir bir sıralama" olarak açıklanmaktadır. Kaşgarlı'nın *ol begke alkış berdi* "O beyi övdü" şeklinde verdiği örnekten sözcüğün *ber-* "vermek" yardımcı fiiliyle kullanıldığı anlaşılıyor (DLT 2007: 140). Clauson bu döneme ait olarak *alka-* "övmek, dua etmek" ve işteş çatı ekiyle genişletilmiş *alkaş-* "birbirini övmek, dualaşmak" fiillerini verir (1972: 139a). *alka-* fiilinin edilgen çatısı *alkan-* da bu dönemde kullanılmıştır: *begke alkış alkaldı* "Bey övüldü ve faziletleri sıralandı." (EDPT 1972: 138b).

Kutadgu Bilig'de dua sözcüğü şu söz grupları içinde geçer: *duaçı bol-*, *duaçı tur-*, *dua kıl-*, *dua id-*, *dua teg-*, *edgü dua*. Birkaç dua örneği de şu şekildedir:

Negü erse arzu tileking kamug

Aça birsü tengri sanga ol kapug

“Ne gibi arzu dileğin varsa, Tanrı sana bunların kapılarını daima açık tutsun.” /6412/

Bayat birsü iki ajun edgüsi

Ava kelsü arzu tilek umdusu

“Tanrı ona her iki dünya nimetlerini ihsan etsin, bütün arzu, dilek ve umdukları eli altında bulunsun.” /5895/

Bolu birsü evren ongay evrülüp

Udu birsü ödleک tilekçe bolup

“Devran onun olsun ve muradınca dönsün; zaman onun arzu ve dileklerine uysun.” /5896/ (Kıymaz 2014)

Harezmi Türkçesi eserlerinden *Nehcü'l-Ferâdis'te*, *dua* ve *dua etmek* anlamlarında kullanılan sözcükler şunlardır: *du'â* "dua", *du'â kıl-* / *du'â okı-* "dua etmek", *du'â-gûy* "duacı, dua eden"; *niyâz* "yalvarma; dua", *niyâz kıl-* "yalvarmak, dua etmek" (Ata 2014: 110, 111, 316). Aynı eserden derlenen birkaç dua örneği aşağıda sıralanmıştır:

hoşluq bolsun yarîblarqa (NF 7/3-4), *dünyâda taqı âhiratda selâmatlıq bolsun* (NF 58/4), *könlüm hoş bolsun* (NF 108/1), *Tağrı te'âlânın berekâtı seniñ üze bolsun* (NF 202/14), *Tağrı te'âlâ bereket bersün saña* (NF 25/4), *Haq te'âlâ sizke hayr cezâ¹ bersün* (NF 85/14), *Tağrı te'âlâ saña edgü cezâ bersün* (NF 101/12), *Tağrı tebâreke ve te'âlâ sizlerke uçtmah ta'âmıdın bersün* (141/1-2), *du'â qıldı taqı aydı: Haq te'âlâ seni yarlıqasun* (NF 86/3) (Ata 2014).

Kuman Türkçesinde *yalbar-* "yalvarmak; dua etmek" anlamlarında kullanılır (Aytaç 1992: 216-217). Kodeks Kumanikus'ta geçen dua örneklerinden bazıları şunlardır:

Atamız, kim köktesen, alıyşlı bolsun seniñ atıñ! Kelsin seniñ hanlıhın, bolsun seniñ tilemegiñ neçik kim kökte, alleı yerde! Kündegi ötmekimizni bizge bugün bergil! Dayı yazuqlarmızni bizge boşatqıl, neçik biz boşatırbiz bizge yaman etkenlerge. Dayı yekniñ sınamaqına bizni küvürmegil, basa barça yamandan bizni qutharıñıl! Amen! (Garkavets 2006: /63 ob./: 27-32)

¹ cezâ "karşılık, mükâfat.

Eski Anadolu Türkçesi'nin en önemli eserlerinden *Dede Korkut Hikâyeleri* hakkında Mehmet Fuat Köprülü'nün, "Türk edebiyatının bütün ürünlerini terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u da diğer kefesine koysanız, Dede Korkut ağır basar." (Üstünova 1998: IV) dediği Türk dilinin bu önemli yadigârlarında duaların en güzel örnekleri, Türkçenin ifade gücünü ve zenginliğini gösterecek şekilde işlenmiştir:

Yöm vireyin hanum: Yirlü kara taglaruñ yıkılmasun. Kölgeliçe kaba ağacuñ kesilmesün, kamın akan görklü suyuñ kurımasun, kanatlaruñ uçları kırılmasun, çapar-iken ağ boz atuñ büdrimesün. Çalışanda kara polat öz kılıcuñ gedilmesün, dürtişür-iken ala gönderüñ ufanmasun, ağ pürçeklü anañ yiri behişt olsun, ağ sakallu babañ yiri uçmağ olsun. Hak yanduran çırağüñ yana tursun, kadir Tañrı seni namerde muhtac eylesesün hanum hey (Aça, 2002: 166).

Selçuklu, Memlûk ve Osmanlı törenlerinde padişah, vezirler, sefere çıkan ordu alkışlanırdı. Osmanlılarda padişahlar Cuma selamlığında attan ya da arabadan inerken *seralkışçı* da denen *alkışçıbaşının* işaretiyle saray hademeleri (hademe-i hassa) tiz sesle,

"Aleyke avnullah, maşaallah, uğurun hayrola, yaşın uzun ola, yolun açık ola, ikbalin efsun ola, saltanatınla mağrur olma padişahım senden büyük Allah var." diye padişahı alkışlardı (dua ederdi) (Britannica 1986: 401).

Alkış merasimi Tanzimat'a (1839) kadar gösterişli bir şekilde alkış çavuşları, saltanatın kaldırılmasına kadar da hassa hademeleri ve Muzika-i Humâyun hademeleri tarafından yerine getirilmiştir. Sultan Abdulaziz'in Mısır seyahatinden sonra alkış âdeti halka da sirayet etmiş, hatta İzmir'deki gayrimüslimler, padişahı "vive le Sultan" sözleriyle karşılamışlardır (Özcan 1989: 471).

Osmanlı Türkçesinde *duagû* / *duahân* "dua eden, duacı" anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı devrinde dinî ve resmî toplantı ve törenlerde dua eden görevlilerden başka, düğün, hatim, mevlit gibi törenlerde dua edenler için de *duagû* sözü kullanılmıştır. Bunlar, hükûmetten maaş ve vakıflardan görev alırlarmış. *dua-yı hayr* "hayır duası", *dua-yı me'sûr* "etkili dua", *dua-yı müstecâb* "Tanrı katında kabul olunan dua" (Larousse 1981: 886) tamlamaları da bu dönemde kullanılmıştır. *Duacı çavuşu*, bu devirde bayram, cülus ve öteki törenlerde, padişah ve sadrazam ata binerken yapılan alkıştan sonra dua eden, bahşiş alan kimsedir (Larousse 1981: 887).

Klasik Türk edebiyatında da şairler çeşitli konularda duaları şiirlerinde işlemişlerdir:

Yıkanlar hâtır-ı nâşâdımı yâ Rabb şâd olsun

Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

/Nâ'îlî-i Kadîm/ (Kazan 2009: 810)

1.1.2. Çağdaş Türk Lehçelerinden Dua Örnekleri

Tarihî Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, çağdaş Türk lehçelerinde de sözlü ve yazılı kültürde duanın önemli bir yeri vardır. Lehçelerde, dua anlamında kullanılan sözcüklerin sayısı çeşitlendiği gibi, çok sayıda dua / alkış örneği tespit etmek de mümkündür.

Azerbaycan Türkçesi'nde dua anlamında *duâ* (KTLS 1991: 16) ve *alkış* "hayır dua", (ADİL 2006: 102) sözcükleri kullanılır. Dua etmek anlamında ise *duala-* (ADİL 2006: 699), *dua et-* / *ele-* (DOTL 1999: 114) sözcük ve birleşik fiilleri kullanılmaktadır. Bu lehçe ile söylenmiş söylenmiş birkaç dua örneği şu şekildedir:

Bu ad bu yigide kutlu olsun!, Babam sağ olsun! Kutlu olsun dövlətiniz!, Allah veren umurun üzülmesin! (TEMA 2007: 32).

Türkmen Türkçesi'nde dua anlamında *doğâ*, *ômîn* (KTLS 1991: 16), *alkış* "hayır dua" (TDEKTAS 2001: 124-125) sözcükleri kullanılır. Dua etmek anlamında ise *doga oka-* (DOTL 1999: 114) birleşik fiili kullanılır:

Alladan gaytsın "Allah'tan dönsün / Allah mükâfatını versin. (maddi-manevi iyilikler karşısında)", *Eyesi gaygırsın* "Allah korusun / saklasın" (Çakır 2014: 219), *Jayı jennet bolsun* "Mekânı cennet olsun.", *Baran yerinde yüzüne seredilsin* "Vardığı yerde yüzüne bakılsın." (Çakır 2014: 221).

Gagavuz Türkçesi'nde *dua* aynı anlamda kullanılan sözcüktür:

Avşam duası: *(Ey) Allah, salver, brak avfet bizim isteyen hem istenmeyen yanılmaklarımızı, hani sözlen, hani işlen, hani bilmeklen hem bilmemeklen, hani gündüs hem hani gece, hani akıllan, hem hani nietlen günahladık, hepsini bize avfet iilikçi gibi, hem insan seven gibi. // Sabah duası: İnsanı seven Zapçı Çorbacı¹, uykudan kalktıynan, sana düşeerim, senin hayrınlan hem sana yalvarıerim: Yardım et bana her bir işte, hem çıkar beni dünnenın her bir fena işinden, hem da şeytanın alatlamasından², hem kurtar beni hem da götür beni senin daimalı padişahluna, zere, Sensin benim yapıcım, hem her bir iiliklere mukaetsin³ hem da sendendir benim bütün umudum, hem Slava-şan⁴ yollarım daimaların daimalarına dak. Amin. (TEMA 2007: 51).*

Başkurt Türkçesi'nde *doğa, namaz* (KTLS 1991: 16) ve *alkış* "hayır dua" (TDEKTAS 2001: 124-125) aynı anlamda kullanılan sözcüklerdir:

sañğıy yulğır bulhın "Kayağın kaygan olsun.", *Teñre hiñe darman birhen / Taw eyehe farman birhen* "Tanrı sana derman versin, / Dağ iyesi ferman versin.", *Malıñ ürsemle bulhın!* "Hayvanların doğurgan olsun!", *Minen kewet, hinen kös!* "Benden kuvvet, senden güç!" (TEMA 2007: 51-53).

Kazak Türkçesi'nde dua anlamında çeşitli sözcükler kullanılmaktadır: *bata, duğa, jalbarınuv* "dua" (KTLS 1991: 16; Koç 2003: 82; Oraltay 1984: 39,69, 88), *algıs* "dua" (Akalin 1990: 19), *duga, batasöz, alkıs* "hayır dua" (TDEKTAS 2001: 124-125). "Dua etmek" anlamında *dua okı-* (DOTL 1999: 114) birleşigi kullanılır. Bu lehçeden derlenmiş dua örnekleri şunlardır:

Bagıñ aşılsın! "Bahtın açık olsun!", *Jolıñ bolsın!* "Şansın yaver gitsin!", *Köp jasa!* "Çok yaşa!", *Ömiriñ uzak bolsın!* "Ömrün uzun olsun!", *Uzagıman jarılkasın (süyindirsin)!* "Bu mutluluğun uzun süreli olsun!" (TEMA 2007: 46); *Koş aman bol, dosım-ay!* "Aman, esen kal, dostum, ey! ", *Anan aytar, balam, şarap işilsin / Künderiniz quwanışpen ötilsin / Kayda barsan, balam, baqtın aşılsın /*

¹ İdareci, sahip, Allah.

² Acelesinden.

³ Sahipsin.

⁴ Övgüye değer şanlı.

Kayğırmaymın, balam, qızım, qoş endi! “Anan söyler, yavrum, şarap içilsin / Günleriniz gülmeye geçsin / Nereye gidersen, yavrum, bahtın açılsın! / Üzülmüyorum, yavrum, kızım, elveda!” (Kuanışbayeva 2002: 21).

Kırgız Türkçesi'nde *duba, bata* (KTLS 1991: 16; Yudahin 2011: 98, 313), *alkış* (Yudahin 2011: 28), *siyunuu* (DOTL 1999: 114) dua anlamında kullanılır. *alkış al-* (Yudahin 2011: 28) ve *namaz okı-* (DOTL 1999: 114) “dua etmek” anlamıyla kullanılan birleşiklerdir:

Köp çaşa! "Çok yaşa!", *Tilegiñ bersin!* "(Allah) dilediğini versin!", *Bay bol!* "Zengin ol!", *Kuday calgasın!* "Allah yolunu açık etsin!", *Alganıñ menen teñ karı!* "Eşinle birlikte yaşlan!", *Toyuña toy ulansın!* "Düğününün sonu gelmesin!" (TEMA 2007: 44-45).

Tatar (Kazan) Türkçesi'nde *doğa, namaz* "dua" (KTLS 1991: 16), *alkış* "hayır dua" (TDEKTAS 2001: 124-125), *namaz ukı-* "dua etmek" (DOTL 1999: 114) bu bağlamda kullanılır. Bu lehçeye ait dua örnekleri şunlardır:

Dünyalarıñ tigiz bulsın, balalarıñ igiz bulsın. "Dünyaların eşit olsun, çocukların ikiz olsun.", *Yürgeninde yulıñ bulsın, Hızır ata yuldaşıñ bulsın.* "Yürürken yolun olsun, Hızır Ata yoldaşın olsun.", *Kürgenge kürkem sabırlık birsin, kürmegenge kürsetmesin.* "Görene görkem sabır versin, görmeyene göstermesin (ölüm için).", *Mañgayıñ yulduzlı bulsın, bürkiñ kunduzlı bulsın.* "Alnın yıldızlı olsun, borkün kunduzdan olsun." (TEMA 2007: 51).

Kumuk Türkçesi'nde *alğış* "hayır dua", *dua* "dua", *dua ohu-* "dua okumak, dua etmek" (Pekacar 2011: 31):

Köp bitsin sabanlar, / Aşamasın kabanlar, / Yaşamasin yamanlar! / Avadanlık, tokluk bolsun! / Bizge yamanlık yorağanlanı, / Yeri-yurtu pokluk bolsun! / Gelin gelsin, yavluk bersin, / Teñiri savluk bersin! / Butun bügüp oltursun, / Butday urçup toltuesun, / Har yılda bir kozlasın: / Bizge yamanlık yorasa, / Bavrun tutup

bozlasın! / Koynuna kolun suğup / Honşulağa barmasın, / Barsa da geç kalmasın. / Ariv katınnı eri ölsün, / Erşi katın özü ölsün! / Hacğa barğan hacileni / Duası kabul bolsun! "Çok bitsin mahsuller, / Yemesin domuzlar, / Yaşamasın kötüler! / Bolluk, tokluk olsun! / Bize kötülük dileyenlerin, / Yeri yurdu bokluk olsun! / Gelin gelsin, havlu versin, / Tanrı sağlık versin! / Dizini büküp otursun, / Bacak gibi iğ doldursun, / Yılda bir doğursun: / Bize kötülük dilerse, / Bağrımı tutup ağlasın! / Koynuna elini sokup / Komşulara varmasın, / Varsa da geç kalmasın. / İyi kadının kocası ölsün, / Kötü kadının kendisi ölsün! / Hacca giden hacıların / Duası kabul olsun!" (TEMA 2007: 33-34).

Karaçay-Malkar Türkçesi'nde bu bağlamda, *algış* "iyi dilek, dua", *algış et-* "iyi dilekte bulunmak, dua etmek" ile, diğer lehçelerde rastlanmayan *algışla-* "güzel sözlerle iyi dilekte bulunmak" sözcüğü kullanılır (Tavkul 2000: 79):

Tüz bolsunla innetle, / Kabil bolsunla aşu tilekle. "Doğru olsun niyetler, / Kabul olsun güzel dilekler.", Egiz egiz tölü tuvsun, / Segiz segiz nasib tuvsun. "İkiz ikiz soyumuz doğsun, / Sekiz sekiz kısmet doğsun.", Kelgen kelin kutlu bolsun, / Köb cönesin, curtlu bolsun. / Kelgen kelinni ayagından, / Cıluv ursun cayagından. / Süyüm bersin közleri, / İynak bolsun sözleri. / İşara küle kelsin, / Eter işin bile kelsin. / Kartlaga bashıç bolsun, / Ol çaşavga açhiç bolsun. / Carık bersin culduzça, / Cıltırasın kunduzça. / Bek cabışsın eri bla, / Et bolgança teri bla. / Taza bolsun turgan üyü, / Cıltırab össün üyürü. / Eter işin terk toltursun, / Apsınlarına ülgü bolsun. / Al tabhanı tayakçı bolsun, / Sora tabhanı tarakçı bolsun. / Akılları tüz bolsun, / Ömürleri cüz bolsun. "Gelen gelin kutlu olsun, / Bahtlı olsun, yurtlu olsun. / Gelen gelinin ayağından, / Sıcaklık gelsin yanağından. / Sevimli olsun gözleri, / Tatlı olsun sözleri. / Güler yüzlü gelsin, / İşinin ehli olup gelsin. / Yaşlılara merdiven olsun, / O hayata anahtar olsun. / Işık versin yıldız gibi, / Parlasın kunduz gibi. / Sıkıca yapışsın kocasına, / Et ile deri gibi. / Temiz olsun evi, / Parlayıp büyüsün ailesi. / Yaptığı işi hemen bitirsin, / Eltilerine örnek olsun. / İlk doğurduğu oğlan olsun, / Sonra doğurduğu kız olsun. / Akılları doğru olsun, / Ömürleri yüz yıl olsun." (TEMA 2007: 38-39).

Altay Türkçesi'nde, *alka-* "hayır dua etmek", *alkış* "dua, hayır dua etme" (Gürsoy-Naskali 1999: 24) sözcükleri kullanılır. Örnekler şunlardır:

Komurgaylu ölöndi, / Bis çappaylık, koy çizin. / Komudaldu cürümdi, / Sananbaylık, undulzın. / Calbıraktu ölöndi, / Bis çappaylık, mal çizin. / Caynalgandu cürümdi, Sananbaylık, undulzın. "Kamışlı otu, / Biz biçmeyelim, koyun yesin. / Kötü hayatı, / Düşünmeyelim, unutulsun. / Yapraklı otu, / Biz biçmeyelim, at yesin. / Kederli hayatı, / Düşünmeyelim, unutulsun.", Aylu-kündü tenerim, / Aru turzın kaçan da. / Arjan suulu Altayım, / Amir turzun kaçan da. / Kündü-aylu tenerim, / Aru turzın kaçan da. / Kutuk suulu Altayım, / Amir turzun kaçan da. "Aylı, güneşli göğüm, / Arı olsun her zaman. / Yer altı sulu Altayım, / Huzurlu olsun her zaman. / Güneşli, aylı göğüm, / Arı olsun her zaman. / Kaynak sulu Altayım, / Huzurlu olsun her zaman." (TEMA 2007: 87-88).

Hakas Türkçesi'nde *alğa-* "hayır duası etmek", *alğas* "hayır duası etme", *alğas-* "(birbirine ve birlikte) hayır duası etmek", *alğas pir-* "hayır duası etmek", *alğasta-* "hayır duası etmek", *süzürük* "dua, yalvarma, yakarış", *süzürin-* "dua etmek, yalvarmak, yakarmak" (Gürsoy-Naskali 2007: 37), *alğista-* "dua etmek", *Uluğdan alğıs al, kiçiğden sös sur* "Büyükten dua al, küçükten haber sor." (Arıkoğlu 2005: 37) gibi çok çeşitli sözcük ve birleşik fiiller kullanılmaktadır:

Paza Huday piske mındağ toğıs pirbezın! "Tanrı bize bir daha böyle bir iş vermesin!" (Yılmaz 2007: 72)

Tuva Türkçesi'nde *algış-yöreel* (Gül 2011: 337), *algış, yöreel* "dua, alkış", *yöreer* "dua etmek", *çalbarur* "yalvarmak, dua etmek, dua okumak" (Arıkoğlu 2003: 4, 117, 20) sözcükleri "dua" ve "dua etmek" anlamlarında kullanılan sözcüklerdir:

Ak bödey algış bolzun! / Aas keji delgem bolzun! / Alışkı, öñnük kövey bolzun! "Ak otağ (yeni evlenenin evi) geniş olsun! / Misafiri bol olsun! / Ahbap, dost çok olsun!", (Yeni doğan çocuğa) *Möñgü çaştıg bolzun, / Möñgün kavaylıg bolzun; / Uzun çaştıg bolzun, / Uluğ kavaylıg bolzun!* "Bengü yaşlı olsun, / Gümüş beşikli olsun; / Uzun yaşlı olsun, / Ulu beşikli olsun!", *Burganına buyannıg bolzun, /*

Köveyinge suksunnug bolzun! "Burhanına (Tanrı) yararlı olsun, / Herkese faydalı olsun!" (Gül 2011: 340-341); *Uzun nazılıg bolzun, / Ulug aas-kejiktig bolzun! / Bajınıñ düğü / Agargije çurttañın / Ak saldıg / Ak baştıg çorzun! / Beş kojuun töreldig, / Beş çüzün maldıg, / Ertine edileldig, / Evileñ, saruldıg bolzun! / Kiş kejinin karazın, / Kijinin eki edin / Edilezin!* "Uzun ömürlü olsun, / Çok bahtiyar olsun! / Başının saçı ağarıncağa yaşasın. / Ak sakallı, / Ak başlı gezsın! / Beş koşun akrabalı, / Beş yüz davarlı, / Serveti bol, / Nazik ve Akıllı olsun! / Samurun karasına, / Kişinin iyi malına, / Sahip olsun!" (AÇA 2002: 172).

Özbek Türkçesi'nde aynı anlamda *dua* (KTLS 1991: 16), *alkış* (TDEKTAS 2001: 124-125) sözcüklerinin yanında, "dua etmek" anlamında *ibodat kil-* kullanılır (DOTL 1999: 114):

Omin, kadam yetdi, balo yetmasin, Ollohu akbar. "Amin, ulu Allah'ım, ayak yetti, bela yetmesin.", *Omin, keng fe'l, ketmas davlat; uzak umr, tinçlik-omanligini bersin, Ollohu akbar.* "Amin, büyük Allah'ım çok iş, daimi devlet, uzun ömür, huzur ve rahatlık versin." (TEMA 2007: 47).

Uygur Türkçesi'nde *dua*, *duğa* "dua" (KTLS 1991: 16), *duga*, *ak dua* "iyi dua" (Necip 2013: 106), *alkış* "hayır dua" (TDEKTAS 2001: 124-125; Necip 2013: 10), *dua kil-* "dua etmek" (DOTL 1999: 114) sözcükleri / birleşik fiilleri bu bağlamda kullanır.

Saha (Yakut) Türkçesi'nde *dua* anlamında *melippe* sözcüğü kullanılır (Vasiliev 1995: 74).

Çuvaş Türkçesi'nde *kele-* ve *keley* (Fedotov 1996: 270), *dua* etmek ve *dua* anlamlarında kullanılan sözcüklerdir:

Şırlah, Turış Turışan ırlıh pultır, etem ıvılınçen-hırınçen siplih pultır. "Esirge, Tanrı! Tanrıdan iyilik olsun, insan oğlundan, kızından fayda olsun.", (çıban duası)

Ah, ŝrlah, Turī, ŝrlah, pūlīh! Kīmīl ŝūŝlī, iltīn ŝīllī, ŝur suhallī starik, Atīl urlī, tinīs urlī kilse, ŝak ŝpan çilhine vīret "Ah, koru, Tanrı, koru, pulı!¹ Gümüş saçlı, altın dişli, ak sakallı ihtiyar, İdil'den, denizden gelerek bu çıbanın dilini öğret.", (Arpacık duası) Pīrre, ikkī, viŝŝī, tīvattī, pillik, ulttī, ŝiççī, sakkīr, tīhhūr, tīhūr ŝirelle salansa kaytūr. Pīrre, ikkī, viŝŝī, tīvattī, pillik, ulttī, ŝiççī, ŝiççī ŝirelle salansa kaytūr. Pīrre, pīrlīhsīr pultūr. "Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, dokuz tarafa dağılıp gitsin. Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, yedi tarafa dağılıp gitsin. Bir, birliksiz olsun." (TEMA 2007: 54-62).

1.2. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE DUALAR

Türkçenin sözlü ve yazılı ürünlerinden olan dualar, farklı dilsel yapıları bünyesinde bulunduran ve içinde barındırdığı kültürel birikimleri aksettiren sözler arasında yer alır. Alkış olarak da adlandırılan dualar, bütün Türk dilli alanlarda kullanılan dilsel formlardır.

Türkçenin diğer dönemlerinde ve lehçelerinde olduğu gibi Eski Uygur Türkçesi döneminde de dualar geniş bir yer tutar. Bu dönemden kalma metinlerin büyük çoğunluğu, Budist ve Maniheizt çevreye ait dinî metinler olduğu için dua sözlerinin sayısı da buna orantılı olarak fazladır. Ancak bunlar daha çok uzun cümlelerden oluşan yapılara sahiptirler. Bunun yanında kalıpsöz ve şiir şeklinde dualar da vardır.

Eski Uygur dönemine ait Budist ve Maniheizt metinlerde dua anlamında **alkış** ve **öt-** "rica etmek, dilemek" eyleminden türemiş olan **ötüg** "dilek, rica; dua" sözcükleri kullanılır. Bu dönemde kullanılan **ögdi** "övgü", **ögdir** "övgü" (EDPT, 1972: 137b, 138a) sözcükleri de **alkış** ve **ötüg** ile anlamca ilişkilidir. Uygur dönemine ait Maniheizt metinlerde **alka-** fiilinin ettirgen çatısı **alkat-** eyleminden türediği anlaşılan ve bu

¹ Tanrı'nın yardımcısı olan küçük Tanrı.

eylemin sıfat-fiil şekli olan **alkatmış** "övgüye değer, övülmüş" sözcüğü de aynı anlam alanına ait sözcüklerdendir: "*alkatmış iduk elig uluşug* "övülmüş kutsal ülkeyi ve ulusu" (EDPT, 1972: 138a). **alka-** fiilinin dönüşlü çatısı **alkan-** Maniheist çevrede kullanılır: *künke tört alkış alkansıĝ törö bar erti "Günde dört kere okunması gereken dua vardı. ..."* (EDPT, 1972: 138b). **tile-** "dilemek" fiilinden türemiş **tilek** "dilek" de dua anlamına yakın bir anlamda kullanılır (Caferoğlu 2011: 239). Dua anlamında kabul edilebilecek **küsemek** "dilek, dua", bu fiille aynı köke dayandığı anlaşılan **küsüş** "dilek, dua", **küsençig** "dilenen, arzu edilen; dilek, dua" **küsemiş küsüş** "arzu, dilek, dua" da bu dönemde dua için kullanılan sözler arasında sayılabilir (Wilkens 2007: 386).

Bu dönemde dilekte bulunmak, dua etmek anlamlarında çeşitli eylemler / birleşik eylemler ve ikilemeler kullanılmıştır: *kolun-* "yalvarmak" (Wilkens 2007: 377), *küse-* "dilemek", *küse- tile-* "dilemek yalvarmak" (Wilkens 2007: 377), *ötün-* "rica etmek, dilemek, yalvarmak" (Wilkens 2007: 377), *tile-* "dilemek" (Caferoğlu 2011: 239), *küsüş küse-* "dilekte bulunmak", *küsüş örit-* "dilekte bulunmak, dua etmek", *köjül örit-, köjül sun-, köjül tegür-, köjül turgur-* (Şen 2010: 214-215).

1.3. TÜRKİYE'DE DUALAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Dualar üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında folklorik çalışmaların öne çıktığı görülmektedir. Dilsel açıdan yapılan çalışmalar ise oldukça az sayıdadır. Bu çalışmaların da dilbilgisinin bir alanına yoğunlaştığı, farklı bakış açılarından yaklaşımların bu sınırlı çalışmalar içerisinde çok az bulunduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalardan bazılarını, kısaca içerikleriyle birlikte aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

L. Sami Akalın'ın 1990 yılında basımı yapılan *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar ve Kargışlar* adlı kitabı, Türkiye'de, dualar üzerine yapılan en geniş çalışmalardan birisidir. Çalışmasına Türkçenin çeşitli dönemlerinden ve eserlerinden örnekler alan Akalın, üç

bölümden oluşan eserin birinci bölümünde dua ve bedduaları biçim ve anlam özellikleri bakımından incelemiştir. Bu bölümde duaların özelliklerinden 1. Anlatım Biçimi, 2. İkilemeli Dilekler, 3. Üçlemeli Dilekler, 4. Dilek Katarları, 5. Kompozisyon Yapısı, 6. Sözcük Dağarcığı, 7. Tümce Kuruluşu, 8. Nesnelere ve Kavramlar, 9. Bölgesel Ögeler, 10. Anlam Özellikleri, 11. Etki Gücü, 12. Ulusal ve Evrensel Yönler başlıkları altında bahseden Akalın, bu bölümleri çok kısa tutmuştur. Çalışmasının üçüncü bölümünde, derlediği dua ve bedduaları alfabetik sırayla vermiştir. Bu çalışmada duaların dilsel özellikleri bakımından ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmadığı ve yine dilsel bir sınıflandırmanın yapılmadığı görülmektedir. Derlenen duaların çoğunluğu Türkiye Türkçesine ait olup Türkçenin tarihsel dönemlerine ait eserlerden alınan örnekler oldukça azdır.

Mehmet Özmen'in 2000 yılında Türk Dili dergisinde çıkan *Alkış ve Kargışlarda Cümle ve Anlatım Özellikleri* adlı makalesinde dua ve beddualar cümle yapıları, cümle ögeleri ve cümle ögelerini oluşturan unsurlar bakımından incelenmiştir. Çalışmasında dua ve beddua cümlelerini oluşturan ögeleri tek tek ele alan Özmen, bu ögeleri oluşturan farklı unsurları anlam ve yapı bakımından incelemiştir. Mesela, bir duada özneyi oluşturan söz ya da söz grubunun değişmesinin yol açtığı anlam ve yapı farkı ortaya konmuştur. Bu çalışma, sadece sözdiziminin dar bir alanıyla sınırlı olup verilen örnekler arasında Türkiye Türkçesine ait az sayıda dua vardır.

Çiğdem Erol'un 2007 yılında hazırladığı *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme* adlı yüksek lisans tezinin üçüncü bölümünde, aralarında duaların da bulunduğu kalıp sözler yapıları bakımından incelenmiş, fiil kipleri, cümle yapıları ve kelime gruplarına göre sınıflanmıştır.

Meriç Harmancı, 2012 yılında yayımlanan *Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım* adlı makalesinde, bu metinlerde geçen dua ve bedduaların söyleniş amaçları ve sonuçları üzerinde durmuş ve belli bağlamlar içindeki işlevlerini tespit etmeye çalışmıştır.

Jale Öztürk, 2013 yılında yayımlanan *Antakya Ağzında Alkışlar* adlı makalesinde Antakya yöresine ait duaları yine aynı yöntemle incelemiştir. Bu makalesinde anlamına

göre de bir inceleme yapmış, ayrıca dualarda kullanılan kip ve kişi eklerini tablo şeklinde gösterilmiştir.

Sema Aslan Demir, *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme* adlı çalışmasında isteme kipliği ele alınmıştır. Bu çalışmada isteme kipliği *emir, istek, rica* ve *yalvarma* olarak dört alt anlam alanına ayrılmıştır. Bu başlıklardan biri olan *Yalvarma*, dua ile eşanımlıdır. Aslan Demir, işlevsel bakış açısıyla yaklaştığı isteme kipliğini ve bu anlamı bildiren biçimbilgisel, sözlüksel, sözdizimsel bağıntılı, söyleme dayalı ve vurgu, ton, durak gibi bürünsel işaretleyicileri, bağlamı da dikkate alarak ayrıntılı olarak örnek metinler üzerinde inceler.

Dualar üzerine dilsel açıdan Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında, daha çok söz dizimsel (öğelerin sıralanışı bakımından) çalışmaların öne çıktığı görülmektedir. Anlambilimsel olarak, işlevsel yaklaşımın sergilendiği bir çalışma göze çarpmaktadır. Bunlar dışında, dilbilimsel açıdan farklı yaklaşımlarla ortaya konan çalışmalar yoktur.

2. BÖLÜM: İNCELEME

2.1. YAPILARINA (DİLSEL İŞARETLEYİCİLERİNE) GÖRE DUALAR

2.1.1. Türkçede Kiplik ve Kip Kategorisi

Anlamsal bir kategori olan kiplik alanında, Türkiye'de yapılan çalışmalarda biçimbilgisel işaretleyicilerin anlamları ifade edebilirliği / karşılayabilirliği sorgulanmış; kipliğin, biçimbilgisel bir kategori olan kiplerden başka sözlüksel, sözdizimsel, edimbilimsel (söyleme dayalı) ve vurgu, ton, durak gibi bürünsel işaretleyicilerinin de olduğu sonucuna varılmıştır (Aslan Demir 2007, 2008; Kerimoğlu 2011 vd.).

Konuşurun dile yansıyan tutumlarını ifade eden kiplik sözler, bunun yanında, aktarılan bilginin gerçekliğini ve gerçekleştirilebilirliğini de yansıtırlar. Mesela, geniş bir anlam alanına sahip olan dilek-istek kipliğinde konuşurun dileğinin yoğunluk derecesine göre, kullandığı kiplik işaretleyicilerin, kelimelerin, sözdiziminin, tonlamanın vesaire değişiklik göstermesi ya da muhatabın toplumsal statüsüne göre aynı değişikliklerin görülmesi bunun en açık kanıtıdır. İstenen / dilenen şeyin önemine ve ne olduğuna bağlı olarak da bu değişiklikler görülebilir (Aslan Demir 2007: 2).

Kipliğin zaman ve görünüş gibi kategorilere göre belirgin bir işaretleyicisinin olmaması, kiplik bildirdiği bilinen işaretleyicilerin bağlama göre çok farklı yorumlara olanak sağlayabilmesi kavramın tanımını zorlaştıran etkenlerdir (Kerimoğlu 2011: 22). Yapılan çeşitli tanımlardan yola çıkılarak kiplik ve kip için aşağıdaki bilgiler verilebilir.

Kiplik, bir durumun doğrudan bilinen bir olgu olarak mı yoksa diğer yollarla mı sunulduğu ya da doğrudan bilinen bir gerçekliğin konuşur tarafından nasıl yansıtıldığıyla ilgili bir kategoridir (Göksel 2005: 294-295).

Kiplik, olasılık (imkân, ihtimal), gereklilik, konuşurun ifadenin gerçekliğine bağlılığı ve bir şeyin olması ya da olmaması isteği (dilek, emir) ile ilgili çok yönlü bir kategoridir

(Göksel 2005: 283). Kipliğe dilbilimsel bakış açısıyla yaklaşan ve bu konuda Batılı dilbilimcileri örnek alan çalışmalarda kiplik, farklı sınıflamalara tabi tutulmuştur¹.

Türkçede kip ve kiplik arasında bir ayırım yapılmamıştır. İki farklı kullanım, yalnızca kip adı altında çalışmalarda yer almıştır. Kiplik kavramı kipten farklıdır. Kip, kipliğin belirli biçimbilgisel unsurlarla işaretlenmiş şeklidir; kiplikte ise konuşurun kişisel tutumuna göre biçimbilgisi dışında işaretleyiciler de kullanılabilir. Yani kiplik, kipe göre daha öznel ve soyut bir kavramdır (Benzer 2012: 112). Kip kategorisinin, cümlelerin kiplik değerini bildiren biçimbilgisel bir fiil kategorisi olduğu yaygın bir görüştür. Kiplikte ise anlam işaretleyicisi olarak sadece biçimbilgisel işaretleyiciler değil, sözlüksel ögeler, sözdizimi, tonlama gibi unsurlar da işaretleyici olarak kullanılır. Bir kiplik işaretleyicisi diğer anlam alanlarını da işaretleyebilir.²

Farklı bakış açılarıyla ele alınan kiplik konusunda her yaklaşım kendi ölçülerini ortaya koyar ve bu ölçülere göre bir tanım ve sınıflandırma sistemi oluşturur. Kiplik incelemelerinde üç farklı yaklaşım biçiminden söz edilebilir: Mantıksal yaklaşım, tipolojik yaklaşım, anlambilimsel ve işlevsel yaklaşım (Kerimoğlu 2011: 26-30). Bu çalışmada, yöntem olarak esas alınacak olan anlambilimsel ve işlevsel yaklaşım üzerinde durulacaktır.

2.1.2. Kipliğe Anlambilimsel ve İşlevsel Yaklaşım

Kiplik incelemeleri anlambilim ve pragmatikten bağımsız düşünülemez. Anlambilimi, anlamı ön plana alırken işlevsel yaklaşımda biçimbilimi, sözdizimi gibi yapısal etmenlerin yanında bağlam ve diğer etmenler ön plana çıkmaktadır. Anlambilimsel ve pragmatik çalışmalarda işlevsel bakış açısı temel alınır (Kerimoğlu 2011: 30).

¹ Bu konudaki çalışmaları özetleyen bilgiler için (Aslan Demir 2008: 23-25) ve (Benzer 2012: 114-117)'ye bakılabilir.

² Kip ve kiplik konusunda, Türkçe dilbilgisi kitaplarındaki tanımları, tespitleri ve değerlendirmeleri toplu hâlde sunan (Karademir 2012)'ye bakılabilir.

İşlevsel dilbilgisi, dil ögesinin iletişimdeki işlevini esas alır. İletişim ortamını da göz önünde bulundurması, bu dilbilgisi anlayışının işlevsel etkenleri dikkate alması sonucunu doğurur (Kerimoğlu 2014: 111). Bu dilbilimsel yöntemin birincil amacı dilin farklı durumlarını işlevsel açıdan betimlemektir. Örneğin bir dildeki bileşik yapıların işlevleri, hangi durumlarda bileşik yapıların kullanıldığı, bunları kullanmak için dilde bazı ölçütlerin olup olmadığının sorgulanması bu alanda sorulması gereken bazı sorulardır (Günay 2013: 92). İşlevsel dilbilgisinde dilsel ifadelerin sadece biçimbilgisel şekli değil, konuşurun tutumu, bağlam içerisinde sunulan anlam, verilmek istenen mesaj; konuşurun kimliği, zaman, mekân, ifade tarzı gibi etkenler dikkate alınarak değerlendirilmede bulunulur (Demirci 2013: 109).

Kiplik ögelerin farklı alanları işaretleyebilmesi, anlambilimsel-işlevsel yaklaşımla yapılan çalışmaların değindiği temel konudur. Mesela Türkçe *-(y)Abil-* ekinin hem 'olasılık' hem de 'yeterlilik' bildirdiği görülür. Bu durumda aradaki anlam farkını tespit etmek için bağlam ve diğer öğelere başvurulur (Kerimoğlu 2011: 31). Eski Türkçede yaygın şekilde gelecek zaman biçimi olarak kullanılan *-GAy* eki (aynı zamanda dilek-istek de ifade eder), nadiren 'kesin emir' ifadesi için de kullanılır: *ötrö qağı han yarlıy qamadı, "barmayaysen" tep tedi* (KP 19,3) (Erdal 2004: 520).

Bu yaklaşım, şekilden ziyade anlamı ve işlevi ön plana çıkardığı için kiplik anlamları işaretleyen dilbilgisel işaretleyicilerin yanında, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyicileri ve kiplik alanı etkileyen diğer unsurları da dikkate alır.

Özellikle vurgu ve tonlama, bazı eklerin işlevini belirlemede oldukça önemlidir. Sadece yazılı metinleri ile takip edebildiğimiz bir dönemdeki fiil çekimi eklerinin işlevlerini belirlemek, vurgu ve tonlamadan yararlanılmadığı için oldukça zordur (Gülsevin 2002: 1). Bu çalışmanın konusu olan Eski Uygur Türkçesi döneminden yalnızca yazılı metinler kaldığı için vurgu, tonlama ve diğer bazı dış etkenlerden yararlanmak mümkün değildir.

Bunların yanı sıra hem emir, hem istek, hem gereklilik vs. bildirebilen bir ekin ifade ettiği farklı işlevler, cümledeki diğer kelimelere, kişiler arasındaki hissî ve hiyerarşik ilişkilere, vurgu ve tonlamaya, isteğin gerçekleşmesi için gereken zamana, isteğin

derecesine, isteğin gerçekleşmesi için müsamaha ve mecburiyete göre değişmektedir (Gülsevin 2002: 3).

Çalışmada, anlambilimsel-işlevsel bakış açısıyla, tespit edilen dua örnekleri değerlendirilecek; dilek-istek kipliği içerisinde yer alan duanın çeşitli işaretleyicileri bir sınıflandırmaya tabi tutulacak; bu işaretleyiciler arasındaki anlam ve işlev farkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca konuşurun tutumu, dileğin gerçekleşebilirliği, muhatabın statüsü gibi etmenler dikkate alınarak alt anlam alanları belirlenmeye çalışılacaktır. Duanın alt anlam alanına aşağıdaki örnekler verilebilir: 'gerçekleşme potansiyeli bulunanlar', 'gerçekleşme ihtimali konuşur tarafından düşük görünenler', 'gerçekleşmesi mümkün görünmeyenler', 'gerçekleşmesi hayale / varsayıma dayalı olanlar', 'konuşurun dileğin gerçekleşmesine olan isteğinin yüksek olduğu', 'gerçekleşme potansiyeli bulunduğu hâlde zamanında gerçekleşmemiş, gerçekdışı bir dileği ifade edenler', 'gerçekleşmesi mümkün görünmeyenler'.

2.1.3. Dilek-İstek Kipliği Anlam Alanı

İsteme anlam alanı, Türkçede üzerinde en çok tartışılan ve çalışmalar yapılan anlambilimsel alanlardan biridir. Bunda, isteme kipliğinin emir, istek, dilek vesaire alt anlam alanlarına ayrılması ve bu anlam alanlarının çok sayıda işaretleyici ile ifade edilebilmesi en önemli etkidir. Ayrıca, diğer kiplik alanların işaretleyicilerinden bazılarının aynı zamanda isteme alanını da işaretleyebilmesi, bu kiplik alanı iyice karmaşık hâle getirmektedir.

İsteğin bu alt anlam alanlarını, işlevlerini ve anlam farklarını çok yönlü bakış açısıyla ele alıp sınıflandırmak ve istek anlamının yoğunluğuna göre derecelere ayırmak anlambilimsel-işlevsel bakış açısıyla mümkündür. Bu çok yönlü bakış açısı içerisinde bağlam, kelime seçimi, cümlelerin sözdizimi yapısı, tercih edilen biçimbilimsel ögeler ve daha başka dilsel etmenler sayılabilir (Aslan Demir 2007; 2008).

2.1.4. Tarihî Türk Lehçeleri Dilbilgisi Kitaplarında Dilek-İstek Kipliği ve Kipleri

Tarihî Türk lehçelerini ele alan dilbilgisi kitaplarında dilek / istek kipliği genel olarak emir-istek kipleriyle birlikte değerlendirilir. Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde 'Temenninin Özel Kuruluşları' başlığı altında *-GAy*, *-GAy erdi*, *-mİş ergey (mu biz)*, *ergey*, *erti* gibi yapıları vermiştir (2007: 92). Bu çalışmada, biçimbilgisel unsurlar dışında, sözlüksel, sözdizimsel vb. kipliğe etki eden işaretleyicilere değinilmez.

Gabain, istek şekilleri olarak emir-istek eklerini vermiştir. Bu şekillerin ifade ettikleri anlamları şahıslara göre sınıflamıştır. Buna göre 1. şahıslar niyet ve irade, 2. şahıslar istek ve emir, 3. şahıslar arzu ve ümit ifade ederler (1998a: 55). Bu anlamlandırma çalışması çeşitli yönlerden eleştirilebilir. Gabain'in tasnifine göre sadece 3. şahıslarda dilek-istek ifadesi vardır, ancak konuşurun muhatabı, muhataba hitap ederken tercih ettiği kelimeler, hitap tarzı gibi etmenler dikkate alındığında 1. ve 2. şahısların da dilek için kullanıldığı görülür. Nitekim çalışmamızda dua olarak aldığımız örneklerde emir-istek eklerinin bütün şahıslarında, çeşitli etmenler dikkate alındığında, dua anlamı görülmektedir.

Erdal, *Eski Türkçenin Grameri* adlı çalışmasında, eski Türkçede dua / dilek-istek ifade eden çeşitli biçimbilgisel ekleri ve ek kombinasyonlarını örnekleriyle birlikte inceler. Sözlüksel unsurları da dâhil ettiği çalışmasında kiplik açısından çeşitli tespitlerde bulunulmuştur (2004: 520-525).

Eraslan, Eski Uygur Türkçesi üzerine yazdığı dilbilgisi kitabında, tasarlama kipleri üst başlığı altında emir, şart, gereklilik kipliklerini ayrı alt başlıklar olarak değerlendirmiş; dilek-istek kipliği için bir başlık açmamıştır. Yalnız, emir kipinin teklik 3. şahsında temenni ve istek ifadesinin çok açık olduğunu belirtir (2012: 345-346).

Kodeks Kumanikus'un dili üzerine yapılan bir çalışmada, "Dilek-Emir Kipleri" başlığı altında emir-istek ekleri sıralanmıştır (Gabain 1998b: 102).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Tarihî Türk lehçeleri üzerine yazılmış dilbilgisi kitaplarında, Eski Anadolu Türkçesi dönemine gelene kadar dilek-istek kipliği / kipi başlığı yer almaz. Bu kiplik alanı direkt olarak işaretleyen biçimbilgisel bir unsurun olmaması bunda en büyük etkidir. Bu çalışmaların genelinde, dilek-istek kipliğine emir-istek ekleri başlığı altında kısaca değinilmiştir. Orhun Türkçesi (Tekin 2003), Eski Uygur Türkçesi (Eraslan 2012), Karahanlı Türkçesi (Hacıeminoğlu 2008; Argunşah 2010) üzerine yazılmış dilbilgisi kitaplarında bu durum söz konusudur. Eski Türkçe üzerine yazılmış iki dilbilgisi kitabında (Erdal 2004; Gabain 2007), ayrı bir başlık altında incelenmese de bu alanı işaretleyen çeşitli biçimbilgisel ve sözlüksel unsurlara değinilmiştir. Batıda Eski Anadolu Türkçesi (Timurtaş 2012; Gülsevin-Boz 2010) ve doğuda Harezmi Türkçesi (Yüksekkaya 2010), Kıpçak Türkçesi (Güner 2013), Çağatay Türkçesi (Eckmann 2009) üzerine yapılmış çalışmalarda, dilek-istek kipliği alanını direkt olarak işaretleyen biçimbilgisel öğelerin ortaya çıkmasıyla, bu kiplik alanı ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Hâlbuki bu kiplik alanı başlangıçtan beri vardı, ancak biçimbilgisel olarak, bugün emir(-istek) olarak adlandırdığımız ekler hem emir hem dilek-istek alanını işaretlemekteydi. Bunun yanı sıra gelecek(-istek) olarak adlandırılan eklerde de Eski Türkçe döneminde dilek-istek anlamının bulunduğu görülmektedir. Eski Türkçe dönemini kapsayan çalışmaların genelinde bu kiplik alanı için ayrı bir başlık açılmaması ve dilsel verilerin işlevsel bir yaklaşımla ele alınmaması bir eksiklik sayılabilir.

Bunların yanında, sözlüksel ve biçimbilgisel öğelerin bir arada bulunduğu çeşitli analitik yapılar, sözdizimsel öğeler ve bağlamı da dikkate aldığımızda, Türkçenin tarihî devirlerinden bu yana dilek-istek kiplik alanının ve onun alt anlam alanı olarak dua kiplik alanının çeşitli biçimlerde işaretlendiğini söyleyebiliriz.

Dilek-istek kipliği konusunda farklı yorumlarda bulunan ve farklı yapılardan örnekler veren diğer dilbilgisi kitaplarına, çalışmanın çeşitli yerlerinde değinilmiştir.

2.1.5. Dua Alt Anlam Alanı ve Dilsel İşaretleyicileri

Anlamsal bir kategori olan kipliği, belli kalıplara sığdırmanın zorluklarına daha önce değinildi.

Kiplik ifadelerin tespitinde bağlam ve vurgu iki önemli ögedir. Bizim ele aldığımız örnek metinler, geniş metinlerden ziyade tek tek cümlelerden oluştuğu için bağlam, yazılı metinler olduğu için ise bir ses unsuru olan vurgu dikkate alınmamıştır. Özellikle vurgu ve tonlama, bazı eklerin işlevini belirlemede oldukça önemlidir. Sadece yazılı metinleri ile takip edebildiğimiz bir dönemdeki fiil çekimi eklerinin ve çeşitli işaretleyicilerin işlevlerini belirlemek, vurgu ve tonlamadan yararlanılamayacağı için oldukça güçtür. Tarihî metinler üzerinde çalışmanın bir zorluğu da burada ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde yöntem olarak, Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış biri teorik, diğeri hem teori hem uygulamayı içeren iki eser örnek alınmıştır. Sema Aslan Demir, 2008 yılında hazırladığı *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme* başlıklı çalışmasında isteği, çeşitli anlam ayrımları; ayrıca emir, gönüllülük vesaire işaretleyebilen biçimbilgisel, sözlüksel, sözdizimsel, söyleme dayalı ve bürünsel olmak üzere çeşitli işaretleyiciler açısından ele almış ve Türkiye Türkçesinden verdiği örnekler üzerinde konuyu ayrıntılı olarak incelemiştir. Caner Kerimoğlu, *Kiplik incelemeleri ve Türkçe* (2011) adlı çalışmasının "Kiplik İşaretleyicileri" bölümünde, kiplik bildiren dil öğelerini biçimbilgisel öğeler, sözdizimsel öğeler ve leksikolojik öğeler olarak üç ana başlıkta ele almış, "Tonlama" ve "Bağlam" başlıkları altında da örnekleri değerlendirmiştir. Bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesi dönemine ait metinlerde, isteme kipliğinin 'dua alt anlam alanı' için kullanılan işaretleyicileri ve dileğin muhatabı, derecesi, gerçekleştirilebilirlik oranı gibi alt anlam alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak vurgu, tonlama ve bağlam gibi etmenler, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı değerlendirilememiştir.

2.1.5.1. Biçimbilgisi Öğeleri / Biçimbilgisel İşaretleyiciler

2.1.5.1.1. Ekler

Biçimbilgisi işaretleyicileri dendiğinde ilk akla gelen eklerdir. Türkçe dilbilgisi çalışmalarında fiil işletim ekleri kişi, zaman ve kip şeklinde üç kategori altında incelenir (Kerimoğlu 2011: 98).

2.1.5.1.1.1. Emir-İstek Ekleri¹

Bu ekler, aynı zamanda emir kiplik alanını da işaretler. Bu yüzden emir anlamının, dilek kipi olarak kullanıldığı cümlelere de etki ettiği ve bu eklerle kurulan dileklerin güçlü bir dilek ifadesinin olduğu söylenebilir. Her şahıs için ayrı bir ekin kullanıldığı dilek kipleri kendi içlerinde derecelere ayrılabilir.

1. tekil kişi (-(A)yIn)

Teklik 1. kişi isteme (emir-istek) biçiminde konuşur, yapmaktan memnuniyet duyacağı bir eylemi gerçekleştirme dileğine muhatabın dahil olmasını ister. *barayın* "Gideyim." örneğinde konuşur, gitme eylemini gerçekleştirmek için muhataptan izin istemektedir (Erdal 2004: 521). Aynı mantıkla farklı bağlamlarda ve anlamı etkileyen farklı etmenleri dikkate alarak bu biçimi değerlendirdiğimizde değişik anlamlara ulaşmak mümkündür. Mesela aşağıdaki örnekte konuşurun muhatabı, onun acılarını dindirecek olan kutsal bir varlıktır; gerçekleşmesini istediği dilek, inancı gereği yaşayacağına inandığı diğer dünyalarda sahip olduğu cinsiyetle dünyaya gelmemektir. Bu etkenleri

¹ Genellikle "emir" olarak adlandırılan, bazı kaynaklarda (Ağca 2007; Şen 2014 vd.) "emir-istek" olarak kullanılan bu kipi / kiplik alanı, hem emir hem dilek-istek ifadesi taşıdığı için, biz de "emir-istek" olarak adlandırmayı tercih ediyoruz. Emir ve istek kipleri (kipliği) konusunda iki farklı bakış açısı sunan Ercilasun 2007 ve Karademir 2012'ye bakılabilir.

dikkate aldığımızda, konuşurun iradesi dışında bir eylemin dilenmesi ve muhatabın doğaüstü bir varlık (Tanrı, buddhalar vs.) olması, bu cümlenin bir emir ya da istekten ziyade dilek (dua) cümlesi olduğu gösterir.

Yukarıdaki etkenleri dikkate aldığımızda, eylemin gerçekleş(tiril)mesinin muhatabın onayına sunulduğu için bu yapıyı 'gerçekleşme potansiyeli bulunan' dualar sınıfına alabiliriz.

igtin ayrırtın ozayın ajunlar sayu qız etüzinte toymayın “Bu hastalıklardan kurtulayım ve hiçbir âlemde (her yaşamımda) kız olarak dünyaya gelmeyeyim.” (ETŞ, 26/15-25)

bo buyanım küçinte burhan [qutin] bulayın “Bu sevabım sayesinde Buddha saygınlığına ulaşayım.” (BT XXVI: 78b/3-4)

burhan bolayın “Buddha olayım.” (BT XXVI: 78a/4)

közünür-teki qop t[ö]rlüg edgü-lüg küsüş-lerim qanıp bütüp keninte burhan qutı-lıy kölük üze sansar emgek-intin ozayın "Bugünkü bütün iyi dileklerim yerine gelip sonrasında Buddha'nın kutuna sahip araçla Samsâra'dan kurtulayım." (BT XXVI: 130/4-6)

2. tekil kişi (-Ø/-γII; -(X)η; -(X)ηIAr¹)

altı qaçırlıy yayılarım

alıp iltkelir mini tamuqa

anı için siziye evertim

alyıl mini maytri

“Altı hasse (duyu) düşmanlarım

Beni Cehennem’e götürmek üzeredir,

Onun için size geldim,

Beni sen al *Maitreya!*” (ETŞ, 17/15)

¹ Dilbilgisi kitaplarında 2. çoğul şahıs emir kipinin işaretleyicisi olarak gösterilen bu ek, örneklerde görüleceği üzere saygı ifadesi ile 2. tekil şahıs için de kullanılmıştır.

tükün nızvanılarqa ayuqup

tüşkelirmen una tamuqa

tört kirtü nomluq ayatıy

tözünü tatutıyl maytri

Bütün iptilalar (tutkunluk, düşkünlük) ile zehirlenip

İşte Cehennem'e düşmek üzereyim.

Dört doğru töre *agada*'sını,

Hepsini bana tattır *Maitreya!*" (ETŞ, 17/20)

2. çoğul şahıs emir-istek eki *-(X)ñ* birçok Eski Uygur metninde, tekil kişiye nezaket ifadesi olarak kullanılır. *-(X)ñlAr* da nezaket ifadesi olarak muhatabın tekil ve çoğul ikinci kişiler olduğu durumlarda kullanılır (Erdal 2004: 520).

Tek örneğini tespit edebildiğimiz, dua ifade eden 2. tekil kişi emir çekiminde 2. çoğul kişi eki nezaket, saygı bildirmek için kullanılmıştır. 2. kişilerde konuşur ile muhatap arasındaki bağ doğrudan kurulduğu için güçlü bir iletişim kurulur. 2. kişi emir-istek kipleri daha çok emir ifadesinde kullanılır, aşağıdaki örnekte önce muhataba (Tanrı'ya) ululama yapılmış, ardından dilek ifadesi eklenmiştir. Bu etkenleri dikkate aldığımızda bu yapıyı 'konuşurun, dileğin gerçekleşmesine olan isteğinin yüksek olduğu' dualar arasında değerlendirebiliriz.

küsüşüm ol bilge biliglig sav erkligi t(e)ñriye : soyançıy tatıylıy savıñıznu : buşı berıñ qamañqa "Dileğim o hikmet sahibi, söz hakimi Tanrıdır: Muhabbet dolu, tatlı haberlerinizi cümleye bağışlayın." (SuvÇetin: 553-556)

qut küsüş qolurmen .. birök sizıñ savıñız .. köni kirtü çın erser bo meniñ ötünmiş ötügümin .. yoqsuz quruñ qılmañ "Kutluluk (diler) ve dua ederim: Eğer sözünüz doğru, gerçek ise bu benim dileğimi boş ve değersiz kılmayın." (SuvKaya 520/18-22)

3. tekil kişi (-zUn; -zUnlAr¹)

a)'daki örnekte, 2. kişi aracılığıyla 3. bir varlıktan dilekte bulunmaktadır. Dileğin kimin (kaçıncı kişinin) adına yapıldığı bir dilbilgisi ögesiyle işaretlenmemiştir.

b)'de kip eki, oluş bildiren fiilere eklendiği için muhatabı doğrudan işaretlememiştir.

c)'deki örneği 3. çoğul kişi başlığı altında da verdik. *Kşanti Kılğuluk Nom Bitig* adlı Budist tövbe duası kitabından alınmış bu örnekte dua, birden fazla Buddha'ya ya da kutsal varlığa yapılmış olabileceği gibi, tek bir varlığa da yapılmış olabilir. -zUnlAr eki bu dönemde 3. tekil kişi için de saygı ifadesiyle kullanılır.

a) *edgü qılınç kün] t(e)ñri teg iraq yaltrızun* “İyi ameller, Güneş Tanrı gibi uzaklara ışık saçsın.” (BT XXV(1): 1331)

b) *qayu biziñ öñre qılmuş qılınçlanm(ı)z bar er[s]er qut qolunu teginürbiz : öçzün alqınzun* “Bizim önceden işlediğimiz hangi kötü amellerimiz varsa bağışlanma dileriz, silinip kaybolsun.” (BT XXV(1): 343-345)

c) *ilkisiz uzun]sansartın ötgürü bö[künki k]ünketegi [etözin] tilin köñülin q[ılmış q]u<v>ratmış ayır ay[r] qılınç]larımın ökünü bili[nü] qşanti ötünü tegin[ürm(e)n erinçkeyü] tsuyurqayu y(a)rılıqamaqları üze qşanti berü [y(a)rılıqazunlar] : qop törlüg uyrın dejit qşanti bolzun* “Öncesiz ve uzun Samsâra'dan dolayı bugüne kadar vücutla, dille, gönülle işlenip birikmiş çok kötü amellerimden pişmanlık duyar, bağışlanma dilerim acıyıp merhamet ederek affetsinler, her türlü vesileyle bağışlansın.” (BT XXV(1): 8-12)

Üçüncü kişi emir-istek çekiminde konuşur ile muhatap arasında üçüncü bir şahıs vardır (2. tekil / çoğul kişi) ve konuşur dileklerini bu 2. kişi aracılığıyla 3. şahsa (muhataba) sunar. 3. kişi ekleri kılış bildiren fiillere eklendiğinde, aynı zamanda, eylemi gerçekleştirmesi beklenen / istenen bir muhatabı da işaretler, ancak oluş bildiren fiillere eklendiğinde doğrudan bir muhatap yoktur. Bu bilgiler ışığında iki farklı ifade tarzını içeren dua sözlerinin oluştuğunu söyleyebiliriz: 1. Kılış bildiren fiillerle kullanıldığında 'konuşurun, dileğin gerçekleşmesine olan isteğinin yüksek olduğu' dualar (a örneği), 2.

¹ Dilbilgisi kitaplarında 3. çoğul şahıs emir kipinin işaretleyicisi olarak gösterilen bu ek, saygı ifadesi ile 3. tekil şahıs için de kullanılmıştır.

Oluş bildiren fiillerle kullanıldığında ‘gerçekleşme potansiyeli bulunan’ dualar (b örneği).

1. çoğul kişi (-(A)İm)

körmelim : 'ezüg [ayay]sız küvenç [yoqay köñüllüglerniñ] öñlerin “Sahte, itibarsız, mağrur gönüllü olanları görmeyelim.” (BT XXV(1): 3475-3477)

qulqaqın uzatı eşidmelim : [alqu] ayıy yavız ünlerig “Kulakla sonsuza kadar bütün kötü sesleri işitmeyelim.” (BT XXV(1): 3581-3582)

[burunun uz]atı yıdlamalım <:> avcı keyik[çiler]niñ oot ıdıp tınl(ı)yl[arıy]
ölürmiş yıdl[arıy] “Burunla sonsuza kadar, avcılarının yangın çıkarıp canlıları öldürdüğü kokuları duymayalım.” (BT XXV(1): 3628-3631)

kişilerinñ edgü[sin] yavızın ülgülep te[ñlep] sözlemelim “İnsanların iyiliklerini ve kötülüklerini ölçüp değerlendirip (onları) eleştirmeyelim.” (BT XXV(1): 3933-3935)

2. çoğul kişi (-(X)ñ / -(X)ñlar)

Ol yılannıñ neteg yañlıy közünmişin : öz qılınçın söz[i]n [saqın]çın : öziñe buyan qılıñ “O yılannın ne tür bir niteliğinin olduğuna göre, kendi amelime, sözüne, düşüncesine göre kendisine sevap yazın.” (BT XXV(1): 105-107)

qut küsüş qolurmen .. birök sizin savıñız .. köni kirtü çın erser bo meniñ ötünmiş ötüğümin .. yoqsuz quruq qılmañ “Kutluluk (diler) ve dua ederim: Eğer sözünüz doğru, gerçek ise bu benim dileğimi boş ve değersiz kılmayın.” (SuvKaya 520/18-22)

Örnekleri tespit ederken işlevsel açıdan yaklaşıldığı için, nezaket bildiren ve tekil kişi ifade eden çoğul kullanımlar tekil kişi çekimi altında verilmiştir. Bu örnekte nezaket ifadesi bulunmakla birlikte, muhatap birden fazla varlık olduğu için işlev olarak da 2. çoğul kişidir.

3. çoğul kişi (-zUn / -zUnAr)

a)'daki örneklerde 3. çoğul kişi adına 2. kişiden dilekte bulunulmaktadır.

b)'deki örnekte, 1. tekil kişi adına 3. çoğul kişiden dilekte bulunulmaktadır.

c)'deki örnekte *yarlıka-* yardımcı fiili, adına dua edilen kişi yüksek bir mertebeye sahip olduğu için, saygı ifadesiyle kullanılmıştır. Nitekim "binlerce yıl ülke sahibi olarak yaşasınlar" ifadesi, duanın bir hükümdara yapıldığını göstermektedir.

a) edgülig bolzunlar "İyi olsunlar." (BT XXVI: 32b/18)

qop edgüde içre qamay y(a)vlaqta taştın bolzunlar "Hep esenlik içinde, kötülükten uzak olsunlar." (BT XXVI: 71a/19-21)

alqu edgü] edremlerke öñin öñin [tükellig bolzunlar "Bütün iyi erdemlerin hepsine sahip olsunlar." (BT XXV(1): 1321-1322)

bo b[uyan] kü[çin]te t(e)ñri yerinte tuyzun-[lar] "Bu sevap sayesinde Tanrı katında doğsunlar." (BT XXVI: 100/43-44)

b) *ilkisiz uzun]sansartın ötgürü bö[künki k]ünketegi [etözin] tilin köñülün q[ılmış q]u<v>ratmış ayır ay[ır qılınç]larımın ökünü bili[nü] qşanti ötünü tegin[ürm(e)n erinçkeyü] tsuyurqayu y(a)rılıqamaqları üze qşanti berü [y(a)rılıqazunlar] : qop törlüg uyrın dejit qşanti bolzun* "Öncesiz ve uzun Samsâra'dan dolayı bugüne kadar vücutla, dille, gönülle işlenip birikmiş çok kötü amellerimden pişmanlık duyar, bağışlanma dilerim acıyıp merhamet ederek affetsinler, her türlü vesileyle bağışlansın." (BT XXV(1): 8-12)

tilteki ayır qılınçıy qşanti qılu ötünmiş ötügümin alzunlar "Dildeki günahları bağışlayarak yaptığım tövbeyi kabul etsinler (ediniz)." (BT XXV(1): 1569-1571)

c) *qut qolunu küsüş[öri]tü teginürbiz : qamay burhanlar : uluy orontaqı bodis(a)t(a)v[lar] artoqraq bir teg umuy inay bolu y(a)rılıqazunlar : artoqraq b[i]r teg tuta içgerü y(a)rılıqazunlar* "Kutluluk diler, dua yükseltiriz: Bütün buddhalar

kutsal yerdeki Bodhisattvalar (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar, (bizleri) koruyup gözetsinler." (BT XXV(1): 362-365)

c) *miñ tümen yılqa tegi el aşayu y(a)rılıqamaq-ları bolzunlar* "Binlerce yıl ülke sahibi olarak yaşasınlar."(BT XXVI: 100/26-27)

2.1.5.1.2. Analitik Yapılar

Türkçenin tarihî devirlerinden bu yana, çeşitli zaman ve kip çekimlerinde birkaç biçimbirimin bir araya gelerek analitik yapılar oluşturduğu görülmektedir:

Eski Türkçede *-GAY* gelecek (-istek) eki *erki* ile kurulan analitik yapı, geleceğe yönelik kaygı ve ümit bildirir:

bulyay erki biz yeg adroq buyanıy "Biz, en üstün sevaba ulaşabilecek miyiz ki? (umarım ulaşıyoruz)." (Suv 609,11) (Erdal 2004: 520).

Bu yapıda dolaylı bir dilek ifadesi görülmektedir.

Eckmann, Harezmi Türkçesinde belirli gelecek zaman için kullanılan *-GUm (turur)*; olumsuz olarak da *-GUm yok* analitik yapılarını verir:

bularnı tört üliş qılıyım turur "Bunları dört parça yapacağım.", *qıyâmat bolmaıunça özge kelgüñ yoq* "Artık kıyamet olmadan geleceğin yok." (1998a: 202).

Kodeks Kumanikus'ta geçen *-mAK* isim-fiili ile *tur-* yardımcı fiilinin¹ geniş zaman çekiminden oluşan *-mAK turur* birleşik yapısı, gelecek zaman anlamı verir:

yine haybatlı kelmek turur "Yine heybetli (bir şekilde) gelecektir." (Gabain 1998b: 103).

¹ Gabain, bu fiilin anlamının, bir yardımcı fiil mi, yoksa sadece bir tasvirî fiil mi olduğunun anlaşılmasına imkân vermeyecek kadar zayıfladığını belirtir (a.g.e. s. 102).

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan zaman eklerinden 'duyulan-farkına varılan geçmiş zaman' olarak kullanılan "-(y)Up durur" yapısı, bir zarf-fiil ile yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir analitik yapıdır. Şimdiki zamanı işaretlemek için kullanılan "-(y)A yor(ur)" da aynı şekilde oluşmuştur. Zamanla dilbilgiselleşen bu yapıların, ilk ortaya çıktıklarında biçimbilgisel bir öge ile sözlüksel bir ögeden oluştukları görülüyor.

Çağatay Türkçesinde belirli gelecek zaman çekimi “-GU + iyelik (+dUr)” ile yapılır:

alyum dur, alyuñ dur, alyusı dur, alyumuz dur, alyuñız dur, alyuları dur / alyusı durlar / alyusılar dur (Eckmann 1998b: 239-240).

2.1.5.1.2.1. “fiil + emir-istek + erti”

Dilekler, henüz gerçekleşmeyen ancak çeşitli derecelerde gerçekleşme potansiyeli bulunan ifadelerdir ve konuşma zamanı ile eylem zamanı arasındaki sonralık ilişkisi çerçevesinde biçimlenirler. Ancak bütün dilekler geleceğe yönelik değildir. *gelseydin, geleydi* vb. geçmişte gerçekleşme potansiyeli bulunduğu hâlde gerçekleşmemiş olan, konuşma zamanından öncesine / geçmişe yönelik istekler de vardır (Aslan Demir 2007: 4).

-sAydl, -Aydl birleşik çekimleri olabilirliği devam eden istekler için de kullanılabilir. sağ salim gelseydi, başına bir şey gelmeden döneydi. Bu örneklerde gerçekleşebilirliği konusunda bir dizi tereddüt ve endişenin yaşandığı, konuşma anına uzak olan isteklerin ifadesi vardır (Aslan Demir 2007: 10).

Erdal'a göre *erti*, 1. ve 3. kişi volitif biçimlerine, gerçek olmayan dilekleri ifade etmek için eklenir (2004 523). *erti* ile yapılan 1. ve 3. kişi emir kombinasyonları aynı zamanda daha kibar bir gerçek dilek ifadesi sunabilirler:

teñrikenimiz uzun özin qalın qutun turqaru adasazan tudasazan ermeki bolzun erti
"Saygıdeğer efendimiz, sıkıntı ve kederden uzak, uzun bir yaşam sürse idi."

Burada dilek, gerçek dışı anlamda değildir; aksine *erti*, açıkça nezaket bildirir; "mümküm olsa idi" gibi bir anlam katar. Budist çevreye ait bir metindeki benzer örnek:

maytri burhan bizni körzün erti "(Keşke) Maitreya Buddha bizi görseydi." (MaitH XXI 2.10).

Bu dilek, Cehennem'de yaşayan canlılar tarafından dile getirilir, böylece nezaket ve hürmet, konuşurun hissettiği kadar, dileğin gerçekdışılığından ayırt edilemez (Erdal 2004: 523-524).

-sUn *erti*'ye paralel bir yapı, Kutadgu Bilig'de geçen -sA *kerek erdi* yapısıdır:

kerek erdi bilge tirilse qutun / qamuy ölsün erdi biligsiz utun "Bilge (kişinin) huzurlu, mutlu yaşaması daha iyi olurdu; cahiller ve edepsizlerin de hepsi ölse iyi olurdu." (KB 1539) (Erdal 2004: 523).

Eraslan 2012'de, "emrin hikâyesi" başlığı altında bu yapının sadece 3. tekil şahsı için örnek verilmiş, işlevsel ve anlamsal özelliklerine değinilmemiştir (353).

Bu yapı içerisindeki *erti*, cümleye kipliğin yanında görünüşsel bir nitelik de katar. *Türk Dillerinde Kipselliğin Anlambilimsel Haritası* başlıklı makalesinde bu duruma dikkat çeken Rentzsch, öznel bir tutum sergileyen bazı kiplik işaretleyicileri için *görünüştelle kipsellik* terimini kullanır (2013: 146). Eski Uygur Türkçesinde tespit ettiğimiz bir örnekte geçmiş zamanı işaretleyen yapıyla şimdiki zaman ifade eden *amtu* "şimdi" zarfı birlikte kullanılmıştır. Bu durumda geçmişe değil, duanın / dileğin gerçekleşebilirliğine olan kuşku ve kaygı ile birlikte şimdiye işaret edildiği görülmektedir:

amtu, teyrim, bo montay ters tetrü biliglig tınlıylarqa köni yol orok kertgürü bergey erti, kim köni yolça ... yorızunlar erti "Tanrım, şimdi, bu kötü düşünceli canlılara (merhametli bir şekilde) doğru yolu göstermenizi ve onların doğru yolu bulmasını diliyorum." (TT VI 237).

Bu örnekte geçmişte gerçekleşme potansiyeli bulunan ancak gerçekleşmemiş bir dileğin 'şimdi', konuşma anında gerçekleşmesi istenmektedir. Örnekte şimdiye işaret eden *amtu* zaman zarfının kullanılması, *erti*'nin cümlede geçmişe işaret etmesinin yanında, dileğin gerçekleşebilme oranını düşüren kiplik bir anlam kattığına işaret eder.

Bu yapıya dileğin derecesi açısından bakacak olursak güçlü bir istekten ziyade temenniye yakın bir ifade buluruz.

Bu kombinasyonda dileğin kimin adına yapıldığı, yüklem işaretleyicisi olarak kullanılan fiile getirilen emir-istek ekleriyle belirlenmektedir.

erti, eklendiği yapılara farklı anlam ifadeleri yüklemektedir. İlk olarak, geçmişte gerçekleş(tiril)memiş eylemler için bir pişmanlık ifadesi katarlar. Şimdiye işaret eden zaman zarfıyla birlikte kullanıldığı örneklerde, dileğin geçmişte gerçekleşmediğine yönelik ifade zayıflar, gerçekleşme ihtimali zayıf bir dileğin şimdi gerçekleşmesinin istendiği bir ifade tarzına bürünür. Emir-istek ekleri üzerine getirildiğinde, bu yapıdaki güçlü dilek ifadesini de zayıflatır. Bu yapıdaki örnekleri de iki gruba ayırabiliriz: 1. Şimdiki zamana işaret eden zarf kullanılmadığında 'gerçekleşmesi hayale / varsayıma dayalı olan' dualar, 2. Şimdiki zaman zarfı ile birlikte kullanıldığında, 'gerçekleşme ihtimali konuşur tarafından düşük görünen' dualar.

Taradığımız metinlerde bu yapının 1. ve 3. şahıslarına ait örnekler tespit edebildik. 2. şahısları işaretleyen örnekler bulunmamaktadır. 2. şahısların, dua olarak, yakarı derecesinde güçlü dilekleri ifade etmek için kullanıldığını ve bu yapının daha çok temenni derecesinde dilekleri işaretlediğini dikkate alınırsa 2. şahısların bulunmama nedeni açıklığa kavuşur.

1. tekil şahıs

*tükel bilge mayıtrı burqanıy **körelim erti*** "(Keşke) Bilge Maitri Buddha'yı görse idik." (Mai.Tek. 065. 25-26)

Bu cümlede, geçmiş gerçekleşmemiş, ancak gelecekte gerçekleşme ihtimali bulunan (ya da konuşurun gerçekdışı bir dilek olan, ancak konuşur tarafından gerçekleşmesi ileri derecede istenen) bir dilek ifadesi vardır. Cümleye bu anlamı katan dilbilgisel unsur *erti*'dir. Burada *erti*'nin özellikle emir-istek yapısı üzerine getirilmesi, dileğin gerçekleşmesine olan aşırı isteği işaretlemektedir.

ol etözlüg qovuqum içinte qamay beş ajun tınlı(ları)γ sıyurayın erti “(Keşke) bu vücudumun içinde beş dünyaya ait bütün canlıları sığdırsaydım.” (Mai.Tek. 033.02-03)

ol etözlüg qovuqum içinte qamay beş ajun tınlı(ları)γ sıyurayın erti "Bu vücut boşluğum içine, beş dünyaya ait canlıları sığdırabilseydim." (Mai.Tek.033/02-04)

tükel bilge maytrı burqanıg körelim erti "Tamamıyla Bilge Maitreya Buddha'yı görseydik." (Mai.Tek.065/25-27)

3. tekil şahıs

tek biziñe neçökin erser amraqlartın adırıyluluq emgek bolmasun erti “Bize, her ne şekilde olursa olsun sevgililerden ayrılma ızdırabı dokunmasa idi.” (SuvKaya 609/2-4)

küşüşüm teginür atı kötrülmüş teñrim teriñde teriñ nom tözinte bışrunu yorımaq törüsin aça yada yarlıqasun erti “Duada bulunurum: Adı yüce Tanrım, en derin öğretinin özünde, tekamül ederek yürüme töresini izhar etme lütfunda bulunsa idi.” (SuvKaya 372/8-11)

atı kötrülmüş teñrim sizni taqı yme bo nom erdininiñ teriñ yörügin aça yada nomlayı yarlıqasun erti “Adı yüce Tanrım, sizi ve bu öğretini mücevherinin derin anlamını izhar ederek öğretme lütfunda bulunsa idi.” (SuvKaya 400/1-4)

kentü kentü tirinimiz quvrayımız birle bo nom erdinig eşidip soğançıy tatılyy teriñ yörüglüg nom tatıyı üze todup qanıp çoşumuz yalınımız küçümüz küşünümüz asılıp üstelip yiti qınıy tavrannamız rıdı quo kelig edremimiz taqı yme üstünki yig bolsun erti “Kendi cemaatimiz ile birlikte bu öğretini mücevherini işitip güzel ve derin anlamlı öğretinin tadı ile doyup tatmin olup manevi nurumuz ve gücümüz artıp kuvvetli iştiyakımız ve bilgelik erdemimiz en üstün seviyeye erişse idi” (SuvKaya 400/5-12)

1. çoğul şahıs

tükel bilge mayıtrı burqanıy körelim erti "(Keşke) Bilge Maitri Buddha'yı görse idik." (Mai.Tek. 065. 25-26)

3. çoğul şahıs

ol teñriler luular yekler yandarvılar yarudılar asurılar qumbandılar qınarılar mohoraýular ulatı yalañuq yırtinçüsindeki iligler qanlar bolar bolar barça köni törüçe köni nomça yırtinçüke asıy tusu qılsunlar erti adasın tudasın biz tarqaralım erti "O tanrılar, ejderhalar, şeytanlar, gandharvalar, garudalar, asuralar, kumbhândalar, kinnaralar, mahoragalar ve insan dünyasındaki kağanlar bütünüyle doğru töre ve öğretisi ile yeryüzüne fayda sağlasalar idi, tehlikeleri de biz yok etsek idik" (SuvKaya 400/17-23)

atı kötrülmüş ayayqa tegimlig t(e)ñrim biziñ antay uluy küsüşümüz teginür yalañuqlar hanı eligler begler barça bo nom erdinig boşyunzunlar tutzunlar ayazunlar ayırlazunlar uqzunlar oñarzunlar tapınzunlar udunzunlar ögzünler alqazunlar erti "Adı yüceltilmiş hürmetli Tanrım, bizim en büyük dileğimiz şudur: İnsanlar hanı hükümdarlar ve beylerin hepsi bu öğretisi mücevherini öğrensinler, tutsunlar, ululasınlar, yüceltsinler, anlasınlar, sağlamaştırınsınlar, (ona) saygı göstereyinler, övüp methetsinler." (SuvAyazlı: 805-814)

köni yolça köni oruqça yorızunlar erti "(Keşke) doğru yolda yüreselerdi." (Jut.Sek.T-2/10-11)

ters tetrü törü qodzunlar erti tñrim "Tanrım! (Keşke) yanlış ve inanışa ters düşen töreyi terk etselerdi." (Jut.Sek.T-2/16-17)

2.1.5.1.2.2. "(fiil + -GAI) fiil + DAÇI bol- + emir-istek"

-*GAI* zarf-fiilinin anlamı -*U* zarf-fiil ekine benzer, ama tamamıyla da onunla aynı değildir. Eski Türkçede en yaygın anlamı “-mak için”dir (Gabain 1998a: 53). Eski Türkçede, -*U* zarf-fiiliyle birlikte modal yardımcı fiillerden önce gelerek asıl fiillere eklenir. Daha kuvvetli bir hedefleme (muktedirlik, dileme) durumunda -*U* yerine -*GAI* zarf-fiili tercih edilir: *anıtma γalı küse-* "gitmemeyi istemek", *yarman γalı saqın-* "çıkılmayı arzu etmek" (Gabain 2007: 89-90).

Eckmann, -*GAI* zarf-fiilinin Harezmi Türkçesinde ilk anlamının "amaç" olduğunu belirtir:

Ka'beke ziyārat qılyalı bardım erdi "Kâbe'ye, ziyaret etmek için gitmiştim."
(1998a: 199).

Kodeks Kumanikus'ta -*DAÇI bol-* yapısı nihailik, kesinlik ifade eder (Gabain 1998b: 102).

-*DAÇI* sıfat-fiil eki, *bol-* yardımcı fiili ile birlikte gelecekte kesinlik ve bitmişlik ifade eder. Bazı örneklerde 'amaç' bildiren -*GAI* zarf-fiil eki ve zarf-fiili ile birlikte kullanılmıştır. Emir-istek kipi ekleriyle çekimlenmiş *bol-* yardımcı fiili yüklem işaretleyicisi olarak kullanılır. *bol-* fiilinin oluş bildirdiğini ve dilek ifadesi olarak düşük derecedeki duaları işaretlediğini daha önce belirtmiştik. Yukarıdaki bilgilere dayanarak bu yapının 'gerçekleşmesi hayale / varsayıma dayalı olan' duaları işaretlediğini söyleyebiliriz.

Geleceğe yönelik dilek bildiren bu yapıda, aşağıdaki örnekte -*DAÇI* biçim birimi, gerçekleşmemiş, ancak gerçekleşme ihtimali bulunan bir durum karşısında, muhataptan koruma dileği ifade etmektedir. *bol-* yardımcı fiilinin emir birinci kişi ekiyle çekimlendiği bu yapıda dilek özneye yöneliktir:

[}L] *barıp yanmadaçı [bolayın* "..... gidip yanmayayım." (BT XXV(1): 4028-4029)

ömek]lig küçlüg nom qapıy[ınta qayı] erser nom[la]rıy unıtındaçı [titmedeçi] bolayın "Düşünmeyle güçlü olan öğreti kapısında bulunan hiçbir öğretiyi terk edip unutmayayım." (BT XXV(1): 4029-4032)

qut qolurmen on ayrı qılınçdın öñi üdrülüp .. on edgü qılınçlar yolınta yoridaçı bolayın on yir orunta ornaşayın toyayın ontın sıñarqı burqanları turqaru köreyin
 “Kutluluk dilerim: On kötü amelden uzaklaşıp on iyi amel yolunda yürüyeyim. On dünya mevkiine yerleşeyim. On ana önemli daireye ait buddhaları daima göreyim.”
 (SuvKaya 108/12-18)

yene qut qolunu teginürbiz ontun sıñarqı tolp kök qalıq u yuşıntağı dört tu y umlardağı altı yollardağı alqu qamay tınlıylar barça amtıqı bo qut qolunmuş üdte basa öñin öñin [a]lqu yorıyuluq nom qapıylarıña tükellig bolğalı [u]daçı bolayın
 “Kutluluk dileriz: On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki, dört doğum alanındaki ve altı yollardaki bütün canlılar şimdi bu kutluluk dilenmiş zamanın sonunda farklı farklı (yollarla) bütün gidilecek öğreti kapılarına hâkim olabileyim.” (BT XXV(1): 3996-4005)

qamay tınlıy oylanları birle ol antay yöleştürgülüksüz üstünki yig tözkerinçsiz edgüleriğ egsüksüz tükel bütürgeli udaçı bolayın "Bütün canlılar ile birlikte öylesi karşılaştırılmaz, en üstün, mükemmel, benzersiz derecedeki iyilikleri eksiksiz, tamamıyla gerçekleştiririm." (SuvKaya 174/20-23)

ülgüsüz] üküş burhanlar [uluşların barça etdeçi] yaratdaçı bolzunlar “Sayısız çoklukta buddhalar diyarını bütünüyle bezeyip güzelleştirsinler.” (BT XXV(1): 1322-1324)

qatıylanmaq tıyunmaqlıy nom qapıyında burhan qutın bulıyuluk [barçanı oz]yurdaçı [bolup sekiz tö]rlüg teginçsiz [oronlarta] tınl(i)yları [] kerıştin tıddaçı [bolz]unlar “Gayret etme ve aydınlanma yeri olan öğreti kapısında Buddha saygınlığına erişmeyi sağlayacak herkesi kurtarma eylemini gerçekleştirip sekiz türlü erişilmez yerlerde ... canlıları kavgadan engellemeye muvaffak olsunlar.” (BT XXV(1): 4039-4045)

ermegü toosın [tı]nl(i)yları tutup içgerip edgü nom [ta qat]ıylanturdaçı bolzunlar
 “Tembel ve düzensiz canlıları koruyup gözetip iyi öğretiyi (öğrenmek için) gayret ettirsinler.” (BT XXV(1): 4048-4050)

tişi etözlügler üçün qut qolurmen .. alquyun tegşilip irkek etözin bulsunlar yürekliğ titimlig yaruq yaşuq bolup bilge biliglig bolsunlar qamayın barça bodısataklar yorıyında yoridaçı bolsunlar bir yintem altı paramıtlar içinte qatıylansunlar

tavransunlar uzatı ontın sıjarqı ülgüsüz sansız burqanlarv körsünler "Dişi vücuduna sahip olanlar için kutluluk dilerim: Hepsi birden değişerek erkek vücuduna geçsinler. yürekli, cesaretli, aydın, hikmet sahibi olsunlar. Hepsi Bodhisattvalar yolunda yürüsünler. Yalnızca altı erdem içinde hareket etsinler. Daima on ana önemli daireye ait sayısız buddhaları görsünler." (SuvKaya 121/22-122/10)

k[ö]ñülüğ amırtıurmaqlıv küü k[e]lig edrem üze alqu yanloq [sa]qınçlarıv t[ı]da tutdaçı bolzun<lar> "Gönlü teskin edecek bilgelik erdemi ile bütün insanlar düşünceleri saklayabilsinler." (BT XXV(1): 4051-4053)

uladı alqu qamay tnl(ı)ylarqa ülgülegeli teñlegeli umayuluk köñüllerin tegingeli tutgali udacı bolzunlar "Gönüllerini, bütün canlıları eleştirmeyecek şekilde tutmaya muktedir olsunlar." (BT XXV(1): 2832-2835)

alp tetimligin tınmadın sönmedin qatıylanıp t(a)vranıp uladı qatıylanı bışrunu üzeliksiz yeg üstünki köni tüz tuymaq burhan qutın bulup alqu qamay tnl(ı)ylarv [] keñürü ozğurdaçı qutyardaçı [bolu y(a)rlıqazunlar] "Yiğitçe, durup dinlenmeden çalışıp çabalayıp olgunluğa ererek Buddhanın en üstün ve gerçek aydınlanma saygınlığına erişip bütün canlıları kurtarma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 2024-2030)

2.1.5.1.2.3. "fiil + mAK + iyelik bol- + emir-istek"

Bu analitik yapı, iyelik ekiyle işaret edilen kişiye yönelik bir dua ifadesi taşır. Maniheist metinlerde birçok örneğine rastlamak mümkündür (Erdal 2004: 524).

bol- yardımcı fiili, Türkçenin tarihî dönemlerinde *er-* ve *tur-* yardımcı fiilleriyle birlikte (asıl) yardımcı fiiller olarak işlev görür (Gabain 2007: 87-88). *bol-* yardımcı fiili işlev olarak *er-* ve *tur-* yardımcı fiillerine yaklaşır.

Çağatay Türkçesinde kullanılan ve bu yapıya benzeyen "*fiil + yu + iyelik dur(ur)*", mutlak gelecek zaman ifade eder: *tüşünge degüm durur ta'bır* "(Senin) rüyanı

yorumlayacağım." (Eckmann 2009: 138). İki yapı karşılaştırıldığında ek ve yardımcı fiilin değiştiği, ancak işlevlerin aynı olduğu görülüyor.

Ağca, bu konuda yazdığı makalesinde, emir-istek eklerinin yardımcı fiille birlikte kullanıldığı bu analitik yapının daha çok niyet/temenni ifade ettiğini belirtir (2007: 13).

Bu yapı, diğer biçimbilgisel işaretleyicilere göre farklılık gösterir. Yüklem işaretleyicisi olarak kullanılan *bol-* yardımcı fiiline emir-istek kiplerinin 3. tekil ya da çoğul ekleri gelirken, şahıs işaretleyici olarak, genellikle dileğin içeriği hakkında bilgi veren bir fiilin üzerine eklenmiş *-mAK* isim-fiil ekine getirilen iyelik ekleri kullanılır. Şahıs işaretleyicisi olarak, kiplik özelliğinin yanında şahısları da işaretleyen emir-istek eklerini her şahıs için ayrı ayrı kullanmak yerine iyelik eklerinin tercih edilmesi, dileğin adına yapıldığı şahsın vurgulanmak istenmesi olarak açıklanabilir. Vurgunun şahsa yöneltilmesi, dileğin istenme derecesinin fazla olduğunu gösterir. Bu yapıyı da 'konuşurun, dileğin gerçekleşmesine olan isteğinin yüksek olduğu' dualar sınıfına alabiliriz.

1. tekil şahıs

burhan qut]ın bulmaq-ım bolzun "Buddha saygınlığına ulaşabileyim." (BT XXVI: 147/6)

*nom-luy küsüş-üm qanıp bütüp aj övke biligsizt[e ulatı nizv]ani-larım-nı utup yege dip : alqu tnl(ı)γ-lar-qa um[uy] maγ **bolmaqım bolzun*** "Öğretiye ait dileğim yerine gelip açgözlülük, öfke, cahillik ve diğer ihtiraslarımı yenip bütün canlılara umut ve sığınak olayım." (BT XXVI: 129/33-34)

qamay tnlıylar birle üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq burqan qutıña tükel bilge biligke terk tegmekim bolsun "Bütün canlılar ile Buddhanın en üstün, mükemmel, doğru aydınlanma saygınlığına, mükemmel bilgeliğe tez elden erişeyim." (SuvKaya 170/22-171/3)

3. tekil şahıs

a) *[küsüşüm] köyül<üm>t[egiçe] bolup tıyunmaqlıy kü[süşüm qanmağı bolzun*
"Dileğim gönlümdeki gibi olup aydınlanma dileğim yerine gelsin." (BT XXV(1): 3820-3822)

b) *küseyürbiz [] küsüşümüz [qanmağı bolzun :]* "Dua ederiz: dileğimiz yerine gelsin." (BT XXV(1): 3422-3423)

c) *kenki-lerke ulalmağı bolzun* "Sonrakilere bağlansın (ulaşsın)" (BT XXVI: 27b/9)

burhan qutın bul[mağı bolzun "Buddha saygınlığına ulaşsın." (BT XXVI: 35/13)

qut qolunu teginürmen .. bo buyan edgü qılınçı yme qamay tınlıy oylanıya .. toymaq ölmek emgekdiñ birtem ozup qutrulup teñgeşisiz yig tüške ıtlıqa terkkeye üdüñ tegmekleri bolsun "Kutluluk dilerim: Bu iyi davranışın sevabı (sayesinde) bütün canlılar doğum ve ölüm ızdırabından tamamıyla kurtulup mukayese edilemeyecek kadar güzel mükâfata tez zamanda erişmeye muvaffak olsunlar." (SuvKaya 660/14-19)

d) *alqu tınlılarınıñ nızvanulıy bay tügünleri kentün şişilip .. ayıy arqalıy nomlarınıñ küçleri özin esilip burqan nomlıy kün teñri üze alqu bulıy yınıqlarınıñ yarumağı bolsun* "Bütün canlıların ihtirah bağları kendiliğinden çözülüp kötü destekli öğretilerin etkileri yok olup Buddha öğretisine sahip Güneş Tanrı ile dört bir taraf aydınlansın." (SuvKaya 678/9-13)

e) *tanyadivi tırike tapıyqa uduyqa turduñuzlar erser tanyadivi tıngri aşamağı teginmeki bolzun* "Dhanyadeva Tanrıya ibadet ve hürmette bulduysanız Dhanyadeva Tanrı (bu ibadetlerinizi) kabul etsin." (Erntesegen (1) 80-82)

Yukarıdaki dualarda dilekler farklı şekillerde aktarılmaktadır. a)'da 1. tekil kişi adına 2. kişiden dilekte bulunan yine 1. kişidir. Burada özne 1. kişinin dileğidir. b)'de 1. çoğul

kişi adına 2. kişiden dilekte bulunan yine 1. çoğul kişidir. c)'de 3. çoğul kişi adına 2. kişiden dilekte bulunan 1. kişidir. Ama bu örnekte, dilekte bulunanın tekil ya da çoğul kişi olduğuna dair dilbilgisel bir işaret bulunmamaktadır. d) ise yardımcı cümlesi zarf-fiil ile ana cümleye bağlanan bir cümledir. Yan cümlede 3. çoğul kişi adına, ana cümlede şahıs belirtmeden 2. kişiden dilekte bulunan 1. kişidir. e) örneğinde *-ser* zarf-fiiliyle ana cümleye bağlanmış bir yardımcı cümle vardır. Dileğin gerçekleşmesi şarta bağlanmıştır. Bu örnekte 2. kişi adına 3. kişiden dilekte bulunan 1. kişidir.

1. çoğul şahıs

burhan qutıña tegmekim(i)z bolzun m(e)ñüke tegi inça bolzun “Buddha saygınlığına erişmeye muvaffak olalım. Sonsuza kadar böyle olsun.” (BT XXVI: 84b/12-14)

burhan qutıña alqış bulmaqım(i)z bolzun ol üdün bo nomuğ anta altunluğ keğde üze bi[tit]mekim(i)z bolzun “Buddha saadetine ulaşma lütfuna erişelim, o vakit bu öğretiyi altınlı (altın işlemeli) kağıda yazmaya muvaffak olalım.” (BT XXVI: 100/52-55)

qamay-un : burhan-lar uluş-ınta keninte tuymaq-larımız bolzun “Hep birlikte, Buddha’lardan sonra onların diyarında doğalım.” (BT XXVI: 39a/167-168)

3. çoğul şahıs

qamay qa qadaş in(i) eçi ataylarım(i)z közüñür ajunta igs(i)z toyas(i)z ermeki bolzunlar “Bütün hısımlarım akraba, kardeş, ağabey ve sevdiğlerimiz bu dünyada hastalıktan uzak olsunlar.” (BT XXVI: 71a/17-19)

t(e)ñridem idoğ küç-leri küsün-leri asılıp üstelip [] bodunuğ k(a)ray apamuqateki adasızın tudasızın küyü küzetü [tutmaq-lar bolzun “Semavi, kutsal

güçleri artarak milleti sonsuza kadar tehlike ve afetlerden uzak tutup muhafaza etsinler.” (BT XXVI: 152/5-7)

Cümledeki *-mak* ekinin üzerine gelen asıl iyelik eki *-ı* düşürüldüğü zaman, anlam olarak bir oluş ifadesi seziliyor, ancak cümle geçişli olduğu için, nesneyi belirleyen ve *bodun* kelimesine getirilen yükleme durumu eki, cümlenin kılış ifadesini koruduğunu gösteriyor. Bu örnekte, muhataba işaret eden iyelik ekinin düşürülme sebebi, dileğin yöneltildiği muhatap üzerindeki vurguyu azaltarak isteğin derecesini düşürmek olarak açıklanabilir.

sizlerniñ tapınmış tapıgıñızları uduñmış udugıñızları tanyadivi tñri körü aşamaqları teginmekleri bolzun aşamaq teginmek tıtağında bu örtgünte tarıy üklizün “Sizlerin kestiğiniz kurbanları, yaptığınız hizmetleri Dhanyadeva Tanrı görerek alıp kabul etme lütfunda bulunsun. Alıp kabul etmesi vesilesiyle bu harman yerinde mahsul çoğalsın.” (Ernteseğen2 44-45)

otuz bay t(e)ñri han-ları-nıñ : uluy küçlüg on tümen qumbande-lar eligi-niñ : t(e)ñridem idoq küç-leri küsün-leri üklip asılıp : bo nomıy ulatı bışrundaçı öğretinteçilerig alqu üdte küyü küzetü tutmaq-ları bolzun "Otuz zengin İlahi hanların, büyük güce sahip yüz bin iblis hükümdarının İlahi kutsal güçleri artıp bu öğretiyi ve diğer öğreticileri tüm zamanlarda koruyup gözetinler." (BT XXVI: 41/22-29)

neçe meniñ buyan edgü qılınçlarım bar oq ermiş erser terk üdün burqan qutın bulıyqa tüş birmekleri bolsun “Benim ne kadar iyi amellerimin sevapları var ise tez elden Buddha saygınlığına erişme mükâfatını versinler.” (SuvKaya 114/21-115/1)

tolp yırtinçüdeki neçe qamağ tınlıy oylanları barça qop emgeklerintin ozup alqu barça inçgü meñig bulmaqları bolsun “Bütün yeryüzündeki nice canlılar bütün eziyetlerinden kurtulup huzur ve mutluluk bulsunlar.” (SuvKaya 116/13-16)

-mAKIARı bol- yapısında iki farklı söyleyiş görülüyor. *tüş birmekleri bolsun* örneğinde 3. şeyle ilgili olarak 2. kişiden kendi adına dilekte bulunan 1. kişi iken, *inçgü meñig bulmaqları bolsun* örneğinde 3. çoğul kişi adına 2. kişiden dilekte bulunan 1. kişidir.

bo bu[yan] küçinte üstin t(e)ñri yer-inte burhan-lar uluşınta tuşum ajun tutmaq-lar bol[zun]-lar “Bu sevap sayesinde yukarıda Tanrı katında, Buddha’lar diyarında doğarak orada yaşasınlar.” (BT XXVI: 119/17)

miñ tümen yılqa tegi el aşayu y(a)rılıqamaq-ları bolzunlar "Binlerce yıl ülke sahibi olarak yaşasınlar."(BT XXVI: 100/26-27)

2.1.5.1.2.4. "-sAr erti"

Şart ekine getirilen *erti* ile oluşmuş *-sAr erti* yapısı, aşağıdaki örnekte, gerçekleşmesi umulan, ancak gerçekleşmemiş bir dileği ifade etmektedir. Bu yapı 'gerçekleşme potansiyeli bulunduğu hâlde zamanında gerçekleşmemiş, gerçekdışı bir dileği ifade eden' dualar arasında değerlendirilebilir:

sansarta irinç mini teg

saqınsar erti kim me yoq

şaşmaqsız burqan bolmışta

saqınyıl mini maytri

“*Samsāra*’da benim gibi bir cefakârı

Düşünseydi (keşke, ama) bir kimse bile yok.

Şaşmaz Buddha olunca

Beni de düşün *Maitreya!*” (ETŞ, 17/5)

2.1.5.1.2.5. "-GAy (erti)"

Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde *Temenninin Özel Kuruluşları* başlığı altında, örnekleriyle birlikte çeşitli biçimbilgisel işaretleyiciler vermiştir. Bunlar arasında –GAy ve –GAy erdi yapıları da vardır:

yarayay “İyi! (kelime anlamı “yarasın”)” (KP 48,6), ... *tükemegey* “... bitmeseydi (yani, “bitecek”)” (Ht VII 1997), *tegişlig bolay erdi* “Layık olsa idi.” (HtVII notlar 1870), *ıdu yarayay erdi* “Göndermeye yarasaydı.” (HtV 252) (2007: 92).

-GAy erti yapısı, dolaylı bir iradeye ait ifade taşır:

amtu, teñrim, bo montay ters tetrü biliglig tınlıylarqa köni yol orok kertgürü bergey erti, kim köni yolça ... yorızunlar erti "Tanrım, şimdi, bu kötü düşünceli canlılara (merhametli bir şekilde) doğru yolu göstermenizi ve onların doğru yolu bulmasını diliyorum." (TT VI 237).

Bu sözler bir Boddhisattva tarafından Buddha'ya, 2. kişi için 3. kişi kullanılarak yöneltilir. Yine, Çin imparatoruna yöneltilen bir söz:

münlüg qadaılyı ötügümin eşidü yarlıqap bügü köñül üze titremekimin bili yarlıqayay erti "Belki siz titreyişimi bilme ve metafiziksel maneviyatımızla eksik ve kusurlu dileğimi dinleme lütfunda bulunursunuz." (HTs VII 770) (Erdal 2004: 521).

Yukarıdaki örneklerde geçen -GAy erti yapısı, şimdiye şaret eden *amtu* zaman zarfı ile birlikte kullanılmıştır. Bu örnekten, -GAy erti yapısında dileğin, geleceğe yönelik olmasının yanında konuşma anı için de kullanılabildiği anlaşılmaktadır.

Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde emir eklerini verdikten sonra, "Bu eklerin yerine, yer yer daha hafif bir mânâ ifadesiyle -GAy şekli gelir." diyerek şu örnekleri verir:

barımayay sin "gitmeyeceksin; gitme işte!" (KP 19,3); *yarayay* "olsun! İyi!" (KP 48,6) (2007: 79).

Gabain'in Kodeks Kumanikus'taki *-mlŝ bolgay* yapısı için verdiği Şu örnekte *e-* (<er-E.T.) yardımcı fiiliyle birlikte kullanılan *-GAy* ekindeki dilek ifadesi açıkça görölmektedir:

keşke eŝitmiŝ bolgay edim "Keşke iŝitmiŝ olsa idim." (1998b: 102).

Pritsak, Kıpçak Türkçesinde gelecek zaman-istek-gereklilik bildiren bir ek olarak *-GAy* ve *-GA* eklerini verir (1998: 120).

Eckmann, Çağatayca El Kitabında gelecek-istek olarak adlandırdığı *-GAy* ekinin istek / rica işlevinin de olduğunu belirtir:

rūzī qılyay hudāy nusret sizge "Allah size zafer nasip etsin." (2009: 129).

Genellikle istek ifade eden *kāŝkī* edatı ile kuvvetlendirilerek, gerçekleşmemiş bir isteğe işaret etmek için:

ey kāŝkī men bolgay edim alında hādım "Keşke, (onun) huzurunda hizmetçi olsaydım." (Eckmann 2009: 129).

Yukarıdaki örneklerde *-GAy* ve onun içinde bulunduğu analitik yapılarda dilek ifadesi açıkça görölmektedir.

-GAy, Eski Oğuz Türkçesinde seyrek olarak ve sadece bazı yazarlarda istek ve gelecek zaman kipi olarak kullanılır:

yejen gelgey ayahçılar maña sayraqnı tiz bergey "Meyhaneciler acele gelsinler ve bana kadehi çabuk versinler." (Mansuroğlu 1998: 272).

Bu dönemde yaygın olan *-A* istek ve gelecek zaman şeklinin yanında *-GAy* şeklinin de kullanılması ve bu ekin istek anlamı da taşıması, Eski Uygur Türkçesinde de dilek-istek anlamıyla kullanılabileceğine işaret etmektedir.

-GAy işaretleyicisinin, bu dönemde dilek-istek ifade edip etmediği kesin olmamakla birlikte, Gabain'in verdiği örneklerde ve bizim tespit ettiğimiz, *erti* ile kurulmuş ve dilek bildiren bir sözlüksel işaretleyici ile anlamı kuvvetlendirilmiş birleşik yapıda, dilek-istek ifadesi açıkça görölmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ve aşağıdaki örnekler ışığında bu yapı, geleceğe ve şimdiye yönelik olarak 'gerçekleşmesi hayale / varsayıma dayalı olan' ve 'gerçekleşme ihtimali konuşur tarafından düşük görünen' dualar arasında değerlendirilebilir.

küsüüm ol atı kötrülmış teyrim ... bizni irinçkeyü tsuyurqayu yarlıqap bo yörügü biziñe aça yada bekiz belgülig açuq adırtlıy yarlıqayay erti “Dileğim o adı yüce Tanrı[’yadır]: Bize acıyıp merhamet etme lütfunda bulunarak bu tefsiri (anlam) bize açıklayarak net ve belirgin (olarak) bahşetse idiniz.” (SuvKaya 341/1-5)

küsüüm ol atı kötrülmışe uluy yarlıqançuçı köñülin yügerü qılu yarlıqap .. iligler qanlarqa tutyuluq köni törüg il başlamaq biligig körkitü yarlıqayay erti bo yirtinçüdeki iligler qanlar yme anı eşidmek anı bilmek üze teyrim sizin yarlıyınızca yirtinçüke uluy asıy tusu qılsunlar “Dileğim o adı yüce olanadır: Merhametli gönlünü yüce tutup lütfederek kağanlara, tutulup başına geçilecek doğru töreyi ve ili gösterme lütfunda bulunsa idi; bu yeryüzündeki kağanlar da onu işitip öğrenerek Tanrım, sizin buyruğunuzca yeryüzüne büyük yarar sağlasınlar.” (SuvKaya 547/9-13)

Bu örneklerden yola çıkarak Eski Uygur Türkçesinde dilek (dolayısıyla istek) bildiren biçimbilgisel işaretleyiciler arasına -GAy ekini de dâhil edebiliriz.

amtu tırim bo muntay trs biliglig ayıy qılınçlıy tunlylarqa köni yol oruq körgitü birgey erti "Tanrım! Şimdi, bunun gibi yanlış bilgili, kötü amelli canlılara doğru yolu gösterirse idiniz." (Jut.Sek. T-2/09-10)

2.1.5.1.3. Edatlar

Türkçe çekim sisteminde bağımlı biçimbirim olarak adlandırılan ve isim ve fiil çekimlerinde görevli unsur olarak işlev gören edatlar, biçimbilgisi ögesi olarak değerlendirilir (Kerimoğlu 2011: 99).

Daha çok kiplik anlama etki eden yardımcı unsur olarak kullanılan edatlar (gibi, üzere vesaire) bazen kiplik anlamı sağlayan asıl unsur olarak da işlev görür. Biz, yardımcı unsurlardan ziyade kiplik anlamda birinci derecede etkili olan edatları değerlendirdik.

2.1.5.1.3.1. için

2.1.5.1.3.1.1. "ötünü tegin- birleşik fiili + için edatı"

İki cümleden oluşan bu yapıda, ana cümlede "rica etmek, dilemek" anlamlarında kullanılan *ötün-* fiili ile saygı ifade eden *tegin-* yardımcı fiilinden oluşan birleşik fiil, geniş zaman ekiyle çekimlenmiştir. Ana cümleye *üçün* edatıyla bağlanan yardımcı cümlede, edattan hemen önce gelen ve iyelik ekiyle çekimlenen isimler ise dileğin kimin için yapıldığını gösterir:

ötünü teginür[bi]z : tolp yertinçünüñ ayaşuluqı bügü biliglig burhan[lar] tuyşuluq nomlarıy qalısız tükel bilü y(a)rılıqamaqları üze [t(e)ñr]i yalhoqta ulatılarnıñ üzeliksiz bahşısı qañı [ü]çün "Bütün evrenin saygıdeğeri, bilgelik sahibi Buddha'ların doğacağı töreleri eksiksiz, tamamen bilen muhterem kişi(ler) ve diğerlerinin daimi öğreticisi ve babası için iyi dileklerde bulunuruz." (BT XXV(1): 456-460)

Bu yapıyı, 'gerçekleşme potansiyeli bulunan' dualar arasında değerlendirebiliriz.

2.1.5.1.3.1.2. "ne için ... + fiil + mAz + şh. zam."

ol amtı m(e)n bökünki künte ne için qutrulmaqlıy edgüg bulmazm(e)n adruyu barıp burhanlarta yüz yügerü vyaqrit alqış almadın esilip yorıp bir ağızq(ı)ya nomluğ y(a)rılıyların esidmez(m)e)n "Şimdi ben bugün niçin kurtulma saadetine

erişemiyorum (ve neden hâlâ) Buddha görünümünde, kehanet alkışı almadan, geriye doğru adım atarak birazcık vaaz işitmiyorum.” (BT XXV(1): 1506-1509)

2.1.5.1.3.1.3. "(manu yükünü teginürbiz ...) fiil + -DAÇI için ... "

Bazen tek bir cümle dileği ifade etmede yetersiz kalabilir, bu gibi durumlarda anlamı yansıtmak için birden çok cümle kullanılır. Bu cümleler genellikle bağlama edatlarıyla, ortak cümle öğeleriyle, ortak kip / şahıs ekleriyle ya da çeşitli anlam ilişkileriyle birbirlerine bağlanırlar (Karahana 2011: 85). Türkçedeki edat sınıflandırmalarında *için* (<ET için) edatı genellikle "sebebe edatları" arasında değerlendirilirken bazı çalışmalarda "maksat, amaç" anlamının da olduğuna değinilmiştir (Ölker 2014: 174-175). Bizim tespit ettiğimiz örneklerde bu edat *-DAÇI* sıfat-fiiliyle birlikte amaç (dilek) bildirmektedir. Devrik yapılu bir cümleye sahip olan bu analitik yapıda *-DAÇI* sıfat-fiili ve *üçün* edatının öncesinde dile getirilen dileğin gerçekleşmesi için *manu yükünü teginürbiz* ifadesiyle kutsamada bulunulup sonrasında dilek ve *-DAÇI için* yapısıyla anlam tamamlanıyor. Yardımcı cümlenin ana cümleye *için* bağlama edatıyla bağlandığı bu cümlede yardımcı cümledeki dileğin gerçekleşmesi ana cümlenin gerçekleşme şartına bağlanmıştır:

manu yükünü teginürbiz: burhan [er]dini qutıña uzatı meñün turdaçı alqu qamay nomlarda arıy süzök tözi üze : alquta yeg sudurlar ertinü uz ***tarqardaçı için*** etözdeki : tildeki köñüldeki iglerig “Buddha’nın yüce ruhuna inanıp (önünde) saygıyla eğiliriz: Sonsuza kadar yaşayacak bütün öğretilerin arı duru özü ile hepsinden iyi sudurların, vücuttaki, dildeki ve gönüldeki hastalıkları son derece iyi bir şekilde dağıtması için.” (BT XXV(1): 460-464)

üç türlü bolmaqlarta tegzingülük qılmış qılınçlarım erser ulınçıy yarsınçıy üç yavlaq yolqa baru tartıdaçı için ötünü yalvaru teginürmen .. olar barça qalısız tariqsun kitsünler "Üç türlü yaşamda pişmanlık duyulacak amellerim varsa (hepsini) iğrenç üç kötü yola çekmesi (çekip atması) için dua eder, yalvarırım: Onlar (günahlar) tamamıyla dağılıp yok olsun." (SuvKaya 122/18-23)

2.1.5.1.4. Kiplik Yardımcı Fiiller

Türkçe, çekim ve yapım kategorilerini büyük oranda eklerle karşılayan bir dildir. Kerimoğlu'na göre kiplik bildiren yardımcı fiiller Türkçede bulunmaz. Kiplik fiiller özellikle Hint-Avrupa dillerinde dikkat çeken bir zenginliğe sahiptir (2011: 101).

Gabain, bir esas fiilin yardımcı fiille birleşmesi sonucu ortaya çıkan ifadeler arasında "özel bir temenninin teşkilini" de sayar (2007: 88).

Gabain, Eski Türkçede *qılyalı tegin-*, *qıl yalı ötün-* birleşik fiillerini "yapmayı rica etmek" anlamında çevirir ve bu yardımcı fiilleri tasvirî yardımcı fiiller ya da tasvirî saygı fiilleri olarak adlandırır (1998a: 57). *tegin-*, *ötün-*, *yarlıqa-* fiillerini "modal saygı fiilleri" olarak adlandırır (2007: 90). Kodeks Kumanikus'un dili üzerine yaptığı çalışmada ise "modal (kalıp) yardımcı fiiller" başlığı altında *-A* zarf-fiili + *al-*, *bil-*, *başla-*, *yarılga-* (*yarlıka-*) yardımcı fiilleriyle kurulmuş şekilleri vermiştir (1998: 103). Bu birleşik yapıların geçtiği metinler incelendiğinde kiplik anlam taşıdıkları görülür.

Türkçede yardımcı fiiller birinci derecede kiplik bildirmez, ancak sonradan dilbilgiselleşen yardımcı fiiller kiplik anlam üzerinde belirli ölçüde etkiye sahiptir. Özellikle yardımcı fiil olarak kullanılan sözcüklerin kelime anlamları bu etkide pay sahibidir.

Çeşitli çalışmalarda yardımcı fiil olarak adlandırılan bazı fiiller, Demir-Yılmaz'da, sonuna geldikleri fiilin anlamını değiştirip kılınış özelliği belirttikleri için *ekleşik fiil* olarak adlandırılır: *alı ver-* "çabucak almak, başka birisi için almak", *bakıp dur-* "sürekli bakmak", *şavaş kal-* "beklenmedik bir olay karşısında şaşırarak" (2014: 210). Eski Uygur Türkçesinde bizim tespit ettiğimiz örneklerde geçen bazı yardımcı fiiller, eklendikleri fiilin anlamını değiştirmez, ancak yüklem işaretleyicisi olarak kullanılan fiile ya kiplik anlam katar ya da kiplik anlamı kuvvetlendirirler.

Bizim ele aldığımız örneklerde geçen *ötün-*, *tegin-*, *yarlıqa-* yardımcı fiillerinin de kullanıldıkları cümleye dilek ifadesi bulunan kiplik anlam kattıkları görülmektedir:

2.1.5.1.4.1. *tegin-*

bökünkfi künte kşanti ötüni teginürm(e)n “Bugün bağışlanma diliyorum.” (BT XXV(1): 917)

bir u]çluy köñülin [beş tilgenimizni yerke tegürüp qut qolunu küsüş öjritü teginürbiz “Samimi bir gönülle beş dairemizi (organımızı) yere değdirip kutluluk dileyip dua yükseltiriz.” (BT XXV(1): 946-947)

beş tilgeni[min] yerke tegürüp : köñülin saqı[nu tilin sözleyü] muntay qut qolunu teginürm(e)n “Beş dairemi yere değdirip gönülle düşleyip dille söyleyerek böylece kutluluk dilerim.” (BT XXV(1): 1202-1204)

[qut] qolunu teginip : ajun-lar sayu qazyanmış : a[lqu buyan-ları] evirerm(e)n “Kutluluk dileyerek her bir yaşamımda kazandığım bütün sevapları aktarıyorum (başkalarının ruhuna bağışlıyorum).” (BT XXVI: 12/6-8)

ınanu yükünü teginürbiz : burhan [er]dini qutıña uzatı meñün turdaçı alqu qamay nomlarda arıy süzök tözi üze : alquta yeg sudurlar ertinü uz tarqardaçı üçün etözdeki : tildeki köñüldeki iglerig “Buddha’nın yüce ruhuna inanıp (önünde) saygıyla eğiliriz: Sonsuza kadar yaşayacak bütün öğretilerin arı duru özü ile hepsinden iyi sudurların, vücuttaki, dildeki ve gönüldeki hastalıkları son derece iyi bir şekilde dağıtması için.” (BT XXV(1): 460-464)

Aşağıdaki örneklerde diğerlerinden farklı olarak, *tegin-* yardımcı fiili *küsüş* ismine getirilir. Ayrıca, şahıs işaretleyen biçimbirimi fiil çekiminden sonra "şahıs eki" olarak değil, "fiil + mAK + iyelik bol-" yapısına benzer şekilde, isim unsuruna iyelik eki olarak getirilir:

tuyunmaqlıy kūsüşfümüz teginür “Aydınlanma dileriz.” (BT XXV(1): 3424)

tuyunmaqlıy kūsüşfümüz teginür “Aydınlanma dileriz.” (BT XXV(1): 3424)

2.1.5.1.4.2. yarlıqa-

yarlıqa- yardımcı fiilinin, *bol-* yardımcı fiiliyle birlikte kullanıldığı örneklerde daha güçlü bir dilek ifadesi sezilmektedir. Eraslan, *bol-* yardımcı fiilinin, *-mAK* isim-fiiliyle birlikte "mümkün olma" ifade ettiğini söyler:

qulyaqda ün işidilmek bolur "Kulakta ses işitmek mümkün olur." (2012: 425).

yarlıqa- yardımcı fiiliyle oluşturulmuş bazı dua örnekleri şunlardır:

qut qolunu teginürm(e)n edgü ögli y(a)[rlıqançuçı köjüllüg küçleri üze artoqraq]
bir teg umuy inay bolu y(a)rlıqazunlar "Kutluluk dilerim: İyiliksever, merhametli gönülleri ile ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1793-1794)

ögreki q[ut qolunmaqlıy tit]m[e]din yanturu tınl(ı)larqa umuy inay [bolu y(a)rlıqazunlar] "Önceki kutluluk dileğini geri çevirmeden tekrar canlılara umut ve dayanak olam lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1886-1887)

2.1.5.1.4.3. ötün-

Bu yardımcı fiil, tespit ettiğimiz örneklerin büyük bölümünde *tegin-* yardımcı fiili ile birlikte kullanılır. Nadir olarak *tegin-* olmadan kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

bökünk[fi kün̄te kşanti ötǖnü teğ̄inür̄m(e)n “Bugün bağışlanma diliyorum.” (BT XXV(1): 917)

tün̄le erser tül̄imde .. küvr̄g ün̄in eş̄ideyin .. künt̄üz yene tör̄üçe qşanti q̄ılı ötǖneyin “Geceleyin düşümde davul sesini işiteyim. Gündüz de bağışlanma dileyeyim.” (?)(SuvKaya 352/8-10)

oq̄ıyu ötǖnür̄men alqunı .. teğ̄ri burqan tıtsısı .. ş̄ravaqlar quvrayın .. qamayun barça terk tavraq .. küsüş̄üm iyin kelsün̄ler .. tüz̄ü tük̄el bütür̄sün̄ler .. köñ̄ül̄teki tilekimin “Tanrı (hürmetli) Buddhanın öğrencileri ve müritler topluluğunun hepsini davet ediyorum (gelmelerini diliyorum), tez elden gönlümce gelsinler; gönlümdeki dileği eksiksiz olarak gerçekleştirsinler.” (SuvKaya 507/20-508/2)

teğ̄rim biligimizni köñ̄ül̄ümüzni bu dört tür̄lüg teğ̄rilerde ayıtdımız erser ornınta qamşattımız erser teğ̄ri tamyası buzultı erser amtı teğ̄rim yazoqda boşunu ötǖnür̄biz manastar hirza “Tanrım! Gönlümüzle, düşüncelerimizle bu dört tür̄lü tanrıdan yüz çevirip onların karşısında (olduysak); (onları) yerlerinden oynattıysak ve (bu yüzden) tanrıların nişanını bozduysak; şimdi Tanrım günahlarımızdan arınmayı dileriz.” (Huast. 134-162)

erkligin erksizin erinip ermegür̄üp iş̄ke küdöḡke tıtanıp yazoqda boşunyalı barmadımız erser teğ̄rim amtı yazoqda boşunu ötǖnür̄biz manastar hirza “Bilerek veya bilmeyerek, erinip ihmal ederek ya da işe güce dalarak günahtan arınmayı istemediysek; Tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 303-309)

2.1.5.2. Sözlük Ögeleri / Sözlüksel İşaretleyiciler

2.1.5.2.1. Kiplik Bildiren Zarflar ve Kiplik Sözcükler

Kiplik alanlarının belirlenmesinde ve kiplik anlamların netleşmesinde, zarf olarak kullanılan sözcükler önemli bir katkı sağlar. Bildirdiği kiplik alan birden fazla olan ve bu şekilde çok anlamlılık sergileyen kiplik işaretleyicilerinin anlam alanları çoğu zaman zarfların yardımıyla belirlenir (Kerimoğlu 2011: 101-102).

Bazı isimler, anlam özellikleri dolayısıyla kiplik alanı belirleyebilir. Kiplik anlam alanlarını belirlemede ve kiplik alanlar arasında ayırım yapmada bu tarz isimler etkili olurlar (Kerimoğlu 2011: 102-103).

Kiplik alanı oluşturmada, cümleyi oluşturan çeşitli öğelerin katkısı vardır. Zarflar, cümledeki bir öğeye odaklanarak anlamlandırma ve yorumlama sürecini etkiler ve kiplik anlamda pay sahibi olur. ‘Kiplik söz’ ise işlev bakımından zarflara benzeyen; bir kısmı, çekimli yükleme sahip cümle içerisinde, dilbilgiselleşme sürecinde bir öge görünümünde olan; konuşurun beklenti, tutum ve tavırlarını yansıtan; anlamsal bakımından cümle etki eden birimlerdir (Aslan Demir 2008: 86).

Aslan Demir, söz konusu çalışmasında ‘isteme semantiği’ adını verdiği anlam alanının alt birimleri olarak emir, istek, rica, yalvarma anlam alanlarını ele alır. Bu alt anlam alanlarını anlambilimsel olarak derecelendirmede ve aralarındaki farkları belirlemede kiplik zarflar ve sözlerin önemine dikkat çeker (2008: 6).

Kiplik anlamın zarflar ve sözcüklerle sağlandığı dua sözlerinde konuşur, Tanrı’ya ve diğer kutsal güçlere mesajını büyük oranda, seçtiği zarf ve sözcüklerle iletir (Aslan Demir 2008: 87).

Anlamın kip ekleriyle sağlandığı cümlelerde ise kiplik zarflar çeşitli yönlerden kiplik anlamı tamamlar / kuvvetlendirir (Aslan Demir 2008: 88).

Taradığımız metinlerde kiplik bildiren zarfa rastlamadık, ancak sözlüksel dua işaretleyicisi olarak fiiller ve fiil / isim + yardımcı fiillerin oldukça fazla kullanıldıkları görülmektedir.

2.1.5.2.2. Kiplik Yüklemler / Fiiller

Türkçede fiil ve kiplik ilişkisi doğrudan kiplik anlama sahip olan ancak dilbilgisi ögesi olmayan fiiller yoluyla kurulmaktadır (Kerimoğlu 2011: 103).

Kiplik yüklemeler, kiplik anlam taşıyan sözlüksel öğelerden oluşur ve dilbilgiselleşme sürecini tamamlamış olan biçimbilgisel unsurların aksine analitik yapılardan meydana gelir. Eklerle ifade edilen kiplik alanlar anlam açısından net değilken sözlüksel işaretleyicilerde anlam daha belirgindir (Aslan Demir 2008: 82-83).

Sözlüksel işaretleyicilerde isteneni bildiren sözcük üzerine gelen iyelik ekleriyle veya sana, size, Tanrı'ya vesaire tümleçlerle ifade edilir (Aslan Demir 2008: 84).

Bu tür fiillerin kullanıldığı cümlelerde kiplik anlamı sağlayan asıl unsur fiilin kendisidir. Bu kural, kiplik alana etki eden anlamlara sahip olan fiiller için geçerlidir. Bu başlık altında ele alınan cümlelerde, fiil çekimini sağlayan biçimbilgisel birimin kiplik alana herhangi bir etkisi yoktur. Kiplik anlamı sağlayan fiilin yanı sıra biçimbilgisel unsurun da kiplik anlamda etkili olduğu cümleler biçimbilgisel-sözlüksel işaretleyiciler başlığı altında değerlendirilmiştir.

2.1.5.2.2.1. yalvar- / kşanti ötünü tegin- / yalvara tegin- / ötünü yalvaru tegin- / yalvaru qut qol-

*bügü biliglig burhanlardın alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim erser nom erdinitin alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim erser : [al]qu bodis(a)t(a)vlardın adın tözünlerdin idoqlartın alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim [er]ser : munçulayu ülgüsüz [sansız uçsuz] qıdıysız ayıy qılınçlıy tıdıyl[ar]ımnı [bökünki künte] çın kertü köñülin **yalvaru küs[e]yü kşantfi ötünü teginürm(e)n** : a]rızun alqınzun "Bilgelik sahibi buddhalardan bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; öğreti mücevherinden bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; bütün Bodhisattvalardan ayrı, asillerden, kutlulardan bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; bunun gibi sayısız, uçsuz bucaksız kötü davranışlı engellerimden bugün imanlı bir gönülle yalvararak dua edip bağışlanma dilerim, arımp yok olsun." (BT XXV(1): 1634-1641)*

men inçip üküş qalp üdlertin berü .. qultım qoratdım qamaç ayıy qılınçlarıy .. ol qılınçlarım küçinte tegingülük neçe ötügüm erser .. yalvara teginürmen bolar barça öçsün alqınsunlar “Ben çok zamandan beri yaptığım bütün kötü ameller ve bu amellerden dolayı ettiğim ne kadar dua varsa, (bu günahlarımın) yok olması için yalvarırım.” (SuvKaya 106/3-8)

üç törlüg bolmaqlarta tegzingülük qılmış qılınçlarım erser ulınçıy yarsınçıy üç yavlaq yolqa baru tartdaçı üçün ötünü yalvaru teginürmen .. olar barça qalısız tariqsun kitsünler “Üç türlü yaşamda pişmanlık duyulacak amellerim varsa iğrenç üç kötü yola girecekler için dua eder, yalvarırım: Onlar (günahlar) tamamıyla dağılıp yok olsun.” (SuvKaya 122/18-23)

qut qolurmen yalvaru .. küsemiş tilemiş işimin .. terkin tavrata barçanı .. tüzü tüketi bütürsün “Yalvararak kutluluk dilerim: Dua edip dilediğim şeylerin hepsini tez elden bütünüyle gerçekleştirsin.” (SuvKaya 505/6-9)

2.1.5.2.2.2. tile-

Taradığımız metinler içerisinde *tile-* fiili kiplik anlamın sağlandığı üç örnek tespit edilmiştir:

tek m(e)n ök ençgü meñ[ig tileyürm(e)n] “Sadece ben kendim sükûnet ve mutluluk diliyorum.” (BT XXV(1): 1038)

tek m(e)[n o]zmaq qutrulmaqıy tileyürm(e)n “Sadece ben kendim kurtulma ve özgürlük diliyorum.” (BT XXV(1): 1040)

m(e)n erser üç erdinike tapınıyuluq ayır ayay qılyuluq ed tavar tileyür m(e)n bo küsüşümin vaişiravane m(a)haraaça qanturzun ”Ben ise üç akide mücevherine tapınmak ve yüksek saygıda bulunmak için mal mülk diliyorum. Bu dileğimi *Vaişravana* hükümdar tatmin etsin.” (SuvAyazlı: 939-943)

2.1.5.2.2.3. küse- / küseyü tegin- / küseyü qut qolunu tegin-

küseyürbiz [] *küsüümüz [qanmaqı bolzun :]* "Dua ederiz: dileğimiz yerine gelsin." (BT XXV(1): 3422-3423)

alqu yoriqlarqa küsüşlerke küseyür biz tüzü tükellig bolzunlar "Bütün yaşamlar ve dilekler için duada bulunuruz tamamıyla pay edilsinler." (BT XXV(1): 3208-3210)

küseyü qut qolunu teginürmen [: *yalıuz ontun sınarqı] tolp kök qalıq uyuşıntaqı a[qu qamaı burhanlar] uluy orondaı bodis(a)t(a)vlar : [alqu tözünler] öñreki qut qolonmaqlıy küçle[ri üze yügerü maıa] tanuk bolu y(a)rılıqap : edgü ögl[i y(a)rılıqançuı köñüllüg küçleri] üze artoqraq art basut bolup [tuta içgerü y(a)rılıqazunlar "Dua eder, kutluluk dilerim: On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki bütün buddhalar, kutsal yerdeki Bodhisattvalar, bütün asiller önceki kutluluk dileme güçleri ile şimdi bana şefaet etme lütfunda bulunup iyi düşüncelilikleri ve alçak gönüllülükleri ile ziyadesiyle yardımcı olup (bizleri) koruyup gözetsinler." (BT XXV(1): 1233-1238)*

küseyü teginürm(e)n : *burhanların [k]ü[ç]i[n]te :* *nom erdininiñ küçinte :* *tözünl[erni]ñ idoqlarınıñ küçinte: []/[]//k[üü] kelig e[dremeler] alqu bir teg munta t[e]gürü y(a)rılıqazunlar* "Dilekte bulunurum: Buddhaların sayesinde, öğreti mücevherinin sayesinde, asillerin, kutluların sayesinde sihirler ve erdemlerin hepsini buraya erişirme lütfunda bılunsunlar." (BT XXV(1): 1564-1569)

[altı yollarta]qı tö[rt tu]ıumlarıtaı bökünki kün[te]/ üz[üg] bozuı yügerü teginü tüket[deçilerig üzüg bozuı tegi]nmedüklerig küseyü teginürbiz alqu [burhanlar uluy orontaqı]ı bodis(a)t(a)vlar : alqu tözünl[e]r [idoqlar uluy edgü ögli] y(a)rılıqançuı köñüllüg küçl[eri üze bo üzlüg tnl](ı)ylarıı birtem [o]zıyuru qutgaru y(a)rılıqazunlar "Altı yollardaki vedört doğumlardaki bugün nefret ve öfke hisleriyle dolu olanların, nefret ve öfke hissetmemelerini dileriz. Bütün buddhalar, kutsal yerdeki Bodhisattvalar, bütün asiller, kutlular yüce, iyiliksever, merhametli gönülleri ile bu öfkeli canlıları tamamen kurtarma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1647-1652)

küseyü teginürbiz ertmiş üd[ki alqu qamay upa]selarnıñ upasançlarnıñ ulatı olarnıñ öz öz [terinleriniñ] quvraylarınıñ yme qayu neçe tamu yolındaqı emgek[leri bar erser:] bökünki künte [o]lartın inçip ozzunlar {;}[qutrulzun]lar "Dilekte bulunuruz: geçmiş zamandaki bütün halkların ve onların diğer cemaatlerinin de her ne kadar Cehennem yolunda ızdırapları var ise bugün onlardan öylece kurtulsunlar." (BT XXV(1): 2002-2006)

2.1.5.2.2.4. ötünü tegin-

*umun[up inanıp **ötünü teginürbiz** "İnanıp ümit ederek dilekte bulunuruz." (BT XXV(1): 3452)*

*bügü biliglig burhanlardın alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim erser nom erdinitin alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim erser : [al]qu bodis(a)t(a)vlardın adın tözünlerdin idoqlartın alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim [er]ser : munçulayu ülgüsüz [sansız uçsuz] qıdıysız ayıy qılınçlıy tıdıyl[ar]ımnı [bökünki künte] çın kertü köñülin **yalvaru küs[e]yü kşantfi ötünü teginürm(e)n** : a[rızun alqınzun "Bilgelik sahibi buddhalardan bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; öğretti mücevherinden bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; bütün Bodhisattvalardan ayrı, asillerden, kutlulardan bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; bunun gibi sayısız, uçsuz bucaksız kötü davranışlı engellerimden bugün imanlı bir gönülle yalvararak dua edip bağışlanma dilerim, arımp yok olsun." (BT XXV(1): 1634-1641)*

2.1.5.2.2.5. qut qolunu küsü öritü tegin-

*bir u]çluy köñülin [beş tilgenimizni yerke tegürüp **qut qolunu küsüş ö]ritü teginürbiz** “Samimi bir gönülle beş dairemizi (organımızı) yere değdirip kutluluk dileyip dua yükseltiriz.” (BT XXV(1): 946-947)*

2.1.5.2.2.6. qut qolunu yükün-

***qut qolunu : yükünürbiz** [hwa çeçeklig kün t(e)ñri] atl(i)γ t(e)ñri burh[an qutıña “Çiçekli Güneş Tanrısı adlı, saygıdeğer Buddha’nın kutu önünde, kutluluk dileyerek saygıyla eğiliriz .” (BT XXV(1): 1474-1475)*

2.1.5.2.2.7. qut qol-

*bökün asra <köñülin> **qut qolurbiz** miha şeli tutuñ : tölek t(e)ñrim birle “Bugün, Miha Şeli Tutung ve Tölek Tengrim ile birlikte alçakgönüllülikle kutluluk dileriz.” (BT XXV(1): 1670-1671)*

2.1.5.2.2.8. qut qolunu tegin-

***qut qolunu teginürbiz** “Kutluluk dileriz.”(BT XXV(1): 3458)*

*ontun sıñarqı tolp] kök qalıq uyuşıntağı a[lqu qamay üç erdiniler qutıña umunu]p inanıp **qut qolunu teginürm(e)n** “On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki üç öğreti mücevherinin hepsinin kutuna inanıp ümit ederek kutluluk dilerim.” (BT XXV(1): 1794-1796)*

qut qolunu teginürbiz ol emgekler ıyrınta bökünki bo kertgünç köñülümni ayıtmayın etürmeyin “Kutluluk dileriz, bugünkü bu imanlı gönlümü o eziyetler yolunda değiştirip kaybetmeyeyim.” (BT XXV(1): 357-358)

2.1.5.3. Sözdizimi Ögeleri / Sözdizimsel İşaretleyiciler

İsteğın (dileğın) belirli bir dizim biçimi ile öne çıkarıldığı ya da dikkat çekici bir sözdizimine sahip olan işaretleyicilerdir (Aslan Demir 2008: 20). Kiplik bildiren kalıplaşmış ifadeler ve deyimler de sözdizimsel işaretleyiciler olarak değerlendirilir (Kerimoğlu 2011: 100). Çalışmamızda, tespit ettiğımız eksilteli cümleler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

2.1.5.3.1. Sözdizimsel-Sözlüksel İşaretleyiciler

2.1.5.3.1.1. "... fiil + kip + şh. zam. erser boşunu ötün-"

teñrim söde berü bilmetin kün ay teñrike iki yaruq ordo içre oloruyma teñrilerke neçe yazıntımız erser yme kertü erklig küçlüg teñri tepen kerkünmedimiz erser neçe üküş yavlaq çulvu sav sözledimiz erser yme kün ay ölür tedimiz erser erksizin tuyar batar erki bar erser tuymazun tedimiz erser kentü özümüzni künte ayda öñi biz tedimiz erser bo ikinti bilmetin yazınmış yazoquy boşunu ötünürbiz "Tanrım! Ezelden beri farkında olmayarak Güneş ve Ay tanrılara, iki aydınlık saray içinde oturan tanrılara karşı ne kadar günah işlediysek; ayrıca "gerçek, güçlü, kudretli Tanrı" diye (adlandırıp) inanmadıysak; ne kadar çok yalan, kötü söz söylediysek; dahası Güneş ve Ay ölür dediysek; (gün) kendiliğinden doğup batıyorken doğmasın dediysek; kendimizi Güneş ve Ay'dan ayrı tutarak "biz" dediysek; bu

ikinci olarak da bilmeden işlediğimiz günahlardan affedilmeyi dileriz." (Huast. 50-69)

2.1.5.3.1.2. "manu yükünü teginürbiz ... fiil + -DAÇI için ... "

Bazen tek bir cümle dileği ifade etmede yetersiz kalabilir, bu gibi durumlarda anlamı yansıtmak için birden çok cümle kullanılır. Bu cümleler genellikle bağlama edatlarıyla, ortak cümle öğeleriyle, ortak kip / şahıs ekleriyle ya da çeşitli anlam ilişkileriyle birbirlerine bağlanırlar (Karahana 2011: 85). Eski Uygur Türkçesi dua sözlerinde dilekler genellikle, önce kutsama ve saygı bildiren ya da genel bir dilek ifadesi olan bir cümle ile başlar, ardından diğer cümleyle asıl duaya geçilir. Dua sözlerinde kullanılan ilk cümlelerin kalıplaşmış yapılar olması dikkat çeker.

Türkçedeki edat sınıflandırmalarında *için* (<ET için) edatı genellikle "sebebe edatları" arasında değerlendirilirken bazı çalışmalarda "maksat, amaç" anlamının da olduğuna değinilmiştir (Ölker 2014: 174-175). Bizim tespit ettiğimiz örneklerde bu edat *-DAÇI* sıfat-fiiliyle birlikte amaç (dilek) bildirmektedir. Devrik yapıyla bir cümleye sahip olan bu analitik yapıda *-DAÇI* sıfat-fiili ve *üçün* edatının öncesinde dile getirilen dileğin gerçekleşmesi için *manu yükünü teginürbiz* ifadesiyle kutsamada bulunulup sonrasında dilek ve *-DAÇI için* yapısıyla anlam tamamlanıyor. Yardımcı cümlelerin ana cümleye *için* bağlama edatıyla bağlandığı bu cümlede yardımcı cümledeki dileğin gerçekleşmesi ana cümlelerin gerçekleşme şartına bağlanmıştır:

manu yükünü teginürbiz : burhan [er]dini qutıña uzatı meñün turdaçı alqu qamay nomlarda arıy süzök tözi üze : alquta yeg sudurlar ertinju uz ***tarqardaçı için*** etözdeki : tildeki köñüldeki iglerig "Buddha'nın yüce ruhuna inanıp (önünde) saygıyla eğiliriz: Sonsuza kadar yaşayacak bütün öğretilerin arı duru özü ile hepsinden iyi sudurların, vücuttaki, dildeki ve gönüldeki hastalıkları son derece iyi bir şekilde dağıtması için." (BT XXV(1): 460-464)

2.1.5.3.2. Eksiltili Yapılar

Kiplik anlamı ifade etmede kullanılan eksiltili yapılarda biçimbilgisel ya da sözlüksel işaretleyiciler yoktur. Yüklem bulunmadığı için ifade, yüklemden önceki öge ile sağlanır. Bu öge nesne, dolaylı tümleç veya zarf tümleci olabilir. Hangi öge üzerinden anlamın sağlanacağı ise neyin önemsendiğine bağlıdır (Aslan Demir 2008: 90). Tespit ettiğimiz örneklerde, eksiltili yapının, cümle ögelerinden zarf tümleci görevinde olduğu görülmektedir:

sadu "İyi." (BT XXVI: 113/15)

edgü "İyi iyi." (BT XXVI: 28/12)

sadu edgü "İyi, güzel." (BT XXVI: 27b/9)

sa]du sadu ed[gü] "İyi, güzel." (BT XXVI: 17/161)

sadu edgü lı̄so "İyi, güzel." (SuvKaya 24/24)

sadu lı̄so "İyi, güzel." (BT XXVI: 29/7)

edgü lı̄so "İyi, güzel." (SuvKaya 343/1, SuvKaya 673/12)

sadu¹ edgü : *sādhu* "İyi, güzel." (BT XXVI: 115b/4-5)

Yukarıdaki eksiltili yapıların, *sadu bolz((un))* "İyi olsun." (BT XXVI: 78b/4), *edgü [kelzün]* "İyi gelsin." (BT XXVI: 78b/5), *[sa]du s[a]du edg[ü]lüg kelzün* "İyi gelsin." (BT XXVI: 69/4) gibi tam cümle şekillerinden kısaltıldığı açıktır.

Tekrarlar, dileğin derecesini artırır, ifadeyi güçlendirir. Bu da farklı bir sözdizimsel işaretleyici olarak kabul edilebilir (Aslan Demir 2008: 165):

sadu sadu "İyi iyi." (BT XXVI: 111a/6)

edgü edgü "İyi iyi." (BT XXVI: 113/18)

¹ < Toh. A < Soğd. < Skr. *sādhu sādhu* (Wilkens 2007: 402).

sadu sadu edgü edgü “İyi, güzel.” (BT XXVI: 152/27)

edgü edgü sadu s[adu] “İyi, güzel.” (BT XXVI: 102a/3)

lɣso lɣso “İyi iyi.” (BT XXVI: 113/16)

şansay şansay “İyi iyi.” (BT XXVI: 113/17)

2.2. KULLANIM AMAÇLARINA / KONULARINA GÖRE DUALAR

Dualar, atasözleri ve deyimler gibi toplumun zaman içerisinde oluşturduğu anlatım kalıplarıdır. Atasözleri ve deyimlere göre edebî dile daha az girmişlerdir. Duaları söyleyen toplumun kültürü, inancı, adalet anlayışı, değer yargıları ve toplumsal çevresi duaların içeriğiyle yakından ilgilidir (Özmen, 2000: 280).

Duaların bir kısmı, atasözü ve deyimler gibi, değiştirilemeyecek, ekleme ve çıkarma yapılamayacak bir yapıya sahiptir. Örnek olarak *Allah rahmet eylesin* sözü *Eylesin Allah rahmet* ya da *Allah rahmet kılsın* biçimlerine dönüştürülemez (Gökdayı, 2008: 92-93). Genel ya da özel nitelikte olabilen dualar, doğum ve evlenmeyle ilgili törenlerde, yemek yerken ya da yola giderken iyilik, esenlik, bolluk dilekleri olarak söylenebildiği gibi (Britannica 1986: 401), dinî ritüeller içinde nispeten daha uzun ve maddeden ziyade manevi yönü ağır basan bir içerikle de dile getirilebilir.

Günah çıkarma metinleri, Buddhist müminlerin günahlarından arınması, sonraki doğumlarında da tövbe etmeye alışabilmeleri için hazırlanmış metinlerdir. Bu metinlerde yalnızca işlenmiş günahlar değil, geçmiş doğumlarda işlenmiş olduğu varsayılan veya sonraki doğumlarda işlenebilecek günahlar sayılır ve tövbe yalnızca kendisi için değil, bütün canlı varlıklar için günahlarından arınmayı diler (Özönder 2002: 496).

İlkel toluluklarda inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar olarak beslenen dualar, sağlık ve hastalık hâllerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde iyi

dilekler olarak dilde ifade imkânı bulur. Genellikle anonim olan dualar, bedenî, ruhî, iktisadî, içtimaî ve dinî ihtiyaçların meydana getirdiği sözlerdir (Elçin 2013: 662).

Söyleniş amacı ve konuları açısından duaları sınıflandırırken olabildiğince çeşitli alt başlıklar altında değerlendirmeye çalışılmıştır. “Buddha saygınlığına erişme”, “Aydınlanma (İtikatta derinleşme)”, “Günahların affı” gibi birçok kez geçen genel dileklerle beraber, aynı cümle içindeki, farklı amaç ve konular içinde de değerlendirilebilecek dilekler, ikinci kısım içine alınmıştır. Birbiri ardı sıra eklemeli cümlelerden oluşan dualar, anlam bütünlüğünü bozmadan, en küçük parçaya kadar ayırmaya çalışılmıştır. Böylece, sınıflandırmada karşılaşılan, örneğin hangi başlık altında değerlendirileceği sorununa çözüm üretmek amaçlanmıştır.

2.2.1. İnanç, İman ve İtikatla İlgili Dilekler

Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık, Müslümanlık gibi çeşitli dinleri benimseyen Eski Uygur Türkleri, daha öncesinde, çok erken çağlardan beri yaygın olarak Gök Tanrı Dini'ni benimsemişlerdir. 8. yüzyılda Ötüken Uygur Devleti'nin Resmi dini olan Maniheizm, 840 yılında bu devletin Kırgızlar tarafından yıkılıp Uygur Türklerinin Turfan ve Hoço sahasına göç etmesiyle yerini Budizm'e bırakmıştır. Eski Uygurlar arasında birkaç yüzyıl yaygın olarak benimsenen ve büyük bölümü çeviri eserlerden oluşan Uygur edebiyatına etki eden Budizm'in, İslamiyetin benimsenmeye başlamasıyla yavaş yavaş etkinliği azalmıştır (Abudukelimi, 2006: 22-48). Dinin getirdiği inançlar ve gereklilikler çerçevesinde edebî ürünler de şekillenir. Budist ve Maniheist edebiyat sahasına ait taradığımız metinlerde, bu inanç sistemlerini yansıtan çok sayıda dua örneği tespit edilmiştir. Eski inanç sistemleri ve geleneklere ait motifleri de bu dualarda görmek mümkündür. Mesela Tekin, Eski Türklerdeki balbal dikme geleneğiyle, Budizm'e ait sevap tevcihi âdetinin benzerliği üzerinde durmuştur (1963: 234).

"İnanç, İman ve İtikatla İlgili Dilekler" başlığı altında, dinî inancın getirdiği gerekliliklerden doğan ve bu gereklilikleri yansıtan dualar ele alınmıştır. Bu başlık

altındaki duaların, dinin kutsal saydığı varlıklar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun dışında, *nom* olarak adlandırılan öğreti, Nirvâna'ya ulaşma, sevabı başkasına aktarma, itikatta derinleşme gibi konularda yapılan dualar öne çıkmaktadır:

2.2.1.1. Tanrı(lar), Buddha(lar), Rahip ve Asiller İçin Yapılan Kutsama

Dua, genel olarak güçsüz ve zayıf olandan güçlüye doğru yapılan bir davet, çağrı, dilektir. Ancak taranan metinlerden elde ettiğimiz veriler, Budist ve Maniheizt Uygurlarda Tanrı(lar) / Buddha'lar için de dua edildiğini göstermektedir:

arış arıy bo nom-uy yaqturmuş buyan küçinte :: alqu qamay t(e)ñri-ler-niñ asılzun t(e)ñridem küç-leri "Arı duru bu öğretiyi sürdürmenin sevabı sayesinde bütün tanrıların İlahi güçleri artsın." (BT XXVI: 44/10-11)

bo buyan küçinte üstün kökdeki ülgüsüz üküş : altın yazıydağı alqı[nç]sız telim qut w(a)hşik t(e)ñri-[le]r-niñ t(e)ñrim-[le]r-niñ küç-l(e)ri küsün-leri asılzun üstelzün "Bu sevap sayesinde üstte gökteki sayısız, birçok, altta yeryüzünde hesapsız iyi ruhların, tanrıların, tanrıçaların güçleri artsın." (BT XXVI: 49/10-14)

üs]tüñki ezrua hormuzta tört [maharaç] t(e)ñri-ler-ke bo buyan edgü [qılın]ç küçinte t(e)ñridem çoy yalın[lar ası]lzun üstelzün "en yüce Ezrua Hormuzta (İndra Tanrı) ve dört büyük hükümdar tanrıların bu iyi davranış sayesinde nur ve ışıkları çoğalsın." (BT XXVI: 100/12-15)

alqu t(e)ñri-ler-niñ birgerü : asılzun t(e)ñridem idoq küç-leri "Bütün tanrıların İlahi kutsal güçleri birlikte artsın." (BT XXVI: 128/42-43)

ayazqa yazıyqa tayaqlıq

arqa qamay qut vaqşik

arıy nom aşlıy teñrilerniñ

aşılzun nomluy küçleri

“Göge ve yere dayanan

Gerideki bütün ruhların,

Temiz töre ile geçinen tanrıların,

Töre kuvvetleri artsın.” (ETŞ, 22/15-20)

alqu] b[ur]hanlarnıñ ni[rvan]qa [] yeg adroq erksinmek[lig bürtmeklerin uzatı bürtelim “Sonsuza kadar, bütün buddhaların Nirvâna’ya en iyi şekilde hükmettiği duyguları yaşayalım.” (BT XXV(1): 3780-3782)

Tanrı(lar), koruyucu ruhlar ve diğer kutsallar için sevap tevcihinde (sevabı başkasına aktarma) bulunulan dua örnekleri de tespit edilmiştir:

bo buyan edgü qılınç qamay üç yüz altmı[ş] t(e)ñri-lerke öñ ülüg bolzun “Bu iyi davranış sevabı bütün üç yüz altmış tanrılara pay olsun.” (BT XXVI: 132/10-11)

öge yükünmiş buyanıñz tüşinte üstüngii altınqu tñrilerniñ öñii öñii qut vakşiklarniñ üstelzün tñridem küçleri "Sena ile ibadetimizin sevabı sayesinde üstteki ve alttaki tanrıların, başka başka koruyucu ruhların İlahî güçleri artsın." (TTIII D260 169-170)

t(e)ñri-lerke qamay-qa tüzü öñ ülüg bolzun "Haşmetlilere ve herkese eşit olarak pay olsun." (BT XXVI: 81/55-56)

Rahipler ve asil kişiler için de örneklerine rastlanan bu duaların saygı göstergesi ve övgü amaçlı söylenmiş oldukları sonucuna varılabilir:

ötüg bolzun : edgü toyınlarqa “İyi rahiplere dua olsun.” (BT XXVI: 29/6-7)

kenki tözün-lerke ötüg bolzun "Gelecekteki asillere dua olsun." (BT XXVI: 39b/19)

kinki tözünlerke ötüg bolsun “Gelecekteki asillere dua olsun.” (SuvKaya 686/19)

2.2.1.2. Dileklerin Yerine Gelmesi ve İbadetlerin Kabulü İçin

Bu başlık altında, genel dilek ifaderi alınmıştır. Birleşik cümlelerden oluşan bazı örneklerde, genel dilek ifadesinin yanında bir başka dilek daha bulunur. Bu yapıda olanları da bu başlık altında değerlendirdik. Dilekler öznenin kendisi için yapıldığı gibi ikinci ve üçüncü kişiler için ya da kişi belirtilmeden yapılabilmektedir. Öznenin kendisi için yapılan yaptığı dualar:

alqu küsüş-ler-im qanzun "Bütün dileklerim yerine gelsin." (BT XXVI: 42/11)

bo buyan tüşinte qayu törlüg saqınç-larım barça bütmeği bo[lzun] "Bu sevap sayesinde her türlü dileğim kabul olsun." (BT XXVI: 123/7)

közünürte qop qamay küsüşüm qanzun bützün "Mevcut bütün dileklerim yerine gelsin." (BT XXVI: 119/2-3)

közünür-teki edgü-lüg küsüş-ler-im qanıp keninte burhan qutın bulayın "Şimdiki iyi dileklerim yerine gelip sonrasında Buddha saygınlığına erişeyim." (BT XXVI: 130/14-15)

dyanlıy kü[çlüg nom] qapıyında alqu yañ[loq saqınçlar]ıy öçürdeçi bolayın "Tefekkürlü, güçlü öğreti kapısında bütün insanların dileklerini yerine getireyim." (BT XXV(1): 4032-4034)

küsemiş [küsüşümüz bützün qanzun :] "Ettiğimiz dular kabul olsun." (BT XXV(1): 1329)

alqu yorıqlarqa küsüşlerke [birtemlik]k tükellig bolup : kertüdin kelmişler birle teñ [tüz yumqı köni tüz tuyunmaqqa tegmekim(i)z bolzun "Bütün yaşam biçimlerine ve dileklere tamamen eksiksiz ulaşıp doğruluktan gelenlerle birlikte eşit olarak aydınlanmaya muvaffak olalım" (BT XXV(1): 1338-1340)

küseyürbiz [] küsüşümüz [qanmaqı bolzun :] "Dua ederiz: dileğimiz yerine gelsin." (BT XXV(1): 3422-3423)

küsemiş küsüşümin .. terkkeye üdün qantursun "(Tanrı) Ettiğim duayı tez elden gerçekleştirsin (tatmin etsin)." (SuvKaya 505/17-18)

oqıyu ötünürmen alqunu .. teñri burqan tıtsısı .. şravaqlar quvrayın .. qamayun barça terk tavraq .. küsüşüm iyin kelsünler .. tüzü tükel bütürsünler .. köñülteki tilekimin “Tanrı (hürmetli) Buddhanın öğrencileri ve müritler topluluğunun hepsini davet ediyorum, tez elden gönlümce gelsinler; gönlümdeki dileği eksiksiz olarak gerçekleştirsinler.” (SuvKaya 507/20-508/2)

qut qolurmen yalvaru .. küsemiş tilemiş işimin .. terkin tavrata barçanı .. tüzü tüketi bütürsün “Yalvararak kutluluk dilerim: Dua edip dilediğim şeylerin hepsini tez elden bütünüyle gerçekleştirsin.” (SuvKaya 505/6-9)

qut küsüş qolurmen .. birök sizij savıñız .. köni kirtü çın erser bo meniñ ötünmiş ötügümin .. yoqsuz quruñ qılmañ “Kutluluk (diler) ve dua ederim: Eğer sözünüz doğru, gerçek ise bu benim dileğimi boş ve değersiz kılmayın.” (SuvKaya 520/18-22)

Üçüncü kişiler için yapılanlar:

[*küsüşleri*] *qanmaqı bolzun* "Dilekleri kabul olsun." (BT XXVI: 76b/5)

küsemiş küsüş-leri saqınmış saqınç-ları köñül [eyin bütmeke bolzun] “Edilmiş duaları, dilenmiş dilekleri gönüllerince tamamlansın.” (BT XXVI: 133/21)

adroq küsüş-leri top qanıp : alqu-nı bilteçi b(e)lgürzün “Ayrı ayrı dilekleri yerine gelip her şeyi bilecek olan belirsin.” (BT XXVI: 144/6-7)

közünür-deki qo]p edgülüg küsüş-leri qanıp eñ keninte burhan qutın bulmaq-ları bolzun “Bugünkü bütün iyilik dilekleri yerine gelip en sonunda Buddha saygınlığına erişebilsin.” (BT XXVI: 152/16)

Bazı örneklerde, dileklerinin kabul olması dileği yakın akrabaların, dostların isimleri sıralanarak yapılır. Bazen de sıralanan bu isimlerin ardından bütün canlılara aynı dilekte bulunulur. Bu örneklerden, Eski Uygurlarda dua anlayışının, bir çember misali yakın çevreden başlayarak tüm insanlığa doğru olduğu sonucunu çıkarabiliriz:

[*qutad*]miş *oğul-[nuñ yegeemiş]* [*oyu*]l-nuñ : *utmuş oğul-nuñ közün[ü]r-deki küsüş-leri qanıp keninte burhan bolzun-lar* “Kutadmiş Oğul’un, Yegeemiş Oğul’un,

Utmış Oğul'un mevcut dilekleri yerine gelip sonrasında Buddha olsunlar." (BT XXVI: 62b/4-7)

[b]o idoq tsi in çüen [atly] nom erdinig bititmiş buy[an] edgü qılınç küçinte [küç oylunu]η el üklitmiş-niη [qutadmiş-(?)] nuη : yegeçük-niη : [utmiş-niη(?)] közünür-deki qop törlü[g tınlı-(?)]lar küsüş-leri bütüp [qanıp] keninte burhan qutın bu[lzun-]lar "Bu kutlu Tsi In Çüen adlı öğreti mücevherini yazdırma amelinin sevabı sayesinde Küç Oğul, El Üklitmiş, Kutadmiş, Yegeçük, Utmış'ın ve mevcut bütün canlıların dilekleri yerine gelip sonrasında Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXVI: 61b/1-9)

közünür-teki küsüş-leri qanıp keni[n]te beş ajun-luy amraq qadaş-[lar]ım birle burhan qut[ı]n bulzun-lar "Bugünkü dilekleri yerine gelip sonrasında beş dünyaya ait sevgili dostlarım ile Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXVI: 130/17-18)

bökünki künte bo üç erdinilerke umunmuş ı[na]nmuş buyan edgü qılınçım küçinte kim qamay tınl(i)ylarınıη küsüşleri saqınçları köjülleri eyin bützün qanzun "Bugün bu üç (öğreti) mücevherine inanmış iyi amellerimin sevabı sayesinde bütün canlıların dilekleri gönüllerince yerine gelsin." (BT XXV(1): 488-490)

Bir örnekte, şahıs belirtilmeden dileklerin kabulü istenmiştir. Şahıs belirtilmeden yapılan dualarda, dileklerin tüm insanlığa yöneltildiğini söyleyebiliriz:

qop küsüş ilk[i qanmaq bolz]un "Bütün dualar ilkin kabul olsun." (BT XXVI: 82/53-54)

2.2.1.3. Öğreti Mücevherinin Öğrenilmesi, Tebliğ edilmesi, Yayılması, Başkalarına Ulaşması ve Korunması İçin

Bu dönemde *nom* olarak adlandırılan dinî öğretiler, çoğu kez *erdini* "mücevher" sözcüğüyle birlikte kllanılır. Bu kullanımın öğretiye verilen değeri göstermek için

yapıldığı açıktır. Öğretinin yayılıp başkalarına da ulaşması dileği, bu konuda en çok yapılan dileklerdenidir:

adinçy qutluy bo sudur nom erdini-niñ : ayzta t[u]tup nomlayu-sı qoço-ta [adın-qa ulalzun “Seçkin ve saygın olan bu öğreti mücevheri Sutra, dillerden düşmeyerek öğretisi başkalarına ulaşsın.” (BT XXVI: 3/31-34)

ganj ügüz içinteki qum sanınça burhan-lar-nıñ edgüsin öp saqınıp etözün yoqın quruyn bilip uqup anın bo altun önlüg y(a)ruq yaltrıklıy qopda kötrülmiş nom eligi ulalzun “Ganj Nehri içindeki kum sayısınca buddhaların iyiliğini düşünüp vücudun yokluğunu ve faniliğini bilip düşünerek bunlardan dolayı *altun önlüg y(a)ruq yaltrıklıy qopda kötrülmiş nom eligi* (adlı öğreti kitabı) elden ele aktarılsın” (BT XXVI: 16/73-76)

arıy ı-doq nom şazin : aşnu-qı teg oq yadılzun “Saf temiz öğreti önceki gibi aynı yazılsın.” (BT XXVI: 128/58-59)

ötügçi bolu teginürbiz ol qamay büğü biliglig burqanlar uluy yarlıqançuçı köñül öritü yarlıqap .. uluy nom tilgenin evire yarlıqasunlar uluy nomluy yaymur yayıtu yarlıqasunlar uluy nomluy yula tamturu yarlıqasunlar .. kirtü nom tözlüg yoluy oruquy yarutu yaltritu yarlıqasunlar "Ricacı oluruz: O, bütün hikmet sahibi buddhalar, yüce merhametli gönül yükseltme lütfunda bulunup büyük öğreti çevirmeye lütuf buyursunlar; ulu öğreti yağmurunu lütfedip yağdırsınlar; yüce öğreti meşalesini lütfedip tutuştursunlar; gerçek öğreti esaslı yolu, çareyi aydınlatıp ışıtsınlar." (SuvKaya 159/17-160/3)

uzatı eşideyin :] qamay burhan[larınıñ bir ayzk(ı)ya] nom nomlap öñin öñin [] ünlerin “Sonsuza kadar, bütün buddhaların bir ağız dolusu öğreti söylediği çeşit çeşit seslerini işiteyim. (BT XXV(1): 3589-3592)

qut qolunu teginürbiz : [alqu] qamay tınl(i)ylar birle munçulayu [ül]üsüz üküş nom qapılarına tükellig bolayın “Kutluluk dileriz: Bütün canlılar ile birlikte sayısız çoklukta öğreti kapılarına sahip olayım.” (BT XXV(1): 4021-4024)

[] tınyuluk iki [y(e)g(i)rmi bölöklüg edgün] barmış nom [bitiglerin uzatı] nomlalım “..... duyurulması gereken, on iki bölümden oluşan kadim öğretileri (kitaplarını) daima vaaz edelim.” (BT XXV(1): 3948-3950)

uzatı kişilerig ütlep eriglep ((qatrylanturup t(a)vranı{'}urup üç)) erdinilerke yükünt[ürelim] 'ejitdürelim “Daima insanlara ders verip öğütleyip (onları) gayretlendirip (öğreti) mücevherlerine itaat ettirelim.” (BT XXV(1): 3965-3967)

Hükümdarlar ve beylerin öğretiye saygı göstererek koruyup onu öğrenerek devamını sağlamaları için yapılmış dua örneği de vardır. Devlet ve milletin devamı adına bu dileklerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan, öğretinin sadece dinî kurallar bütünü olmadığı, bugün İslamla Türk örf ve âdetlerinin birbirine karıştığı gibi o dönemde de töre olarak adlandırılan milli geleneklerin dinî öğretiler ile bütünleşmiş olduğu sonucuna varılabilir:

atı kötrülmüş ayayqa tegimlig t(e)ñrim biziñ antay uluy küsüşümüz teginür yalañuqlar hanı eligler begler barça bo nom erdinig boşyunzunlar tutzunlar ayazunlar aýurlazunlar uqzunlar oñarzunlar tapınzunlar udunzunlar ögzünler alqazunlar erti "Adı yüceltilmiş hürmetli Tanrım, bizim en büyük dileğimiz şudur: İnsanların hanı hükümdarlar ve beylerin hepsi bu öğreti mücevherini öğrensinler, tutsunlar, ululasınlar, yüceltsinler, anlasınlar, sağlamaştırınlar, (ona) saygı göstereyinler, övüp methetsinler." (SuvAyazlı: 805-814)

Öğretinin korunması için de yapılan dualar yapılmıştır:

otuz bay t(e)ñri han-ları-nıñ : uluy küçlüg on tümen qumbande-lar eligi-niñ : t(e)ñridem idoq küç-leri küsün-leri üklip asılıp : bo nomuy ulatı bışrundaçı öğretinteçilerig alqu üdte küyü küzetü tutmaq-ları bolzun "Otuz zengin İlahi hanların, büyük güce sahip yüz bin iblis hükümdarının İlahi kutsal güçleri artıp bu öğretiyi ve diğer öğreticileri tüm zamanlarda koruyup gözetsinler." (BT XXVI: 41/22-29)

tört m(a)haranç kün ay gr(a)h yultuzlar-nıñ : asılıp üstelip küç-leri küsün-leri arıy nom şazınıy turgaru küzetün-ler “Dört tanrı, güneş, ay, gezegen ve yıldızların güçleri çoğalarak temiz öğretiyi daima gözetsinler.” (BT XXVI: 39a/140/142)

Öğretinin ve öğreti kitabının başkalarına da yarar sağlaması için yapılan dilekler tespit edilmiştir:

alqu küsüş-ler-ig qanturdaçı : amita-ayusi sudur-uy :: adın-lar-qa asıy bolzun
"Bütün dilekleri yerine getirecek Amita-Ayusi Sutra başkalarına da faydalı olsun."
(BT XXVI: 42/7-9)

ermegü toosın [t]nl(i)ylarıy tutup içgerip edgü nom [ta qat]ıylanturdaçı bolzunlar
"Tembel ve düzensiz canlıları koruyup gözetip iyi öğretiyi (öğrenmek için) gayret ettirsinler." (BT XXV(1): 4048-4050)

bo nom erdini yitlinmedin yoqadmadın keñürü yadılıp tnl(i)ylarqa uluy asıy tusu bolzun
"Bu öğreti mücevheri kaybolup yok olmadan geniş alanlara yayılıp canlılara büyük yarar sağlasın." (SuvÇetin: 526-528)

Öğretinin doğru anlaşılması için dualar yapılmıştır:

küşüşüm ol atı kötrülmüş teñrim ... bizni irinçkeyü tsuyurqayu yarlıqap bo yörügüg biziye aç a yada bekiz belgülüg açuq adırtlıy yarlıqayay erti "Dileğim o adı yüce Tanrı[’yadır]: Bize acıyıp merhamet etme lütfunda bulunarak bu tefsiri (anlam) bize açıklayarak net ve belirgin (olarak) bahsetse idiniz." (SuvKaya 341/1-5)

atı kötrülmüş teñrim sizni taqı yme bo nom erdiniñ teriñ yörügin aç a yada nomlayu yarlıqasun erti "Adı yüce Tanrım, sizi ve bu öğreti mücevherinin derin anlamını izhar ederek öğretme lütfunda bulunsa idi." (SuvKaya 400/1-4)

Doğru, iyi öğretilere ulaşma dileği:

alqu edgü nomlarıy üzüksüz bulayın "Bütün iyi öğretileri kesintisiz bulayım."
(SuvKaya 116/12-13)

Aşağıdaki örnekte, öğretilere yarar sağlama dileğinde bulunulmuştur:

[bilge bilig]lig küçlüg nom qapıyın[talı] tili[nmek] tegzinmekte ulatı bar kel qıl[maq] üze :: :: asıy tusu qıld[aç]ı bolayın "Bilgili, güçlü öğreti kapısında dönüp dolaşarak ve diğer eylemlerle fayda sağlayayım." (BT XXV(1): 4034-4038)

Öğretiye duyulan saygıyı gösterme amaçlı dualar arasında, öğretiyi altın işlemeli kâğıda yazma, yazılan öğretinin eksik olması durumunda bağışlanma gibi dilekler vardır:

burhan qutıya alqış bulmaqım(ı)z bolzun ol üdüin bo nomuy anta altunluğ keğde üze bi[tit]mekim(i)z bolzun "Buddha saadetine erişmeye muvaffak olalım, o vakit bu öğretiyi altın (altın işlemeli) kâğıda yazmaya muvaffak olalım." (BT XXVI: 100/52-55)

tazuq tegin t(e)ğrim qutı [] v(i)rhar-ınta olurup bitiyü tegindim : ujik üstün altın atuq egsük boltı erser : oqıtaçı qutluğ-lar qulut /yzwm-ke qop uyrın kşanti berzün-ler : dejit kşanti bolzun "Tazuk Tegin Tengrim'in kutı tapınağında oturup yazdım. Üstten, alttan sözcükler bozuk, eksik olduysa okuyacak kutlular çeşitli vesilelerle affetsinler, bağışlansın." (BT XXVI: 47b/2-6)

Aşağıdaki ilk örnekte, öğretinin zihinle ilgili soyut bir varlık olduğuna vurgu yapılarak düşünme ile gücünün arttığı belirtilip unutmamak için dilekte bulunulmuştur. İkinci örnekte, kötü amaçlı kullanılabilir öğretilere karşı Buddha öğretisinin yayılması için dua edilmektedir:

ömek]lig küçlüg nom qapıy[ınta qayı] erser nom[la]rrıy unıtmadaçı [titmedeçi] bolayın "Düşünmeyle güçlü olan öğreti kapısında bulunan hiçbir öğretiyi terk edip unutmayayım." (BT XXV(1): 4029-4032)

alqu tınl(i)ğ-lar-nıñ nizvani-lıy bay tüğün-leri k(e)ntün seşilip : ayıy ark-a-lıy nom-lar-nıñ küç-leri özin esilip :: burhan nom-ı-lıy kün t(e)ğri üze alqu bulıy yıñaq-lar-nıñ y(a)rumaq-ı bolzun "Bütün canlıların sıkı bağ ve düğümleri kendiliğinden çözülüp kötü destekli öğretilerin güçleri kendiliğinden kesilip Buddha öğretisine sahip Güneş Tanrı ile her taraf aydınlansın." (BT XXVI: 39a/9-13)

2.2.1.4. Nirvâna'ya Ulaşma Dileği

Erişilebilmek en üstün ruhsal seviye olan Nirvâna'ya ulaşma, taradığımız metinlerde en çok bulunan dualar arasındadır. Genellikle, İyi amellerin karşılığı olarak önce Buddha saygınlığına, ardından Nirvâna'ya ulaşma dilenir:

bo buyan edgü qılınç-nıñ tüş-inte burhan qutın bulup m(e)n qamala: anantaşiri keninte bod kötürmeçe tnl(i)γ-lar oylan-lar-ıña bulturayın nirvan-ıγ eñ üzlünçü-sinte “Bu iyi davranışlar sayesinde Buddha saygınlığına ulaşip ben Kamala Anantaşiri, sonrasında vücut taşıyan kişilere Nirvâna'yı en sonunda buldurayım.” (BT XXVI: 44/22-24)

bo buyan edgü qılınç küçinte : burhan qutın bulup : biz esen: sılıγ tegin birle keninde : bod kötürm-e-çe tnl(i)γ oylan-ıña bulturayın nirvan-ıγ eñ tüp-inte “Bu iyi davranışlar sayesinde Buddha saygınlığına ulaşip Esen ve Sılıγ Tegin ile birlikte sonrasında vücut taşıyan kişiye en sonunda Nirvâna'yı buldurayım.” (BT XXVI: 50/15-18)

Bazen bu dileklere Samsâra'dan kurtulma dileği de eklenir:

bo buyan edgü qılınç küçinte maitiri burhan-qa tuş bolup maitri burhan-tın burhan qutıña vyaqrt alqış bulup sansar-tın ozup nirvan-lıγ ençgü-ke terk üdün [teg]mekim(i)z bolzun “Bu iyi davranış sayesinde Maitreya Buddha'yla karşılaşip Maitreya Buddha'dan Buddha saygınlığına ulaşma mükâfatını alıp Samsâra'dan kurtulup Nirvâna huzuruna tez zamanda kavuşalım.” (BT XXVI: 124/17-19)

aqlançrıγ utun sansar-nıñ : açuq qapıγ-ı yapılzun: amrılmış enç nirvan-nıñ apıγ yapıγı açılzun “Kötü, iğrenç Samsâra'nın açık kapısı kapansın. Huzur ve sükûnet dolu Nirvâna'nın kilitli kalesi açılsın.” (BT XXVI: 128/62-65)

*aqlançrıγ utun sansar-nıñ : açuq qapıγ-ı yapılzun
amrılmış enç nirvan-nıñ apıγ yapıγı açılzun*
“Kötü, iğrenç Samsâra'nın açık kapısı kapansın

Huzur ve sükûnet dolu Nirvâna'nın kapalı kalesi açılsın." (BT XXVI: 128/62-65)

Bazı örneklerde sadece huzur ve sükûnet dolu, sonsuz Nirvâna'ya ulaşma dilenir:

alqu t(e)ḡri yalaḡoq-nuḡ nirvan-nuḡ köni yol-ı açılzun kigürülzün “Bütün tanrılar ve insanlara Nirvâna'nın doğru yolu açılsın ve (Nirvâna'nın bu doğru yoluna) girilsin.” (BT XXVI: 129/25)

nirvan meḡisiḡe t[egmeki bolzun] “Nirvâna huzuruna erişmeye muvaffak olsun.” (BT XXVI: 131/7-8)

yinçürü töpin yükü[ünürbi]z

yig üstünki [teḡrimi]z sizine

yirtinçüdeki tı[nlı]lar

yintem nurbanta toḡzunlar

a[yançaḡ] köḡülin yükünürbiz

alqu yirtinçüdeki tınlıylar

alp adalarıntın ozzunlar

amrılmış nirvanıḡ tapzunlar

"Ey en üstün Tanrımız, sizin

Önünüzde hürmetle secdeye kapanırız,

Bu yeryüzündeki mahlûklar

İleride hep Nirvâna'da doğsunlar.

Sizin önünüzde hürmetkâr gönülle eğiliriz,

Yeryüzündeki bütün canlılar,

Bütün bu büyük tehlikelerden kurtulsunlar,

Nirvâna'nın sükûnuna ersinler." (ETŞ 7/415-420)

yirtinçüteki tınlılar yintem nırbanta toyzunlar "Yeryüzündeki canlılar tamamıyla Nirvâna'da doğsunlar." (TTIII D260 166-167)

alqu yirtinçütekii tınlılar alp adalarıntın ozzunlar amrılmış nurwanı tapzunlar "Yeryüzündeki bütün canlılar çetin tehlikelerden kurtulsunlar, huzur dolu Nirvâna'yı bulsunlar." (TTIII D260 167-169)

yirtinçüdeki tınlılar yintem nırbanta toyzunlar "Yeryüzündeki canlılar tamamıyla Nirvâna'da doğsunlar." (TTIII 117)

alqu yirtinçüdeki tınlılar alp adalarıntın ozzunlar amrılmış nurwanı tapzunlar "Yeryüzündeki bütün canlılar çetin tehlikelerden kurtulsunlar, huzur dolu Nirvâna'yı bulsunlar." (TTIII 18)

inçgülig meñülüg ürük amıl qalısız nırwın meñisiñe tegmekimiz bolzun "Huzur, sonsuz sükûnet ve bütün Nirvâna mutluluğuna erişmeye muvaffak olalım." (TTIV B59-61)

könülleri iyin tegsünler .. inçküllig meñilig nırwınqa "Huzur ve mutluluğun bulunduğu Nirvâna'ya gönüllerince erişsinler" (SuvKaya 353/8-10)

bu buyan edgü qılınçnıñ tüşinte

burqan qutın bulup men qamala anantaşiri kininte

but kötürmeçe tınlılar oylanlarıña

bulturayın nırwın añ üzlünçüsinte

"Bu iyilik ve iyi amelin karşılığında

Buddha saadetini bulup ben Kamala Ananta-Şrı

Sonunda ayakta dolaşan canlıların oğlanlarına

Tam göçerken *Nirvâna*'yı buldurayım." (ETŞ, 25/10)

bu buyan edgü qılınç küçinte

burqan qutın bulup biz esen sılyı tigin birle kininte

but kötürmeçe tınlıy oylanıya

bulturayın nırvanıy aı tıpinde

“Bu fazilet ve iyilikler sayesinde

Buddha saadetini bulup biz Esen ve Sılıg Tigin birlikte

Sonunda ayak üzerinde dolaşan canlıların oğlanlarına

En nihayet *Nirvâna*’yı bulduralım.” (ETŞ, 26/25)

buyan] evire teginürbiz : olar bir teg yumqıyın bir kölüñü<lüg> yolqa barzunlar “Sevap tevcihinde bulunuruz: Onlar hep birlikte (*Nirvâna*’ya erişirme) vasıtası olan yola erişinler.” (BT XXV(1): 3252-3255)

2.2.1.5. Buddha Saygınlığına Ulaşma Dileği

Taradığımız metinlerde Buddha saygınlığına ulaşma dileği en fazla söylenen dualar arasında yer alır. Budist inanca göre, bütün dünyevi şeylerden arınarak *Nirvâna*’ya ulaşmış ve böylece artık yeniden doğuş döngüsüne bağlı kalmamış olan Buddha’lık mertebesi, erişilebilecek en üstün mertebedir:

bo buyanım küçinte burhan [qutın] bulayın “Bu sevabım sayesinde Buddha saygınlığına ulaşayım.” (BT XXVI: 78b/3-4)

[]MYŞ *buy(a)nım : küçinte o[d]g[u]raq [burhan qutın] bulayın* “.... sevabım sayesinde kesin (olarak) Buddha saygınlığına ulaşayım.” (BT XXVI: 79/3-4)

burhan qutın bul[mağı bolzun "Buddha saygınlığına ulaşsın." (BT XXVI: 35/13)

bo buyan tüşinte yidlek burhan qutın bulzun “Bu sevap sayesinde Yidlek Buddha saygınlığına ulaşsın.” (BT XXVI: 83b/1-2)

burhan qutıña tegmekim(i)z bolzun m(e)ñüke tegi inça bolzun “Buddha saygınlığına erişmeye muvaffak olalım. Sonsuza kadar böyle olsun.” (BT XXVI: 84b/12-14)

burhan qutın [bulzun]-lar “Buddha saygınlığına erişsinler.” (BT XXVI: 102c/2-3)

bo buyan küçinte alqu tınl(i)γ-lar uyuş-ı qalısız bir teg burhan qutın bulzun-lar “Bu sevap sayesinde bütün canlı nesilleri eskizsiz Buddha saygınlığına erişsinler.” (BT XXVI: 116/8-11)

burhan qut]ın bulmaq-ım bolzun “Buddha saygınlığına erişebileyim.” (BT XXVI: 147/6)

üç qata inay teginip anta ötrü alqu tınlıyların asıylıyına burqan qutın bulayın
 "Üç kere (insanlara) güven verip sonrasında canlıların yararı için Buddha saygınlığına erişeyim." (SuvKaya 27/8-10)

neçe meniñ buyan edgü qılınçlarım bar oq ermiş erser terk üdün burqan qutın bulyuqa tüş birmekleri bolsun "Benim ne kadar iyi amellerimin sevapları var ise tez elden Buddha saygınlığına erişme mükâfatını versinler." (SuvKaya 114/21-115/1)

terk üdün bulayın üzeliksiz burqan qutın "Tez elden Buddha saygınlığına erişeyim." (SuvKaya 123/22-124/1)

qşantı qılmaq bölüküg ögmiş buyanı küçinte .. lınhua yöleşürüglüg ögdi üze .. odyuraq bulayın burqan qutın "Af dileme bölümü ve övgü sevabım sayesinde ve nilüfer (çiçeğine) benzer övgü ile Buddha saygınlığına kesin olarak erişeyim." (SuvKaya 352/1-4)

qut qolurbiz terk üdün .. burqan qutın bulsunlar "Kutluluk dileriz: Tez elden Buddha saygınlığına erişsinler." (SuvKaya 648/9-10)

ögüm qanım başlap tolp nom uyuşın-taqı tınl(i)γ-lar bo kezde nom üze burhan qutın tuygalı tanuqlayalı bulzun-lar "Annem ve babamdan başlayarak bütün öğreti sınıfındaki canlılar derhal öğreti ile (sayesinde) Buddha saygınlığıyla doğsunlar." (BT XXVI: 41/36-39)

alqu küsüşlerim top qanıp

emgeksiz ıgsız inç bolup

edgölüg işlerim terk bütüp

añ kininte kiçmetin (ara)

[abıta] burqan qutın bulayın

"Bütün arzularımın hepsine ulaşıp

Zahmetsiz, hastalısız huzur içinde,

İyi işlerim derhal tamamlanıp

En sonunda ara vermeden

Abita Buddha'nın saadetini bulayım." (ETŞ, 22/15-40)

[qut qolunu teginürb]iz bökünki <künite bo> nomluq [orontaqı bir işdeş] qamay uluq [quvray ula]tı keñürü ontun sıñarqı [tört tuşu]mlardağı altı yollardağı [alqu qamay] tınl(ı)ğlar barça yme bökünki künite inaru ulatı burhan qutın b[u]lınçaqategi közin uzatı körmeyin "Kutluluk dileriz: Bugün bu öğreti ile donatılmış yerdeki aynı ölküye (amaca, bir arada bulunan) sahip cemaat on ana önemli daireye, dört doğum alanına ve altı yola ait bütün canlıların hepsi bu günden sonra sonsuza kadar Buddha saygınlığına ulaşmıcağa kadar gözle görmeyeyim (gözlerim görmesin)." (BT XXV(1): 3463-3469)

qut [qolunu teginürbiz] :: bo uluq [quvray] keñürü ulatı ontun [sınarqı] alqu qamay tınl(ı)ğlar [bökünite ı]naru ulatı burhan [qutın bulınçaqategi] tilin uzatı [üç erdinile]rig ermelim [ayrı]lamalım "Kutluluk dileriz: Bu büyük cemaat diğer bütün on ana önemli daireye ait bütün canlılar bugünden sonra Buddha saygınlığına ulaşmıcağa kadar dille daima üç öğreti mücevherine erişmemiz mümkün olmasın." (BT XXV(1): 3912-3919)

buyan evire teginürbiz : olar bir teg üyeliksiz burhan qutıña barzunlar "Sevap tevcihinde bulunuruz: Onlar en üstün Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXV(1): 3259-3261)

buyan evire teginürbiz <:> olar bir teg üyeliksiz burhan qutıña {::} barzunlar "Sevap tevcihinde bulunuruz: Onlar en üstün Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXV(1): 3265-3267)

buyan evire teginürbiz olar bir teg yumqıyın burhan qutıña {::} yayuzunlar "Sevap tevcihinde bulunuruz: Onlar hep birlikte Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXV(1): 3272-3274)

buyan{ta} evire teginürbiz : bir teg burhan qutıña barzunlar "Sevap tevcihinde bulunuruz: Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXV(1): 3284-3285)

2.2.1.6. Yapılan İbadet (kesilen kurban) ve Hizmetlerin Kabulü ve Sevap / Mükâfat Dilekleri

İnançlar gereği, farklı dinlerde çeşitli ibadet şekilleri vardır. Taradığımız metinlerden yola çıkarak Eski Uygurlarda, kurban kesme, Tanrı'ya ibadet etme ve hürmet gösterme yapılan ibadetler arasında sayılabilir. Bu ibadetler karşılığında ise sevap ve mükâfat beklenmektedir:

qut qolurmen keçeyin .. itigsiz meñülüg .. taluyda .. uzatı meñün ilinçüleyin buyanlıy uluy taluyuy “Kutluluk dilerim: Semavi sonsuz denizden geçeyim, sevap dolu büyük denizde sonsuza kadar mutlu olayım.”(SuvKaya 354/6-9)

buyanlıy uluy taluyuy közünür üdte toşyurayın “Bugün büyük sevap denizini doldurayım.” (SuvKaya 354/9-10)

qut qolunu [teginürbiz] köñülin uzatı bile[lim : üç] erdinilerke : [munmaqlıy beş] ç(a)hşap(a)tıy teginmekl[ig on] törlüg edgü nomlarta [eyin] kezigçe yorımaqlıy muntada ulatı edgüleriniñ : üstü[n t(e)ñri] yerinteki altın yalhoq y[ertinçü]-[]/ sinteki yeg adroq tüşlerig tartdaçısın uzatı []/ tegme [dört tör]lüg tüş[lerig bütür]m[e]kig uzatı [bilteçi bolalı]m : alqu törlüg [nomlarnıñ k]amaqlıy b(e)lgüsin [eñeyü b(e)lgüsin] yme uzatı [bilteçi bolalım “Kutluluk dileriz: Gönülle daima, üç erdini (mücevherine) inanmayı, beş öğretiyi kabul etmeyi, on türlü iyi öğretilere uygun olarak tertiplerce yürümeyi bilelim. Buna ek olarak iyilerin üstte Tanrı katındaki altta insan dünyasındaki en iyi meyveleri getirecek olanı, dört türlü meyveyi, mükâfatı tamamlama (yolunu) sonsuza kadar bilmeye muvaffak olalım. Her türlü öğretinin bütün işaretlerini özellikle daima bilmeye muvaffak olalım.” (BT XXV(1): 3850-3866)

uzatı [kişilerig] burhanlar [uluşında yorımaq]da bışrunturup : [artoqraq] tüş üze etelim yaratalım “Daima insanları buddhalar diyarında yürümekle olgunlaştırıp daha fazla mükâfatla bezeyelim.” (BT XXV(1): 3961-3964)

Ol yılannıñ neteg yañlıy közünmişin : öz qılınçın söz[i]n [saqın]çın : öziñe buyan qılıñ “O yılanın ne tür bir niteliğinin olduğuna göre, kendi ameline, sözüne, düşüncesine göre kendisine sevap yazın.” (BT XXV(1): 105-107)

tanyadivi tñrike tapıyqa uduyqa turduñuzlar erser tanyadivi tñgri aşamaqı teginmeki bolzun "Dhanyadeva Tanrıya ibadet ve hürmette bulunduysanız Dhanyadeva Tanrı (bu ibadetlerinizi) kabul etsin." (Erntesegen (1) 80-82)

qop köñül-in buyan-ta ertzün-ler “Hep gönülde sevapla geçsinler (vefat etsinler).”
(BT XXVI: 130/20)

sizlerniñ tapınmış tapıgıñızları uduñmış udugıñızları tanyadivi tñri körü aşamaqları teginmekleri bolzun aşamaq teginmek tıltayında bu örtgünte tarıy üklizün “Sizlerin kestiğiniz kurbanları, yaptığınız hizmetleri Dhanyadeva Tanrı görerek alıp kabul etme lütfunda bulunsun. Alıp kabul etmesi vesilesiyle bu harman yerinde mahsul çoğalsın.” (Erntesegeñ 2 44-45)

atam-nıñ anam-nıñ qadın-larım-nıñ oğul-nıñ qızınıñ : ançulayu oq tuymış qadaş tınl(ı)ğ-lar uyuş-ı-nıñ : aşayuluq yaşayuluq buyan-ları asılıp üstelip : alqu tınl(ı)ğ-lar asıy-ı üçün burhan bolzun-lar “Babamın, annemin, kayınlarımın, oğlun, kızın aynı şekilde akrabalar diyarının zevk ve tat veren sevapları çoğalıp bütün canlıların faydası için Buddha olsunlar.” (BT XXVI: 6/22-25)

2.2.1.7. Kutluların ve Kutsalların Duasını Almak İçin

Kutlu ve kutsal sayılan varlıkların duasını alma dileği de inançla ilgili yapılan dualardandır:

küsüñüm ol bilge biliglig sav erkligi t(e)ñriye : soğançıy tatıylıy savıñıznu : buşı beriñ qamağqa “Dileğim o hikmet sahibi, söz hakimi Tanrıyadır: muhabbet dolu, tatlı haberlerinizi cümleye bağışlayın.” (SuvÇetin: 553-556)

kinki tözünlerke ötüğ bolsun “Gelecekteki asillere rica olsun.” (SuvKaya 34/21)

eñ baştıñqı toyum öze linhuata toyalıñ

erte tañsuq ol burqanıñ mantalın körelim

edgün barmış ülgülençsiz yaruqluy üskinte

esüksüz çın vyaqrit alqıñıy alalıñ

“En önceki doğum ile çiçek içinde doğalıñ

O Buddha'nın çok nadir olan işaretini görelim

İyilikle geçenin ölçülmez parlak huzurunda

Yalansız, hakiki vyākrti duasını alalım.” (ETŞ, 13C/60-65)

tuyunmuşlar iliginin alqışın biz alıp

turqaru ödün yüz miñ qoldı rıdı taşqarıp

tolp tınlıynıñ asıyn bütürür küç öze

turum ara ontın sıñar tolyu keselim

“Nüfuz etmiş olanlar hükümdarının duasını alıp

Her vakit yüz binlerce *rddhi* çıkarıp

Bütün canlıların ihtiyacını yerine getirir bir kuvvetle

Her an her tarafı dolaşıp gezelim.” (ETŞ, 13C/60-65)

oırayu ol burqannıñ nomluy toyınta

uçuzqıa lınhua içinte toyp belgürüp

umuyumuz ülgülençsiz yorıylıynıñ

utrusınta burqan qutıña alqış alayın

“Bilhassa o Buddha'nın kanun şehrinde

Ucuzcana bir lotüs içinde doğup belirip

Ölçülüp biçilmez davranışa sahip olan ümidimizin

Huzurunda, Buddha saadeti için, duasını alayım.” (ETŞ, 16/60)

yumyn bulalum alqışıy yig üstünki “Hep birlikte en üstün duayı (övgüyü) bulalım”
(SuvKaya 352/26)

2.2.1.8. Din, Öğreti Adına Sıkıntı ve Eziyet Çekme Dileği

Bedene ve ruha acı çektirmek ve böylece günahlardan arınıp, sevap kazanmak bazı dinlerin anaç sistemi içerisinde yapılan bir uygulamadır. Bu bağlamda, taradığımız metinlerde bir örnek tespit edilmiştir:

miñ q(a)lp tümen q(a)lp üdiñ adroq adroq açy [tar]qa emgeklerig teginsir biz yeg bolıay "Binlerce on binlerce yıl ayrı ayrı sıkıntı ve eziyetler çeksek iyi olacak."
(BT XXV(1): 359-360)

2.2.1.9. Öğretinin Zevkine Varma ve (Öğreti Sayesinde) Mutluluğa Ulaşma Dileği

Korpusumuzda yer alan metinlerde, dinî ilkelerin bütünü olan öğretiyi en iyi şekilde öğrenip içselleştirme ve böylece gönül huzuru ve sükûnete ulaşma amacıyla yapılmış az sayıda dua örneği tespit edilmiştir:

ilniñ uluşnuñ içinge nomnuñ şasınnuñ sevinçiye ür ödiñ ögrünçke üzelihsiz tutçı meñike aralap ada tuda bolmazun "Ülkenin içine öğretinin zevkine ve uzun süre en üstün, kesintisiz mutluluğa ulaşp(?) tehlikelerden uzak olsun." (Erntesegen (1) 12-13)

könjülnüñ yolu antay ol : [n]om qapıyında köñülüğ [y]elvi kömen teg köreyin "Gönlün yolu şöyledir ki öğreti kapısında gönlü büyü bir yanılama gibi göreyim." (BT XXV(1): 4025-4027)

[alqu] qamay tnl(i)ylarta barça bir teg burhan tözi [uzatı] ayıp olarqa meñ{g}ü [me]ñi tözi arıy tegli nomuy [sözlelim :] "Daima bütün canlılara sadece Buddhanın özünü anlatıp onlara sonsuz mutluluğun özünü, saf, temiz (olarak) adlandırılan öğretiyi söyleyelim." (BT XXV(1): 3951-3955)

2.2.1.10. Okunan ve Yazılan Öğretinin Sevap ve Fayda Getirmesi İçin

Öğretiyi öğrenme ve öğretme yollarının başında yazma ve okuma gelir. Öğretiyi okuyarak öğrenme ve yazarak başkalarının da öğrenmesini sağlama sevap ve mükâfat kazanma yollarının da başında gelir.

bo nom bititmiş buyan edgü qılınç öñ ülüg bolzun “Bu öğretinin yazılma sevabı pay olsun.” (BT XXVI: 140/3)

bo nom-nı beş qata oqudım bo oqumış buyan küçin-te edgü-lüg k(e)lzün “Bu öğretiyi beş defa okudum, bu okumanın sevabı sayesinde faydalı gelsin.” (BT XXVI: 8b/1-2)

ol teñriler luular yekler yandarvılar yarudılar asurılar qumbandılar qınarılar mohorağılar ulatı yalañuq yırtinçüsinteki iligler qanlar bolar bolar barça köni törüçe köni nomça yırtinçüke asıy tusu qılsunlar erti adasın tudasın biz tarqaralım erti “O tanrılar, ejderhalar, şeytanlar, gandharvalar, garudalar, asuralar, kumbhândalar, kinnaralar, mahoragalar ve insan dünyasındaki kağanlar bütünüyle doğru töre ve öğreti ile yeryüzüne fayda sağlasalar idi, tehlikeleri de biz yok etsek idik” (SuvKaya 400/17-23)

alqu ödte sözler üçün kentü özüm

adınlarqa kergek bolğay saqınç öze

ança munça yıyıp qoştum bratyay şiri

asıy bolup tınlıylarqa burqan bozlunlar

“Her zaman söylenmek için, ben *Pratyay Şrī*,

Başkalarına gerek olur düşüncesi ile

Bunları şöyle böyle toplayıp bizzat nazmettim.

Canlılara yarar sağlayıp onlar da Buddha olsunlar.” (ETŞ, 14B/30)

ögüm qañım başlap alqu tınlıylar

üzüksüz nomlu aşy aşayu

ürlüksüzin bilip alqu nomlarını

üzlünçüte burqan qutın buzlunlar

“Annem ve babam başta olmak üzere bütün canlılar

Her vakit töre nimetinden istifade ederek

Bütün törelerin devamlı olmadığını bilip

Göçerken Buddha saadetini bulsunlar.” (ETŞ, 25/10)

2.2.1.11. Kutsal Varlıklarla Birlikte Yaşama, Doğma, Karşılaşma, Haşrolma, Onlara Hizmet Etme vs.

Her inanç sisteminde olduğu gibi, büyük oranda Budizm ve Maniheizm dinlerini benimseyen Eski Uygurlarda da dinin kutsal saydığı varlıklara aşırı ilgi vardır. Bu kutsal varlıkların yakınında bulunma, hayatın her aşamasında birlikte bulunma önem arz eder. Taradığımız metinlerde, kutsal varlıklarla ilgili bu bağlamda yapılan duaların dikkat çekecek oranda fazla olduğu görülmektedir.

Budist inanca göre yeniden doğuş döngüsü içerisinde, buddhalarla birlikte ve Tanrı katında doğma dilekleri:

bo b[uyan] kü[çin]te t(e)ñri yerinte tuyzun-[lar] "Bu sevap sayesinde Tanrı katında doğsunlar." (BT XXVI: 100/43-44)

[teñri yerinte] t[u]gzun-lar "Tanrı katında doğsunlar." (BT XXVI: 102d/3)

bo buyan edgü qılınç küçinte : y[a]l[anoq] ajunınta tuymaq uyrınta y(a)vlaq qılınçlarqa yalçıtıp yaraırsız oron-larta tuymış-ları bar erser antın ozup üstün t(e)ñri yerinte [bur]han-la[r] uluşınta tuymaq-ları bolzun "Bu iyi davranış sayesinde insan dünyasında doğma zamanında kötü amellere katılıp kötü yerlerde

doğmuş iseler oradan kurtulup yüce Tanrı katında, buddhalar diyarında doğsunlar.” (BT XXVI: 122/12-14)

qamay-un : *burhan-lar uluş-ınta keninte tuymaq-larımız bolzun* "Hep birlikte, Buddha'lardan sonra onların diyarında doğalım.” (BT XXVI: 39a/167-168)

ken küniñe burhanlar birle tuymaqları bolzunlar “Gelecekte buddhalar ile doğmaya muvaffak olsunlar.” (BT XXVI: 71a/27-28)

qayu qayu tegin[çsüz] oron-larta tuymış-lar erser terk üdün ozup qutrulup maitiri burhan üsk[in]te tuymaq-ları bolzun “Neçe ulaşılmaz yerlerde doğmuş iseler tez zamanda kurtulup Maitreya Buddha katında doğsunlar.” (BT XXVI: 124/13-15)

ermez yaramaz oron-larta tuymış erser :: ozup qutrulup ab[it]a burhan-nıñ uluş-ınta altun-luy lenhu-a-ta tuymaq-ları bolzun “Uygun olmayan yerlerde doğmuş ise (oradan) kurtulup Amitabha Buddha'nın diyarında altınlı lotus çiçekleri arasında doğsun.” (BT XXVI: 128/73-75)

yeti burhanlar uluşında tuyzun “Yedi buddhalar diyarında doğsun.” (BT XXVI: 132/12-13)

ermez yaramaz oron-lar[ta tu]gmuş erser-ler : bo ozup qutr[ulu]p [üs]tün tujit t(e)ñri yerinte burh[an]- [lar] uluş-ınta [t]uymaq-ları bolzun “Uygunsuz yerlerde doğmuş iseler (oralardan) kurtularak yüce tanrılar katında buddhalar diyarında doğmaya muvaffak olsunlar.” (BT XXVI: 137/26-29)

ken küniñe burhanlar birle tuymaqları bolzunlar “Gelecekte buddhalar ile doğmaya muvaffak olsunlar.” (BT XXVI: 71a/27-28)

[mai]tri bodis(a)v(a)t üskinte tuyzunlar] “Maitreya Bodhisattva katında doğsunlar.” (BT XXVI: 100/46)

bo bu[yan] küçinte üstün t(e)ñri yer-ınta burhan-lar uluşınta tuymum ajun tutmaq-lar bol[zun]-lar “Bu sevap sayesinde yukarıda Tanrı katında, Buddha'lar diyarında doğarak orada yaşasınlar.” (BT XXVI: 119/17)

abita burhan uluş-ınta: antiray-sız tuyp b(e)lgürüp: artoqraq t(e)rk üdün : adırtlıy burhan qutın bulzun-lar “Amitâbha Buddha diyarında engelsiz doğup çok tez zamanda Buddha saygınlığına erişsinler.” (BT XXVI: 144/12-15)

parınırmutavaşavartı teñri yirinte toğayın "Paranirmitasavartin Tanrı katında doğayım." (SuvKaya 142/16-17)

aqanışt atlıy öñ alqınçusı teñri yirinte toğayın "Akanisth adlı 'renk bitimi' Tanrı katında doğayım." (SuvKaya 143/20-22)

kinki ajunta yirinte burqanlar uluşınta toğayın "Öteki dünyada [Tanrı] katında, buddhalar diyarında doğayım." (SuvKaya 24/2-4)

buşı idisi ratnavaçır ıqyanıysman terim ulatı qamağun .. burqanlar uluşınta kininte toğmaqlarımız bolsun "Sadaka sahibi, ratnavajra, rknan-smn, terim ve diğer herkes Budhalar diyarında doğmaya muvaffak olalım." (SuvKaya 685/21-24)

anam toqlıy qutlıy aya birle

ançulayu qurçıyan aya yime

abita burqan uluşınta

antırnısız toğup belgürüp

artuqraq terk ödün

adırtlıy burqan qutın buzlunlar

"Annem Toklug Kutlug Ağa ile

Aynı şekilde Kurçıgan Ağa da

Abita Buddha diyarında

Ara vermeden doğup belirip

Çok kısa bir zaman içinde

Fevkalade Buddha saadetini bulsunlar." (ETŞ, 23/10-15)

Aynı dileğin anne ve baba, akrabalar ve hükümdar için özel olarak yapıldığı örnekler de vardır:

bo nom bitimiş buyan edgü qılınç küçinte m[unt]a [ert]miş ögüm qañım y(e)me qayu ajunta tuğmaq[i] erser bo buyan edgü qılınç küçinta ögüm qañım arjinta

viçay t(e)ñri yerin[te] kişi ajunıta tuymaı bolzun "Bu öğretiyi yazmanın yararlığı sayesinde, bu diyardan göçmüş annem ve babam hangi dünyada doğacakca bu iyi davranış sayesinde annem ve babam Viçay Tanrı katında insan diyarında doğsunlar." (BT XXVI: 71a/4-9)

arslan bil[ge teñri elig atam kireşiz ıdoq qut] anam tuyluı qutl[uı aıa birle] abita burhan-[nıñ uluşıta tuıup] alqu-nı bilteçi burh[an bolzunlar "Hükümdar Arslan Bilge Tengri, babam Kiraşiz, Idokkut annem, Tuglug Kutlug Aga ile birlikte Amitâbha Buddha'nın diyarında doğup her şeyi bilen Buddha olsunlar." (BT XXVI: 40/34-37)

buyan evirmek iki [] t(e)ñrim-niñ ançulayu oq tuşmış yoluqmış kelinim ögrünç tegin t(e)ñrim-niñ anta basa amraq oylan-larım-nıñ y(e)me : anrabav üzüt etözleri ozup qutrulup : atmış ooq teg t(e)rk tavraq : abita burhan-niñ uluş-ınta: altun öñlüg lenhu-a ç[eça]k içinte : adırtlıy odıyuraq barıp tuızun-lar "Sevap aktarımı, iki hürmetlimin aynı şekilde karşılaşmış gelinim değerli Ögrünç Tegin'in ve oğullarımın ruh ve vücutları kurtularak ok atımı gibi derhal Amitâbha Buddha'nın diyarında altın renkli nilüfer çiçeği içinde kesin olarak doğsunlar." (BT XXVI: 3/23-31)

Ölüm zamanlarında annelerin gönüllerine fazla hüznün ve sıkıntı gelmeden Tanrı katında ve buddhalar diyarında doğmanın dilendiği aşağıda örnek, toplum ve aile içinde annelerin yerini göstermesi bakımından önemlidir:

ölgeşük üd-lerinte ög-lerin köñül-lerin yıınu umadın ermez yaramaz oron-larta tuymış erser ol ol oron-larıntın ozup qutrulup üstün tujit t(e)ñri yerinte burhan-lar uluş-ınta tuymaı-ları bolzun "Ölüm zamanlarında annelerin gönüllerini içiktirmeden (hıçkırarak ağlamadan) uygunsuz yerlerde doğmuş ise o yerlerden kurtularak yüce Tanrı katında, buddhalar diyarında doğabilsinler." (BT XXVI: 152/25-26)

Sonraki yaşamlarda buddhalarla karşılaşma dilekleri:

maitri burhanqa tuş bolayın “Maitreya Buddha ile karşılaşayım.” (BT XXVI: 103b/1-2)

maitri b[u]rhan birle soquşup burhan qutıña alqış bulup yüz k(a)lp üç asanke altı paramit edgü qılınç toşyurup vizir örgün üze olurup burhan qutın bulmaqım(ı)z bolzun "Maitri Buddha ile karşılaşıp Buddha saygınlığına nail olup sonsuza kadar altı mükemmel iyi ameli yerine getirip şimşek taht üzerine oturup Buddha saygınlığına ulaşalım.” (BT XXVI: 82/57-62)

Buddhaların yüzünü görüp sesini işitme dilekleri:

apam biziñ bu yaşımız alqınçu öd boslar

alqu türlüğ tıdıyımız alqınzun utçuraq

amita-aba burqan yüüzin yügerü biz körüp

arıy suqavadı uluşta toyalım terk tavraq

“Eğer bizim bu hayatımızın bitme zamanı gelirse,

Her türlü engellerimiz de tamamen ortadan kalsın.

Amitābha Buddha'nın yüzünü huzurunda görüp,

Derhal temiz *Sukhāvati* diyarında doğalım.” (ETŞ, 13B/50)

köreyin şaqımuni mayrı atlıy burqanıy alqış birsün ol üdün .. yalañuqlarta yig bolyuqa “Sâkyamuni Maitreya adlı Buddhayı göreyim, o zaman (Sâkyamuni Maitreya adlı Buddha) insanlar içinde iyi olmam için duada bulunsun (beni kutsasın).” (SuvKaya 352/19-21)

uzatı eşid[eyin :] on oronlardağı bodis(a)t(a)v[la]rniñ serinmek qatıylanmaqta bışrunmış ünlerin "Sonsuza kadar, on yerdeki Bodhisattva'ların tahammül edip katlanarak olgunlaşmış seslerini işiteyim." (BT XXV(1): 3596-3599)

uzatı eşideyin <:> tuymaqsız nom taplayıy bulup burhanlarnıñ bilge biligiñe uz kirip üç [..... nom]uy nomlamış [.....] “Sonsuza kadar, doğmamış (vücuda gelmemiş) öğretiyi bulup Buddhanın bilgelik hikmetine ustaca sahip olarak öğretti söylediği [sesini] işiteyim.” (BT XXV(1): 3599-3602)

Buddhalara hizmetkâr olma dilekleri:

uzun üdüin turqaru ontın sıjarqı burqanlarqa yaqın tapıyçısı bolayın "Çok uzun zaman daima buddhaların yakın hizmetkârı olayım." (SuvKaya 121/13-15)

burqanlar uluşın tolu tükel arıtayın "buddhalar diyarını tamamıyla arıtayım." (SuvKaya 352/14-15)

ülgüsüz] üküş burhanlar [uluşların barça etdeçi] yaratdaçı bolzunlar "Sayısız çoklukta buddhalar diyarını bütünüyle bezeyip güzelleştirsinler." (BT XXV(1): 1322-1324)

alqu qamay tözünlerke ıdoqlarqa tapınyuluk udunyuluk alqu tapıy uduy yevekişe alquqa bar[ç]a tükellig bolzunlar "Bütün asillere, kutlulara tapınıp hürmet etmek için (gerekli olan) bütün ibadet ve hürmet donanımına sahip olsunlar." (BT XXV(1): 2853-2856)

sansız saqışsız burqanlarqa yaqın tapıyçı bolayın "Sayısız çoklukta buddhalara yakın hizmetkâr olayım." (SuvKaya 116/8-9)

Buddhaların teveccühüne ve lütfuna mazhar olma dilekleri:

teñri teñrısı burqan küçi üze .. yumyı barçanı ayayu .. ötünürmen oqıyu .. yarlıqançuçı köñül küçi üze .. küsüşümçe insünler .. birkerü maña körsünler "Tanrı Tanrısı Buddha'nın gücü ile bütün herkesi çağırarak hürmette bulunurum, merhametli gönülleri ile dileğimce insanlar, hep birlikte bana baksınlar" (SuvKaya 510/12-18)

aytuq bolup isig özüm üzülgü tuşta

alqu qılınçlıy tıdırlarım yumqı tarıqıp

amıta-ayusı burqan maña yügerü közü(n)üp

artuq meñilig yırtınçüte barıp turayın

"Kendimden geçip sıcak vücudumdan ayrılacağım zaman

Her hareketime mani olanların hepsi dağılıp

Amitāyus Buddha karşımda bana görünüp

Ben de en iyi huzur dünyasına gidip ona kavuşayım.” (ETŞ, 16/50)

2.2.1.12. Kutsal Varlıkların Yerine Geçme / Manevi Dereceyi Artırma Dilekleri

Taradığımız metinlerde, Budist inanç sistemine göre, bütün dünyevi şeylerden arınıp Nirvâna'ya, yani ruhun saflık, masumiyet ve mükemmellik gücüne ulaşılarak elde edilen en üstün seviye olan Buddhalık derecesine erişmek için yapılan dualar da tespit edilmiştir:

burhan bolayın “Buddha olayım.” (BT XXVI: 78a/4)

burhan bolayın yamu “Kesinlikle Buddha olayım.” (BT XXVI: 2b/2)

bo buyan küçinte bu(r)han bolalım “Bu sevap sayesinde Buddha olalım.” (BT XXVI: 63c/5-6)

[san]sar-tağı barınça satva atl(i)γ b(e)lgürtme osuy-luy-lar: []' suv-inta közüngüçi ay teg burhan bolzun-lar “Samsâra'ya gidince varlık adlı görünen vücutlular suyunda görünen ay gibi Buddha olsunlar.” (BT XXVI: 11/11-12)

kü[sü]ş-leri qanıp bütüp burhan bolzun-lar "Dilekleri yerine gelip Buddha olsunlar." (BT XXVI: 119/9)

abita burhan-niγ uluş-inta : antiray-sız tuγup b(e)lgürüp : adaq soγ-inta t(e)rk üdüñ : alqu-ni bilteçi burhan b(e)lgürzün-ler “Amitâbha Buddha diyarında engelsiz doğup en sonunda tez zamanda her şeyi bilen Buddha olsunlar.” (BT XXVI: 149/18-21)

şoritapan qutin saqardaγam qutin anayam qutin arhant qutin pratyıqabud qutin bulayın "Srota-âpanna mutluluğunu, Sakrd-âgâmin mutluluğunu, Anâgâmin

mutluluğunu, Arhant mutluluğunu, Pratyekabuddha mutluluğunu bulayım."
(SuvKaya 144/5-7)

*uzatı eşide[yin :] alqu qamay tnl(ı)ylarda [] burhan töz[i] meñün
turup : öçmez alqınmaz nom ünler[i]n* “Sonsuza kadar, ... bütün canlıların ...
Buddha asaletine (ruhu, özü) sahip olduğunu (göreyim) ve bitip tükenmeyen öğreti
seslerini işiteyim.” (BT XXV(1): 3592-3596)

Buddhalık yanında, bir örnekte din adamı olmak için yapılmış dua tespit edilmiştir:

ol oq yañlıy ontın sınar tınlıylar oyuşı

utıyuradı busuşı yoq meñi ök teginü

olar köni nomluı asıyın tapmaqtın

uqşatınçsız edgü dıntar bolyusın küselim

“Aynı şekilde her taraftaki canlılar ailesinin

Hiçbir kederi olmayan bir huzur içinde,

Onların hakiki töre istifadesini bulmakla

Benzeri olmayan iyi ruhani olmasını temenni edelim.” (ETŞ, 13C/ 80)

2.2.1.13. Kutsal Yerlerde Doğmak, Bulunmak, Yaşamak İçin

Kutsallara olan ilgiyi gösteren aşağıdaki örneklerde, tenasüh inancı gereği yeniden doğuş zamanında kutsal kabul edilen yerlerde, kutsal olan öğretinin bulunduğu yerde doğup yaşama dilekleri öne çıkar:

edgü oron-lar-ta tuızun-lar “İyi yerlerde doğsunlar.” (BT XXVI: 130/19)

küç yetmiş-çe bo nom erdinig :: uluy meñi-lig suqavati-ta barıp tuyzun-lar “Güç yettiğince bu öğreti mücevheri, büyük huzur veren Sukavati’de doğsunlar.” (BT XXVI: 39a/130-131)

qaçan birök ertdük-te bo bir tüş etöz-leri : bir teg tuyzun-lar suqavati uluş-ta “Ne zaman vefat ederlerse (o vakit) yalnızca Sukavati diyarında doğsunlar.” (BT XXVI: 129/1)

bo buyan edgü qılınç tüşinte qayu qayu teginçs(i)z oron-larda tuymış]ları bar erser ol oron-larda oz[up] qutlurup üst[ün] tujit yerinte tuymaq-ları bolz[un] “Bu iyi davranış sayesinde bütün ulaşılmaz yerlerde doğdular ise o yerlerden kurtulup yüce Tujit (bir cennet adı) yerinde doğsunlar.” (BT XXVI: 123/8-9)

ülgülençsiz özlüg yaş-[lıy yertinçü]-te üstün tujit-ta öz öz t[ilemiş tap]-lar-ınça tuymaq-ları bolzun “Hadsiz hesapsız bir özü ve yaşı olan yeryüzünde yüce tanrılar ülkesinde kendi diledikleri gibi doğmaya muvaffak olsunlar.” (BT XXVI: 129/40-41)

edgü edgü oron-larta tuyp [töle]ç burhan qutın bulzun-lar “İyi yerlerde doğup Buddha saygınlığına erişsinler.” (BT XXVI: 130/12-13)

qut qolurmen on ayıy qılınçdın öñi üdrülüp .. on edgü qılınçlar yolınta yoridaçı bolayın on yir orunta ornaşayın toyayın ontın sınarqı burqanlarıy turqaru köreyin “Kutluluk dilerim: On kötü amelden uzaklaşıp on iyi amel yolunda yürüyeyim. On dünya mevkiine yerleşeyim. On ana önemli daireye ait buddhaları daima göreyim.” (SuvKaya 108/12-18)

qut qolurmen özüm men .. kin keligme üdlerte .. qayu qayu uyrın qayu orunta toysarmen .. uzatı köreyin tülümde .. uluy altın küvrügü eşideyin “Kutluluk dilerim: Sonraki devirlerde çeşitli vesilelerle her nerede doğsam düşümde daima yüce altın davulu göreyim.” (SuvKaya 351/23-352/1)

ötrü bititdük küç yitmişçe bo nom erdinig uluy meñilig suqavatıda barıp toysunlar .. umunmişça tınlıylarqa asıy qılsun “Güç yettiği kadar yazdırılan bu öğreti mücevheri (sayesinde) huzur dolu sukhâvatîde doğsunlar; (bu öğreti) ümit edildiği gibi canlılara fayda sağlasın.” (SuvKaya 684/6-8)

*bititmiş bo altun yaruq nom erdininiñ adıştıt küçinte .. burun ertmiş ög qaqlarım
toysun suqavatıda* “Yazdırılmış bu AltunYaruk (adlı) öğreti mücevherinin takdisi
sayesinde rahmetli anne ve babalarım Sukhâvatî’de doğsun.” (SuvKaya 68518-20)

una amtı bu qut qolunçuy sözlemişniñ

uç qıtıy yoq yig buyanın evirürmen

uzun ödüin sarsarta çommuş batmışlar

uçuz oñay suqavatı uluşta toyzunlar

“İşte şimdi bu duayı söylemiş olmanın

Ucu bucağı olmayan iyiliği ile meşgul oluyorum.

Uzun zamandan beri *Samsâra*’ya dolmuş, batmış olanlar

Kolaylıkla *Sukhavâtî* diyarında doğsunlar.” (ETŞ, 16/105)

ögüm qağım qatunlarım evirü uluylarım

özeliksiz nom boşyunmuş öz baqsıllarım

ülgüsüz yaşlıy yirtinçüte üstün tujitta

öz öz küsemiş taplarınça toymaqları bolzun

“Annem, babam, karılarım, bir de büyüklerim,

En yüksek töreleri öğrenmiş kendi hocalarım,

Sayısız yaşlı dünyada, yüksekteki *tuzita*’da

Her biri kendi istediği şekilde doğmaya muvaffak olsun.” (ETŞ, 27)

umunup inanıp qut qolunu [te]gi[nü]rm(e)n bö[künki künt]e burhanlarnıñ küçinte
: *nom erdininiñ küçinte bodis(a)t(a)vlarnıñ küçinte* : *tözünlerniñ idoqlarnıñ küçinte*
: *tört tuymulardağı altı yollartağı alqu qamay tınl(ı)ğlar ikileyü tuyunup odunup bir*
teg bo idoq nomluğ oronqa tegzünler "Ümit ve inançla kutluluk dileriz: Bugün
buddhaların sayesinde, öğreti mücevherinin sayesinde, Bodhisattvaların sayesinde,
asillerin, kutluların sayesinde dört doğumlardaki, altı yollardaki bütün canlılar bir

kez daha aydınlanıp uyararak bu kutsal öğretiye sahip yere erişsinler." (BT XXV(1): 1553-1561)

2.2.1.14. İmandan Ayrılmama, Fani Dünyaya Bağlanmama Dilekleri

Taradığımız metinlerde, kutsallara olan gönülden inanış ve imandan ödün vermemek ve dünyanın faniliğe kapılmamak için yapılan dualar tespit edilmiştir:

qut qolunu teginürbiz ol emgekler uyrınta bökünki bo kertgünç köjülümni ayıtmayın etürmeyin "Kutluluk dileriz, bugünkü bu imanlı gönlümü o eziyetler yolunda değiştirip kaybetmeyeyim." (BT XXV(1): 357-358)

[qut] qolunu teginürbiz : ol emgekler üze bökünki bo kertgünç [köjü]lümtin ayıtmayın tegşilmeyin "Kutluluk dileriz, bugünkü bu imanlı gönlümden o eziyetler sonucu yüz çevirip vazgeçmeyeyim." (BT XXV(1): 361-362)

kertgünç köjülümüz b(e)k qatıy bol[zun "İmanlı gönlümüz sert, sağlam olsun." (BT XXV(1): 1330)

bo b(e)k qatıy kertgünç köjülümüz alqu burhanların köjülü birle teñikip : qamay burhanların küsüşi birle birikip : bo köjülümüzni alqu y(a)vlaq ş(i)mnular taş azaγ nomluγ tirtelar buzγalı artatγalı umazun "Bu sağlam ve imanlı gönlümüz bütün buddhaların gönlü ile bir araya gelip Bütün buddhaların duası ile birleşip bu gönlümüzü bütün kötü şeytanlar ve yanlış öğretiye sahip öğreticilerin bozmasına imkân vermesin." (BT XXV(1): 366-379)

ögüm qaγım başlap alqu tınl(i)γ-lar : üzüksüz nom-luγ aş-ıγ aşayu :: ürlügsüzün bilip alqu nom-lar-nıγ : üzlünçü-te burhan qatın bulzun-lar "Annem ve babamdan başlayarak bütün canlılar daima öğreti ile beslenip (dünyanın) geçici olduğunu bilip bütün öğretilerin sonunda Buddha saygınlığına erişsinler." (BT XXVI: 44/18-21)

2.2.1.15. İyiliği Başkasına Aktarma / Sevap Tevcihi

Budizm inancına göre, herhangi bir şekilde yapılan vakıf işinden ya da ibadetten ortaya çıkacak sevabın bir kısmı, genellikle başka varlıklara tevcih edilir (aktarılır). Vakıf işleri işleri arasında, dinî bir eseri yazmak, yazdırmak veya manastırlara maddi-manevi yardımlarda bulunmak sayılabilir (Tekin 1963: 233). Taradığımız metinlerde genel olarak, öznenin o anki yaşamı ve diğer yaşamlarındaki kazanılan sevapları başkasına aktarılır:

[qut] qolunu teginip : ajun-lar sayu qazyanmış : a[lqu buyan-larvı] evirerm(e)n
 “Kutluluk dileyerek her bir yaşamımda kazandığım bütün sevapları aktarıyorum (başkalarının ruhuna bağlıyorum).” (BT XXVI: 12/6-8)

kenki-lerke ulalmağı bolzun "Sonrakilere bağlansın (ulaşsın)" (BT XXVI: 27b/9)

bo buyan edgü qılınç öñ ülüg bolzun "Bu yararlılığın sevabı pay olsun." (BT XXVI: 71a/21-22)

buyan küçinte t(e)ñridem qutı küçi çoy yalınları asılmağı bolzun "Sevap sayesinde İlahi kut güç ve nurları artsın." (BT XXVI: 81/56-58)

alqu yoriqlarqa küsüşlerke küseyür biz tüzü tükellig bolzunlar “Bütün yaşamlar ve dilekler için duada bulunuruz tamamıyla pay edilsinler.” (BT XXV(1): 3208-3210)

Örneklerin çoğunda sevapların, anne, baba ve çocuklara, gelecek kuşaklara olacak şekilde dairenin dışına doğru aktarıldığı görülür:

qamay yetinç uyuşqategi barçaqa öñ ülüg bolzun "(sevap) Bütün yedinci kuşağa kadar pay olsun." (BT XXVI: 71a/22-24)

bititmiş bo altun y(a)ruq nom erdini-niñ adiştit küçinte : burun ertmiş ög qanlarım tuyzun "Yazılmış bu Altun Yaruk adlı öğretici mücevherinin bereketiyle, rahmetli anne ve babam (yeniden) doğsunlar." (BT XXVI: 39a/165-166)

oylum v(a)rdu : borluq çor : qı-du şeli: el etmiş amr(a)k tözünke tegmeki bolzun
“(Sevabı) Oğlun Vardu, Borluk Çor, Kıdu Şeli, El Etmiş ve Amrak Tözün’e ulaşsın.” (BT XXVI: 140/4-5)

*bo buyan edgü qılınç ertmiş qadan atam siñ tsi qadan anam siuqui ayı vapqui ayı :
vapki edgü tözün y(e)gen tözün-ke tegmeki bolzun* “Bu iyi davranışın sevabı
rahmetli kaynatam Singtsi, kaynanam Siukui Ayı ve Vapqui Ayı, Vapki, Edgü
Tözün, Yegen Tözün’e ulaşsın.” (BT XXVI: 140/5-7)

öglüg : qañ-lıy iki ı-doq-larım-qa buyan-ı tegz[ün] “Anne ve babam, iki
hürmetlilerime sevabı ulaşsın.” (BT XXVI: 130/2-3)

*atam-nıñ anam-nıñ qadın-larım-nıñ oğul-nıñ qızınñ : ançulayu oq tuymış qadaş
tınl(i)ğ-lar uyuş-ı-nıñ : aşayuluq yaşayuluq buyan-ları asılıp üstelip : alqu tınl(i)ğ-
lar asıy-ı üçün burhan bolzun-lar* “Babamın, annemin, kayınlarımın, oğlun, kızın
aynı şekilde akrabalar diyarının zevk ve tat veren sevapları çoğalıp bütün canlıların
faydası için Buddha olsunlar.” (BT XXVI: 6/22-25)

*b[o] buyan edgü qılınç közüñür üdte amr[a]q eçim(i)z qutbulmış oğul in[a]nç T////
ı(e)ñri bermiş oğul inanç /// KWN ekem(i)z y(i)par qamaγu-qa öñ ülüğ bolmaqı
bolzun* "Bu iyi davranış bugün sevgili ağabeyimiz Kutbulmuş Oğul Inanç,
Tengri Bermiş Oğul Inanç ve ablamız Yıpar'a, herkese pay olsun." (BT XXVI:
81/61-66)

2.2.1.16. Aydınlanma, (İtikatta) Derinleşme Dileği

Taradığımız metinlerde, Budizm inancı gereği, Buddha'nın aydınlanmış, mükemmel bilgeliğine ulaşma dilekleri geniş bir yer tutar. Örneklerde *tuyun-* “anlamak, hissetmek, derinleşmek” fiiliyle dile getirilen bu kavram Buddha'nın ulaştığı en derin itikat noktasını ifade eder:

utγuraq tegingü qılınçım önüp

umuysuzlarqa umuy boldaçı

uluy tuyunmiş bolmaqım bolzun

“Tamamıyla kavuşmak amelim ortaya çıkıp

Ben de ümitsizlere ümit olan

Büyük nüfuz etmiş bulunanlardan olayım (ETŞ, 10/295)

buyan edgü qılınçlarım küçinte üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq atlıy burqan qutılıy uluy tüşke utlıqa tegdeçi bolayın "İyi davranışlarım sayesinde, daha üstü bulunmayan, Buddhanın (en) üstün, mükemmel, doğru aydınlanma saygınlığına, büyük mükâfata erişeyim." (SuvKaya 151/20-152/1)

üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq burqan qutın bulayın "Daha üstü bulunmayan, Buddhanın (en) üstün, mükemmel, doğru aydınlanma saygınlığına erişeyim." (SuvKaya 158/19-20)

qamay tınlıylar birle üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq burqan qutıña tükel bilge biligke terk tegmekim bolsun "Bütün canlılar ile Buddhanın en üstün, mükemmel, doğru aydınlanma saygınlığına, mükemmel bilgeliğe tez elden erişeyim." (SuvKaya 170/22-171/3)

qamay biş ajun tınlıylar birle köni tüz tuymaq burqan qutıña tükel bilge biligke terk tegmekim bolsun "Bütün beş dünyaya ait canlılar ile birlikte Buddhanın doğru aydınlanma saygınlığına ve mükemmel bilgeliğe tez elden erişeyim." (SuvKaya 171/23-172/3)

qamay biş ajun tınlıy oylanların birle üş alınıp monçulayu yig başdınqı köni tüz tuymaqıy tuyup üzeliksiz üstünki yig burqan qutın bulayın "Bütün beş dünyaya ait canlılar ile birlikte arkadaş seçip böylesi mükemmel, doğru aydınlanmayı bulup en üstün Buddha saygınlığına erişeyim." (SuvKaya 173/7-11)

kinki üdte bulayın yig tuymaqıy "Gelecek zamanda mükemmel aydınlanmayı bulayım" (SuvKaya 352/13-14)

kinki üdlerte .. bodı köñüllüg bışrunup .. antay bolsunlar "Gelecek zamanda gönül aydınlanmasıyla tekâmül bulup böylece olsunlar." (SuvKaya 353/10-11)

tuyunmaqlıy küsüş[ümüz teginür "Aydınlanma dileriz." (BT XXV(1): 3424)

qut qolunu teginürbiz : bo uluy quvray bökünte inaru ç(a)hşap(a)tıy arıyın süzökin ayayu küzetip kirsiz tapçasız köñülin uzatı tözün yavaş ayançañ töröte bışrunup : utlı <sevinç> tegürgülük köñülte öyü saqınu uçsuz qıd[ı]gsız alqu qamay tnl(i)ylarıy ozğurıy k[u]tgaryu üçün ançulayu kelmişler birle bir teg yumqı köni tüz tuy[maq] qutın bulayın "Kutluluk dileriz: Bu büyük cemaat bugünden sonra ahlâkı arı, temiz bir şekilde samimi bir şekilde olgunlaştırıp temiz ve kusursuz bir gönülle daima asil, yumuşak huylu, hürmete layık töre ile olgunlaşıp gönülde şükran duygusu hissederek uçsuz bucaksız bütün canlıları kurtarmak için böylece gelenler ile tamamen doğru bir şekilde aydınlanma mutluluğuna erişeyim." (BT XXV(1): 1662-1668)

{küsemiş} <tuyunmaqlıy> küsüşüm-{KWY[]/[]}[tegiçe küsemiş küsüş]üm qanmağı bolzun "Dilediğim aydınlanma isteğim [gönlüm]deki gibi yerine gelsin." (BT XXV(1): 3552-3553)

umunup inanıp qut [qolun]u tegi[nürbiz]: bo {köñülümdeki} küsüşüm köñülümtegiçe bolup tuyunmaqlıy küsüşüm qanmağı bolzun "Ümit edip inanıp kutluluk dileriz: Bu gönlümdeki dileğim gönlümce olup aydınlanma dileğim yerine gelsin." (BT XXV(1): 3697-3700)

[küsüşüm] köñül<üm>t[egiçe] bolup tuyunmaqlıy kü[süşüm qanmağı] bolzun "Dileğim gönlümdeki gibi olup aydınlanma dileğim yerine gelsin." (BT XXV(1): 3820-3822)

qut qolunu küsüş öritü teginürbiz : ontun sıjarquize :: ülgüsüz [ü]k[ü]ş erksinmeklig küçleri üze : tnl(i)ylarıy ozğurmaq [qu]tyarmaqlıy küçleri üze: tnl(i)ylarqa umuy inay bolmaqlıy [kü]çleri üze : tnl(i)ylarıy ençgülüg esengülüğ qılmaqlıy küçleri üze alqu qamay tnl(i)ylarıy alqunı barça tuyunturu odunturu y(a)rıqazunlar "Kutluluk diler, dua yükseltiriz: On ana önemli daire ile sayısız çoklukta mutlak güçleri ile canlıları kurtarmaya yetecek güçleri ile canlılara umut ve sığınacak güçleri ile canlıları huzur ve esenlik (ortamı) sağlayacak güçleri ile bütün canlıları aydınlatıp uyandırma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 479-487)

bökünki künte ap yme üç erdiniler[n]iñ atın eşidteçiler ap eşidmeteçiler yme büğü biliglig burhanlarınıy küü keliglig küçleri üze ol qamay tnl(i)ylar yumqı barça ::: ozup qutrulup birtemlik üzeliksiz üstünki tuyunmaqqa tükellig bolup : qamay bodis(a)t(a)ylar birle bir teg yumqı köni tuyunmaq [burhan qutın bulzunlar

"Bugün gerek üç öğreti mücevherinin adını duyacaklar gerek işitmeyenler, bilgelik sahibi buddhaların sihirli güçleri ile o bütün canlıların hepsi kurtularak tamamıyla en üstün aydınlanmaya muvaffak olup bütün Bodhisattvalar ile birlikte bütün doğru aydınlanma Buddha saadetine ulaşsınlar." (BT XXV(1): 497-503)

on oronluy yoriqlarıy toşyurup v(a)çraupam dyanlıy köñülke kirip : köni tüz tuymaq burhan qutın bulzunlar "On yerdeki yaşam biçimlerini yerine getirip Vajropama gibi tefekkürlü bir ruh hâline girip Buddhanın gerçek aydınlanma saadetini bulsunlar." (BT XXV(1): 2327-2331)

qut qolunu teginürbiz : bökünki künte çadırlıy ügüzlügde ulatı tamularda yügerü emgek tegindeçi alqu qamay tınl(ı)ylar alquyun barça ozup qutrulup alqu emgeklig tüşleri : [uzun sansa]rlıy ootlıy evdin taşgaru ünüp nomlıy oronqa tegip alqu qamay bodis(a)t(a)ıylar birle yumqı köni tüz tuymaq burhan qutın bulzunlar "Kutluluk dileriz: Bugün bu (içinden) kül (akan) ırmak (bulunan Cehennem) ve diğer Cehennemlerde ızdırap çekecek bütün canlıların hepsi kurtulup bütün ızdırap cezaları uzun Samsâralı ve ateşle dolu evden dışarıya çıkıp öğretiye sahip yere ulaşip bütün Bodhisattvalar ile birlikte Buddhanın gerçek aydınlanma saadetine ulaşsınlar." (BT XXV(1): 2397-2409)

İki örnekte, Aydınlanma yerine olgunlaşma anlamında kullanılan *bışrunu yori-* ve *bışrunu bil-* birleşikleri kullanılarak, öğretilerde derinleşme ve olgunlaşma dilekleri ifade edilmiştir:

küsüşüm teginür atı kötrülmüş teñrim teriñde teriñ nom tözinte bışrunu yorımaq törüsin aça yada yarlıqasun erti "Duada bulunurum: Adı yüce Tanrım, en derin öğretinin özünde, tekâmül ederek yürüme töresini izhar etme lütfunda bulunsa idi." (SuvKaya 372/8-11)

biriktürüp kin keligme ödteki qalplarıy

bir qşanqa anı barın birkerü kiğürüp

birle yana üç ödteki ülgüsüz qalplarıy

biz kiğürüp qşan uçqa bışrunu bilelim

"Bundan sonra gelecek devirleri bir araya getirip

Bir an içine onların hepsini birlikte sokup

Birlikte yine her üç zamanın sayısız devirlerini

Bir anın içine sokup olgunlaşabilelim.” (ETS, 13C/100)

Aşağıdaki örneklerde ise “öğreti kapısına girmek” ve “öğreti kapısına hâkim olmak” şeklinde mecaz kullanımlarla aynı dilekler ifade edilmiştir:

qut qolunu [teginürbiz :] ontun sınarqı tolp [kök qalıq uyuşı]ntaqı tört [tuyumlarda]ı altı yollarda [alqu] qamaγ tınl(ı)γlar barça [amtı]qı bo q[u]t qolunmuş üdte basa öñin öñin [a]lqu yorıyuluq nom qapılarına tükellig bolgalı [u]daçı bolayın “Kutluluk dileriz: On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki, dört doğum alanındaki ve altı yollardaki bütün canlılar şimdi bu kutluluk dilenmiş zamanın sonunda farklı farklı (yollarla) bütün gidilecek öğreti kapılarına hâkim olabileyim.” (BT XXV(1): 3996-4005)

yintem meñi için : qut qolu küsüş öritü teginürm(e)n : bo qamaγ quvray k(e)ntü k(e)ntü köñüllerin yıra tutup : serinmeklig b(e)k yarıq kedip : teriñde teriñ nom qapıyıña <kirü> y(a)rılıqazunlar "Sürekli mutluluk için kutluluk diler, dua yükseltirim: Bu bütün cemaat gönüllerini bir tutup dayanıklı, sağlam zırh giyip çok derin öğreti kapısına girme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 237-240)

ayaγqa tegimlig [çam]b[u]d[ivipqa yana y(a)rılıqasar meñi bo etözümün körkümin tuta toy[ınly quvr]aγı: ulatı adın yme t(e)ñri burhannıñ tet[siların] ütleyü erigleyü y(a)rılıqazun “Saygıdeğer Jambudvîpa lütfedip benim bu vücudumu tutarak manastır cemaatini ve diğer saygıdeğer Buddhanın öğrencilerini eğitip nasihat etsin.” (BT XXV(1): 780-783)

2.2.1.17. İyi Ameller İçin Dilekler

Bütün yaşamlarda iyi amel sahibi olmak ve iyi amellerin her yere yayılması için yapılmış iki dilek aşağıya alınmıştır:

edgü qılınç kün] t(e)ηri teg ıraq yaltrızun “İyi ameller, Güneş Tanrı gibi uzaklara ışık saçsın.” (BT XXV(1): 1331)

ajuntın ajun-qa eltü baryuluq [buya]n edgü qılınçıy almış bolalım “Dünyadan dünyaya aktarılabilen iyi amel sevabı almış olalım.” (BT XXVI: 123/3)

2.2.2. Koruyucu Dilekler

Koruyucu dilekler başlığını, maddi boyutlu ve manevi boyutlu olmak üzere iki alt başlığa ayırdık. Maddi boyutlu koruyucu dilekler altında, öznenin kendisine ve çevresindekilere karşı yapılan ve zamanın sosyal şartlarını yansıtan çeşitli fizikî kötülüklerden korunma dileklerini aldık.

2.2.2.1. Maddi Boyutlu Koruyucu Dilekler

Maddi boyutlu koruyucu dilekler arasında, genel anlamda kötülüklerle karşı korunma amacıyla söylenen dilekler olduğu gibi, açlık, susuzluk, vahşi hayvanlardan korunma gibi dönemin sosyal şartlarını yansıtan, hastalık-sağlık, bedenî eziyetler, mala mülke gelebilecek zararlar, sevilen varlıklardan ayrı düşmek gibi evrensel olarak tüm dünyada benzerlerine rastlanabilecek koruyucu dilekler bulunmaktadır.

2.2.2.1.1. Genel Anlamda Kötülüklere Karşı

Bu başlık altında topladığımız dualarda, korunma dileği, çoğunlukla buddhalar, Bodhisattvalar, asiller ve kutlulardan, bir örnekte ise öğretinin doğaüstü gücüne dayanarak yapılmıştır. Üç örnekte İnançlarla ilgili, “üç kötü yol”, “dört doğumlar” gibi sembolik rakamların kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir örnekte, aynı öğretiye inanan kişiler, dostlar sayıldıktan sonra, düşmanlar için de korunup gözetilme dileğinde bulunulmuştur.

Şahıs belirtilmeden yapılan korunma dileği:

qa[maγ] [ayıγ] bolmazun "Bütünüyle kötü olmasın." (BT XXVI: 78b/4-5)

İnançlarla ilgili sembolik rakamların kullanıldığı dilekler:

alqu üç yavlaq yol-nuγ qapıγı tunzun beklenzün “Üç kötü yolun kapısı kapatılıp kilitlensin.” (BT XXVI: 129/24)

üç yavlaq yollarta ozayın "Üç kötü yoldan kurtulayım." (SuvKaya 124/9-10)

etilip yaratılıp : kü[ü kelig küçinte erksinip] ançulayu kelmişlerniγ [edgü ögli köñülinte yorıp tört] tuγumtaqı tınl(i)γlarıγ [tuta içgerü] bolzunlar "Bezenip süslenerek bilgelik gücü ile mutlak güç sahibi olup bu surette gelmiş olanların gönlünde yaşayıp dört doğumlardaki canlıları koruyup gözetsinler." (BT XXV(1): 1823-1826)

Buddhalar, Bodhisattvalar, asiller ve kutlular tarafından korunup gözetilme dilekleri:

qut qolunu küsüş[öri]tü teginürbiz : qamaγ burhanlar : uluy orontaqı bodis(a)t(a)v[lar] artoqraq bir teg umuγ inay bolu y(a)rlıqazunlar : artoqraq b[i]r teg tuta içgerü y(a)rlıqazunlar "Kutluluk diler, dua yükseltiriz: Bütün buddhalar kutsal yerdeki Bodhisattvalar (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar, (bizleri) koruyup gözetsinler." (BT XXV(1): 362-365)

qut qolun[ü küsüş öritü teginürbiz] ontun sıñarqı <tolp> kök qalıq uγu[şintaqı ülgüsüz sansız uçsuz] qıdırsız qamaγ uluy bodis(a)t(a)vlar [alqu tözünler idoqlar

maitri edgü ögli köñülleri [üze artoqraq bir teg tuta] içgerü y(a)rılıqap u[muy inay bolup tuta içgerü] y(a)rılıqazanlar "Kutluluk diler, dua yükseltiriz: On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki sayısız, uçsuz bucaksız bütün büyük Bodhisattvalar, bütün asiller, kutlular, Maitreya iyiliksever gönülleri ile ziyadesiyle koruyup gözetme lütfunda bulunarak (bize) umut ve sığınak olarak (bizi) koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1324-1329)

qut q]olunu teginürbiz : [ontun sınarqı alqu qamay burhanlar saqın]u sözleyü [yetençsiz erk]sinmeklig [küü keliglig küçleri üze artoqraq bir teg u]muy inay [bolup erinçkep tsuyurqap tuta] iç[gerü y(a)rılıqazanlar] "Kutluluk dileriz: On ana önemli daireye ait bütün buddhalar düşünülüp tarif edilemeyecek kadar mutlak hâkimiyete sahip bilgelik güçleri ile (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olup merhamet göstererek (bizi) koruyup gözetinler." (BT XXV(1): 1467-1472)

qut qolunu teginürm(e)n edgü ögli y(a)rılıqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq] bir teg umuy inay bolu y(a)rılıqazanlar "Kutluluk dilerim: İyiliksever, merhametli gönülleri ile ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1793-1794)

k[ut qolunu teginürbiz] edgü ögli y(a)rılıqanç[uçı kö]ñüllüg [küçleri üze artoqraq] bir teg umuy inay bo[lu y(a)rılıqazanlar] "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri ile ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1813-1815)

öñreki q[ut qolunmaqıy tit]m[e]din yanturu tınl(ı)ylarqa umuy inay [bolu y(a)rılıqazanlar] "Önceki kutluluk dileğini geri çevirmeden tekrar canlılara umut ve dayanak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1886-1887)

qut qolunu [t]eginürbiz edgü ögli y(a)rılıqançuçı köñüllüg küçleri üze [ar]toqraq bir teg umuy inay bolu y(a)rılıqazanlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri ile ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1935-1937)

qut] qolunu teginürbiz : edgü ögli y(a)rılıqanç[uç]ı köñüllüg küçleri üze umuy] inay bolup tuta içgerü y(a)rılıqazanlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri ile umut ve sığınak olup koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1996-1998)

qut qolunu teginürbiz edgü ögli y(a)rliqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq bir teg umuy inay bolu y(a)rliqazunlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 2544-2547)

qut qolunu teginürbiz edgü ögli y(a)rliqançuçı köñüllüg küç{ler}leri üze artoqraq bir teg tuta içgerü y(a)rliqazunlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde ziyadesiyle koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 2694-2698)

qut qolunu teginürbiz : edgü ögli y(a)rliqançuçı köñüllüg küçleri üze umuy inay bolup : tuta içgerü y(a)rliqazunlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri ile (bize) ümit ve sığınak olup (bizi) koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 2773-2776)

qut qolunu teginürbiz : edgü ögli y(a)rliqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq bir teg umuy inay bolu y(a)rliqazunlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 3014-3018)

qut qolunu teginürbiz : edgü ögli y(a)rliqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq <bir teg> umuy inay bolu y(a)rliqazunlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 3095-3098)

qut qolunu teginürbiz : edgü ögli y(a)rliqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq bir teg umuy inay bolu y(a)rliqazunlar "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olsunlar." (BT XXV(1): 3204-3207)

qut qolunu küsüş küseyü teginürbiz : qamay bodis(a)t(a)vlar aqıysız edgüke tegmiş alqu arhantlar: bo ajunta ulatı ken ajunta yme küsüşümçe körüp tuta içgerü y(a)rliqazunlar "Kutluluk diler, duada bulunuruz: Bütün Bodhisattvalar, iyiliği bulmuş Arhatlar bu dünyada ve diğer sonraki dünyada dileğimce bakıp koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 3298-3303)

um[unup inanıp qut qolunu teginürbiz] edgü ögli y(a)rliqançuçı könül[lüg küçleri üze artoqraq bir] teg tuta içgerü y(a)rliqazunlar "Ümit ve inançla kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bizi) ziyadesiyle koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 3549-3551)

umunup inanıp qut qolunu teginür- { : } biz [edgü ögli y(a)rılı]qançuçı köñül[lüg kü]çleri üze umuy inay b[olu] y(a)rılıqazun[lar] “Ümit ve inançla kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri ile (bize) umut ve sığınak olma lütfunda bulunsunlar.” (BT XXV(1): 3817-3820)

[umunu]p inanıp : qut qolunu teginürm(e)n : ed[gü ögli y(a)rılıq]nçuçı köñüllüg küçleri üze umuy inay bolup [tuta içgerü] y(a)rılıqazunlar “Ümit ve inançla kutluluk dilerim: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bize) umut ve sığınak olup (bizi) koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar.” (BT XXV(1): 3991-3993)

Öğretinin doğaüstü gücüne dayanarak korunma dileği:

umunup inanıp yükünüp [ontun sıñarqı tolp k]ök qalıq uyuşıntağı [alqu qamay üç erdiniler] qutıña : qut qolunu teginürm(e)n [edgü ögli y(a)rılıqançuçı köñül[lüg kü]çleri üze [artoqraq bir teg tuta içgerü y(a)rılıqazunlar :] küü kelig [edremlig küçleri üze] 'KD' t[art]a ozyur[u] y(a)[r]I[ıqazun]lar "Umut ve inançla boyun eğip on ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki üç öğreti mücevherinin yüceliğine (dayanarak) kutluluk dilerim: iyi niyetli ve alçakgönüllü güçleri ile fazlaca koruyup gözetme lütfunda bulunsunlar, sihirli güçleri ile kurtarma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 710-716)

Bir örnekte, aynı öğretiye inanan kişiler, dostlar söylendikten sonra düşmanlar içinde korunup gözetilme dileğinde bulunulmuştur:

ayaşuluq edgü ögli nomdaşlarımnu amraq sever tuymış qudaş-larım-nı ayıy ögli yavız saqınç-lyı yayı-larım-nı alasız bir teg küyü küzetü tutmaqları bolzun “Hürmetli iyi düşünceli din kardeşlerimi, sevgili dostlarımı kötü niyetli, kötü düşünceli düşmanlarımı koruyup gözetinler.” (BT XXVI: 129/15-18)

2.2.2.1.2. Vahşi Hayvanlara Karşı

İki örnekte hayvanlarla ilgili korunma dileği tespit edilmiştir. Birinci örnekte, o dönemin şartları dikkate alındığında son derece tehlikeli olabilen *böri* “kurt”a karşı korunma dileğinde bulunulur. İkinci örnekte ise daha farklı olarak dinî inancın ön planda olduğu görülür. Budizm’e ait tenasüh inanışına göre, bir insan ruhu ceza aldığı takdirde, bir sonraki yaşamında dünyaya bir hayvan bedeninde gelebilir. Aşağıdaki ikinci örnekte, bu yolla verilebilecek cezaya karşı korunma dilenmektedir:

taştın [sınar] [] böri bolmazun “Dışarıda ... kurt olmasın.” (BT XXVI: 100/17-18)

qayu neçe yılqı yolındaqı emgekleri bar erser [bökünki künte o]lartın inçip ozzunlar qutruzunlar "Hayvan yolunda ne kadar ızdırapları var ise bugün onlardan öylece kurtulsunlar." (BT XXV(1): 2006-2007)

2.2.2.1.3. Kötü Düşünceli Kişi ya da Varlıklara Karşı

Kötü düşünceli ve kötü hasletlere sahip varlıklara karşı korunma dilekleri dünyanın çeşitli yerlerinde benerlerine rastlanabilecek evrensel dualar arasındadır. Taradığımız metinlerde, bu bağlamda iki örnek tespit edilmiştir. Birinci örnekte, bir insan için değerli olabilecek iki önemli varlığa, ülkeye ve öğretiyeye karşı hürmetsizlik edenler ile hırsız ve soygunculuk yapanlara karşı korunma dilenmektedir. İkinci örnekte ise genek olarak kötülöklere karşı dilekte bulunulmuştur:

alqu qamay el-ke uluş-qa nom-qa şazin-qa qarşı ayay-s[ız]lıy oyrı qaraqçı yayı yavlaq-lar-nıñ ayıy yavız saqınç-ları ketzün tarıqzun “Bütün ülkeye, öğretiyeye karşı hürmetsiz, hırsız ve soyguncu, kötü düşmanların kötü düşünceleri yok olsun.” (BT XXVI: 129/19-21)

körmelim alku kamag ayıg yavız [öy]lerig qut qolunu teginürbiz közin uzatı
 "Kutluluk dileriz: Gözle sonsuza kadar bütün kötü varlıkları görmeyelim." (BT XXV(1): 3481-3483)

2.2.2.1.4. Açlık, Susuzluk ve Diğer Bedenî Eziyetler vb. Maddi Sıkıntılardan Korunma Dileği

Bu başlık altındaki örnekler, açlık-susuzluk ve bedenî eziyetler olarak iki kısımda değerlendirilebilir. Örnekler incelendiğinde, bedenî eziyetlerin çeşitli şekillerde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bıçak, zehirli otlar, insanların birbirlerine vücuda vurması, kırbaç ile cezalandırılma ya da zindana atılma gibi dönemin sosyal görüntüsü ve şartlarını yansıtan korunma dilekleri tespit edilmiştir. Özellikle açlık ve susuzlukla ilgili dileklerin sayılarının fazla olması dikkati çekmektedir.

Bedenî eziyetlerle ilgili korunma dilekleri:

uluy isig uluy tumlvı tözlüg alp seringülük emgeklerke yolukmayın "Çok sıcak ve çok soğuk özlü, çok uzun süreli eziyetlerle karşılaşmayayım." (BT XXV(1): 1658-1659)

bı bıçyu üze : ayuluy ot üze artoqraq adaq{a}maqlıv emgeklerke tegmeyin
 "Bıçaktan, zehirli otlardan gelecek çok tehlikeli eziyetlerle karşılaşmayayım." (BT XXV(1): 1659-1661)

altı yollarta açıv tarqa emgekler üze emgetişmezün[ler] toqışmazunlar "Altı yollardaki acı, sıkıntılı eziyetlerle birbirlerine vurarak işkence etmesinler." (BT XXV(1): 1599-1600)

könülleri uyalıp sıqılıp batmış köñüllügerig .. olarnı barça birkerü bek çuq emgeklerintin boşutup .. berke qayal qıyın qıyıtlar teggüllüg qadguların tarqartaçı bolayın ölmek üzeki qorqınçların emgeklerin birtem kiterteçi bolayın "Gönülleri daralmış, sıkılmış olanları hep birlikte sert, katı ızdıraplarından kurtarıp kırbaç ile

cezalandırma dertlerini dağıtayım. Ölüm gibi korkularımı, ızdıraplarını tamamıyla gidereyim.” (SuvKaya 117/19-118/4)

alqunuñ barçanıñ emgeklerin kiterteçi öñedürteçi bolayın “Herkesin ızdıraplarını giderip (yaralarını) iyileştireyim.” (SuvKaya 116/23-117/2)

tolp yırtınçüdeki neçe qamañ tınlıy oylanları barça qop emgeklerintin ozup alqu barça inçgü meñig bulmaqları bolsun “Bütün yeryüzündeki nice canlılar bütün eziyetlerinden kurtulup huzur ve mutluluk bulsunlar.” (SuvKaya 116/13-16)

qut qolunu teginürbiz : qayu neçe öñdüki kedinki iki yıñaqlartaqı: qıy(ı)n qızıut em yürüntegin tegindeçiler qamañ adın b(e)k buqañulukta yazoqsuz b(ı)tadı: solalmış b(e)klelmış busuşluñ qadıyuluñ emgeklig sıqıylıylar alqu neçe iglig kemlig erksiz türksüzler ulatı olarnıñ öz öz terinleri quvrayları yme : amtı bo burhanlarqa yükünmiş buyan edgü [bilge] b[ili]g[l]ig küçleri alqınmadın etözleri köñülleri üçünç dyantaqı teg birtem meñilig bolup : b(e)k buqañuluktaqı emgeklerig öyü qamañ burhanlarnıñ edgülerin öyü saqınu ayırların tegşürüp : edgülerde bışrunup barça m(a)hayan uluñ kölüñüke köñül öritip bodis(a)t(a)vlar yorıqınta yorıyu v(a)çraupam dyanlıy uçqa tüpke tegip : yanturu yene alqu tınl(i)ylarıñ ozıyuru qutgaru bir teg köni tüz tuymaqıy tanuklap : küü kelig küçinte erksindeçi bolzunlar “Kutluluk dileriz: Her ne kadar doğudan ve batıdan iki taraftaki işkencelere çare olacaklar, bütün diğerk zindanda olanlar, suçlu ve suçsuzlar, peş peşe gelenler ve sabit olanlar, kederli, sıkıntılı olanlar, hasta, kederli, güçsüz olanlar ve onların cemaatleri de şimdi bu buddhalara ibadet etmenin (sayesinde) iyi sevabları ve bilgelik güçleri tükenmeden vücutları ve gönülleri üçüncü tefekkürdeki gibi tamamıyla huzur içinde olup zindandaki eziyetleri düşünerek bütün buddhaların iyiliklerini düşünerek kötülüklerini değiştirip iyiliklerle olgunlaşıp Mahayana'nın büyük vasıtasına gönül yükseltip Bodhisattvalar yolunda yürüyerek Vajropama'nın tefekkür doruğuna erişip yeniden bütün canlıları kurtararak doğru ve gerçek aydınlanmaya şahit olup bilgelik sayesinde mutlak hâkimiyete erişsinler.” (BT XXV(1): 3116-3143)

Açlık ve susuzluktan kaynaklı eziyetlere karşı korunma dilekleri:

açmaq suvsamaq üze : sıqılmaq tañılmaqlıy emgeklerke yolukmayın “Açlık ve susuzluk gibi eziyet ve ızdıraplarla karşılaşmayayım.”(BT XXV(1): 1661-1662)

*qut qolunu tegi[nürbiz : bökünki kün]te inaru q[u]Iqaqın uzatı eş[idmelim :]
pretlarnıñ açmaq usmaq[] üze çulup buşr[u]lup aş[ıy içgüg] küsep bulmamış
ünlerin "Kutluluk dileriz: Bugünden sonra kulakla sonsuza kadar, açlık ve
susuzluktan dolayı işkence ve eziyet çekip yiyecek ve içecek dileyip
bulamamışların sesini işitmeyelim." (BT XXV(1): 3566-3570)*

*qayu neçe açmaq suvsamaq emgekin alaşurmuş qoşsamış tınlıylar erser .. adruq
adruq tañ tañsuq tatıylar üze todırtaçı bolayın teglükler monı közleri açılın
ayınlar eşitgeli bolsun aqsaqlar erser yoruyalı usunlar ayınlar barça sözlegeli
usunlar .. urınç çıyay tınlıylar erser barça erdinilig ayılıq tapsunlar ayılıqları
qıznaqları barça ed tavarlar üze tolsun toşsun alqunı barça üstünki yig edgüke
meñike tegürteçi bolayın “Ne kadar açlık ve susuzluk ızdırabıyla zayıflamış, güçten
düşmüş canlılar var ise ... ayrı ayrı tatlı, nefis yemeklerle (onları) doyurayım.
Gözleri açılın, dilsizler işitmeye, aksaklar yürümeye muktedir olsunlar. Dilsizler
tam olarak konuşabilsinler, fakir canlılar bütünüyle mücevher ve hazine bulsunlar,
hazineleri mal mülk ile dolsun. (canlıların) Hepsini en üstün iyilik ve mutluluğa
ulaştırmaya muvaffak olayım.” (SuvKaya 118/4-18)*

aç qız başlap üç türlüg yavız adalar

amtuqıa oq tavraq baqıp amrılıp

arqa qamay biş ajun tınlıylar oyuşı

alasız bir teg meñilig bolzunlar

“Açlık, sıkıntı başta olmak üzere üç türlü fena afetler

Şu anda derhal gidip sükûnet bulup

Diğer beş âlemdeki canlılar da

İstisnasız, hepsi birden huzura kavuşsunlar.” (ETŞ, 25/5)

*umunup inanıp qut qolunu teginürbiz öñdüñki kedinki küntünki tayınqı tört
bulunlardağı üstünki altınqı tolp ontun sınar yertinçülerdeki qamay pretlar
yolıntağı alqu qamay pretlar erkligleriniñ ulatı : :: [isi]g çulm[a]ql[arı ke]tip
barır : etözleri köñüll[eri] todup qanıp açmaqları usmaqları yme [yi]tip yoqadıp
nomluy rasayan tatıyır bulup : bilge biliglig közleri açılıp : tört törlüg ülgüsüz
köñüllerig altı p(a)ramitlarıy uzatı yügerü qılıp tört törlüg tıdıysız bilge biliglerde*

altı törlüg bügülenmek edremlig küçlerde könjülçe tapça erksinip pret yoluntun öñi üdrülüp nirvanlıy yolqa kirip : qamay burhanlar birle teñ tüz yumqı köni tüz tuymaqıy bulzunlar "Ümit ve inançla kutluluk dileriz doğu, batı, güney ve kuzey olamak üzere dört bir taraftaki, üstteki ve alttaki bütün on ana önemli daireye ait dünyalardaki bütün şeytanlar yolundaki bütün şeytan hükümdarlarının ve diğer [kötülüklerden] sıcak eziyetleri gidip vücutları, gönülleri doyup tatmin olup açlık ve susuzlukları gidip yok olup öğretinin hayat iksiri tadını bulup bilgelik gözleri açılıp dört türlü sayısız gönülleri, altı erdemleri daima ortaya çıkarıp dört türlü engelsiz bilgeliklerde ve altı türlü büyü fazileti sayesinde gönlünce mutlak güç bulup şeytan yolundan uzaklaşıp Nirvâna yoluna girip bütün buddhalar ile birlikte doğru ve gerçek aydınlanmayı bulsunlar." (BT XXV(1): 2701-2724)

Bir örnekte, tenasüh inancı gereği, açlık ruhu dünyasında vücuda gelmemek için yapılan korunma dileği tespit edilmiştir:

bo yertinçü içinde üç miñ uluy miñ uluşırlarta qayu neçe bar erser qamay tınl(ı)ıy oylanı tamuluylar ulatı yılqı pret ajunı barça tarıqzun "Bu ülke içindeki üç bin ulu, bin ülkede ne kadar insanoğlu varsa cehennem ve hayvan açlık ruhu dünyasından ve bunların bütün sıkıntısından uzaklaşsın." (SuvAyazlı: 1181-1185)

2.2.2.1.5. Hastalık, Yaşlılık, Ölümle İlgili Korunma Dilekleri

Taradığımız metinlerde, hastalıklardan korunmak için yapılan az sayıda dua örneği tespit edilmiştir. Bunun yanında yaşlılık ve ölümden gelebilecek ıstıraplara karşı ve düşmansız olmak için yapılmış birer dua örneği tespit edilmiştir:

közünür etözi ıgsız bolzun "Mevcut vücudu hastalıksız olsun." (BT XXVI: 83b/2-3)

bo buyan küçinte közünür etözleri igsiz toy[a]sız adas(i)z ermekleri bolzun “Bu sevap sayesinde mevcut vücutları hastalık ve tehlikeden uzak olsunlar.” (BT XXVI: 84b/10-12)

bo buyan küçinte [i]gs(i)z adas(i)z erzün-ler “Bu sevap sayesinde hastalık ve tehlikeden uzak olsunlar.” (BT XXVI: 100/37-39)

ürüg ulatı inç esen .. igsiz kemsiz bolayın “Daima huzurlu ve sağlıklı, hastalık ve ızdıraptan uzak olayım.” (SuvKaya 505/9-11)

birök yalhoq ajunıta erser m(e)n tört yüz tört törlüg igler etöziye bür<t>ülmeklig emgeklerke tegmelim “Eğer insan âleminde yaşıyorsam dört yüz dört türlü hastalıkların vücuda temas ettiği eziyetlere maruz kalmayalım.” (BT XXV(1): 1656-1658)

Bir örnekte hastalığın yanı sıra düşmansız olunması için de dua edilmiştir:

küzetçilig enç menig yene yme bo qamay imerigme tınl(i)ylar oylanı ig ayrırtın qutrulup yayısız yavlaqsız bolzunlar “Hepsi koruma (huzur) içinde olsunlar ve ayrıca bütün insanoğlu hastalıktan kurtulup düşmansız olsun.” (SuvAyazlı: 1192-1195)

Aşağıdaki örnekte, akrabalar ve dostların hastalıktan uzak olması için dua edilmiştir:

qamay qa qadaş in(i) eçi ataylarım(i)z közünür ajunta igs(i)z toyas(i)z ermeki bolzunlar “Bütün hısım akraba, kardeş, ağabey ve sevdiklerimiz bu dünyada hastalıktan uzak olsunlar.” (BT XXVI: 71a/17-19)

Bir örnekte, hastalığın yanında yaşlılık ve ölümden gelebilecek sıkıntılar için de dua edilmiştir:

[qarı]m[aa] iglemek ölmekte ulatı [emgek]siz bürtmekig uzatı bürtelim “Sonsuza kadar, yaşlılık, hastalık, ölüm ve diğer sıkıntıların bulunduğu zamanda acısız, eziyetsiz duyguları hissedelim.” (BT XXV(1): 3775-3777)

2.2.2.1.6. Duyu Organlarını Maddî Kötülüklerden ve Dünyalık Şeylerden Uzak Tutmak İçin

Duyu organlarıyla çeşitli kötü şeyler ve kötülüklerle karşı yapılan dualarla edebî bir üslup oluşturulmuştur. Kulakla ilgili yapılan dualar arasında çeşitli müzik aletlerinin sayılması müzik aletlerin yasak olduğunu göstermektedir. Canlıların öldürülüp etlerinin yenildiği kokuları duymamak için yapılan dualardan öldürmenin ve et yemenin yasak olduğu sonucuna varılabilir. Bir örnekte geçen "... avcılarının yangın çıkararak canlıları öldürdüğü kokuları duymayalım." ifadesi, o dönemdeki avlanma yöntemi hakkında bilgi vermektedir.

Aşağıdaki birinci örnekte genel kötülükler, ikinci örnekte çeşitli müzik aletleri ve insanı yanıltıp saptıracak sesleri işitmek için dua edilmiştir:

qulqaqın uzatı eşidmelim : [alqu] ayıy yavız ünlerig "Kulakla sonsuza kadar bütün kötü sesleri işitmeyelim." (BT XXV(1): 3581-3582)

[k]ulk[aaqın] uzatı eşidmelim : çuñ [qo]ñraıy [l]abay kövrüg kim sır huñk(a)w lim loo atl(i)ı qaş oyun[-g]uk bay atl(i)ı qaş oyun üze kişilerig yañılturdaçı ünlerig []L//[] oqıtdaçı [ünlerig "Kulakla sonsuza kadar çan, zil, davul, borazan, kanun, arp, ut, yeşim taşı adlı taş oyunu, adlı taş oyunu ile insanları yanıltacak, saptıracak sesleri işitmeyelim." (BT XXV(1): 3582-3589)

Kötü şeyler ve kötülüklerle ait kokuları duymamak için yapılan dualar:

umunup inanıp qut qolunu teginürbiz : edgü ögli y(a)rıñançuçı köñül[lü]g küçleri üze artoqraq []//// burh[an qutın bulıñçaqategi] yıdlamalım <:> öz[lüg ölmekniñ] tatıyña tatganıp et[lerin] yemiş içmiş yıdlarıy "Güvenip inanarak kutluluk dileriz: İyi düşünceli, alçak gönüllü güçleri ile Buddha saygınlığına ulaşınca kadar canlı öldürmenin tadının alınıp etlerinin yenilip içildiği kokuları duymayalım." (BT XXV(1): 3622-3628)

[burunun uz]atı yıdlamalım <:> avcı keyik[çiler]niñ oot ıdıp tınl(i)yl[arı]]
ölürmiş yıdl[arı]γ “Burunla sonsuza kadar, avcılarının yangın çıkarıp canlıları öldürdüğü kokuları duymayalım.” (BT XXV(1): 3628-3631)

yıdlamalım [: tınl(i)γ]larıγ çinlemiş bışyurmuş [] söğülmüş yıdlarıγ
 “Canlıların pişirildiği, kızartıldığı kokuları duymayalım.” (BT XXV(1): 3631-3633)

yıdlamalım : []kövdüñlerniñ ürüşüp [] yip yirümiş artamış
[yıdları]n “Cesetlerin şişerek tamamen çürümüş kokularını duymayalım.” (BT XXV(1): 3641-3644)

yıdlamalım <:> öñdür[ti ulıγ kiçig] aqmış aqıylarınñ [yıdıγ sasıγ] yıdların
 “Vücuttan çıkan büyük, küçük dışkıların, pisliklerin çürümüş kokmuş kokularını duymayalım.” (BT XXV(1): 3639-3641)

yıdlamalım :] altı qırk törlüg edler üze bütmiş bo etözlüg qoγuş qapnıñ yıdıγ sasıγ
oronluγ yıdın “Otuz altı türlü madde ile tamamlanmış bu vücudun bomboş deri torbasının kokmuş çürümüş kokusunu duymayalım.” (BT XXV(1): 3633-3637)

q[ut] qolunu teginürbiz [uluγ quvr]aγlar birle ulatı [altı] yol[larta]qı tınl(i)ylar
birle bökünte inaru uzatı yıdlalım : ontun sınarqı yertinçülerdeki gavsar çintan
ulatı satıysız edler yıdların “Kutluluk dileriz: Büyük cemaatler ve diğer altı yollardaki canlılar ile birlikte bugünden sonra sonsuza kadar, on ana önemli daireye ait dünyalardaki sandal ağacı ve diğer paha biçilmez şeylerin kokularını duymayalım.” (BT XXV(1): 3644-3650)

2.2.2.1.7. Mala Mülke Gelebilecek Zararlara Karşı

ed tavarqa esilgeli bolmasunlar “Malları, mülkleri telef olmasın.” (SuvKaya 120/10-11)

2.2.2.1.8. Kötü Amellerden Koruma / Korunma Dileği

Genel olarak kötü amellerden arınma dilekleri:

ayır ayıy qılınçlarım arısun alqınsun dışıt qışanti bulsunlar "Berbat davranışlarım temizlensin, yok olsun, bağışlansınlar." (SuvKaya 139/1-3)

[*qılu*] *tüketmiş ayıy [qılınçlarım(i)z arızun alqınzun : qop törlüg] uyırın dejit [kşanti bolzun* "..... kötü amellerimiz arınıp yok olsun, her türlü vesile ile affa mazhar olsun." (BT XXV(1): 1464-1466)

[kşanti [qı]İyuluk qılınçları ketzün tarıqzun

öküngülük qılınçları birtem öçzün amrızun]

"Tövbe edilmesi gereken eylemleri kaybolsun,

Pişmanlık duyulacak amelleri tamamen arınıp yok olsun." (BT XXV(1): 1576-1583)

Önceden işlenmiş kötü amellerden arınmak için yapılan dilekler:

qılu tüketmiş ayıy qılınçlarım arısun alqınsun "İşleyip tamamlamış (olduğum) kötü davranışlarım yok olsun." (SuvKaya 139/3-4, SuvKaya 139/15-16, SuvKaya 140/7-8)

qayu biziñ öñre qılmış qılınçlanm(i)z bar er[s]er qut qolunu teginürbiz : öçzün alqınzun "Bizim önceden işlediğimiz hangi kötü amellerimiz varsa bağışlanma dileriz, silinip kaybolsun." (BT XXV(1): 343-345)

küşüüm teginür alqu burhanlar : qamay u[luy b]odis(a)t(a)vlar edgü ögli y(a)rlıqançuçı köñülleri üze [: artoqraq] b[i]r teg küü kelig edremlig küçleri üze [kim m](e)n şabi ata tutuñ<nuñ> kşanti qılmış qılınçlarım öçüp [alqını]p : ökünmiş qılınçımın arıyu [üçü]n []Ö//[]/[] L'R qayu neç]e tıdıylı köşiklig ülgüsüz ü[küş ayıy qılınçlarım] bar [er]m[i]ş erser : amtıqı kşanti ötüg[ümin alı y(a)rlıqap al]quyun barça qalısız öçzünler [arızunlar "Dilekte bulunurum: Bütün

buddhalar ve büyük Bodhisattvalar iyi düşünceleri ve alçak gönüllülükleri ile, ziyadesiyle bulunan bilgelik ve erdemlilik güçleri ile ben Şabi Ata Tutung'un itiraf ettiğim amellerim yok olup pişmanlık duyduğum amellerimin arınması için ne kadar yasaklanmış, gizli (olarak işlenmiş) sayısız çoklukta kötü amelim var idiye şimdi bağışlanma dileğimi alma lütfunda bulunup hepsini eksiksiz olarak yok edip arındırsınlar." (BT XXV(1): 854-862)

Buddha ve Bodhisattvalar gibi kötü amellerden arınma dilekleri:

neçök kin keligme üdteki alqu uluy bodisatavlar burqan qutuña qatıylantuqlarında tsuy irinçü ayır ayıy qılınçların qşantı çamhuy qılıp neteg arıtdılar alqınturtılar erser .. ançulayu meniñ yme tsuy irinçü ayır ayıy qılınçlarım olarnıñ teg arısun alqınsun dışıt qşantı bulsunlar "Nasıl ileride, gelecek zamandaki bütün ulu Bodhisattvalar Buddha kutsallığına (ulaşmaya) çalıştıklarında kötü, fena davranışlarını itiraf edip (onları) temizlediler, yok ettiler ise benzeri şekilde benim de kötü, fena davranışlarım, onlarınki gibi temizlensin." (SuvKaya 139/6-15)

neçök amtı bo közünür üdteki ontın sıñar yırtinçülerte erigme alqu uluy bodisatavlar burqan qutuña qatıylanıp tsuy irinçü ayır ayıy qılınçların öküniüp qaqınıp bilinip uqunup qşantı çamhuy qılıp neteg arıtdı alqınturtılar erser ançulayu oq meniñ yme tsuy irinçü ayır ayıy qılınçlarım olarnıñ teg ök arısun alqınsun dışıt qşantı bulsunlar "Nasıl şimdi bu görünen zamanda, on taraftaki dünyalarda var olan bütün ulu Bodhisattvalar, Buddha kutsallığına (ulaşmaya) çalışıp kötü, fena davranışlarını itiraf edip pişmanlık bildirip açıklayıp af dileyip (bunları) nasıl temizleyip yok ettilerse bu şekilde benim de kötü, fena davranışlarım onlarınki gibi temizlensin, yok olsun." (SuvKaya 139/18-140/7)

İnanca ait sembolik sayılarla ifade edilen kötü amellerden korunma dilekleri:

meniñ üç yavlaq yollarta kemişdeçi tamu prit yılqı ajunında asurılar yirinte ulatı sekiz törlüg teginçsiz orunlarqa iltdeçi ayır ayıy qılınçlarım erser olar barça qalısız yumı arısun alqınsun dışıt qşantı bulsunlar "Benim üç kötü yollarda terk edecek (olduğum) Cehennem, ruh (ve) hayvan varlık şekillerinde, şeytan (Asura)lar yerinde ve dahi sekiz türlü ulaşılmaması gerekli (?) yerlere götürecek (olan) kötü

(iki) davranışlarım (var) ise onlar bütünüyle kalmamacasına toptan silinsin."
(SuvKaya 138/7-13)

*qut qolunu teginür]m(e)[n üç erd]inilerniñ [küü] kelig edremlig küçleri üze : ol
tört tuymurlartaqı altı yollardaqı üç üdki öçlüg kekliglerniñ yme kşanti [qı]Iyuluk
qılınçları ketzün tariqzun : öküngülük qılınçları birtem öçzün amrızun "Kutluluk
dilerim: Üç (öğreti) mücevherinin sihirli güçleri ile dört doğumlardaki, altı
yollardaki nefret ve düşmanlık (dolu) kişilerin tövbe edilmesi gereken eylemleri
kaybolsun, pişmanlık duyulacak amelleri tamamen arınıp yok olsun." (BT XXV(1):
1576-1583)*

*qatıylanmaq tuyunmaqlıy nom qapırında burhan qutın bulıyuluk [barçanı
oz]yurdaçı [bolup sekiz tö]rlüig teginçsiz [oronlarta] tınl(i)ylarıy []
keriştin tıddaçı [bolz]unlar "Gayret etme ve aydınlanma yeri olan öğreti kapısında
Buddha saygınlığına erişmeyi sağlayacak herkesi kurtarma eylemini gerçekleştirip
sekiz türlü erişilmez yerlerde ... canlıları kavgadan engellemeye muvaffak
olsunlar." (BT XXV(1): 4039-4045)*

2.2.2.1.9. Sevgililerden vd. Ayrı Düşmemek İçin

Sevgililerden ayrılmamak için yapılan iki dilek tespit edilmiştir. Birincisinde sevgili anlamında *amrak* sözcüğü kullanılır, ikinci örnek ise şiir şeklindedir ve sevgili için *yavaşıım* "yumuşak huylum" ve *közi qaram* "gözü karam" yakıştırmaları yapılır:

tek biziñe neçökin erser amraqlartın adırılıyuluq emgek bolmasun erti "Bize, her ne şekilde olursa olsun, sevgililerden ayrılmama ızdırabı dokunmasa idi." (SuvKaya 609/2-4)

yaruq teñriler yarlıqazın

yavaşıım birle

yaqışıpan adırılmalım.

küçlüg priştiler küç birzün

közi qaram birle

külüşügin oluralım.

"Nurlu tanrılar buyursun;

Yumuşak huylum ile

Birleşerek, bir daha ayrılmayalım.

Kudretli melekler kuvvet versin;

Gözü karam ile

Güle güle oturalım." (ETŞ 4/6-7)

2.2.2.2. İnançlarla İlgili / Manevi Boyutlu Koruyucu Dilekler

Manevi boyutlu koruyucu dilekler altında, inançları yansıtan çeşitli doğüstü varlıklar ve güçler ile insanî duygularla ilgili dilekler ele alınmıştır.

2.2.2.2.1. Samsâra'dan, Cehennemden, Doğum ve Ölümle ilgili Azaplardan Kurtulma

Bu başlık altında topladığımız dua örneklerin büyük bölümünü Samsâra'dan ve Samsâra ızdırabından kurtulma için yapılan dualar oluşturmaktadır. Budizm inanç

sistemi içerisinde tenasüh inancının bir parçası olan Samsâra, yaşamın döngüsünü, ölümü ve yeniden doğuşu tanımlar. Samsâra'nın sonsuz ölüm ve yeniden doğum zincirinden nasıl kurtulacağı konusu ana konulardan birini oluşturur. Budizm'e göre Samsâra'dan ve bu döngü sırasındaki ızdıraplardan, aydınlanma ve Nirvâna'ya ulaşma yoluyla kurtulunabilir. Derlediğimiz örneklerde, Samsâra'dan kurtuluş dilenirken Buddha ile karşılaşma, Buddha olma, Nirvâna'ya ulaşma dileklerinin hemen sonra ya da önce yapılması, Samsâra'dan kurtulma yolları hakkında bilgi verir. "Doğum ve ölüm ızdırabından kurtulma" başlığı altında verilen dileklerde, Samsâra anlamında bu adlandırma kullanıldığı için ayrı olarak alınmıştır.

Samsâra'dan ve Samsâra ızdırabından kurtulma dilekleri:

közünür-teki qop t[ö]rlüg edgü-lüg küsüş-lerim qanıp bütüp keninte burhan qutı-lıy kölük üze sansar emgek-intin ozayın "Bugünkü bütün iyi dileklerim yerine gelip sonrasında Buddha'nın kutuna sahip araçla Samsâra'dan kurtulayım." (BT XXVI: 130/4-6)

bo buyan edgü qılınç küçinte közünür-de ıgsız bolup keninte sansar emgekintin ozmaqları bolzun "Bu iyi davranış sayesinde, bugün hastalısız olup sonrasında Samsâra eziyetinden kurtulsunlar." (BT XXVI: 122/10)

b[o] buyan küçinte közünür ajun-daqı k[op tör]l[ü]g edgü-l[üg] küs[üş-leri bütüp qanıp] [an]ta sansar emgek-intin oz[up burhan-lar] u[luş-ınt]a t[uy]maq-ları [bolzun] "Bu sevap sayesinde bugünkü dünyadaki her türlü iyi dilekleri yerine gelip derhal Samsâra eziyetinden kurtularak buddhalar diyarında doğmaya muvaffak olsunlar." (BT XXVI: 137/13-16)

qayu kün bo etöz qodsar-biz maitri burhan birle tuş bolup [sansar]-da qutrulmaqım(ı)z bolzun "Ne zaman ruhumuzu teslim edersek (o vakit) Maitreya Buddha ile karşılaşarak Samsâra'dan kurtulalım." (BT XXVI: 140/8-9)

ayaşuluq bahşı-larım(ı)z uluy-larım(ı)z başlap : alqu qamay nom uyuş-ıntaqı tnl(ı)ğ-lar y(e)me : aqlançıy sansar emgekintin ozup qutrulup : abayapur nirvan-lıy balık-ta [tuy]maq-ları bolzun "Hürmetli öğretmenlerimiz ve ulularımızdan başlayarak bütün öğretisi sınıfından olan canlılar iğrenç Samsâra eziyetinden kurutulup korkusuzluk şehri Nirvâna'da doğmaya muvaffak olsunlar." (BT XXVI: 141/4-7)

aqlançır sansar emgekintin ozup qutrulup alqu tınl(i)γ-lar asır-lır-ı için adırtlır otıruraq burhan qutın bulmaq-im(i)z bolzun “İğrenç Samsâra eziyetinden kurtularak bütün canlıların iyiliği için şüpheşiz Buddha saygınlığına erişelim.” (BT XXVI: 143/1-3)

alqu qamay tınl(i)γ oylan-ları y(e)me : arır ı-doq ünüş yol-ça yorıru : :: ada-lır sansar-tın ozup qutrulup : alqu-nı bilteçi bolzun-lar “Bütün insanlar saf ve kutlu yüksek yolda yürüyerek tehlikeli Samsâra’dan kurtulup her şeyi bilen (Buddha) olsunlar.” (BT XXVI: 48/8-11)

sansarta irinç mini teg

saqınsar erti kim me yoq

şaşmaqsız burqan bolmışta

saqınyıl mini maytri

“Samsâra’da benim gibi bir cefakârı

Düşünecek bir kimse bile yoktu.

Şaşmaz Buddha olunca

Beni de düşün *Maitreya!*” (ETŞ, 17/5)

umunup inanıp qut qolunu teginürbiz : bökünki künte emgenip qatırılanıp eyin ögirdeçilerniñ ulatı olarnıñ öz öz terinleri quvraylar<ı>nıñ yme bökünte inaru ulatı burhan qutın bulınçaqategi alqu arır qılınçlır tıdırları barça öçüp alqınıp alqu qamay emgek-[] p(a)ramitlarqa tört törlüg ülgüsüz köñüllerke alquqa barça tükellig bolup sansardağı emgeklerig titip nirvantağı meñilerig bulmaqları bolzun "Ümitle inanıp kutluluk dileriz: Bugün sıkıntılara göğüs gerdikten sonra mutlu olacakların ve onların cemaatlerinin de bugünden sonra Buddha saygınlığına ulaşıncaya kadar bütün kötü davranışlı engelleri yok olarak bütün sıkıntıları erdemlere, dört türlü sayısız gönüllere, her şeye bütünüyle sahip olup Samsâra'daki eziyetleri bitip Nirvâna'daki huzura ulaşınlar." (BT XXV(1): 3102-3115)

İnançlarla ilgili sembolik sayılarla ifade edilen azaptan kurtulma dileği:

tüzün bilge kişiler tirile(l)im

tejriniñ bitigin biz işidelim

tört ilig tejrilerke tapıñalım

tört ulıy emgekde qurtulalım

"Asil, bilge insanlar toplanalım,

Tanrı'nın kitabını dinleyelim,

Dört hâkim tanrıya tapıñalım,

Dört büyük azaptan kurtulalım." (ETŞ 5/1)

Doğum ve ölüm ızdırabından kurtulma dilekleri:

qut qolunu teginürmen .. bo buyan edgü qılınçı yme qamañ tınlıy oylanıña .. toymaq ölmek emgekdin birtem ozup qutrulup teñgeşisiz yig tüşke utlıqa terkkeye üdiñ tegmekleri bolsun “Kutluluk dilerim: Bu iyi davranışın sevabı (sayesinde) bütün canlılar doğum ve ölüm ızdırabından tamamıyla kurtulup mukayese edilemeyecek kadar güzel mükâfata tez zamanda erişmeye muvaffak olsunlar.” (SuvKaya 660/14-19)

taluy ögüz içinte çommuş batmış tınlıyları toymaq ölmeklig toorta tutulup ertijü bek bolmuşları qut qolurmen bilge biliglig yiti qılınç üze ol toorların bıçayın kiseyin tolp emgeklerintin ozıurayın "Deniz ve nehir içine batmış canlılar, doğum ve ölüm ağına yakalanıp aşırı derecede sıkışmışlar için kutluluk dilerim: Hikmetli yedi amel ile o ağları keseyim, (canlıları) bütün eziyetlerinden kurtarayım." (SuvKaya 122/23-123/7)

Cehennemden ve Cehennem azabından kurtulma dilekleri:

altı qaçırılıy yağılarım

alıp iltkelir mini tamuqa

anı için siziye evertim

alıyl mini maytri

“Altı hasse (duyu) düşmanlarım

Beni Cehennem’e götürmek üzeredir,

Onun için size geldim,

Beni sen al *Maitreya!*” (ETS, 17/15)

küseyü teginürbiz ertmiş üd[ki alqu qamay upa]selarnıñ upasançlarnıñ ulatı olarnıñ öz öz [terinleriniñ] quvraylarnıñ yme qayu neçe tamu yolındaqı emgek[leri bar erser:]bökünki künte [o]lartın inçip ozzunlar {:[qutrulzun]lar "Dilekte bulunuruz: geçmiş zamandaki bütün halkların ve onların diğer cemaatlerinin de her ne kadar Cehennem yolunda ızdırapları var ise bugün onlardan öylece kurtulsunlar." (BT XXV(1): 2002-2006)

qut qolunu teginürbiz :: edgü ögli y(a)rılıqançuçı köñüllüg küçleri üze tutup içgerip umuy inay [ootluq qañ]l[ılıy bırı]yl[ıy] tamudaqı bolarnıñ terininte quvraynta ulatı tamulardaqı emgek tegindeçi tnl(i)ylar : bo burhanlarnıñ küçinte : nom erdininiñ küçinte qamay bodis(a)t(a)vlar küçinte alqu tözünlerniñ idoqlarnıñ küçinte emgek teginmezünler "Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri ile koruyup gözeterek umut ve sığınak (olup) ateşten arabalı, pislik ile dolu Cehennem'de bulunanların cemaati ve diğer cehennemlerde ızdırap çeken canlılar bu buddhalar, öğreti mücevheri, bütün Bodhisattvalar, bütün asiller ve kutlular sayesinde ızdırap çekmesinler." (BT XXV(1): 2295-2306)

[umunup inanıp] qut [q]olunu teginürbiz : bı bıçyuluy taylıyta ulatı tamularda bökün yügerü emgek tegindeçi tnl(i)ylar inçip ozzunlar qutrulzunlar "Ümit ve inançla kutluluk dileriz: Bıçaklı dağlık (Cehennem) ve diğer Cehennemlerde bugün ızdırap çekecek canlılar kurtulsunlar." (BT XXV(1): 2619-2623)

qut [qolunu teg[i]nürbiz bökünki [künte] [eşidmelim sekiz y(e)g(i)rmi] tamulardaqı []Y[] kiçig tamulard[a]qı ü[lgüsüz] emgekligniniñ ün[lerin] "Kutluluk dileriz: Bugün on sekiz cehennemlerdeki küçük cehennemlerdeki sayısız ızdırapların seslerini işitmeyelim." (BT XXV(1): 3554-3565)

2.2.2.2. Genel Anlamda Kurtuluş İçin

Budist inanişa göre, açgözlülük, kin, cahillik gibi ruha acı veren kirlerden arınarak acılardan kurtulup özgürlüğe ulaşmak amaçlanır. Kişi, tüm bu acılardan kurtularak en üst seviye olan Nirvâna'ya, yani büyük kurtuluşa erişir. Acılardan kesin kurtuluş olan Nirvâna'ya ulaşmak, Buddha'nın onayını alıp aydınlanmayla mümkündür. Aşağıdaki ilk üç örnekte aydınlanma, Buddha saygınlığına erişme ve büyük kurtuluş dileklerinin birbiri ardına dile getirilmesi bu yüzdendir:

arınmaqqa tegini[p üzeliksiz yeg üstünki] köni tüz tuyenmaq burhan qutıl[ı]g :: birtemlik [qutrulmaq]a tükellig bolzunlar "Arınma (lütfuna) erişip en üstün ve gerçek aydınlanmayla Buddha saygınlığına ve tamamen kurtuluşa ersinler." (BT XXV(1): 1000-1002)

alp tetimligin tınmadın sönmedin qatıylanıp t(a)vranıp ulatı qatıylanı bışrunu üzeliksiz yeg üstünki köni tüz tuymaq burhan qutın bulup alqu qamay tınl(ı)ğları [] keñürü ozyurdaçı qutyardaçı [bolu y(a)rılıqazunlar] "Yiğitçe, durup dinlenmeden çalışıp çabalayıp olgunluğa ererek Buddhanın en üstün ve gerçek aydınlanma saygınlığına erişip bütün canlıları kurtarma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 2024-2030)

qut qolunu teginürbiz edgü ögli y(a)rılıqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq bir teg umuy inay bolup tarta ozyuru y(a)rılıqazunlar "Kutluluk Dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bize) ziyadesiyle umut ve sığınak olup (bizi) çekip kurtarma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 2389-2393)

bo buyan edgü qılınç küçinte alqu tınl(ı)ğ oylanı adasız uluy qutrulmaq-qa tegzünler "bu iyi amel sayesinde bütün canlılar tehlikesiz büyük kurtuluşa ulaşsınlar." (BT XXVI: 34b/7-9)

bo buyan edgü qılınç küçinte alqu tınl(ı)ğ oylanı adasız uluy qutrulmaqqa tegsünler "Bu iyi davranış sayesinde bütün canlılar tehlikeden uzak (olsunlar) ve büyük kurtuluşa ersinler." (SuvKaya e1/23-25)

tek m(e)[n o]zmaq qutrulmaqlıy tileyürm(e)n “Sadece ben kendim kurtulma ve özgürlük diliyorum.” (BT XXV(1): 1040)

ol amtu m(e)n böküinki künte ne üçün qutrulmaqlıy edgüg bulmazm(e)n adruyu barıp burhanlarta yüz yügerü vyaqrit alqış almadın esilip yorıp bir ayzq(ı)ya nomlu y(a)rılıyların eşidmez(m)e)n “Şimdi ben bugün niçin kurtulma saadetine erişemiyorum (ve neden hâlâ) Buddha görünümünde, kehanet alkışı almadan, geriye doğru adım atarak birazcık vaaz işitmiyorum.” (BT XXV(1): 1506-1509)

2.2.2.2.3. Ayıplanma, Eleştiriye Karşı Dilekler

Öğretinin yanlış ve eksik yazılması nedeniyle kutluların ayıplamalarına karşı:

m(e)n wapsun şeli bitidim : ujik egsük boltı erser kim qutlu-[lar] oqısar münemezün “Ben, Wapsun Şeli, yazdım. Eğer sözcük eksik olduysa, kutlular okuduğunda kızmasınlar.” (BT XXVI: 103f/1-3)

tazuq tegin t(e)ñrim qutı [] v(i)rhar-ınta olurup bitiyü tegindim : ujik üstün altın atuq egsük boltı erser : oqıtaçı qutlu-lar qulut /yzwm-ke qop uyrın kşanti berzün-ler : dejit kşanti bolzun “Tazuk Tegin Tengrim’in saygınlığı tapınağında oturarak yazdım, üsten ve alttan sözcük bozuk ya da eksik olduysa okuyacak ulular köle’yi bağışlasınlar.” (BT XXVI: 47b/2-6)

Tehlikeli (ayıplanma, eleştiri) sözlerden korunma dileği:

ada-l[ı]g sav-lar-tın apıyu köli[yü [teginmek]-leri bolzun “Tehlikeli sözlerden koruyup gözetsin.” (BT XXVI: 133/15-16)

2.2.2.2.4. Kötü Hasletlere ve Davranışlara Karşı

Taradığımız metinlerden, kötü haslet ve davranışlardan olan ihtiras, kin, nefret, düşmanlık, cahillik, canlı öldürmek, hırsızlık, iftira, yalan, açgözlülük, başkasının sevdiğine göz dikmek, gereksiz ve boş konuşmak, başkalarının arkasından konuşmak, başkalarını aşağılayıp kötölemek gibi evrensel olarak kabul görmeyen huy ve davranışlara karşı korunma dilekleri tespit edilmiştir:

nom-luy küsüş-üm qanıp bütüp aj övke biligsizt[e ulatı nizv]ani-larım-nı utup yegedip : alqu tnl(ı)γ-lar-qa um[uy] inay bolmaq-ım bolzun “Öğretiye ait dileğim yerine gelip açgözlülük, öfke, cahillik ve diğer ihtiraslarımı yenip bütün canlılara umut ve sığınak olayım.” (BT XXVI: 129/33-34)

alqu tnlıyların nızvanılıy bay tügünleri kentün şişilip .. ayıy arqalıy nomların küçleri özün esilip burqan nomlıy kün teñri üze alqu buluy yıñaqların yarumaqı bolsun “Bütün canlıların ihtiras bağları kendiliğinden çözülüp kötü destekli öğretilerin etkileri yok olup Buddha öğretisine sahip Güneş Tanrı ile dört bir taraf aydınlansın.” (SuvKaya 678/9-13)

alqu qamay nizvanig tıyurdaçı üküş tatıyların tatıyın <atmayın “Birçok ihtiras doğuracak tatları bütünüyle tatmayalım.” (BT XXV(1): 3702-3707)

qu]t q[olun]u [teginürbiz bökünki] k[ü]nte [nomluy orontaq]ı bir işdeş qa[may uluy quvray] keñürü [ulatı ontun sı]narqı alqu qamay tnl(ı)[glar bökün]te inaru [ulat]ı burhan qutın bulınc[aaqategi köñülin] uzatı bil[eli]m [az] amranmaq övke qaçıy b[iligsiz bilig]- []nıñ adalıy[ın] qadaıyın “Kutluluk dileriz: Bugün bu öğretiye sahip yerdeki topluluk, büyük cemaat ve diğer on ana önemli daireye ait bütün canlılar bugünden sonra Buddha saygınlığına ulaşınca kadar açgözlülük, nefret, düşmanlık ve cehaletin tehlikeli ve günahkârlık olduğunu bilelim.” (BT XXV(1): 3823-3828)

öz] etözin öz[lüg ölü]rmek: oyrı oyurl[ama]k adın amraqın amranmaq tilin ezüg sözlemek: [:] tayon sözlemek: [:] Çaşut çaşurmaq : []/// köñül[in] *nomın [uzatı bile]I[i]m* “Şahsen, canlı öldürmek, hırsızlık yapmak, başkasının sevdiğine göz dikmek, dille yalan söylemek, gereksiz ve boş konuşmak, iftira atmak [gibi eylemlerin günahkârlık olduğunu] gönülle öğreti [sayesinde] sonsuza kadar bilelim.” (BT XXV(1): 3828-3836)

kişilerinî edgü[sin] yavızın ülgülep te[ηlep] sözlemelim “İnsanların iyiliklerini ve kötülüklerini ölçüp değerlendirip (onları) eleştirmeyelim.” (BT XXV(1): 3933-3935)

kim bilge kişi erser y(i)ti bıçek üze tillerin öz elgin bıçıp k(a)lpt[ı]n k(a)lpqategi süçig köñülin bo emgek teginzün[e]r adınların edgüsin bir ayızk(i)ya yme ere [ayrılayu] sözlemezünler "Her kim bilge bir kişi ise keskin bıçak ile kendi dilini ve elini kesip devirden devre bu acıya katlansın; (ancak) başkalarının iyiliğini, (onları) aşağılayıp kötüleyerek söylemesin." (BT XXV(1): 777-780)

ol tö[r]t tuγumlardağı altı yollardağı üç üdki k[a]may öçlüg kekligler alqu öçlüg [ke]klig savlartın [bir]tem ozup qutrulup alqu qama[g] ayıy qılınçları alqug[un] barça [ke]tip tariqıp birtemleti yene alqu öçüg kek[i]g öritip i[kiley]ü üç y(a)vlaq yolqa kirmezünler "Dört doğumlardaki ve altı yollardaki üç zamana ait bütün kin ve düşmanlıklar, bütün nefret ve düşmanlık dolu sözlerden tamamıyla kurtulup bütün kötü amelleri tamamıyla yok etsinler; kin ve düşmanlık besleyerek tekrar üç kötü yola girmesinler." (BT XXV(1): 1594-1598)

qop törlüg [y(a)rlıqançuçı] köñül[lüg kü]ç[le]ri üze: uluy bügü [biliglig küçleri ü]ze nomça t[ör]öçe alqu qamay tnl(i)γ[larıy yavalturmaqlıy küç]leri üze biz basa qurtqa YYS/[bökünki künt]e kşanti qılmış alqu üzlüg [bozluγ öçlüg keklig köñülümüz]ni keterü tarqaru öçürü amırtıyuru y(a)rlıq[azunlar "Her türlü merhametli gönülleri ile, büyük bilgelik sahibi güçleri ile, öğreti ve töre gereği bütün canlıları sakinleştirme güçleri ile biz Basa Kurtka ve pişmanlık duymuş nefret ve öfke ile dolu gönlümüzü dağıtarak teskin etme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1641-1646)

[altı yollarta]qı tö[r]t tuγumlartağı bökünki kün[te]/ üz[üg] bozuy yügerü teginü tüket[deçilerig üzüg bozuy tegi]nmedüklerig küseyü teginürbiz alqu [burhanlar uluy orontaq]ı bodis(a)t(a)vlar : alqu tözün[e]r [ıdoqlar uluy edgü ögli] y(a)rlıqançuçı köñüllüg küç[leri üze bo üzlüg tnl(i)γ[larıy birtem [o]zıyuru qutgaru y(a)rlıq[azunlar] "Altı yollardaki ve dört doğumlardaki bugün nefret ve öfke hisleriyle dolu olanların, nefret ve öfke hissetmemelerini dileriz. Bütün buddhalar, kutsal yerdeki Bodhisattvalar, bütün asiller, kutlular yüce, iyiliksever, merhametli gönülleri ile bu öfkeli canlıları tamamen kurtarma lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1647-1652)

ulatu alqu qamay tnl(i)ylarqa ülgülegeli teñlegeli umayuluk köñüllerin teğingeli tutgali udaçı bolzunlar "Gönüllerini, bütün canlıları eleştirmeyecek şekilde tutmaya muktedir olsunlar." (BT XXV(1): 2832-2835)

buyan evire teğinürbiz: közünm(e)z közünür etözlüg üstün kök qurvay[larqa] tegiki alk[u] qamay tnl(i)ylar bökünki künte inaru ötgürü burhan qutın bulınçaqategi turqaru b(e)lgüsüz nomnuñ tözin bilip uqup ikileyü taqı negüke azlanmaqsız yapşınmaqsız bolzunlar "Sevap tevcihinde bulunuruz: Görünmez ve görünür vücutlu üstte gökten cemaatlere kadar bütün canlılar bugünden sonra Buddha saygınlığına erişinceye kadar daima belirsiz öğretinin özünü bilip anlayıp ikinci kez cimrilik ve aç gözlülükten uzak olsunlar." (BT XXV(1): 3321-3329)

utru tuşuşmış üz boz köñüllüglerniñ ayuluy yavız otlarınıñ tatrıñ tatmayın "Bir araya gelmiş, gönlü nefret dolu olanların zehirli kötü otlarını tatmayayım." (BT XXV(1): 3704-3706)

Anne, baba, öğretmenler, ulular ve iyi düşünceli insanlara karşı nefret ve düşmanlık beslememek için:

ögke qañqa bahşılarqa uluyılarqa edgü öglilerke [.....]/ övkelig qa[qıylıy bolmalım "Anne ve babaya, öğretmenlere, ululara, iyi niyetlilere nefret ve düşmanlık beslemeyelim." (BT XXV(1): 3936-3938)

2.2.2.2.5. Cahilliğe, Bilgisizliğe vb. Karşı

Taradığımız metinlerden, cahillik ve bilgisizliğe ve bunlardan kaynaklanan kötü amellere karşı az sayıda dua tespit edilmiştir:

sıy yuqa tınlıylar uqsunlar bilsünler ikireçgü sizik köñülleri tariqyuluq bolsun "Sığ ve bilgisiz canlılar anlayıp bilsinler, gönüllerindeki şüphe ortadan kalsın." (SuvKaya 341/5-8)

biligsizlik qılınçlarım öczün alqınzun

birtemledi arıg silig kitziün tariqzun

birle yana türçimeksiz itziün yoqadzun

bir ikinti üçünç yolu qşanti bolzun

"Bilgisizlikten kaynaklanan işlerim dinsin ortadan kalksın,

Hiçbir iz bırakmadan tamamen gitsin dağılsın,

Bir daha ortaya çıkmayacak şekilde yitsin, kaybolsun,

Bir ikinci üçüncü defa affa mazhar olsun." (ETŞ, 18/45)

altı p(a)ramit- [] b(e)[k qatıy köñül üze biligsiz] biliglig qarar[ıyı tarqarıp] üzeliksiz tüşke [tegmekig] uzatı bildeçi bolalım "Altı erdem (ve) sağlam bir gönülle cahillik karanlığını dağıtıp en üstün mükâfata ulaşmanın (yolunu) sonsuza kadar bilmeye muvaffak olalım." (BT XXV(1): 3872-3876)

{vajir teg} b(e)k qatıy köñül üze b[iligsiz biliglig] qararıyı tarqarıp [üzeliksiz tüş]ke tegmekig [bildeçi bolalım "Vajra gibi sağlam bir gönülle cahillik karanlığını dağıtıp en üstün mükâfata ulaşmanın (yolunu) sonsuza kadar bilmeye muvaffak olalım." (BT XXV(1): 3876-3879)

Aşağıdaki örnekte, her şeyi bilme dileğinde bulunulmuştur:

alqu emgek-lerte umuy boltaçı qonşı im bodis(a)t(a)v : ar-a turup yol temür yiuçing-niñ alqu ada- larınta : adasız tudasız yanıp kelip körüşüp qavışıp : adaq soñınta alqu-nı bilteçi burhan bolalım "Bütün eziyetlerden (kurtulma) ümidi olacak Kuanşi İm Bodhisattva, Yol Temür Yiuçing'in bütün tehlikelerinden kurtularak gelip görüşüp kavuşup nihayetinde her şeyi bilen Buddha olalım." (BT XXVI: 6/26-29)

2.2.2.2.6. Kötü Ruhlar ve Gönüldeki Hastalıklara Karşı

Gönülde beliren kötü duygu ve düşüncelere karşı korunma dilekleri:

içtin sıyar [ig ke]gen bolmazun “Gönülde hastalık olmasın.” (BT XXVI: 100/16-17)

körmelim : 'ezüg [ayay]sız küvenç [yoqay köñüllüglerniñ] öñlerin “Sahte, itibarsız, mağrur gönüllü olanları görmeyelim.” (BT XXV(1): 3475-3477)

inanu yükünü teginürbiz : burhan [er]dini qutıña uzatı meñün turdaçı alqu qamay nomlarda arıy süzök tözi üze : alquta yeg sudurlar ertiñü uz tarqardaçı üçün etözdeki : tildeki köñüldeki iglerig “Buddha’ın yüce ruhuna inanıp (önünde) saygıyla eğiliriz: Sonsuza kadar yaşayacak bütün öğretilerin arı duru özü ile hepsinden iyi sudurların, vücuttaki, dildeki ve gönüldeki hastalıkları son derece iyi bir şekilde dağıtması için.” (BT XXV(1): 460-464)

ilkisiz uzun sansartınberü ötgürü bökünki künetegi altı erkliglerke tayaqlıyın altı bilgilerde yoriyu : altı adqanıyularıy alqu [sekiz tümen] dört miñ nizvani[la]r qapıyın açtı er ser :: bo [munç]ulayu ülgüsüz sansız uçs[uz k]ıdıysız ayıy qılınçlarım [erser]:: bökünki künte [kşanti] ötünü teginür[m](e)n [arı]zun alqınzun [qop törl]üg uyrın dejit [kşan]ti bolzun “Öncesiz ve uzun Samsâra'dan dolayı bugüne kadar altı hâkimlere dayanıp, altı bilgiler (üzere) yürüyüp altı duyuları, bütün seksen dört bin ihtiraslar kapısını açtım ise; bunun gibi sayısız, uçsuz bucaksız kötü amellerim varsa bugün bağışlanma dilerim arınıp yok olsun her türlü vesile ile affa mazhar olsun.” (BT XXV(1): 1023-1030)

tolp altı yolt[aa]ularqa üz boz yayı boltumuz er ser :: :: muntad[a u]latı [ülgüsüz sansız u[lsu]z tüpsüz uçsuz qıdıysız ayıy qılınçlarıy qıltım(t)z quvratdım(t)z er ser :: amtı bökü[n]ki künte ol qılmış ayıy k[ıl]ınçlarım(t)znı: kşanti ötünü te[gi]n[ürbiz] ar[ızu]n [alqınzun : qop] törlüg uyrın dej[it kşanti] bol[z]un “Bütün altı yoldakilere nefretle dolu olduysak bundan sonra sayısız, dipsiz, uçsuz bucaksız kötü ameller işleyip biriktirdik ise, şimdi bugün, işlediğimiz o kötü amellerizden pişmanlık duyuyoruz, arınıp yok olsun, her türlü vesile ile affa mazhar olsun.” (BT XXV(1): 1057-1062)

Şeytan ve diğer kötü ruhlara karşı korunma dilekleri:

kişilerke ayıp t[ers tetrü] yekke içkekke kertgüntü[rmelim] “İnsanları uyararak sapkın şeytan ve kötü ruhlara inanmalarına engel olalım.” (BT XXV(1): 3931-3932)

qayu neçe pret [yolındaqı emgekl]eri bar erser bökünki künte olartın inçip ozzun[lar qutrulzunlar] "Şeytan yolunda ne kadar ızdırapları varsa bugün onlardan öylece kurtulsunlar." (BT XXV(1): 2007-2009)

2.2.2.2.7. İşlenen Günahlar ve Kötü Davranışlar Sebebiyle Gelecek Cezalardan Kurtulma

kin keligme üdlerte yavlaq tüşin utlısın aşayalı tegimlig bolayın "İleride, gelecek olan zamanlarda (günahlarımın) kötü karşılığını, semeresini yok etmeyi başarabileyim." (SuvKaya 138/14-16)

amtı muna yügerüki bu oq etüzte

azu yime kin keligme ödte qoluta

açıy tarqa qılınç tüşin qayuma orunta

aşayalı tegimlig bolmayın ajun ajunta

“İşte şimdi içinde bulunduğumuz bu vücutta

Yahut yine bundan sonraki devir ve zamanlarda,

Ne zaman olursa olsun bu acı, tatsız hareket semeresini

Dünya ve dünyada bir daha tatmayayım.” (ETŞ, 18/55)

2.2.2.2.8. Genel Olarak Koruma / Korunma ve Şefaathçi Olma / Olunma Dileği

Budist inanç gereği, Budist rahipler tarafından, ölen kişinin ardından 7 hafta boyunca ölüyü 'karma'¹dan kurtarmak için kutsal metin okunur. Mahayana (Tibet) Budizminde ayrıca, şefaitle bağlantılı olarak başkalarının kurtuluşu için kendi sonsuz saadetinden (Nirvâna) fedakârlık eden aydınlanmış ruh öğretisi mevcuttur. Taradığımız metinlerde bu bağlamda, koruma / korunma ve şefaatchi olma / olunma için yapılmış dualar tespit edilmiştir:

burqañ bahşımız bolarnı : kergünç köñülin ozzunlar : qorqınç sezik qılmatın
 “Buddha ustamız bunları, inançlı gönülle kurtarsın, korku ve kuşku duymadan.”
 (SuvÇetin: 643-645)

küseyü qut qolunu teginürmen [: yalñuz ontun sıñarqı] tolp kök qalıq uyuşınraqı
a[lqu qamañ burhanlar] uluñ orondaqı bodis(a)t(a)vlar : [alqu tözünler] öñreki qut
qolunmaqlıñ küçle[ri üze yügerü maña] tanuk bolu y(a)rlıqap : edgü ögl[i
y(a)rlıqançuñ köñüllüñ küçleri] üze artoqraq art basut bolup [tuta içgerü
y(a)rlıqazunlar “Dua eder, kutluluk dilerim: On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki bütün buddhalar, kutsal yerdeki Bodhisattvalar, bütün asiller önceki kutluluk dileme güçleri ile şimdi bana şefaet etme lütfunda bulunup iyi düşüncelilikleri ve alçak gönüllülükleri ile ziyadesiyle yardımcı olup (bizleri) koruyup gözetinler.” (BT XXV(1): 1233-1238)

Körüñme kün teñri

siz bizni küzediñ

körüñüñme ay teñri

siz bizni qurtıarıñ

"Gören Güneş Tanrı

Siz bizi koruyun!

Görünen Ay Tanrı

Siz bizi kurtarın!" (ETŞ, 1/10)

¹ Budizm inancına göre karma, hem fiziksel hem de zihinsel her türlü eylemin sonuçlarının kaçınılmaz olduğunu ifade eder.

Şefaâtçi olmak ve bulmak için yapılan dualar:

öge yüknümiş buyanımın evirermen

örgüt tudçı köni kirtü nom nomladaçı

ögin uluy tuyunmuşmen bolmaqım öze

ödügçisiz adınlarqa umuy bolayın

"Övüp tazim etme fazileti ile meşgulüm,

Daima, her vakit doğru dürüst kanun koyup,

Anlayıp tamamıyla nüfuz etmiş olmam sayesinde,

Şefaâtçisi bulunmayan kimselere ümit olayım." (ETŞ 7/420-425)

yirtinçünün yulaları yaşırtı tamdulmuş

yintip qamay şımnularıy utmuş at almışıy

yig üstünki nomluy tilgen evirtgü küsüşin

yintem süzük köjül öze ödügçi bulalım

"Dünyanın meşalelerini yeniden yaktırmış,

Arayıp bularak, bütün şeytanlara galip gelmiş adını alanı,

En üstün kanun çarkını çevirme arzusu ile

Her vakit duru gönülle kendimize niyazcı bulalım" (ETŞ, 13A/25)

alqu [ançulayu] kelmiş-ler-niñ eñ uluy oğlı tetmiş ary-[a] samantabadire

bodis(a)t(a)vniñ yorıy qut qol[u]nm[a]q-in arqa qamay tınl(ı)γ-larqa asıy tusu

bolzun "Bütün böyle gelmişlerin (Tathâgatas) en yüce oğlu Arya Samantabadire

Bodhisattva'nın duasıyla bütün canlılara yarar görsün." (BT XXVI: 8a/3-5)

2.2.2.2.9. Sıkıntı, Dert, Eziyet, Endişe vb. İçin Yapılan Dilekler

Bu başlık altında topladığımız dualarda korku, endişe, sıkıntı gibi manevi kötülükler genelde bir dua cümlesi içerisinde yer alır. Bir örnekte hükümdar ve ailesi, yöneticiler, halk için duada bulunulmuştur. Bir örnekte "merhamet özlü su ile yıkanıp arınma ve kötülüklerden temizlenme" şeklinde mecaz bir kullanımla dilek ifade edilmiştir.

bo muşumuznu amtı qılıç teñrisi oñarsun "Bu sıkıntımızı şimdi Kılıç Tanrısı gidersin." (SuvKaya 7/11)

sizler qamay tört m(a)haraaçlar a neçete birök çambudivip yertinçüteki toyın şamnanç upase upasanç tört törlüg terin quvraynuş bo nom erdinig boşyunmuşların tutmuşların bitmişlerin bitmişlerin oqumuşların oqutmuşların nomlamışların körser sizler ötrü ançata oq simtaysız qınıy qatıy köñülin küyü küzetü berip qorqınç busuş qadyu adaların tarqarıp keterip ençgü meñi beriñler "Sizler, ey dört Maharajalar dünyadaki rahip, rahibe, mümin, mümine dört türlü topluluğun bu öğreti mücevherini öğrenmiş, yerine getirmişleri, yazmış, yazdırmış, okumuş, okutmuş, açıklamış (vaaz etmiş), açıklatmışları (vaaz ettirmişleri) gördükten sonra gayretli, istekli (bir) gönülle koruyup korku, endişe, sıkıntılarını uzaklaştırıp huzur verin." (SuvAyazlı: 37-48)

küşüşüm teginürmen qşantı ötüğümin alı yarlıqap .. busuşdın emgekdin qutıyaru yarlıqasunlar "Duada bulunurum: Bağışlanma dileğimi kabul etme lütfunda bulunup (beni) kederden ve eziyetten kurtarsınlar (kurtarın)." (SuvKaya 106/17-20)

üküş emgek bar erser üç bolmaqlar içinte .. küseyürmen tariqsun "Dilekte bulunurum: Üç yaşam içinde çok ızdırap var ise (bu ızdıraplar) yok olsun." (SuvKaya 353/7-8)

yalhoq yolınta erdeşiler : : ikileyü taqı [emge]ksiz bolzunlar "İnsan yolunda bulunacaklar bir kez daha sıkıntısız olsunlar." (BT XXV(1): 494-495)

[umunup inanıp qut qolunu] teginürbiz : ulu[g edgü ögli y(a)rlıqançuçı] köñülleri üze [ontun sıñarqı] alqu qamay tın[l(i)ğlar] tarqarıp umuğ [ınay bolu y(a)rlıqamaq]ları üze//[yügerü] emgek tegint[eçi] qutrulmaqqa [] üdte emgek [teğinteçi] emgekin birtemlik keterip

tarqarıp] apamuqategi ik[ileyü taqı y(a)vlaq yollar]ta tuşuru y(a)r[hıqamazunlar :
J "Ümit ve inançla kutluluk dileriz: Yüce, iyiliksever, merhametli gönülleri ile on
ana önemli daireye ait bütün canlılar ümit ve sığınak olma lütfunda bulunarak ...
bugün (bize) zarar verecek ızdırapları tamamıyla yok edip sonsuza kadar (bizi) bir
daha kötü yollarda vücuda getirmesinler." (BT XXV(1): 1377-1388)

Hükümdarlar, hükümdarların eşleri, cariyeleri ve halkı için:

sizler bo muntay uşur yıq üze bo nom erdinig eşidteçi tuşladaçı eligler hanları ol
elig hannıy hatunların qırqınların inançların ulatı bodunun qarasın alpında
emgekinte adasında tudasında isig özlüg qorqınçında küyü küzetü tutuñlar "Sizler
 böylesi bir fırsat ile bu öğretiyi dinleyip o hükümdarları, o hükümdarların eşlerini
 (kraliçeleri), cariyelerini, yöneticilerini ve dahası halkını sıkıntılardan,
 felaketlerden, yaşamdaki korkunçluklardan korusun." (SuvAyazlı: 229-237) 7.

Mecaz kullanım:

küseyü teginürmen .. yarlıqançuçı köñüllüg suv üze yuyu arıtı yarlıqap arıy süzük
qılsunlar "Duada bulunurum: Merhamet özlü su ile (beni) yıkayıp arıtarak
 (kötülüklerden) temizlesinler (temizleyin)." (SuvKaya 107/1-3)

2.2.2.2.10. Tehlikeli, Zorluklarla Dolu Yerlerde Doğma, Bulunmaya Karşı

altı törlüg adalıy tıdırlıy ajunlarta toymayın yalañuqlar turşuluq orunta toşup
alquda yig adruq bolayın "Altı türlü tehlikeli, zorluklarla dolu dünyalarda
 doğmayayım, insanların bulunduğu yerde doğup çok mesut olayım." (SuvKaya
 121/9-12)

tuñlılarıy üntüreyin .. emgeklig ögüzdin "ızdıraplı nehirden canlıları çıkarıp
 kurtarayım" (SuvKaya 352/11-12)

tamu :: pret yılqı [yol]ınta erdeçiler : ol yollarda ozzunlar qutrulzunlar
 "Cehennem, şeytan ve hayvan yolunda bulunacaklar o yollardan kurtulsunlar." (BT XXV(1): 495-496)

2.2.2.2.11. Dünyalık ve Faydasız, Boş Söz ve Davranışlardan Korunma Dileği

[yertinçü]-lüg egillerniñ yolsu[z] oynamaq külmek[]LYK savları [sözlemelim
 "Dünyaya meyleden, rahip olmayan insanların amaçsızca oynayıp güldükleri sözleri söylemeyelim." (BT XXV(1): 3927-3930)

2.2.3. Tövbe Duaları

Tövbe dualarının Türk Budizm'inde ayrı bir önemi vardır. Türklerin yaşam tarzı ve kültürüyle de açıklanabilecek olan bu durumun sebeplerinden biri yaşadıkları coğrafyanın zor şartlarıdır. Orta Asya'nın zorlu bozkırlarında sürekli göçebe ve tehlikelere açık bir hayat süren Türk toplulukları her an yabancı güçlerin tehdidiyle karşı karşıyadır (Doğan 2011: 305). Tövbe duaları başlığı altında, inançlar gereği yasaklanmış davranışlar ve kötü ameller, ve bunlardan kaynaklı günahlar için bağışlanma dilekleri sıralanmıştır.

2.2.3.1. Genel Olarak Günahlara Karşı Bağışlanma Dileği

Bu başlık altında, herhangi bir günah belirtilmeden yapılan bağışlanma dilekleri; kötü ameller, hata ve günahlar için bağışlanma dilekleri ve bir örnekte tenasüh inancını yansıtan, bu dünya yanında diğer dünyalarda da işlenmiş günahlardan bağışlanma dileği toplanmıştır.

Herhangi bir günah belirtilmeden yapılan bağışlanma dilekleri:

kşanti bolzun "(günahlar) Bağışlansın." (BT XXVI: 49/1)

y[azo]k bolmazun "Günah olmasın." (BT XXVI: 84b/12-15)

kşanti bolzun "Bağışlansın." (BT XXVI: 97/9)

kşanti bolzun "Bağışlansın." (BT XXVI: 103f/3)

küşüşüm teginürmen ontun sıjarqı burqanlara körü yarlıqap umuy inay bolu yarlıqasunlar maña alquyun barça uluy yarlıqançuçı köñülleri üze irinçkeyü yarlıqap qşanti birü yarlıqasunlar "On ana önemli daireye ait buddhalara duada bulunurum: Görme lütfunda bulunup (bize) umut ve sığınak olsunlar. Bana bütünüyle yüce, merhametli gönülleriyle merhamet buyurup (beni) bağışlama lütfunda bulunsunlar." (SuvKaya 105/19- 106/3)

Hata ve günahlar için bağışlanma dilekleri:

tsu[y] e[r]inçü anıy qılınçım(i)z arızun deji[t] kşanti bolzun "Hata ve günahlarımız, kötü amellerimiz temizlenip bağışlansın." (BT XXVI: 82/55-57)

biş türlüg anantris atly ayar tsuy irinçü ayay qılınç qıltumz erser amtı ökünürbiz bilinürbiz tsuyda irinçüde boş bolalım tijit qşanti bolzun "Beş türlü Ânantarya adlı ağır günah ve kusurlar işledik ise şimdi pişmanlık duyarız, günah ve kusurlardan kurtulalım, (günahlarımız) bağışlansın." (TTIV A31-33)

biş türlüg anantris-sabay atly ayır tsuy irinçü qıltumz erser amtı anı barça ökünürbiz bilinürbiz tsuyda irinçüde boş bolalım qşanti bolzun "Beş türlü Ânantarya Sabhâga adlı ağır günah ve kusurlar işledik ise şimdi pişmanlık duyarız, günah ve kusurlardan kurtulalım, (günahlarımız) bağışlansın." (TTIV A39-42)

biz tazıy artuqaçıy irinçekep yrılıqançuçı köñüllerin yügerü qılıp yazuqumuznu boşuyu yrılıqazunlar tijit qşanti bolzun "Biz Taz ve Artukaç'a acıyarak gönüllerindeki merhameti ortaya çıkarıp günahlarımızı temizlesinler, (günahlarımız) bağışlansın." (TTIV B35-37)

biziñ qılınçımız qşanti qılıp neteg arıyur erser ançulayu yme qamañ biş ajun tıny oylanlarınuñ qop türlüg ayır tsuy irinçü öküş qılınçları arızun alqınzun tijit qşanti bolzun "Bizim günahlarımız bağışlanıp nasıl temizlenir ise aynı onun gibi bütün beş dünyaya ait insanların da her türlü ağır günah ve kusurları, kötü amelleri arınsın, bağışlansın." (TTIV B37-40)

ol biziñ tsuy irinçülerimiz asılmadıñ öklimedın qorayu turzun "Bizim günah ve kusurlarımız çoğalmadan azalarak tükensin." (TTIV B44-45)

qılmış] qılınçımın kşanti ötünü teginürm(e)n arızun alqınzun [qop törlüg] uyrın dejit kşanti bolzun "İşlediğim günahlardan bağışlanma diliyorum, arınıp yok olsun. Çeşitli vesilelerle affa mazhar olsun." (BT XXV(1): 1019-1021)

ontun sıñarqı tolp] kök [qalıq uyuşıntağı alqu qamañ üç erdiniler qutıña kşanti ötünü teginür]biz arızun alqınzun dejit kşanti [bolzun "On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki üç (öğreti) mücevherine bağışlanma dileriz (günahlarımız) arınıp yok olsun, affa mazhar olsun." (BT XXV(1): 1628-1631)

ilkisizdinberüki qılmış neçe tsuy ayır qılınçımız bar bar erser burqañ nom bursañ quwray üç erdini ödinte ökünürbiz bilinürbiz qop türlüg tsuyda irinçüde örtüglüg yazuqluq bolmalım bir ikinti üçünç yolu arızun alqınzun tijit qşanti bolzun "Ezelden beri işlediğimiz ne kadar günahımız, kötü amellerimiz varsa Buddha, öğreti, rahipler cemiyeti, cemaat, üç (öğreti) mücevheri zamanında (huzurunda) pişmanlığımızı bildiririz. Her türlü günah ve kusurdan gizlenmiş, günahkâr olamayalım. (günahlarımız) Bir, iki, üçüncü kez arınsın, yok olsun, bağışlansın." (TTIV B62-66)

Günahlardan arınma dilenmediği için duyulan pişmanlık yapılan bağışlanma dilekleri:

erkligin erksizin erinip ermegürüp işke küdögke tıtanıp yazoqda boşunyalı barmadımız erser teñrim amtı yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza "Bilerek

veya bilmeyerek, erinip ihmal ederek ya da işe güce dalarak günahtan arınmayı istemediysek; Tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 303-309)

Tenasüh inancını yansıtan, bu dünya yanında diğer dünyalarda da işlenmiş günahlardan bağışlanma dileği:

qayu meniñ öñre ajunta qılmış tsuyum erser bo ajunta qılmış ayıy qılınçlarımın yme alqunı açınurmen alquyun barça tarıqıp kitsünler “Benim önceki âlemde ve bu dünyada işlediğim günahlarım var ise ... (hepsini) kabul ederim (günahlarımın) tümü yok olsun.” (SuvKaya 107/4-9)

2.2.3.2. Kötü Amellere Bağlı Günahlara Karşı

[ayıy] qılınçım(ı)z bar erser dejit [kşanti bolzun] “Kötü amellerimiz varsa affa mazhar olsun.” (BT XXVI: 82/47-48)

toquz türlüg qat atly ayar tsuy ayay qılınç qıltımz erser amtı anı barça ökünürbiz bilinürbiz irinçüde boş bolalım tijit qşanti bolzun "Dokuz türlü kat(?) adlı ağır günahımız ve kötü amelimiz olduysa şimdi onlardan pişmanlık duyarız, kusurlardan kurtulalım, (günahlarımız) bağışlansın." (TTIV A50-52)

on qrmapatuy sıp on ayay qılınç tükel qıltımz erser amtı anı alqu ökünürbiz bilinürbiz qop yazuqumuzta boş bolalım "On Karmapatha'yı bozup on kötü amelin hepsini işledik ise şimdi bunların hepsinden pişmanlık duyarız, bütün günahlarımızdan kurtulalım." (TTIV A75-76)

közünür ajunta ayır tsuy irinçü ayıy qılınçlarım arısun alqınsun "Bu dünyadaki ağır günah ve kusurlarım ile kötü amellerim arınsın, yok olsun." (SuvKaya 24/1-2)

men inçip üküş qalp üdlertin berü .. qıltım qoratdım qamağ ayıy qılınçları .. ol qılınçlarım küçinte teginülük neçe ötüğüm erser .. yalvara teginürmen bolar barça öçsün alqınsunlar “Ben çok zamandan beri yaptığım bütün kötü ameller ve

bu amellerden dolayı ettiğim ne kadar dua varsa, (bu günahlarımın) yok olması için yalvarırım.” (SuvKaya 106/3-8)

üç törlüg bolmaqlarta tegzingülük qılmış qılınçlarım erser ulınçır yarsınçır üç yavlaq yolqa baru tartdaçı üçün ötünü yalvaru teginürmen .. olar barça qalısız tariqsun kitsünler "Üç türlü yaşamda pişmanlık duyulacak amellerim varsa iğrenç üç kötü yola girecekler için dua eder, yalvarırım: Onlar (günahlar) tamamıyla dağılıp yok olsun." (SuvKaya 122/18-23)

asurı başlap dört yollarta barıp toyyuluy

altılı ikili teginçsizlerte istim turyluy

anta tegingülüg qılınçım erser erksiz sergülüg

arızun alqınzun qşanti qılıp bolzun ertgülüg

“Asura’lar başta olmak üzere, dört yola gidip doğacak,

Altı ve iki erişilmez yerlerde devamlı duracak,

Yere beni götürüp bırakacak bir hareketim varsa,

Temizlensin, ortadan kalksın, affedilip geçmiş olsun.” (ETŞ, 18/50)

umunup inanıp : bir ikinti]ke tizimin ç[ökitip] [ayamıznu qavşurup öñin öñin] atım(ı)znı atayu : köñül[in saqınu] [tilin sözleyü ötünü teginür]b[i]z ayır] [qılınçlarımız ülgüsüz üküş] uçsuz qıdırsı[z] [bökünki kün ü]ze ökünü bilin[ü teginürbiz arızun alqınzun qop törlüg] uyrın deji[t qşanti bolzun] "Ümitle inanıp diz çöküp ellerimizi birleştirip ayrı ayrı adlarımızı sayarak gönülle düşleyip dille söyleyerek dua ederiz: kötü amellerimizden sayısız çoklukta uçsuz bucaksız bugünde pişmanlık duyarız, arınıp yok olarak her türlü vesile ile bağışlansın." (BT XXV(1): 884-903)

alp uyuluk körmegülük eşidmegülük ülgüsüz üküş emgek tüşlüg tultaılarıy qıltım erser : bo munçulayu ülgüsüz sansız uçsuz qıdırsız ayır ayır qılınçlarıy qıltım quvr(a)tdım erser : amtı bökünki künte ol qılmış ayır qılınçlarımın qşanti ötünü teginürm(e)n arızun alqınzun qop t[örlüg uyrın deji t qşanti bolzun] "Çok güçlü, görmeklik ve işitmeklik sayısız çoklukta eziyetlere dönüşecek sebepler oluşturduysam; bunun gibi sayısız, uçsuz bucaksız çok kötü ameller işleyip

biriktirdiysem; şimdi bugün o işlediğim kötü amellerimden pişmanlık duyarım; arınıp yok olsun, her türlü vesile ile affa mazhar olsun." (BT XXV(1): 1077-1082)

bügü biliglig burhanlardın alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim erser nom erdinitin alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim erser : [al]qu bodis(a)t(a)vlardın adın tözünlerdin ıdoqlartın alqu ayıy qılınçlıy tıdıylarıy öritdim [er]ser : munçulayı ülgüsüz [sansız uçsuz] qıdıysız ayıy qılınçlıy tıdıyl[ar]ımnı [bökünci künte] çın kertü köñülin yalvaru küs[e]yü kşant[i ötüncü teginürm(e)n : a]rızun alqınzun "Bilgelik sahibi buddhalardan bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; öğreti mücevherinden bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; bütün Bodhisattvalardan ayrı, asillerden, kutlulardan bütün kötü davranışlı engeller vücuda getirdiysem; bunun gibi sayısız, uçsuz bucaksız kötü davranışlı engellerimden bugün imanlı bir gönülle yalvararak dua edip bağışlanma dilerim, arınıp yok olsun." (BT XXV(1): 1634-1641)

qut qolunu küsüş [öritü teginürm(e)n ontun] sınarqı alqu qamay bu[rhanlar uluy edgü] ögli köñülleri üze : /[amtı] bökünci kşant[i]imin alı y(a)rılıq[azunlar : uluy y(a)rılıqançuçı] köñüllüg [suy]ları üze biz[] tıdıy ada k[ıltaç]: alqu ayıy qıl[inçlıy kirlerim(i)zni] yuyu y(a)rılıqap [nom]luy oronqa tegürü birtemlik] arınmaıy bulturu y(a)rılıqazunlar " Kutluluk diler, dua yükseltirim: On ana önemli daireye ait bütün buddhalar yüce merhametli gönülleri ile şimdi bugünkü tövbe duamı kabul etme lütfunda bulunsunlar. Yüce merhamet suları ile, bize engeller çıkaracak bütün kötü amellerimizin kirlerini yıkama lütfunda bulunarak öğreti diyarına eriştirip tamamen arınmaya muvaffak etsinler." (BT XXV(1): 1114-1121)

Bir örnekte vücutla, dille ve gönülle işlenmiş kötü ameller için bağışlanma dilenmiştir:

ilkisiz uzun]sansartın ötgürü bö[künci k]ünketegi [etözin] tilin köñülin q[ılmış q]u<v>ratmış ayır ay[ıy qılınç]larımın ökünü bili[nü] qşanti ötüncü tegin[ürm(e)n erinçkeyü] tsuyurqayı y(a)rılıqamaqları üze qşanti berü [y(a)rılıqazunlar] : qop törlüg uyrın dejit qşanti bolzun "Öncesiz ve uzun Samsâra'dan dolayı bugüne kadar vücutla, dille, gönülle işlenip birikmiş çok kötü amellerimden pişmanlık duyar, bağışlanma dilerim acıyıp merhamet ederek affetsinler, her türlü vesileyle bağışlansın." (BT XXV(1): 8-12)

2.2.3.3. Tanrıya / Kutsallara Karşı İşlenen Günahlar İçin (Yalan Söyleme, Küfre Girme, İnançsızlık, Kötü Söz, Bencillik)

tejrim yek qılınçıña anıy qılınçlıy şimnu ögümüzni saqınçımızni azyurduqın arqun biligsiz ögsüz boltuqumuz üçün qamay yaruq üzütleriniñ töziñe yıldıziña arıy yaruq ezrua tejrike neçe yazıtımız yañıtımız erser yaruqlı qaralı tejrili yekli tözi yıldızi ol tedimiz erser tırgürser tejri tırgürür ölürser tejri ölürür tedimiz erser edgüg anıyay qop tejri yaratmış ol tedimiz erser meñigü tejrilerig yaratılı ol tedimiz erser hormuzta tejrili şimnulu inili eçili ol tedimiz erser tejrim söde berü bilmetin tejrike igideyü montay uluy çulvu sav sözledimiz erser monday bo boşunçsuz yazoq yazıtımız erser tejrim amtı men raymast ferzind ökünürmen yazoqda boşunu ötünürmen manastar hirza "Tanrım! Şeytanca davranışlarla günahkâr Şimnu aklımızı başımızdan aldıktan (sonra) düşüncesiz, akılsız hâle geldiğimiz için bütün aydınlık ruhların aslına (ve) temiz, aydınlık Ezrua Tanrı'ya karşı ne kadar günah işleyip hata yaptıysak; ışık ve karanlık, Tanrı ve şeytanın esası birdir dediysek; diriltirse Tanrı diriltir, öldürürse Tanrı öldürür dediysek; iyiyi de kötüyü de Tanrı yaratmıştır dediysek; ölümsüz tanrıları yaratan o dediysek; Hormuzta Tanrı ve Şimnu kardeşdir dediysek; Tanrım! Ezelden beri farkında olmadan Tanrı'ya yalan söyleyerek böylesine büyük küfürlerde bulunduysak (ya da) böylesine affedilmez günahlar işlediysek; Tanrım şimdi günahtan arınmayı diliyorum." (Huast. 17-39)

tejrim söde berü bilmetin kün ay tejrike iki yaruq ordo içre oloruyma tejrilerke neçe yazıtımız erser yme kertü erklig küçlüg tejri tepen kertünmedimiz erser neçe üküş yavlaq çulvu sav sözledimiz erser yme kün ay ölür tedimiz erser erksizin tuyar batar erki bar erser tuymazun tedimiz erser kentü özümüzni künte ayda öñi biz tedimiz erser bo ikinti bilmetin yazınmış yazoquy boşunu ötünürbiz "Tanrım! Ezelden beri farkında olmayarak Güneş ve Ay tanrılara, iki aydınlık saray içinde oturan tanrılara karşı ne kadar günah işlediysek; ayrıca "gerçek, güçlü, kudretli Tanrı" diye (adlandırıp) inanmadıysak; ne kadar çok yalan, kötü söz söylediysek; dahası Güneş ve Ay ölür dediysek; (gün) kendiliğinden doğup batıyorken doğmasını dediysek; kendimizi Güneş ve Ay'dan ayrı tutarak "biz" dediysek; bu ikinci olarak da bilmeden işlediğimiz günahlardan affedilmeyi dileriz." (Huast. 50-69)

teyrim söde berü beş teyrig bilmetin arıy yavlaq biligin neçe sıdımız berttimiz erser tört yegirmi türlüg baş qultımız erser on yılan başlıy erşekin iki qırq tişin tirig özüg aş içkü teyrig neçe açıtımız ayırtımız erser quruı öl yerke beş türlüg tınlıyqa beş türlüg otqa ıyaçqa neçe yazıtımız amtı teyrim yazoqda boşunu ötünürbiz "Tanrım! Ezelden beri farkında olmayarak kötü niyetle beş tanrıyı kırıp incittiysek; on dört türlü yaraladıysak; yılan başı gibi on parmağımız ve otuz iki dişimizle herhangi bir şekilde yiyecek içecek Tanrısına (=Hormuzta) acı çektirdiysek; kuru (ve) ıslak yere, beş türlü canlıya, beş türlü bitkiye, ağaca karşı nice günahlar işlediysek; şimdi tanrım bütün bu günahlardan arınmayı dileriz." (Huast. 87-101)

teyrim biligimizni köñülümüzni bu tört türlüg teyrilerde ayıtdımız erser ornınta qamşattımız erser teyri tamyası buzultı erser amtı teyrim yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza "Tanrım! Gönlümüzle, düşüncelerimizle bu dört türlü tanrıdan yüz çevirip onların karşısında (olduysak); (onları) yerlerinden oynattıysak ve (bu yüzden) tanrıların nişanını bozduysak; şimdi Tanrım günahlarımızdan arınmayı dileriz." (Huast. 134-162)

yaruq teyrilerke arıy nomqa teyriçi nomçı arıy dentarlarqa neçe yazıtımız yañıltımız erser yme teyri aymış ötçe biligçe yorımadımız erser teyriler köñlin bertdimiz erser yme yimki baçaq alqış çahşapat nomça töröçe tutu umadımız erser neçe egsüttümüz kergettimiz erser kün sayu ay sayu suy yazoq qılurbiz yaruq teyrilerke nom qutıña arıy dendarlarqa suyda yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza "Aydınlık tanrılara, temiz öğretiye, Tanrı ve öğretiyi anlatan temiz rahiplere (karşı) ne kadar yanılarak günah işlediysek; yine Tanrı'nın söylediği öğretiye göre yaşamadıysak; tanrıların gönlünü kırdıysak (incittiysek); yine yimki törenlerini, orucu, ibadeti, emirleri dinî öğretiye uygun olarak yapmadıysak; ne kadar eksik, hatalı yaptıysak; her gün, her ay günah işliyoruz; aydınlık tanrılara, dinî mutluluğa (kutlu dinimize), temiz rahiplere (karşı işlediğimiz) günahlarımızdan arınmayı dileriz." (Huast. 361-378)

2.2.3.4. Diğer Canlılara Karşı Yapılan Kötülükler İçin

İnsanları, kanatlı, suda yaşayan hayvanları, sürüngenleri korkutup ürkütmek, incitmek, eziyet etmek, öldürmek gibi kötülöklere karşı bağışlanma için yapılan iki dua tespit edilmiştir:

iki ygrmi türlüg asanwarukikilar işin işlegüçi bolup yrılıqançsız köñülin isig özlerinte adırdımz emgetdimz ölürdümz erser amtı anı barça ökünürbiz yazuqumuznu bilinürbiz bursoñ quwrayqa qşanti ötünürbiz irinçüde boş bolalım tijit qşanti bolzun "On iki türlü asanvarukiki işlerini işleyip merhametsiz gönülle (canlıları) yaşamlarından ayırdık, eziyet ettik, öldürdük ise şimdi onlardan pişmanlık duyarız, günahlarımızı biliriz, rahipler cemiyeti ve cemaatten bağışlanma dileriz. Kusurlardan kurtulalım, (günahlarımız) bağışlansın." (TTIV A62-66)

Beş türlüg tnlıyqa bir yme eki adaqlıy kişike ekinti tört butluğ tnlıyqa üçünç uçuyıma tnlıyqa törtünç suv içreki tnlıyqa beşinç yerdeki bayırın yorıyıma tnlıyqa söde berü teñrim bo beş türlüg tnlıyğ turalıyğ uluğqa kiçigke tegi neçe qorqıttımız ürkittimiz erser neçe urtumuz yünttümüz erser neçe açıttımız ayırttımız erser neçe ölürdümüz erser monça tnlıyqa turalıyqa öz ötegçi boltumuz amtı teñrim yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza "Beş türlü canlıya; birincisi iki ayaklı insana, ikincisi dört bacaklı canlıya, üçüncüsü uçan canlıya, dördüncüsü suda yaşayan canlıya, beşincisi sürüngenlere, ezelden beri Tanrım bu beş türlü canlıyı büyüğünden küçüğüne, ne kadar korkutup ürküttüysek; ne kadar vurup aşağıladıysak; ne kadar (canlarını) acıtıp incittiysek (ve) ne kadar öldürdüysek; bütün bu varlıklara can borcumuz oldu. Şimdi Tanrım günahtan arınmayı dileriz." (Huast. 117-132)

2.2.3.5. Peygamberler, Rahipler ve Öğreتيye Karşı Yapılan Saygısızlıklar İçin

Bu başlık altında, Tanrı'ya olan inanç eksikliği, şeytanı peygamber olarak görmek ve tapınmak, Tanrı'nın gönderdiği peygamberlere, rahiplere inanmamak, saygısızlık etmek gibi günahlara karşı bağışlanma dilekleri toplanmıştır. Aşağıdaki örneklerde Tanrı'ya, peygamberler ve rahiplere karşı işlenen günahlara karşı bağışlanma dilenmektedir:

söki teñri yalavaçı burhanlarqa buyançı bügtegçi arıg dentarlarqa bilmetin neçe yazıntımız erser yme kertü teñri yalavaçı burhan tepen edgü qılınçlıy arıy dentar tep kertkünmedimiz erser teñri nomın sözleser biligsizin utru üznedimiz erser nomuy törög yadturmatın tıdımız erser teñrim amtı ökünürbiz yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza "Ezelden beri Tanrı habercisi olan peygamberlere, sevap sahibi olan temiz rahiplere karşı bilmeden ne kadar günah işlediysen; dahası "dürüst, Tanrı habercisi peygamber, sevap sahibi temiz rahip" olduklarına inanmadıysan; (onlar) Tanrı'nın öğretilerini söylediklerinde akılsızca karşı çıktıysan; öğretinin ve yasaların yayılmasını engellediysen; Tanrım şimdi pişmanlığımızı bildirir, günahlarımızdan bağışlanmayı dileriz." (Huast. 102-116)

söde berü teñrim kertü teñrig arıy nomuy bilmetin uqmatın burhanlar arıy dentarlar nomlasar kertkünmedin tertrü yene igideyü teñriçimen nomçimen tegmeke artızıp anıy savın alıp neçe yanılı baçaq baçadımız erser neçe yanılı yüküntümüz erser neçe yanılı puşi bedrimiz erser yme buyan bügteg qılurbiz tep yanılı neçe anıy qılınç qıltımız erser yme yekke içgekke teñri tepen tınlıy turalıy ölürüp yüküntümüz erser yme burhan tepen igid nomqa uduntumuz tapıntımız erser qut qolu yüküntümüz erser teñrike yazınıp yekke tapıntımız erser teñrim amtı ökünürbiz yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza "Ezelden beri Tanrım gerçek Tanrı'yı, temiz öğretiyi tanımadan, anlamadan; peygamberler, temiz rahipler vaaz verdiklerinde (onlara) inanmayarak, aksine yalan söyleyerek "Ben Tanrı'nın ve öğretisinin vaiziyim!" diyenlere aldanıp, onların sözlerine uyarak yanılıp ne kadar (onlar için) oruç tuttuysan; ne kadar yanılarak secde ettiysen; ne kadar yanılıp sadaka verdiysen; dahası sevap işliyoruz diye yanılarak ne kadar kötü davranışlarda bulunduysan; yine şeytana, iblise tanrı diyerek canlıları öldürüp secde ettiysen; yine peygamber diyerek yanlış öğretiye inanıp tapındıysan ve (şeytandan) inayet dilediysen; Tanrı'ya (karşı) günah işleyerek şeytana taptıysan Tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz." (Huast. 169-193)

Aşağıdaki örneklerde öğretinin eksik, yanlış yazılmasından dolayı öğretiye karşı doğacak saygısızlıklar için bağışlanma dilenmiştir:

bo nom e[r]dini içinteki ujik-leri aqşar-ları egsük k(e)rgek boltı erser qop törlüg [uɣ]rın dejit kşanti bolzun "Bu öğreti mücevheri içindeki harfleri ve sözcükleri eksik ve yetersiz olduysa her türlü vesileyle bağışlansın." (BT XXVI: 33b/9-12)

ıdoq nom-in[] ///lmyşy artamışı bar erser : m(e)n tümeninç qulut-nuñ biligsizim-ke urup y(a)rlyqançuçı köjülin kşanti berü y(a)rlyqazun-lar “Kutsal öğreti bozuldu ise on bininci kölenin bilgisizliğime verip merhamet göstererek affetsinler.” (BT XXVI: 80/24-28)

körmelim [:altı örki] törlüg {:} t(e)rs [azağ nomluğ] tirtelarnıñ öñle[rin] uzatı "Doksan altı türlü yanlış öğretiyeye sahip öğreticileri sonsuza kadar görmeyelim." (BT XXV(1): 3477-3480)

2.2.3.6. Kişiyeye Ait Bütün Kötü Hasletler ve Düşünceler, Sözlere ve Davranışlara Bağlı Günahlar İçin

Bu başlık altında, insana ait kötü haslet ve davranışlardan olan yalan (yere) yemin, yalancı şahitlik, iftira, laf taşıyarak insanlar arasına nifak sokma, kötü büyü yapma, canlı öldürme, insanları aldatma, emanete hıyanet etme, Tanrı'nın onaylamayacağı davranışlar, canlılara zarar verme, kötü söz söyleme, kötü düşünce gibi şeylerden kaynaklı günahlara karşı yapılan bağışlanma duaları derlenmiştir.

Kötü düşünceli insanlara yaklaşma ve cehalete karşı:

ilkisiz uzun sansardın]berü ö[ıgürü][bökünki künketegi] üze /[] [edgü öglilerdin] öñi bolup [ayığ öglilerke yaqın barıp : sekiz törlüg]g tözün köni yolqa [arqa berip : sekiz törlüg ters y]olta y[or]ıyu : nom ermez [nom tep : nom nom ermez te]p tedim(i)z [erse]r :: ayığ [edgü tep : edgü edgü ermez tep] tedim(i)z erser :: [biligsiz biliglig] b[ay]ı bintevirig [] : tuym[aqlı]ğ ölmek[lig taloyqa kirdimiz erser : antay tör]lüg :: a[yı]ğ qılınçlary [ülgüs]üz sansız uçsuz qıdıysız [amtı bökünki kü]nte kşanti [ötünü teginürbiz : arızun alqınzun “Öncesiz ve uzun Samsâra'dan dolayı bugüne kadar iyi düşüncelilerden farklı olup kötü düşüncelilere yakınlaşıp sekiz türlü asil, doğru yola sırt çevirip sekiz türlü ters yolda yürüyerek “(Bu) Öğreti, öğreti değildir.” dediysek, cehalet perdesiyle doğum ölüm denizine girdiysek bu türlü sayısız, uçsuz bucaksız kötü amellerden pişmanlık duyuyoruz, arınıp yok olsun.” (BT XXV(1): 1064-1076)

Düşünce, söz ve davranışlarla işlenen günahlara (yalan (yere) yemin, yalancı şahitlik, iftira, laf taşıyarak insanlar arasına nifak sokma, kötü büyü yapma, canlı öldürme, insanları aldatma, emanete hıyanet etme, Tanrı'nın onaylamayacağı davranışlar, canlılara zarar verme, kötü söz söyleme, kötü düşünce) karşı:

teñrim söde berü saqınçın sözüñ qılınçın on türlüğ suy yazoq qıltımız erser neçe igid igidedimiz erser yme neçe igideyü antıqdımız erser neçe igid kişi tanuqı boltumuz erser yme yazoksuz kişi neçe qovladımız erser yme sav elitip sav keltürüp kişig neçe kikşürü sözledimiz erser köñülin biligin artatdımız erser neçe yelvi yelviledimiz erser yme neçe üküş tınlıy turalıy ölürdümüz erser neçe tevledimiz körledimiz erser neçe eviñ oronçak yedimiz erser kün ay teñri taplamaz işig neçe işledimiz erser yme ilki özün bo özün uzuntonluğ urılar öz bolup neçe yazıntımız yañıltımız erser monça öküş tınlıyqa neçe üz buz qıltımız erser teñrim amtı bo on türlüğ yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza “Tanrım! Ezelden beri düşüncelerimiz, sözlerimiz ve davranışlarımız ile on türlü günah işlediysek; ne kadar yalan söylediysek; dahası ne kadar yalan (yere) yemin ettiysek; ne kadar yalancı şahitlik yaptıysak; dahası günahsız birine ne kadar iftira attıysak; yine ne kadar laf taşıyarak insanlar arasına nifak soktuysak; düşüncesini ve aklını bozduysak; ne kadar kötü büyü yaptıysak; yine ne kadar çok canlıyı öldürdüysek; (insanları) ne kadar çok aldattıysak; ne kadar başkalarının emanetine hıyanet ettiysek; Güneş (ve) Ay Tanrı'nın onaylamayacağı davranışları ne kadar çok yaptıysak; ayrıca (Maniheizm'i kabul etmeden önceki) bedenimiz ve rahip olduktan sonraki bedenimizle ne kadar günah işlediysek; bunca canlıya nefretle ne kadar çok zarar verdiysek; Tanrım şimdi bu on türlü gınahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 117-132)

kün sayu neçe yavlaq saqınç saqınurbiz neçe sözlemesig irinçülüg söz söyleyürbiz neçe işlemesig iş işleyürbiz anı qılınçqa irinçüke kentü özümüzni emgetirbiz yme künke aşaduqumuz beş teñri yaruqı kentü özümüz üzütümüz todunçsuz uvutsuz suq yek sevinççe yorıduq için yavlaq yergerü barır anı için teñrim yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza “Her gün ne kadar kötü şeyler düşündüysek; ne kadar söylemememiz gereken günah dolu sözler sarf ettiysek; ne kadar yapmamamız gereken işler yaptıysak; (yaptığımız) kötü davranışlar yüzünden (şiddetli) ızdıraplara maruz kaldıysak; yine her gün yediğimiz beş tanrı ışığı, kendi bedenimiz, ruhumuz utanmaz, ahlaksız, şeytani hırsların hevesine daldığı için kötü

yere (şeytanın yerine) doğru gider. Onun için Tanrım günahıtan arınmayı dileriz.”
(Huast. 331-345)

tilteki ayrı qılınçır qşanti qılu ötünmiş ötügümin alzunlar "Dildeki günahları
bağışlayarak yaptığım tövbeyi kabul etsinler (ediniz)." (BT XXV(1): 1569-1571)

2.2.3.7. Dünyalık Şeylere Bağlılık (nefis, mal mülk sevgisi, cimrilik, israf vs.) ve Kutsî Emir ve İbadetlerin (dua, oruç, sadaka) Eksik ve Samimiyetsizce Yapılmasına Karşı

Bu başlık altında, nefis sevgisine uyup mal mülk hevesine kapılarak İlahî emirleri yerine getirmeme, eksik ya da kusurlu yapma; duayı tam olarak yapmama, dua ederken gönlü ve düşünceyi Tanrı'ya doğru yöneltmeme; sadaka vermekten kaçınma; mal mülk sahibi olmak için, ihtiyaç ve sıkıntıları bahane ederek orucu bozma; orucu, öğretinin gerektirdiği gibi tutmama gibi günahlara karşı bağışlanmanın dilendiği örnekler bir araya getirilmiştir. Son örnekte geçen "bir aylık oruç" ifadesi İslam'daki ile aynı sayıda olaması bakımından ilginçtir:

teñrim bilip bilmetin etöz seviginçe yorıp yavlaq eş tuş tuş adaş qudaş savın alıp köñülün körüp yılqıqa barımqa bolup azu muñumuz taqımız tegip bo on çahşapatır sızımız erser neçe egsüttümüz kergettimiz erser amtı teñrim yazoqda boşunu boşunu ötünürbiz manastar hirza "Tanrım! Farkında olmadan nefis sevgisine uyup kötü eşin dostun sözüne kanıp düşüncelerine uyup malk mülk heveslisi olarak ya da sıkıntılarımız, işlerimizle (uğraşmaya) dalıp bu on emri yerine getirmediysek; ne kadar eksik, kusurlu yaptıysak; şimdi Tanrım günahıtan arınmayı dileriz." (Huast. 233-243)

qorqmatın ermegürüp edgüti tüketi alqanmadımız erser yme alqanur erken köñülümüzni saqınçımızni teñrigerü tutmadımız erser alqışımız ötügümüz teñrike arıyın tegmedi erser ne yerde tıdntı tutuntı erser amtı teñrim yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza " (Tanrı'dan) korkmadan, ihmalkârca tam olarak dua etmediyse; dahası dua ederken gönlümüzü, düşüncemizi Tanrı'ya doğru

yönelmediyse; övgülerimiz, dualarımız Tanrı'ya temiz (bir biçimde) ulaşmadıysa; (her) nerede engele takıldıysa; şimdi Tanrım günahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 249-258)

puşi bergeli qızyanıp yeti türlüğ puşi nomqa tüketi berü umadımız erser teñrigerü bardaçı boşuntaçı beş teñri yaruqın evke barqqa badımız erser anıy qılınçlıy kişike yavlaq tınlıyqa berdimiz erser töktümüz saçtımız erser teñri yaruqın yavlaq yergerü idtımız erser teñrim amtı yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza “ (dinimiz için) Sadaka vermekten kaçınıp yedi türlü sadaka öğretisini tam olarak yerine getirmediysek (cimrilik ettiyse); göğe yükselip serbest kalacak olan beş tanrı ışığını (oraya ulaştıramayarak) eve barka bağladıysak; (dahası bu ışığı) günahkâr kişilere, kötü canlılara verdiyse; döküp saçtıysak (pervasızca dağıttıysak); Tanrı ışığını kötü gönderdiyse; Tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 268-281)

ev bark tutduq üçün yılqıqa barımqa bolup azu muñumuz taqımız tegip yme todunçsuz uvutsuz suq yek üçün yme qorqınçsız köñlümüz üçün erinip ermegürüp erkligin erksizin baçaq sıdımız erser yme baçaq olorup edgüti nomça töröçe baçamadımız erser teñrim amtı yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza “Ev bark, malk mülk sahibi olmak için ya da ihtiyaçlarımızı, sıkıntılarımızı bahane edip, utanmaz, ahlaksız hırs şeytanı için (Tanrı) korkusu olmayan düşüncemiz (yüzünden) yahut erindiğimiz için isteyerek veya istemeyerek oruç bozduysak ya da oruçlu iken (orucumuzu) dinimizin, dinî öğretimizin gerektirdiği gibi tutmadıysak; Tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 287-298)

teñrim yeti yimki tüketi oloru umadımız erser bir ayqı çahşapatıy edgüti tüketi arıtı tutu umadımız erser yme çaydanta yimki baçaq edgüti nomça töröçe oloru umadımız erser yılqı yozoqumuzu bir biligin köñülte berü boşuyu qolmadımız erser neçe egsüg kergek boltı erser teñrim amtı yazoqda boşunu ötünürbiz manastar hirza “Tanrım! Yedi yimki törenini gerektiği gibi yapamadıysak (kutlayamadıysak); bir aylık orucu düzgün bir biçimde, tam olarak tutamadıysak; dahası tören yerinde yimki ayinlerini, orucumuzu dinî öğretiye uygun olarak yapamadıysak; inandığımızdan bu yana bir (boyunca işlediğimiz) günahımızdan arınmayı (affedilmeyi) dilemediyse; her ne kadar eksik, kusurlu yaptıysak; Tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz.” (Huast. 318-330)

2.2.4. Diğer İyi Dilekler

İyi dilekler başlığı altında, diğer başlıklar dışında kalan ve genellikle sosyal hayatı yansıtan çeşitli dilekler ele alınmıştır. Bu başlık altında, devlet ve millet için yapılan dileklerden şan, şöhret, güzellik, sevgililerden ayrılmama gibi çok çeşitli konulara dilekler yer almaktadır.

2.2.4.1. İnsanla İlgili Fitrî ve Nefsî Dilekler

Bu başlık altındaki dilekleri, doğruluk, samimilik gibi insanla ilgi fitrî konularda yapılan dualar, duyu organlarıyla tadılan maddi zevk dilekleri ve duyu organları ile ifade edilen, ancak mecaz kullanımlarla manevi zevkleri anlatan dilekler olarak üç alt başlık altında topladık. Fitrî konularda yapılan doğruluk ve samimilikle ilgili az sayıda duada, doğru ve gerçek olan sözleri duymak dilenmektedir. Maddi zevk dileklerinde, yeme içme ile ilgili, Tanrısal nitelikte olan ve buddhaların yeme lütfunda bulunduğu şeyler dilenmiştir. Manevi zevk dilekleri olarak fazilet, kurtuluş, Nirvâna'ya ulaşma, aydınlanma, bilgelik, erdem gibi dilekler, "kokusunu duymak " şeklinde mecazi olarak ifade edilmiştir.

2.2.4.1.1. Doğruluk, Samimilik vb. Konularda

küseyürmen qolurmen .. köni kirtü çın savıy .. alqu uyrın “Bütün vesilelerle doğru ve gerçek söz için dilekte bulunurum.” (SuvKaya 508/2-4)

küseyürmen .. ezügsüz igidsiz kirtü sözüg .. üstün turtaçı teñrilerig .. öñ alqınçusı orunta .. ulatı kezigçe şudavas .. arıy yirte turtaçılarıy “Yalansız, hilesiz doğru

sözü; üstte duracak tanrıları; önün sonu (olan) yerde, tertiplice suddhâvâsada ve temiz yerde duracak olanları dilerim” (SuvKaya 508/4-8)

[buyan evir]ip yumqıqa [köni tüz tuymağı]g biltürü y(a)rılıqaz[unlar ".... Sevap tevcihinde bulunup herkese doğru ve gerçek olanı duyurup bildirme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1388-1391)

2.2.4.1.2 Duyu Organlarıyla Tadılabilir Maddi Zevk Dilekleri

yıd yıpar yügmeklig yıdlı yıparlıy aşlarını tatıyın turqaru tatayın "Her zaman mis kokusu dolu, güzel kokulu yemekleri tadayım” (BT XXV(1): 3709-3711)

qamay t(e)ñrilerniñ k(e)ntün b(e)lgürmiş sut madum(a)ntik aşlarını içgüleriniñ tatıyın turqaru tatayın “Bütün tanrıların kendinden kaynaklı (kendiliğinden ortaya çıkmış) Tanrısal bal (gibi) yiyecek ve içeceklerinin tadını daima tadayım.” (BT XXV(1): 3708-3709)

qamay burhanlarını aş(a)nu y(a)rılıqamış aşlarınıñ tatıyın turqaru tatayın “ Her zaman, bütün buddhaların yeme lütfunda bulunduğu yemekleri tadayım.” (BT XXV(1): 3711-3712)

d(a)rmaş(a)rır nomluy etöznüñ ç(a)hşap(a)tlıta dyanlıta bışrunmaqlıy tüşüt öğretiginin b(e)lgürmiş edgülig aş içgüsiniñ tatıyın [turqaru tatayın “Dharmaşarîra öğretisine sahip vücudun ahlâklılık ve tefekkürle olgunlaşma tecrübesinden ortaya çıkmış güzel yiyecek ve içeceklerini tadayım.” (BT XXV(1): 3712-3714)

ol tınlıylar taplamış oyun bedizig köñüllerinte saqınsarlar teñridem tüzülmüş yinçge oyunlar ol tınlıylarqa belgürsünler taqı ol tınlıylarqa teñridem soñıq yulları belgürsün altın öñlüg lınhua çeçek üze alañırsunlar “Canlılar sevdikleri oyun tasvirini gönüllerinden geçirseler, İlahî olarak düzenlenmiş zarif, güzel oyunlar ve soğuk nehirler canlılara görünsün, altın renkli lotus çiçeği ile zayıflasınlar?.”(SuvKaya 119/4-11)

etözin tilin köñülin qılmuş neçe buyanlarım küçinte qşan qşan üdlerte üzüksüz edgü işlerim üklimeki bolsun "Vücutla, dille, gönülle işlediğim nice sevaplarım sayesinde kısa kısa zamanlarda daima iyi işlerim çoğalsın." (SuvKaya 123/18-22)

köñülinte [b]o ne yme muñadıncıy tañlançıy edgü oronlar közünür : köñülüğ ögirtdürteçi [] adroq ünler eşidilür : amt[ı m](e)n ol oronlarqa [bar]ıp ilinçüleyin meñil[eyin e]rti "Gönle öyle olağanüstü muhteşem yerler görünüyor, gönlü şenlendiren çeşit çeşit sesler duyuluyor. Şimdi (keşke) ben o yerlere gidip eğlenip neşelenseydim" (BT XXV(1): 1455-1458)

2.2.4.1.3. Duyu Organlarıyla İlgili Manevi Zevk Dilekleri

[turqaru tatayın :] ülgüsüz üküş edgülig [e]dremlig []k edgü [] tatıylıy tatıyların turqaru tat[a]yın "Her zaman sayısız, birçok iyi faziletlerin iyi lezzetli tatlarını tadayım." (BT XXV(1): 3716-3717)

bir tatıylıy qutrulmaq]nıñ teñ tüz edgüler<n>in<g tatıyın> turqaru tatayın "Haz veren kurtulmayla aynı (tadı verecek) iyilikleri tadayım" (BT XXV(1): 3717-3718)

burhanlarınıñ nirvanqategi y(a)rıqamış [nom]ıntaqı [ögrünç]lüg yeg üstünki edgülig tatıyları[nıñ <tatıyların> turqaru tatayın :] "Her zaman buddhaların Nirvâna'ya kadar ulaşmış öğretilerindeki zevk veren, en güzel tatları tadayım." (BT XXV(1): 3718-3721)

[ontun sıñarqı] alqu burhanlar- {;} [nıñ arıy el uluşarında yeti] erdinilig [köl]lerde etözüg köñül[üg yumaq] arıtmaqlıy bürtmek[lerig] özin uzatı bürteyin "On ana önemli daireye ait bütün buddhaların temiz ülkelerinde, yedi mücevherli göllerde vücudu ve gönlü yıkayıp temizleme dokunuşlarını daima hissedeyim." (BT XXV(1): 3770-3774)

qut qolunu teginürbiz [közin üze u]zatı körelim ontun sıñarqı bodis(a)t(a)vlarınıñ arhantlar[nıñ qamay tö]zünlerniñ qamay ulıy [quvrayınıñ ögrünçülügün] sevinçligin [] nomlu]y y(a)rl(i)ıy töpölerinte [tegin]miş öñlerin "Kutluluk dileriz: Gözle, on ana önemli daireye ait Bodhisattvaların, kutluların, bütün

asillerin, bütün büyük cemaatin mutluluk ve huzurunu, öğreti vaazının yüksekte tutulduğunu sonsuza kadar görelim." (BT XXV(1): 3501-3508)

uzatı [körelim :] tört törlüg terin quvr[aynıñ] tegirmileyü qurşayu olu[rmiş küseyü] k(e)rgekleyü nom eşidmiş ö[ñlerin] "Sonsuza kadar, dört türlü cemaatin çepeçevre sararak oturduğu, dileyip arzu ederek öğreti dinlediğini görelim." (BT XXV(1): 3508-3512)

uzatı körelim alqu buşı bert[eçi] ç(a)hşap(a)t tutdaçı: seri[ndeçi qatı]landaçılarınñ öñlerin "Sonsuza kadar, bütün sadaka verenleri, ahlâkını koruyanları, sabredip katlananları görelim." (BT XXV(1): 3512-3514)

[uzatı] köralım <:> amrılıp ünsüzin [alqu dyan] sakınç saqındaçılarınñ : bilge bilig bışrundaçılarınñ [öñlerin] "Sonsuza kadar, sessiz sakin bir şekilde tefekküre dalanları, bilgeliğini olgunlaştıranları görelim." (BT XXV(1): 3514-3517)

uzatı yıdlalım [:] ont[un sınarqı] pratiqabutlarınñ boşyutlu[g] boşyutsuz toy[in]larnın [edgü]lüg edremliq yıdları[n] "Sonsuza kadar, on ana önemli daireye ait Pratyeka buddhaların (başkaları faydası dokunmayan bir Buddha) öğretiyeye sahip ve öğretiden yoksun rahiplerinin erdemli kokularını duyalım." (BT XXV(1): 3656-3659)

uzatı[ı] yıdlalım : tört törlüg qutlarqa tegmiş tört törlüg qutlarqa qatıylandaçı aqırsız edgüke tegmişlerniñ yıdların "Sonsuza kadar, dört türlü saygınlığa erişmiş, dört türlü kutluluğa (ulaşmak için de) çabalayarak iyiliğe erişmiş olanların kokularını duyalım." (BT XXV(1): 3659-3663)

[uzatı yıdlalım :] b[u]rhanl[ar bodis(a)t(a)v]larnıñ yıdların "Sonsuza kadar buddhalar ve Bodhisattvaların kokusunu duyalım." (BT XXV(1): 3663-3666)

[uzatı yıdlalım] : yeti qırk törlüg [bodipaqşık] tıyınmaq bölöklüg nomluq [iki y(e)g(i)rmi] pratıyasanmutp(a)t tıltay[lıy kör]miş nomluq altı p(a)ramitly [yıdların] "Sonsuza kadar, otuz yedi bölümlü Bodhipakşiganın aydınlanma bölümü öğretisine, on iki pratıyasanmutpâda sebepli görülmüş öğretiyeye ve altı erdeme sahip kokuları duyalım." (BT XXV(1): 3667-3671)

qut qolunu teginürm(e)n tilin turqaru tatayın <:> yüz törlüg ras(a)yanlıy edgü tatıylarıy turqaru tatayın "Kutluluk dilerim: Yüz türlü Rasâyana'ya ait güzel tatları tadayım." (BT XXV(1): 3707-3708)

2.2.4.2. Devlet ve Millet, İl, Töre, Ordu İçin İyi Dilekler

Bu başlık altında topladığımız örneklerde ülke ve töre için, millet için, ordu için yapılan ayrı ayrı dilekler yer almaktadır. Ülke ve töre için yapılan dualarda, ülke ve şehrin töresinin diğer âlemlerde de üstün gelmesi, ülkede huzur ve sükûnetin hâkim olması, şehrin ve ülkenin tehlikelere karşı korunup gözetilmesi, kağanlara doğru töre ve ilin gösterilmesi için; millet için yapılan dualarda, millete başına kederli şeyler gelmemesi, milletin tehlike ve afetlerden uzak tutulup muhafaza edilmesi, milletin açlık kıtlık, hastalık ve diğer bütün sıkıntılarının düzeliş ekinlerinin iyi çıkarak huzur içinde olması, milletin ızdırap çekmeden huzur içinde bulunması için; ordu için yapılan dualarda, ordunun korunup gözetilmesi için dileklerde bulunulmuştur.

Ülke ve töre için yapılan dilekler:

uluşum balıqum itigi .. üç yirtinçüde yigedsün “Ülkem ve şehrim töresi (düzeni) üç âlemde (de) üstün gelsin (iyi olsun).” (SuvKaya 354/11-12)

el uluş enç bolup : nom şazin artoqraq ükliziün asılzun “Ülkede huzur, sükûnet hakim olup din ve akide büyüüp yayılsın.” (BT XXVI: 41/34-35)

ul[uş ba]lık [küyü] küzetü erzünler "ülkeyi ve şehri gözetip muhafaza etsinler." (BT XXVI: 100/15-16)

t(e)ñridem közin berü qayıp balık uluşuñ burhan şazinin qop adada küyü küzetü t[u]tmaqı bolzun "İlahi gözü bu tarafa dönüp şehri ve ülkeyi, Buddha akidesini bütün tehlikelerden koruyup gözetsin." (BT XXVI: 81/58-61)

bo buyan edgü qılınç küçinte [ten]gridem küçleri küsün-leri parivar quvray-ları asılıp üstelip içtin sıñar nomuñ şaziniñ : taştın sıñar elig uluşuñ [küy]ü küzetü tutmaq-ları bolzun “Bu iyi davranış sayesinde İlahî güç kuvvetleri, cemaatleri çoğalıp gönülde öğretiyi, dışarıda ülkeyi koruyup gözetsinler.” (BT XXVI: 122/7-9)

kent uluş-ta tınyu-luq ıyrıyu [so]qa av[ant tıltay-lar bolmaqları bolzun] “Ülkeye sükûnet gelmesine özel vesileler meydana gelsin.” (BT XXVI: 133/40)

[e]lin törösın suradı üdke tegginçe adasız-ın tudasız-ın tuta y(a)rlıqam(a)qı bolzun “İlini töresini uzun zamanlara kadar tehlikeden uzak tutmaya muvaffak olsunlar.” (BT XXVI: 123/5-6)

küşüüm ol atı kötrülmışe uluy yarlıqançuçı köñülin yügerü qılu yarlıqap .. iligler qanlarqa tutyuluq köni törüg il başlamaq biligig körkitü yarlıqayay erti bo yirtinçüdeki iligler qanlar yme anı eşidmek anı bilmek üze teñrim sizin yarlıyınızça yirtinçüke uluy asvy tusu qılsunlar “Dileğim o adı yüce olanadır: Merhametli gönlünü yüce tutup lütfederek kağanlara, tutulup başına geçilecek doğru töreyi ve ili gösterme lütfunda bulunsa idi; bu yeryüzündeki kağanlar da onu işitip öğrenerek Tanrım, sizin buyruğunuzca yeryüzüne büyük yarar sağlasınlar.” (SuvKaya 547/9-13)

altın yayızqa tayaqlıy luu qanlarının .. anta basa irkek tişi qut vahşıqlarınñ asılıp üstelip nomluy küçleri .. arıy il uluşuy üzüksüz küzetsün “Aşağıda yağız (yere) dayalı ejder hanlarının, ardından erkek ve dişi iyi ruhların öğreti güçleri artarak temiz ülkeyi ve halkı gözetsin.” (SuvKaya 684/19-22)

esilmeksiz il orunı tümen yıl tursun “(Hanın) yıkılmaz devleti on bin yıl ayakta kalsın.” (SuvKaya 685/12)

erdini-lig bo sudur-nuñ çoy-luy küç-inte : erklig qañ-si han-nıñ atı çoy-lanzun : esilmeksiz el oron-ı tümen yıl turzun : emgeksiz-in el uluş-ı meñi-lig bolzun “Öğreti mücevherine sahip bu Sutra'nın bu büyük gücünde, kudretli *Qañ-si Han*'ın adı parlansın, ülkesi yok olmadan sonsuza kadar yaşasın, ulusu sıkıntıdan uzak huzur içinde olsun.” (BT XXVI: 39a/157-160)

Millet için yapılan dilekler:

bodun boq[un]-[qa bu]suşluy s[av]-lar bo[lmazun] "Millete kederli şeyler (olay; haber) olmasın." (BT XXVI: 63c/7-8)

t(e)ñridem ıdoq küç-leri küsün-leri asılıp üstelip [] bodunuy k(a)ray apamuqateki adasızın tudasızın küyü küzetü [tutmaq-lar bolzun “Semavi, kutsal

güçleri artarak milleti sonsuza kadar tehlike ve afetlerden uzak tutup muhafaza etsinler.” (BT XXVI: 152/5-7)

arqa qamaγ el-niη bodun-nuη y(e)me aç qız ig kegen-te ulatı ada-ları amrılıp : alqu üdte yeel yaγmur üdinçe bolup : aş-lık tarıγ edgü bütüp enç bolzun-lar “Bütün ülkenin, milletin açlık kıtlık, hastalık ve diğer bütün sıkıntıları düzelip daima rüzgar ve yağmur vakti olup ekinler iyi çıkıp huzur içinde olsunlar.” (BT XXVI: 8a/14-17)

altın yayız-qa tayaq-lıγ luu han-ları-nıη : anta basa erkek tişi qut vaqşik-lar-nıη asılıp üstelip nom-luγ küç-ler-i : arıγ el uluş-uγ üzüksüz küzetün "Altın yeryüzüne dayalı ejder hanlarının, erkek ve dişi iyi ruhların öğreti güçleri çoğalarak arınmış ülke ve ulusu sürekli gözetsin." (BT XXVI: 39a/143-146)

emgeksizin il uluşı meηilig bolsun “Ülkesi ve halkı ızdırıp çekmeden huzurlu olsun.” (SuvKaya 685/13)

Ordu için yapılan dilekler:

[adinçıγ idoq] hayan han süü-sin : ançulayu oq huη tay hiu : hatun qutın raça-putir-a tayzi-lar-ı y[eme:] adasız tudasız tümen yıl : au-a qavzayu küzetün “Seçilmiş, hürmetli Kağan ordusunu, aynı şekilde Hung Tay Hiu Hatun’un saygınlığını ve şehzadeleri de tehlikelerden uzak binlerce yıl koruyup gözetsin.” (BT XXVI: 144/1-5)

[a]γır buyan-lıγ hayan han süü-sin : ançulayu oq tay huη tay hiu hatun qut-ların : raça-putir-a tayzi-lar-nı y(e)me abayu uzun üdün küzetün “Değerli sevaplara sahip Kağan ordusunu, aynı şekilde Hung Tay Hiu Hatun’un saygınlığını ve şehzadeleri de sonsuza kadar koruyup gözetsin.” (BT XXVI: 149/10-13)

2.2.4.3. Devlet Büyüklerine Yapılan Dualar

Taradığımız metinlerden derlediğimiz dua örnekleri arasında, han, hatun, şehzadeler ve az sayıda prensesler için yapılmış dualar tespit edilmiştir. Han, hatun ve şehzadelerin saygınlıkları, sevaplarının artması, temiz ve mutlu bir şekilde yaşam sürmeleri, tehlikeden uzak olmaları, Buddha diyarında doğmaları, Buddha saygınlığına ulaşmaları, her türlü dileklerinin yerine gelmesi ve özellikle her duanın içinde mutlaka uzun, sonsuza kadar yaşam sürmelerinin dilendiği dualar tespit edilmiştir:

bo buyan-nıñ arıñ arıy edgülüg tüş-inte: bodis(a)t(a)v uyuş-luy hayan hatun tük tümen yaşazun : pundarik çaçaqteg yin wang tayı altun uruy-ları birle : pudıyl meñiligin uzun üdlerketegi yaşamaq-ları bolzun “Bu sevabın saf, temiz meyvesi olarak Bodhisattva soyundan olan Kağan ve Hatun sonsuza kadar yaşasın. Nilüfer çiçeği gibi Şehzade Wang Yan ve soyundan gelen diğer altın nesillerle temiz ve mutlu bir şekilde çok seneler yaşasınlar.” (BT XXVI: 6/18-21)

a[ıyır] talay-nıñ erklig-i hayan han-ım(ı)zıñ : artoq süzök kertgünç-lüg huñ tay hıu qutı-nıñ : ançulayu oq huñ hıu-nıñ tegit-ler-niñ y(e)me : alqu üd-ler-te qut-ları buyan-ları asılıp üstelip : adasızın uzun yaşamaq-ta ulatı: alqu törlüg küsüş-leri qanıp bütüp alqu-nı bilteçi burhan qutın bulmaq-ları bolzun “Ünlü Nehrin hâkimi Kağanımızın çok saf imanlı *huñ tay hıu* (İmparatoriçe anne) saygınlığının ve aynı onun gibi *huñ hıu* (İmparatoriçe)’nin şehzadelerinin de her zaman saygınlıkları, sevapları artıp çoğalarak tehlikeden uzak uzun yaşamak ve diğer bütün dilekleri yerine gelip her şeyi bilen Buddha saygınlığına ulaşsınlar.” (BT XXVI: 8a/7-13)

hatun-lar qut-lar-ın :: arça-putir-a tayzi-lar-nı y(e)me : ada-sız tuda-sız tümen yil :: au-a qavzayu küzetün : adroq küsüş-ler-i top qanıp :: alqu-nı bilteçi b(e)lgürzün "Hatunların kutlarını ve şehzadeleri de tehlikeden uzak olarak sonsuza kadar koruyup gözetsin ayrı ayrı dilekleri hep yerine gelip her şeyi bilecek olan belirsin." (BT XXVI: 42/23-28)

bo buyan küçin-te : arslan bilge t(e)ñri elig könçök ı-doq qut ançulayu oq ekem tölek kız t(e)ñrim adın qalmış hatun-lar tegin-ler y(e)me : adasız uzun yaşamaq-ta ulatı : alqu törlüg küsüş-leri qanıp bütüp : adaq soñın-ta t(e)rk üdün : abita burhan uluş-ınta tuymaq-ları bolzun "Bu sevap sayesinde hükümdar Arslan Bilge Tengri, Idokkut Könçök, ablam Tölek Kız Tengrim ve geriye kalan hatunlar, şehzadelerin tehlikeden uzak uzun yaşam ve diğer her türlü dilekleri yerine gelip en sonunda tez zamanda Amitâbha Buddha diyarında doğsunlar." (BT XXVI: 42/29-36)

hayan han hatun huş tayzi altun uruy-lar-ı :: ada-sız tuda-sızın tümen tümen yaşazun "Kağan, Hatun, veliaht Şehzade ve altın soyları tehlikeden uzak sonsuza kadar yaşasınlar." (BT XXVI: 44/12-13)

[] *[yaq]turmuş buyan küçinte : alqu-nuş er[kligi] hayan han-ım(ı)znıñ : ançulayu oq hatun-nuş altun uruy-ları-nıñ :: ada-ları tuda-ları amrılıp uzun yaşap : alp bulıu-luq burhan qutın bulmaq-ları bolzun* "... sürdürülen sevap sayesinde herşeyin hâkimi Kağanımızın yanı sıra Hatunun, altın soylarının tehlike ve sıkıntıları sükûnet bulup uzun yaşayıp zor bulunan Buddha saygınlığına ulaşırlar." (BT XXVI: 48/2-7)

adınçıy ı-doq hayan han süü-si : ayır buyan-lıy huş tayhiu qutı : ançulayu oq huş hiu qutı : quşal-a sitibal-a : başlap altun uruy-ları birle : alqu üdte buyan-ları asılıp üstelip : adasız uzun yaşamaq-ta ulatı : alqu törlüğü küsüş-leri qanıp bütüp : alqu-nı bilteçi burhan qutın bulmaq-ları [bolz]un "Seçkin ve kutsal Kağan ordusu ve değerli sevaplara sahip imparatoriçe annenin kutu ve bunun gibi imparatoriçenin kutu ve Kuşala ve Sitibala'dan başlayarak altın soyları ile birlikte bütün zamanlarda sevapları artıp tehlikeden uzak yaşam ve diğer her türlü dilekleri yerine gelerek her şeyi bilen Buddha saygınlığına ulaşırlar." (BT XXVI: 50/6-13)

[no]m [er]d[ini]g bititmek bitimek oq[ımaq] oqıtmaq-tın turmuş buyan [ed]gü qılınç-lar üdreyü üklyü: [üste]lü asılı turup : el erdinisi id[oq te]ñrikenim(i)z-ke isig özi-niñ /yk/yn/y tüzi qunç[u]yumuz-qa burhan qutılıy tü[ş] bergü-ke avant tıltay bolmaq[ı] bolzun "Öğreti mücevherini yazdırmak ve yazmak, okumak ve okutmaktan gelen faydalar çoğalarak ve büyüyerek il mücevheri hürmetli Tengriken'imize, yaşamının dengi (eşi) prensesimize Buddha saygınlığına değer fayda vermeye vesile olsun." (BT XXVI: 80/31-39)

bodis(a)t(a)v uyuş-luy :: hayan hanım(ı)z : aqa ini oylan-ları birle miñ tümen yaşayu y(a)rılıqazunlar "Bodhisattva diyarından olan hanımız, büyük ve küçük oğullarıyla birlikte binlerce yıl yaşasınlar." (BT XXVI: 41/31-34)

aşılmış üstelmiş küçlüğün

adınçıy iduq qayan qan suusın

ançulayu oq qatunlar qutların

raça batıra tayzıların yine

adasız tudasız tümen yıl

ava qavşayu küzetün

adruq küşüşleri top qanıp

alqunı bilteçi belgürzün

“Artmış, çoğalmış güçleri ile

Seçkin, aziz hükümdarın saadetini,

Aynı şekilde bir de hatunların saadetlerini,

Rāja mātra tayzı’larını da

Kazasız belasız binlerce yıl

Muhafaza ve himaye ederek korusun.

Her türlü arzuları yerine gelip

Her şeyi bilen belirsin.” (ETŞ, 22/20-30)

adinçıy iduq qayan qan suusın

ançulayu oq qunı tay qu qatın qutın

raça batıra tayzıları (yime)

adasız tudasız tümen yıl

ava qavsayu küzetün

adruq küşüşleri top qanıp

alqunı bilteçi belgürzün

“Seçkin, mübarek hükümdarın saadetini,

Aynı şekilde *huang t’ai-hou* hatun saadetini,

Rāja mātra t’ai-tsū’larını da

Kazasız belasız binlerce yıl

Muhafaza ve himaye ederek korusun.

Her türlü arzuları bütün kanıp

Her şeyi bilen belirsin.” (ETŞ, 23/1-5)

*bökünki künte bo nomluy oront[a]qı: bir işdeş qamaγ [uluy quvraγ birle] amtı biz
bi[r ikintike] YQ sönme[ksizin or]onuntaqı [er]klig han []:
:taqı [ülgüsüz üküş em]gekleri tolgaq[ları alqu barça ketzün tarıqzun "Bugün bu
öğretiye sahip yerdeki topluluk ve büyük cemaat ile birlikte beraberce
sönmeden yerindeki güçlü Kağanın sayısız sıkıntıları, ızdırapları
bütünüyle dağılıp yok olsun." (BT XXV(1): 3353-3361)*

*qamaγ t(e)ñrilerniñ suqañçıy edgü ton kedimler[ini]ñ bürtügerin uzatı bürtelim
“Sonsuza kadar, bütün hürmetlilerin çok güzel elbiseler giydiklerini görelim.” (BT
XXV(1): 3763-3765)*

2.2.4.4. Toplum Hayatıyla İlgili

Toplum hayatıyla ilgili dilekleri, "İyi Amel, Öğreti Sahipleri ve Öğrenciler İçin", "Cemaate, Topluluğa" ve "Sosyal ve Dinî Hayatın Zorluklarını ve Gereksinimlerini Yansıtanlar (Ölüleri, canlıları yemek, kanlarını içmek vs.)" olmak üzere üç başlık altında topladık. İyi amel ve öğreti sahipleri için yapılan duaları, iyi öğretiyi uygulayıp gayret gösterenlerin iyi dilekleri gönüllerince yerine gelmesi, öğretileri eksiksiz, tamamen bilen muhterem kişiler için iyi dilekler, sûtralar ve öğretileri derinlemesine bilenleri kötüleyerek onların hata ve günahlarını dillendirmeme, iyi amel kılsa mutlu sonuca ulaşacak kişilerin kötü amellerini dillendirmemek için; cemaat ve topluluk için yapılan duaları, cemaatin çoğalması için; sosyal ve dinî hayatın zorluklarını yansıtan duaları, ölmüş insanların etini tatmama, canlıların iliğini ve kanını tatmama, erimiş kızıl bakırı ağza dökerek iç organların eriyip piştiği eziyetlere maruz kalmama, hayvanların bulunduğu yerdeki deri yüzülme ve kesilme gibi işkencelere maruz kalmama, kırbaç ile

cezalandırılmama, ölüm gibi korkuları, ızdıraplarından kurtulma için yapılmış dilekler olarak sıralayabiliriz.

2.2.4.4.1. İyi Amel, Öğreti Sahipleri ve Öğrenciler İçin

alqu quşal edgü nom-ta bışrundaçı qatıylandaçı-lar-nıñ edgülig küsüş-leri köñül-leri eyin qanzun büztün “Bütün esen iyi öğretiyi uygulayıp gayret gösterenlerin iyi dilekleri gönüllerince yerine gelsin.” (BT XXVI: 129/22-23)

atı kötrülmüş-niñ kertü nomı yertinçü-te kök iç[in]te ya[dılz]un “Adı yüceltilmiş olanın gerçek öğretisi yeryüzünde ve gökyüzünde yayılsın.” (BT XXVI: 129/26)

ötünü teginür[bi]z : tolp yertinçünün ayaçuluqı bügü biliglig burhan[lar] tuyuluq nomlarıy qalısız tükel bilü y(a)rılıqamaqları üze [t(e)ñr]i yalhoqta ulatılarnıñ üzeliksiz bahşısı qañı [ü]çün “Bütün evrenin saygıdeğeri, bilgelik sahibi Buddha’ların doğacağı öğretileri eksiksiz, tamamen bilen muhterem kişi(ler) ve diğerlerinin daimi öğreticisi ve babası için iyi dileklerde bulunuruz.” (BT XXV(1): 456-460)

tilin sudurlar [nomlar]ıy keñ alqıy ötgürü [bilmi]şlerig ayıylayu olar[nıñ] münin qadañın söz[l]emelim “Dille, sūtralar ve öğretileri derinlemesine bilenleri kötüleyerek onların hata ve günahlarını söylemeyelim (dillendirmeyelim).” (BT XXV(1): 3919-3923)

edgü qılınç qılsar meñilig tüşüg qılturgal[ı kişi]lerniñ ay[ıy qılınçların] çavlamalı “İyi amel kılsa mutlu sonuca ulaşacak kişilerin kötü amellerini konuşmayalım.” (BT XXV(1): 3923-3927)

2.2.4.4.2. Cemaate, Topluluğa İyilik Dileği

[t]erin-leri quvray-ları asılzun üstelzün “Cemaatleri çoğalsın.” (BT XXVI: 133/12)
asılzun t(e)ñridem küçleri terin-leri quvray-lar-ı “İlahi güçleri ve cemaatleri artıp çoğalsın.” (BT XXVI: 149/7)

2.2.4.4.3. Sosyal ve Dinî Hayatın Zorluklarını ve Gereklerini Yansıtanlar (Ölüleri, canlıları yemek, kanlarını içmek vs.)

qut qolunu teginürbiz alqu özin ölmüşlerniñ tatıyn yme tatmayın “Kutluluk dileriz: Bütün kendisi ölmüş olanların tadını tatmayayım.” (BT XXV(1): 3702-3703)

tınl(ı)ğ uyuşınıñ yilikiniñ ((qanınıñ)) tatıyn tatmayın “Canlıların iliğinin ve kanının tadını tatmayayım.” (BT XXV(1): 3703-3704)

[bökünte inaru] ulatı [burhan] qutın bulıynçaqateg[i pret yolıntağı ergürmiş kızıl *baqırıy ayızqa qudup : iç iç<e>gü sızılmaq bışmaqlıy emgeklerke tegmelim* "Bugünden sonra Buddha saadetine ulaşmıcağa kadar iblis yolundaki erimiş kızıl bakırı ağza dökerek iç organların eriyip piştiği eziyetlere maruz kalmayalım." (BT XXV(1): 1653-1655)

yılqı yolıntağı soyulmaq yırtılmaqlıy emgeklerke yolukmalım “Hayvanların bulunduğu yerdeki deri yüzülme ve kesilme gibi işkencelere maruz kalmayalım.” (BT XXV(1): 1655-1656)

könülleri uyalıp sıqılıp batmış köñüllügerig .. olarnı barça birkerü bek çuq emgeklerintin boşutup .. berke qayal qıyın qıyutlar teğgülig qadguların tarqartaçı bolayın ölmek üzeki qorqınçların emgeklerin birtem kiterteçi bolayın “Gönülleri daralmış, sıkılmış olanları hep birlikte sert, katı ızdıraplarından kurtarıp kırbaç ile cezalandırma dertlerini dağıtayım. Ölüm gibi korkularımı, ızdıraplarını tamamıyla gidereyim.” (SuvKaya 117/19-118/4)

2.2.4.5. İnsanî Duygularla İlgili dilekler

İnsanî duygularla ilgili dilekleri, "Şan, Şöhret, Güzellik, Erdem ve Mükemmellik Dilekleri", "Olağanüstü Güç ve Yetenek, Zekâ Dilekleri", "Akliselim, Basiret, Feraset Dilekleri", "İç Güzelliği, Gönül Güzelliği Dilekleri", "Uzun Ömür Dilekleri", "Soy ve Soyun Devamı İçin", "Sosyal Statü Dilekleri", "Esenlik, Mutluluk, Kutluluk Dilekleri", "Sıkıntısız, Mutlu, Kötülükten, Tehlikeden Uzak Bir Yaşam İçin" dilekler olmak üzere dokuz alt başlığa ayırdık.

2.2.4.5.1. Şan Şöhret, Güzellik, Erdem ve Mükemmellik Dilekleri

Bu başlık altında dualar arasında en çok erdem dileği tespit edilmiştir. Az sayıda da şan şöhret ve güzellik, mükemmellik ve olgunluk ile heybet ve güç için söylenmiş dilekler vardır. Bunlar arasında, alçakgönüllülük, yiğitlik, doğruluk gibi niteliklerin genel adı olan, ahlakın en üst seviyesi ve insanın ruhî olgunluğunu temsil eden erdem geniş bir yer tutması dikkat çekmektedir. Türk milli muhayyilesinde önemli bir yere sahip olan "bilgelik ve erdem" kavramları, dinî inançtan ziyade milli gelenek ve değerleri yansıtır. Bu iki kavramla ilgili dileklerin diğerlerine nazaran öne çıkması, o dönemde Uygur Türklerinin toplumsal değerleri ve tercihleri hakkında önemli bir ipucudur.

Şan şöhret ve güzellik için yapılan dilekler:

at maŋgal bolzun "Ad(ı) şöhret bulsun." (BT XXVI: 129/1, SuvKaya 342/26)

öj körk at küü üze oŷatıyuluqsuz bolayın "Güzellik ve şan şöhret bakımından benzersiz olayım." (SuvKaya 121/19-20)

alqu tınlıy oylanları ayıy yavız ünüg eŷidmesünler közke qarŷı körügsemegülük yavız öñlerig yme körmesünler .. bulmuş teginmiş körk meñizleri üze barça körkle bolsunlar .. öz öz edgü ögli köñülleri üze alquyın seviŷsünler .. amraŷsunlar yirtinçüdeki qop törlüg küsençig meñilerke tükellig bolzunlar küsemiş küsüşleri kentü kentü köñülleri bütsün qansunlar "Bütün canlılar kötü ses işitmesinler, göze

bakma isteği uyandıran kötü şeyleri görmesinler, sahip oldukları vücut ve benizleri ile güzel olsunlar, kendi iyiliksever gönülleri ile hepsi birbirini sevsinler, yeryüzündeki istenebilecek her türlü mutluluklara sahip olsunlar, gönülleri istediği dileklere erişip tatmin olsun.” (SuvKaya 119/19-120/9)

bir yme tınlıy idi emgeklig tolyaqılıy bolmasunlar qamay kişili teyrilike küsegülük körügsegülük bolsunlar öñ körk erig barıy üze artuqraq toqılıy bolsunlar .. qamayun barça közünür ajunta bir yintem meñilig ersünler tükellig qut üze ilinçü meñig köñülçe aşasunlar “Nice canlılar hiçbir şekilde eziyet ve ızdıraba maruz kalmasınlar, bütün insan ve tanrılara (karşı) arzu ve temenni duysunlar, güzellik, temizlik ve davranışlarıyla ziyadesiyle zarif ve şık olsunlar. Hep birlikte bugünkü dünyada daima mutlu olsunlar, tam bir kutlulukla eğlence ve neşeyi gönüllerince tatsınlar.” (SuvKaya 118/18-119/4)

Mükemmellik ve olgunluk için yapılan dilekler:

paramıtıy bışrunu öğretinü tolu tükөл qılayın “(altı) erdemi öğrenip (onlarla) olgunlaşarak mükemmelleşeyim.” (SuvKaya 352/10-11)

qut qolunu teg[inürm(e)n hanları teg : saqınu sözleyü yeti[nçsiz bolzunlar
"Kutluluk dilerim: Hanları gibi, hayal ve tarif edilemez olsunlar." (BT XXV(1): 1319-1320)

alqu qamay [tınl(ı)yla]r birle tört törlüg ülgüsüz köñüllerig [altı törlüg para]mitlarıy : on törlüg tegingülük bışrunıyuluk [dyanlarıy] : üç törlüg qut qolunmaqlarqa keñürü tegip [] saqıntukta burhanıy körteçi bolalım
"Bütün canlılar ile dört türlü sayısız gönüllere, altı türlü erdeme, on türlü olgunlaşma tefekkürlerine, üç türlü kutluluk dileklerine ulaşarak Buddhayı görelim." (BT XXV(1): 1333-1337)

Erdem dilekleri:

alqu edgü] edremlerke öñin öñin [tükellig bolzunlar "Bütün iyi erdemlerin hepsine sahip olsunlar." (BT XXV(1): 1321-1322)

aşayuluq yaşayuluq buyan-larım(i)z üklyü asılı : asanke p(a)ramit-larım(i)z tolup toşup : alp bulyuluq burhan qutın bulmaq-ımız bolzun “Zevk ve tat veren sevaplarımız çoğalarak sayısız erdemlerimiz artarak zor bulunan Buddha saygınlığına erişelim.” (BT XXVI: 141/1-3)

uz uqayın bileyin bilge bilig daranı edrem .. bışrunyalı ötleyn .. bodı yolu bulyuqa .. kiñürü asıy qılayın .. qamay tınlı oylanıya “Bilgelik, dua (dhâranî) ve erdem (faziletlerini) iyi anlayayım. Tekamül için, Bodhi yolunu bulacak kişiye danışayım. Canlılara geniş ölçüde fayda sağlayayım” (SuvKaya 505/13-16)

küseyürmen nomlasun .. nirvan tıgme idi nomuy .. belgürtdeçi tolq qamay edgü edremler tilkeneyin “Duada bulunurum: Nirvâna denen hâkim öğretiyi öğretsin; bütün iyi erdemlere vakıf olayım?.” (SuvKaya 656/6-9)

[qut] k[o]l[unu teginürbiz tilin] uzatı on oron[lardaqı] burhanlar ornıtaq[ı ülgüsüz] edgüleriğ edre[m]leriğ nom]lalım “Kutluluk dileriz: Dille daima on yerdeki, buddhalar diyarındaki sayısız iyilikleri ve erdemleri ikrar edelim.” (BT XXV(1): 3957-3961)

küseyü teginürm(e)n : burhanların [k]ü[ç]i[n]te :] nom erdininiğ küçinte : tözünl[erni]ğ idoqlarınığ küçinte: [/ []//k[üü] kelig e[dremler] alqunı bir teg munta t[e]gürü y(a)rlıqazunlar "Dilekte bulunurum: Buddhaların sayesinde, öğretî mücevherinin sayesinde, asillerin, kutluların sayesinde bilgelik ve erdemlerin hepsini buraya erişirme lütfunda bulunsunlar." (BT XXV(1): 1564-1569)

qut qolunu [te]ginürbiz olarınığ eyin kelt[eç]i kertgünçlüğ buşı i(y)e[si] upase upasançlar : ap yme tıltaylıy ap yme [tıl]taysız edgü ögli: ayıy ögli ulatı olarınığ öz öz [teri]nleri quvrayları birle : ulatı alqu yalhoq ajunındaqı k[amay yal]η[o]klar yme ilkisiz uzun sansardınberü ötgürü bökünki [kü]nketegi alqu nizvanıların barçanı keterip tarqarıp qamay [tı]tdaçı tıltayların barçanı arıtıp süzüp alqu ayıy qılınç[la]rın alqunı sızırurup ö[çü]rüp qamay emgeklerdin barçada [ozu]p qutrulup üç törlüğ ada[r]tdaçı qılınçlardın öñi [üdrü]lüp beş törlüğ qorqınç[lar]ı yoqadıp tört törlüğ ülgüsüz [köñü]llerig : altı paramit[ar]ıg uzatı yügerü qılıp tört [tör]lüğ tıdıysız bilge biliglerde : altı törlüğ bögülenmek [edre]mlig küçlerde köñülçe tapça erksinip bodis(a)t(a)vlar yorıqınta [yorıy]u bir kölüñülüğ idoq yolqa kirip : uçsuz qıdıysız [alk]u qamay tınl(ı)ylarıy ozyurzunlar "Kutluluk dileriz: Onlara uygun olarak gelecek inançlı, sadaka sahibi halklar sebepli veya sebepsiz,

iyiliksever ya da kötü olsun onların diğer topluluk ve cemaatleri ile birlikte diğer bütün yeryüzündeki bütün insanlar da öncesiz ve uzun Samsâra'dan beri bugüne kadar bütün ihtirasların hepsini yok edip bütün engelleyici sebeplerin hepsini temizleyip bütün kötü amellerin hepsini eritip söndürüp bütün ızdıraplardan tamamıyla kurtulup üç türlü zarar verecek amellerden sıyrılıp beş türlü korkuları yok edip dört türlü sayısız gönülleri, altı erdemi daima bulunur kılmak, dört türlü bilgiler ve altı türlü büyülenme fazileti güçlerine gönülce sahip olup Bodhisattvalar yolunda yürüyerek bir vasıtalı yola girip uçsuz bucaksız bütün canlıları kurtarsınlar." (BT XXV(1): 1944-1959)

umunup inanıp qut qolunu teginürbiz öjdünki <kedinki> küntünki taytınqı [öçüp amrılıp :] alqu k[amaç emgekle]rd(i)n barçatın birtem ozup qutrulup bir teg ayıy ajunuy titip id(a)lap yumqı qutrulmaqlıy tüşke tegip üçünç dyantaqı teg etözleri köñülleri enç menilig bolup tört törlüg ülgüsüz köñüllerig altı p(a)ramitlarıy uzatı yügerü qılıp tört törlüg tıdırsız bilge biliglerde altı törlüg bügülenmek edremlerde köñülçe tapça erksinip : yılgı yolıntın öñi üdrülüp : nirvanlıy yolqa kirip v(a)çraupam dyanlıy köñülke irklep köni tüz tuymaq burhan qutın bulzunlar “Ümit ve inançla kutluluk dileriz: Doğudan, batıdan, güneyden ve kuzeyden (gelecek kötülükler) uzaklaşarak bütün ızdıraplardan tamamıyla kurtulup kötü dünyayı dağıtıp bütün kurtulma mükâfatına erişip üçüncü tefekkür hâlindeki gibi vücutları ve gönülleri huzur bulup dört türlü sayısız gönülleri, altı erdemleri daima ortaya çıkarıp dört türlü engelsiz bilgelikler ve altı türlü büyü erdemine gönülce sahip olup hayvan yolundan uzaklaşıp Nirvâna yoluna girip Vajropama gibi tefekkürlü bir ruh hâline yükselip Buddhanın doğru ve gerçek aydınlanma saadetine erişsinler.” (BT XXV(1): 2780-2798)

Heybet ve (olağaüstü) güç dilekleri:

küküleyin yalañuzın .. tolq yirtinçü içinte .. çoyluq küçlüg erksinmekin .. oñsatıysız bolayın “Bütün yeryüzünde yalnızca ben övüleyim, heybet ve güç hakimiyeti bakımından benzersiz olayım” (SuvKaya 354/3-5)

bo meniñ irinç umuysuznuñ buyan edgü qılınçlarım küçinte qamaç biş ajun tınlıylar barça çıntamanı erdinilig iligke tükellig bolsunlar "Bu zavallı umutsuzun, (yani)

benim iyi davranışlarım sayesinde bütün beş dünya canlıları, tümüyle Cintâmani (adlı) mücevherli ele sahip olsunlar." (SuvKaya 170/10-14)

2.2.4.5.2. Olağanüstü Güç ve Yetenek, Zekâ Dilekleri

Bu başlık altında, zeki ve aydın olma, her şeye muktedir olma, hiçbir ölçü ile bulunmaz iyi töreyi bulma, iyilik ve seçkinlik içinde bulunma, her türlü büyü gücüne nüfuz etme, dileğince uçup Bodhisattvalar ile birlikte sonsuza kadar, öğretiyi dinleme gibi dilekler yer almaktadır:

qut qolurmen küseyü .. teŋri qızı siz kelip .. quluŋ mini sevingiri .. tıdırsız ked tileŋü .. terkin kirip ornaniŋ .. aŋızım için tilimde .. titik yaruq bolayın .. tılaŋurmaq edremke tükellig “Dua ederek kutluluk dilerim: Tanrı kızı, siz gelerek beni mutlu edin, engelsiz çokça dilenerek (sonrasında) derhal dilim yuvasına, ağzıma girip zeki ve aydın (bir kimse) olayım.” (SuvKaya 506/3-9)

qut qolurmen küseyü.. tükellig bolayın barçaqa “Dua eder, kutluluk dilerim: Her şeye muktedir olayım.” (SuvKaya 507/18-19)

ülgülençsiz yorıylarta özüm yorıyu

ülgülep neŋ bulıuluysuz edgü nom tapıp

önüş yorıy edgü adruq içinte turup

öküş alqu bügülüg küçüg ötküreyin

“Ölçülüp biçilmez yollarda yürüyerek

Hiçbir ölçü ile bulunmaz iyi töreyi bulup

Yükseliş yolunda, iyilik ve seçkinlik içinde bulunarak

Her türlü büyü gücüne nüfuz edeyim.” (ETŞ, 16/40)

erkçe tapça uça [y]orıp : qamaγ bodis(a)t(a)vlar birle [nomuy tı]hlamaqlıy bürtmek[lerig uzatı bürtelim “Gücümüz ve dileğimizce uçup bütün Bodhisattvalar ile birlikte sonsuza kadar, öğretiyi dinlemeye bağlı duyguları yaşayalım.” (BT XXV(1): 3777-3780)

2.2.4.5.3. Akliselim, Basiret, Feraset Dilekleri

bökünki künte inaru ulatı burhan qutın bulınçaqategi tört törlüg ülgüsüz köjüllerig altı p(a)ramitlarıγ uzatı yügerü kılıp : tört törlüg tıdıysız bilge [bili]gl[e]rte : altı törlüg bögülenmek edremlig küçlerde könl[çe] tapça erksinip : bodis(a)t(a)vlar[nı]η y[o]lnta yorıp : [burhanla]rınıη bilge biligiηe kirip tolp ontun sıñarqı [b(e)lgürd]eçi tnl(i)γlar birle yumqı köni tüz tuymaq burhan qu[tın] bulmaqım(i)z bolzun "Bugünden itibaren Buddha saygınlığına ulaşıncaya kadar, dört türlü sayısız gönülleri, altı erdemi daima aşına kılıp dört türlü engelsiz bilgelige, erdemli güçlere gönülce sahip olup Bodhisattvaların yolunda yürüyüp, buddhaların bilgelik (yoluna) girip on ana önemli daireye ait canlılarla birlikte Buddhanın bütün doğru ve düzgün (olanı) anlama saygınlığına erişelim." (BT XXV(1): 716-723)

ayıγ ögli-[] edgü öglilerke [yaqın] barmaqıγ uzatı [bilelim “Daima, kötü düşünceli ya da iyi düşünceli kişilere yaklaştığımızın farkında olalım.” (BT XXV(1): 3836-3839)

k[ö]ñülüg amırtıurmaqlıγ küü k[e]lig edrem üze alqu yanloq [sa]qınçlarıγ t[ı]da tutdaçı bolzun<lar> “Gönlü teskin edecek bilgelik erdemi ile bütün insanlar düşünceleri saklayabilsinler.” (BT XXV(1): 4051-4053)

2.2.4.5.4. İç Güzelliği, Gönül Güzelliği Dilekleri

Türklerin dünya görüşünü yansıtan önemli sözcüklerden biri olan *könül* “gönül”, bugün Türkiye Türkçesinde, 66 tane atasözü, deyim ve birleşik fiil ile 30 tane birleşik söz içinde geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde de geniş bir kullanım alanı bulan gönül sözü, bir kültür sözcüğü olmasının yanında, çoğunluğu çeviri olan dinî metinler içerisindeki terimleri çevirirken de kullanılmıştır. Bu başlık altına aldığımız dileklerde, *edgü ögli köñülin igitdeçi bol-* şeklinde dile getirilen “iyi düşünceli gönül beslemeye muvaffak olmak”, ılık ve yumuşak gönül, huzur ve uyum içinde olan gönül, gayretli gönül, sükûna ermiş gönül, hakikate ermiş gönül, saf ve temiz gönül, açgözlü ve kibirli olmayan gönül, yüce gönül, büyük, iyiliksever, merhametli gönül, sakinleşmiş gönül, sevinçli gönül, herkesi kurtaracak gönül, tamamen kemale ermiş gönle sahip olma dileklerinde bulunulmuştur:

tö[rt tuymurlartaqı ulatılary] [inçe] k(a)ltı yalnız birk(i)ye özte tuymış oyuluy amrayur [teg ed]gü ögli köñülin igitdeçi bolalım "Dört doğumlara ait olanlara ve diğerlerine biricik öz oğulu sever gibi iyi düşünceli gönül beslemeye muvaffak olalım." (BT XXV(1): 1331-1333)

umunup inanıp qut qolunu teginürbiz bökünki künte bo nomluy orondaqı bir işdeş qamay uluy quvray bökünki /[]/[]ançulay[] serilip tursarlar : kim bo qut qolonmaqlarınıñ küçinte bo uluy quvray qayu oron<ta> tuysarlar :: etözteki tildeki köñüldeki qılınçları turqaru k(e)ntün ök arıp süzülüp :: uzatı yıldı yumşaq köñülüg : yavalmış tüzülmüş köñülüg <:> sımtaysız köñülüg öçmiş amrılmış köñülüg <:> çın kertü köñülüg <:> qatılışmaqsız bulğaşmaqsız köñülüg <:> azsız esirkençsiz köñülüg <:> uluy köñülüg <:> uluy edgü ögli y(a)rılıqançuçı köñülüg : ençin ornanmış köñülüg : ögrünç sevinç köñülüg: alqunı ozıyurmaqlı köñülüg : alqunı küyü [] öñi ü[drül]gülük dyanıy bışrunup alqu qamay tınl(i)yları asıylıy tusuluy ençgülüg menjilig qılıp : burhan qutılıy küsüşlerin titmedin idalamadın bir teg köni tüz tuymaq burhan qutın bulzunlar “Ümit ve inançla kutluluk dileriz: Bugün bu öğretiyeye sahip yerdeki topluluk ve büyük cemaat bugün öylece kalsalar bu kutluluk dileği sayesinde bu büyük cemaat nerede doğsa vücuttaki, dildeki, gönüldeki amelleri daima kendiliğinden arınıp süzülüp daima ılık ve yumuşak gönlü, huzur ve uyum içinde olan gönlü, gayretli gönlü, sükûna ermiş gönlü, hakikate ermiş gönlü, saf ve temiz gönlü, açgözlü ve kibirli olmayan gönlü, yüce gönlü, büyük, iyiliksever, merhametli gönlü, sakinleşmiş gönlü, sevinçli gönlü, herkesi kurtaracak gönlü, her şeyi gözeterek uzaklaşacak tefekkürünü olgunlaştırıp bütün canlılara yarar sağlayarak onları huzur ve

mutluluğa erdirip içinde Buddha saygınlığı da bulunan dilekleri bozmadan doğru ve gerçek Buddha saygınlığına erişsinler.” (BT XXV(1): 3213-3240)

qut qolunu teginürbiz edgü ögli [y(a)r]lıqançuçı köñüllüg küçleri üze artoqraq bir teg tuta içgerü y(a)rlıqap buyan e[vir]gülük köñ[ülümüzni]i tükel bütürü y(a)rlıqazunlar “Kutluluk dileriz: İyiliksever, merhametli gönülleri sayesinde (bizi) ziyadesiyle koruyup gözeterek sevap tevcihinde bulunacak gönümüzü tamamen kemale erdirme lütfunda bulunsunlar.” (BT XXV(1): 3447-3450)

2.2.4.5.5. Uzun Ömür Dilekleri

Taradığımız metinlerden tespit ettiğimiz örneklerde geçen uzun yaşam dilekleri çeşitli şekillerde ifade edilmiştir: *uzun yaşa-* “uzun yaşamak”, *öz yaş uzunu üze üküş qalp üdlerig ertür-* “ömür uzunluğu ile çok devirler geçirmek”, *uzun özüg yaşy bul-* “uzun bir ömre sahip olmak”, *yıl ay qarşuları boy- amrıl-* “düşmanları olan yıl ve ay yok olmak”, *tümen tümen yaşa-* “binlerce yıl yaşamak”. Uzun yaşam dileklerinin, öznenin kendisine, yakın akrabalara, hükümdar ve çocuklarına yapıldığı gibi, şahıs belirtilmeden yapılanları da vardır.

Öznenin kendisine yaptığı uzun yaşam dilekleri:

uzun yaşap uzatı meñilep uluy tuyunmaq burhan qutin bulmaq-ımız bolzun "Uzun yaşayıp daima mutlu olup Buddha'nın aydınlanma saygınlığına erişelim." (BT XXVI: 128/80-81)

öz yaş uzunu üze üküş qalp üdlerig ertüreyin "Ömür uzunluğu ile çok devirler geçireyim." (SuvKaya 121/20-22)

özüm yaşım üstelip .. uzun özüg yaşy bulayın “Yaşım çok olup uzun bir ömre sahip olayım” (SuvKaya 505/11-12)

buşı idisin qayanıy başlap köni nomluğ ilig uluşuy küzetü biziñe yme turqaru umuy inay bolup kümek küzetmek qılu alqu tıdıy adalarımızni amırtguru öz yaş qut

buyanıy üklitü yarlıqañlar "(Tanrım!) Sadaka sahibi ve kağandan başlayarak doğru öğretiye sahip ülkeyi (milleti) gözeterek bize de daima umut ve sığınak olup koruyup kollayarak bütün engellerimizi ve tehlikelerimizi teskin ederek ömrümüzü (uzatıp) kut ve sevabımızı çoğaltma lütfunda bulunun." (SuvKaya 29/10-16)

Yakın akrabalara yapılan uzun yaşam dilekleri:

siñil küdegü-lerim kelinen tügüz küdegü : künerli çeçek qız :: buşı edrem küdegü kübike çeçek qız : inim edgü taloy şabi: çınar çeçek qız : oğul-um şaşıy oğul-ta ulatı-lar-nıñ yıl ay qarşı-ları boyzun amrılzun "Küçük kız kardeş ve güveyilerim Kelinen Tügüz Küdegü, Künerli Çeçek Kız, Buşı Edrem Küdegü, Kübike Çeçek Kız, küçük erkek kardeşim Edgü Taloy Şabi, Çınar Çeçek Kız, oğlum Şaşıg Ogul ve diğerlerinin düşmanları (olan) yıl ve ay yok olsun (ömürleri uzun olsun)." (BT XXVI: 39b/7-12)

buşı idileri erser .. ratnavacıır şabi ıqyanıyman terim yene yme siñil küdegülerim kelinen töküz küdegü .. qunalıçeçek qız buşıedrem küdegü kübiçeçek qız .. inim edgütaluy şabi .. çınarçeçek qız .. oğulum şaşıy oğulta ulatılarnıñ yıl ay qarşıları boysun amrılsun "Sadaka sahipleri, ratnavajra, şambi, rknan-smam, terim ile kız kardeş ve damatlarım, gelinler, Töküz? Damat, Kunalıçeçek Kız, Buşıedrem damat, Kübiçeçek Kız, küçük erkek kardeşim Edgütaluy Şabi, Çınarçeçek Kız, Oğlum Şaşıg ve diğerlerinin (düşmanları (olan) yıl ve ay yok olsun (ömürleri uzun olsun)." (SuvKaya 686/5-12)

amtı bu buyan küçinte

arşlan bilge teñri ilig küñçük ıduq qut

ançulayu oq ekem tölek qız teñrim

adı qalmıñ qatunlar tiginler yime

adasız uzun yaşamaqta ulatı

alqu türlüg küsüşleri qanıp bütüp

adaq soñınta terk ödün

abıta burqan uluşınta toymaqları bolzun

“Şimdi bu iyilik sayesinde

Arslan Bilge Tengri İlig Künçük Iduk-Kut

Bir de ablam Tölek Kız Tengrim

Diğer geri kalan hanım ve şehzadeler de

Tehlikesiz, uzun yaşamaktan başka,

Her türlü arzuları kanıp yerine gelip

Sonunda nihayet gecikmeden

Abita Buddha diyarında doğsunlar.” (ETŞ, 22/30-35)

Hükümdar ve çocukları için uzun yaşam dilekleri:

..... *qayan qanımıznuñ*

artuq süziük kirtgünçlüg qunı tay qu qutınıñ

ançulayu oq qunı qunıñ tigitlerniñ yime

alqu ödlerte qutları buyanları aşılıp üstelip

adasızın uzun yaşamaqta ulatı

alqu türlüg küsüşleri qanıp bütüp

alqunı bilteçi burqan qutın bulmaqları bolzun

“..... hükümdarımızın

Fevkalade temiz imanlı *huang t'ai-hou* saadetinin,

Aynı şekilde *huang-hou* ve şehzadelerin de

Her zaman saadetleri ve iyilikleri artıp, çoğalıp

Kazasız belasız uzun hayat sürmek ve diğer

Her türlü arzuları yerine gelip tamamlanıp

Her şeyi bilen Buddha saadetini bulmaya muvaffak olsunlar.” (ETŞ, 24/1-5)

.....

ançulayu qayan qan qatun quñ tayzı altun uruyları

adasız tudasızın tümen tümen yaşazun

“.....

Aynı şekilde hükümdar, *huang t'ai-tsū*, altın çocukları

Kazaya belaya uğramaksızın binlerce yıl yaşasınlar.” (ETŞ, 25/1)

Şahıs belirtilmeden yapılan uzun yaşam dilekleri:

adasız uzun yaşazun “Tehlikesiz uzun zaman yaşasın.” (BT XXVI: 128/55)

alqu ödte buyanları aşılıp üstelip

adasız uzun yaşamaqta ulatı

alqu türlüg küsüşleri qanıp bütüp

alqunu bilteçi burqan qutın bulmaqları bolzun

“Her vakit iyilikleri artıp çoğalıp

Kazasız belasız uzun yaşamaktan başka diğer

Her türlü arzuları yerine gelip tamamlanıp

Her şeyi bilen Buddha saadetini bulmaya muvaffak olsunlar.” (ETŞ, 26/15)

2.2.4.5.6. Soy ve Soyun Devamı İçin

altun uruy-ları köpedip artoqraq meñilig-in aşazun “Altın soyları çoğalıp fazlasıyla huzur bulsunlar.” (BT XXVI: 128/56-57)

üstünki yig uyuşda tözde bramanlar uyuşınta begler uyuşınta toyayın "En üstün, mükemmel soyda, Brahmana'lar soyunda, beyler soyunda doğayım." (SuvKaya 142/3-5)

2.2.4.5.7. Sosyal Statü Dilekleri

yiti erdinike tükellig çağıravart ilig qan bolayın "Yedi mücevhere (sahip) mükemmel Cakravartin, hükümdar olayım." (SuvKaya 142/6-7)

2.2.4.5.8. Esenlik, Mutluluk, Kutluluk Dilekleri

Bu başlık altında toplanan dualar, tüm dünya ve insanlık için genel anlamda mutluluk dilekleri, huzur ve sükûnet dilekleri, çeşitli sıkıntılardan kurtularak mutluluğa erişme dilekleri, kutluluk dilekleridir. Bu dileklerin büyük bir bölümünü kutluluk dilekleri oluşturur. Türklerin dünya görüşünü yansıtan önemli sözcüklerden birisi de kut'tur. Genel anlamda, “İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket.” (TDK 2011: 1545) anlamında kullanılan ve Eski Türklerde Tanrı tarafından bahşedildiği kabul edilen kut inancına göre, kut sahibi olan hükümdarlar yetkiyi Tanrıdan alır, yiğitler kut sayesinde ölümden kurtulur, Tanrı bu gücü geri çekerse kağanlar hükmetme yetkilerini yitirir. Bunun için eski Türklerde Tanrı'dan kut dileme yaygın bir gelenektir.

Tüm dünya ve insanlık için genel anlamda mutluluk dilekleri:

amraşıp sevişip tümen yaşazun “ (Tüm insanlar) birbirlerini severek sonsuza kadar yaşasınlar.” (BT XXVI: 128/47)

alqu qamay yertinçü-te apamuluı meıi-ler asızun “Bütün dünyalarda sonsuzluk mutlulukları artsın.” (BT XXVI: 128/60-61)

birgerü bolarnıı alqu emgeki küntin yııaq otruyta yer oron sayu turdaçı qayu neçe bar erser öıi öıi baylıı kişiler uzatı ögrünçlüg bozlunlar "Güney dvipada yaşayan ne kadar başka bağılı kişiler varsa daima sevinçli olsunlar." (SuvAyazlı: 1186-1190)

Çeşitli sıkıntılardan kurtularak mutluluğa erişme dilekleri:

aç qız başlap üç törlüg yavız ada-lar : amtı-ky-a oq tavraı boıup amrılıp : ark-a qamay beş ajun tınl(i)ı-lar uyuş-ı : alasız bir teg meıi-lig bolzun-lar “Açlık, kıtlıktan başlayarak üç türlü kötü tehlikeler şimdi hemen kaybolup bütün beş dünyaya ait canlılar huzur içinde olsunlar.” (BT XXVI: 44/14-17)

qorum öküş asıylarıı qolursen birgeli

qoptın sııar uluş sayu qotmatın tegşinip

qorqınçların emgeklerin qorıyu kiterip

qorılmaqsız çın meıike qomtu ilişelim

“Korum, sen onlara çok fayda sağlamak istiyorsun,

Her tarafı, her memleketi bırakmadan dolaşıp

Onların korkularını, eziyetlerini koruyarak giderip

Korunmasız gerçek mutluluğa coşarak ulaşalım.” (ETŞ, 13C/ 70)

Huzur ve sükûnet dilekleri:

bo nom erdini küçinde qamayun birgerü bolzunlar "Bu öğreti mücevheri sayesinde hepsi bir arada (huzur içinde) olsunlar." (SuvAyazlı: 1190-1191)

alqu tınlıı oylanların qop emgeklerintin ozyuru qutyaru yarlıqap alqınmaqsız tükemeksiz inçkü meıi üze qamayunı bir teg inçkülüg meıilig qılu yarlıqasunlar "Bütün canlıları bütün eziyetlerinden kurtarma lütfunda bulunup yok olmayan,

tükenmeyen rahat huzur ile hepsini aynı rahat ve huzura kavuşturmayı lütfetsinler."
(SuvKaya 160/7-12)

kün ay yarhlar yultuzlar .. monçulayu bo qamay .. teñrilerniñ quvrayı .. bo yirtinçüg küzetip .. inç meñilig qılsunlar “Güneş, ay, gezegenler ve yıldızlar ve bunun gibi bütün tanrıların topluluğu bu yeryüzünü gözeterek huzur ve sükûnet içinde kılsınlar.” (SuvKaya 509/16-20)

tek m(e)n ök ençgü meñlig tileyürm(e)n “Sadece ben kendim sükûnet ve mutluluk diliyorum.” (BT XXV(1): 1038)

Kutluluk dilekleri:

qut qolunu teginürbiz “Kutluluk dileriz.”(BT XXV(1): 3458)

qut qolunu [teginürbiz “Kutluluk dileriz.” (BT XXV(1): 3782-3783)

tüzünü üçün qut qolurmen anı üze barça tapıntaçı bolsunlar "Hepsi için kutluluk dilerim: (Bu dualar) dolayısıyla bütünüyle hürmet etsinler." (SuvKaya 120/21-23)

bir u]çluı köñülin [beş tilgenimizni yerke tegürüp qut qolunu küsüş ö]ritü teginürbiz “Samimi bir gönülle beş dairemizi (organımızı) yere değdirip kutluluk dileyip dua yükseltiriz.” (BT XXV(1): 946-947)

qut qolunu : yükünürbiz [hwa çeçeklig kün t(e)ñri] atl(i)ı t(e)ñri burh[an qutuıa “Çiçekli Güneş Tanrısı adlı, saygıdeğer Buddha'nın kutu önünde, kutluluk dileyerek saygıyla eğiliriz.” (BT XXV(1): 1474-1475)

beş tilgeni[min] yerke tegürüp : köñülin saqı[nu tilin sözleyü] muntay qut qolunu teginürm(e)n “Beş dairemi yere değdirip gönülle düşleyip dille söyleyerek böylece kutluluk dilerim.” (BT XXV(1): 1202-1204)

bökün asra <köñülin> qut qolurbız miha şeli tutuı : tölek t(e)ñrim birle “Bugün, Miha Şeli Tutung ve Tölek Tengrim ile birlikte alçakgönüllülükle kutluluk dileriz.” (BT XXV(1): 1670-1671)

ontun sıñarqı tolı] kök qalıq uyuşıntaı a[lqu qamay üç erdiniler qutuıa umunu]p inanıp qut qolunu tegi[nürm(e)n “On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü

diyarındaki üç öğreti mücevherinin hepsinin kutuna inanıp ümit ederek kutluluk dilerim.” (BT XXV(1): 1794-1796)

ontun sıyarqı tolp kök qalıq uyuşındaqı alqu [qa]may üç erdiniler qutıña umunup inanıp qut qolunu[te]ginürbiz “On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki üç öğreti mücevherinin hepsinin kutuna inanıp ümit ederek kutluluk dileriz.” (BT XXV(1): 1938-1940)

[ontun] sıyarqı tolp kök qalıq uyuşındaqı alqu qamay üç erdi[niler] qutıña umunup inanıp qut qol<u>nu teginürbiz “On ana önemli daireye ait bütün gökyüzü diyarındaki üç öğreti mücevherinin hepsinin kutuna inanıp ümit ederek kutluluk dileriz.” (BT XXV(1): 1998-2000)

2.2.4.5.9. Sıkıntısız, Kötülükten, Tehlikeden Uzak Bir Yaşam İçin

adroq buyan-ım küçin-te ::alqu küsüş-ler-im top qanıp : emgek-siz ig-siz enç bolup ::edgülig iş-ler-im t(e)rk bütüp : eñ keninte keç-metin::[] bu[rha]n qutin bulayın “Her türlü sevabım sayesinde bütün dualarım kabul olup sıkıntısız huzur içinde olup iyi işlerim derhal tamamlanarak en sonunda Buddha saygınlığına ulaşayım.” (BT XXVI: 42/39-44)

köz[ünür]-tek-i qop [edgüde içre qamay yavlaqta taştın bolzun “Bu zamandaki (varlıklar) bütün esenlik içinde, kötülükten uzak olsunlar.” (BT XXVI: 35/12)

arıyın turuyın adas(ı)zın tudas(ı)zın uluğ ögrünçün meñin [yarl]ıqamaqı bolzun “Arı duru, tehlikeden uzak büyük sevinç ve huzura kavuşsunlar.” (BT XXVI: 82/43-45)

bo buyan edgü qılı<n>ç kü<çi>nte tenridem küçl(e)ri küsünleri asılıp üstelip içtin sı(n)gar igsiz kegensiz taştın sıyar yayısız böri-siz adas(ı)z tudasız küyü küzetü tutmaq-ları bolzun “Bu sevap sayesinde İlahi kuvvetleri artıp gönülde hastalıktan, dışarıda kurttan korunup gözetilsinler.” (BT XXVI: 124/9-11)

qop edgüde içre qamay y(a)vlaqta taştın bolzunlar "Hep esenlik içinde, kötülükten uzak olsunlar." (BT XXVI: 71a/19-21)

bo etözde adas(i)z tudas(i)z busuşsuz qadşus[u]z ögrünçülüğ meñilig erzünl(e)r
"Bu vücutta sıkıntı ve tehlikeden uzak, kedersiz, kaygısız, mutlu ve huzurlu olsunlar." (BT XXVI: 71a/14-26)

bo buyan edgü qılınç küçinte ıgsız adasız qop edgüde içre qamay ayırda taşra erzün-ler "Bu iyi amelin sevabı sayesinde hastalık ve tehlikeden uzak, hep iyilik içinde kötülükten irak olsunlar." (BT XXVI: 100/32-34)

közünü turur qut t(e)ñrısı teg ögümüz kün silig qunçuy yüz yılqategi uzun özin qalın qutın ıgsız toyasız adas(i)z tudas(i)z ögrünçü meñin yertinçü meñisin ürke ögrünçülüğ ermeki bolzun "Bugünkü Kut Tanrısı gibi annemiz Kün Silig Kunçuy yüz yıla kadar ömür boyu büyük bir mutlulukla hastalık ve tehlikeden uzak mutlu mesut (olarak) dünya saadetine ulaşsın." (BT XXVI: 81/40-46)

Qut qolurbiz teñrime

etüzümüzni küzedin

üzütümüzni boşuñ

qıv qolurbiz yaruq teñrilerke

adasızın turalım

ögrünçliğin erelim

"Saadet niyaz ederiz ey Tanrım!

Vücudumuzu koruyun,

Ruhumuzu boş, serbest bırakın!

Saadet niyaz ederiz nurlu tanrılardan

Tehlikelerden uzak duralım,

Sevinç içinde olalım!" (ETŞ, 2/5-10)

ad manyal bolzun “Şeref ve saadet içinde bulunsun” (ETŞ, 10/5)

il orunun yigedürüp kentüleri inç meñilig bodun qara emgeksiz tolyaqsız bolsunlar
“İli, yurdu mamur hâle getirip kendileri (de) huzur ve mutluluk içinde, sıkıntı ve kederden uzak bir millet olsunlar.” (SuvKaya 547/14-16)

2.2.4.6. Mal Mülk İle İlgili

Mal mülk ile ilgili dilekleri “Maddi İhtiyaç Dilekleri” ve “Bolluk, Zenginlik, Bereket Dilekleri” olmak üzere iki başlık altında değerlendirdik. Maddi ihtiyaç dilekleri arasında, yiyecek, içecek, giyim kuşam ve diğer yatak, minder istekleri, malı mülkü eksik olanların mal mülk sahibi olması gibi temel ihtiyaç dilekleri, ekin ve tahılların olgunlaşıp yelin esip ve yağmurun yağması gibi üretimle ilgili dilekler tespit edilmiştir. "(Mahsulü) toplayıp çiğneyerek hazır hâle getirdiğinizde dağdan gelen rüzgârınız kesilmeden sürekli essin.", "(Mahsulü) işleyip yukarıya kaldırarak saçtığınızda doğudan gelen rüzgârınız kesilmeden sürekli savursun." örneklerinde görüldüğü gibi geçim kaynağının tarım olduğu anlaşılmaktadır, hatta mahsulün işleniş şekli hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Bolluk, zenginlik, bereket dualar arasında, zengin, varlıklı, iyi evde barkta doğmak, hazinenin mal mülk, mücevher ve incilerle dolması, buğday ve arpa gibi mahsullerin çok olması, mahsulün bir torbaya bin torba mahsul vermesi, mahsulün kaya gibi yığılması, dağ gibi çok olması, ambara döküldüğünde (ambarın) boyunu aşması gibi parasal ve geçim kaynağıyla ilgili dilekler yer alır. Bunların yanında, hasat zamanını ve mahsulün işleniş süreçleri tasvir eden, mecaz kullanımlarla dolu kompozisyon şeklinde zenginlik dilekleri de tespit edilmiştir: “... kürüyen (bir araya getiren)? kişinin kaburgası kırılınsın, benekli öküzün tabanı delinsin, güçlü erkekler kaldırıp yükleyedursun, güzel kadınlar torba ağzını bağlayadursun, ambara döken oğlanların uylukları kırılınsın, tekneye

dolduran genç kızların keteni (keten elbisesi) gerilsin, küpe dolduran hizmetçi kızların güzelliği bozulsun ...”.

2.2.4.6.1. Maddi İhtiyaç Dilekleri

*ol tınlıyların köhüllerindeki taplarınça seviglerinçe aş içgü ton kedim ulatı tölet
töşekler yme altun kümüş erdini yinçü ertinü süzük vaydurı saparır yivig tizig itig
yaratıyqa barçaqa tükellig bolsunlar* “Canlıların gönüllerindeki arzularınca, sevgilerince yiyecek, içecek, giyim kuşam ve diğer yatak, minder, gümüş, mücevher, inci, son derece temiz *vaidûrya, sphetika*, gerdanlık, süs ve ziynet eşyalarının hepsine sahip olsunlar.” (SuvKaya 119/12-18)

*alqu el-teki uluş-taqı aç qız ig kegen yayı yavlaq boğup amrılıp : alqu törlüg ı tarıy
tükel bütüp bışıp alqu üdde yeel yağmur üd-inçe qolu-sınça köni bolup : alqu el
ulus enç meñi-lig bolzun-lar* “Bütün ülkedeki açlık, kıtlık, hastalık, kötü düşman yok olup her türlü ekin, tahıl olgunlaşıp her zaman yel ve yağmur zamanı olup bütün ülke mutlu mesut olsun.” (BT XXVI: 129/27-30)

tartıp yançy turulduru saçmışta oq taydın inmiş isiniñizler tıdılmadın tutçı isineziün
“(Mahsulü) toplayıp çiğneyerek hazır hâle getirdiğinizde dağdan gelen rüzgârınız kesilmeden sürekli essin.” (Ernteseğen (1) 87-90)

*yançy yügürü örü kötürüp saçmışta öñdürdin kelmiş isiniñizler üzülmedin tutçı
yiltirziün* “(Mahsulü) işleyip yukarıya kaldırarak saçtığınızda doğudan gelen rüzgârınız kesilmeden sürekli savursun.” (Ernteseğen (1) 90-93)

saylayu saçzun samança tın artzun qumlayu qovzun “Ayrı ayrı saçsın saman gibi esinti artsın, kum gibi dağıtsın.” (Ernteseğen (1) 94-95)

*yiti erdini .. yivig tizig egsüksüz .. qayu neçe bar erser .. edi tavarı egsükler bolar
barça tapınça .. edlig tavarlıy bolsunlar* “Yedi mücevher ve gerdanlıktan eksiksiz ne kadar var ise malı mülkü eksik olanlar bütün dileklerine uygun olarak mal mülk sahibi olsunlar” (SuvKaya 577/15-19)

arqa qamay ilniñ budunnıñ yime

aç qız ig kikente ulatı adaları amrılıp

alqu ödte yiil yağmur ödinçe bolup

aşlıq tarıy edgü bütüp inç bozlunlar

“Diğer bütün memleket ve halka da

Açlık, sıkıntı ve hastalıklar gibi afetlerden kurtulup

Rüzgar ve yağmur her vakit zamanında olup

Mahsulleri iyi gelişip huzur içinde olsunlar.” (ETSŞ, 24/5-10)

qayu neçe açmaq suvsamaq emgekin alaşurmış qoşsamış tınlıylar erser .. adruq adruq tañ tañsuq tatıylar üze toğurtaçı bolayın teglükler monı közleri açılsun ayınlar eşitgeli bolsun aqsaqlar erser yoruyalı usunlar ayınlar barça sözlegeli usunlar .. urınç çıyay tınlıylar erser barça erdinilig ayılıq tapsunlar ayılıqları qıznaqları barça ed tavarlar üze tolsun toşsun alqunı barça üstünki yig edgüke meñike tegürteçi bolayın “Ne kadar açlık ve susuzluk ızdırabıyla zayıflamış, güçten düşmüş canlılar var ise ... ayrı ayrı tatlı, nefis yemeklerle (onları) doyurayım. Gözleri açılsın, dilsizler işitmeye, aksaklar yürümeye muktedir olsunlar. Dilsizler tam olarak konuşabilsinler, fakir canlılar bütünüyle mücevher ve hazine bulsunlar, hazineleri mal mülk ile dolsun. (canlıların) Hepsini en üstün iyilik ve mutluluğa ulaştırmaya muvaffak olayım.” (SuvKaya 118/4-18)

2.2.4.6.2. Bolluk, Zenginlik, Bereket Dilekleri

ajun ajunta bay barımlıy edgü evde barqda toğayın "Dünya hayatında zengin, varlıklı, iyi evde barkta doğayım." (SuvKaya 121/15-17)

ed tavar erdini yinçü üze ayılıqum qıznaqum tolu bolsun "Hazinem mal mülk, mücevher ve incilerle dolu olsun." (SuvKaya 121/17-19)

[buγ]d[ay] arpa ked bolzun "Buğday ve arpa çok olsun." (BT XXVI: 63c/6-7)

ıj tarıy küyülü bolzun “Ekinler, tahıllar muhafaza olunsun.” (BT XXVI: 100/19)

miñ tümen yılqa tegi el aşayu y(a)rılıqamaq-ları bolzunlar "Binlerce yıl ülke sahibi olarak yaşasınlar."(BT XXVI: 100/26-27)

emgenip tarımış aşlıqıñızlarqa bir tayarqa miñ tayar tüş süzün “Zorluklarla ektiğiniz buğdayınız bir torbaya bin torba mahsul versin.” (Erntesegeñ (1) 84-87)

qorum qaya teg yıylzun tay teg telim buyday bolzun "(Mahsul) kaya gibi yığılsın (biriksin, toplansın), dağ gibi çok buğday olsun." (Erntesegeñ (1) 95-97)

oraqa qoymazqan toşyan bolzun

kidirdin turup kördeçike keregüçe közüñzün

keremke sañqa qudsa turqa taşa turzun

kürülüğüçi kişiniñ küsüri sökölzün

ala tayarnıñ yivi büzelzün

taryıl öküzñün tapanı telinzün

küçlüg erenler kötürüp yükleyü turzun

körklüg qatunlar tayar ayzın kökleyü turzun

oruqa qudar oylanlarnıñ udluqları yarızun

qollaşıp kötürgüçi qullarınıñ qoldıqları artulzun

tegirmenke elitser terk tegzün

taryı teñerip alzun

ögümiş unı ödür bolzun

upa teg aq öñlüg bolzun

kindükke tıqar kelinlerniñ keteni kerilzün

küpke tıqar küñlerniñ körki üzülzün

aşadaçı begler adasız bolzun

alqu meñiler qurumazun

açnuñ adı bat batzun

ilniñ uluşnuñ ögrünçiñe

nomnuñ şazınnıñ sevinçiñe

ür ödün ögrünçke

üzeliksiz tutçı meñike

aralap ada tuda bomazun

inçe bolzun

"(Mahsul) Ambara koyamayacak kadar bol olsun

Batıdan kalkıp bakacak birisine çadır gibi görünsün

Kuyuya, ambara döküldüğünde (ambarın) boyunu aşsın

Kürüyen (bir araya getiren)? kişinin kaburgası kırılsın

Alaca renkli tahıl torbasının ağzı büzülsün

Benekli öküzün tabanı delinsin (çatlasın)

Güçlü erkekler kaldırıp yükleyedursun

Güzel kadınlar torba ağzını bağlayadursun

Ambara döken oğlanların uylukları kırılsın

Tutuşup kaldıran (işçilerin) kölelerin koltukları yüklensin

Değirmene götürülse çabucak ulaşsın

Tahılı tartarak alsın

Öğütülmüş unu hazır(?) olsun

Upa (beyaz bir toz) gibi ak renkli olsun

Tekneye dolduran genç kızların keteni (keten elbisesi) gerilsin

Küpe dolduran hizmetçi kızların güzelliği bozulsun

Yiyecek beyler güvende olsun

Bütün zevkler yok olmasın

Açlığın derhal adı batsın

Ülkenin (milletin) neşesine

Öğretinin neşesine

Uzun zaman zevke

En üstün, ebedî neşeye

Bu süre içinde tehlike uğramasın

Böylece olsun."

(Erntesege (1) 97-120)

qaşyalaq başly qazı qal

qana saynyı taşı qad

qadaşqa uruyqa yayı

qarnı tola ayı

"Su tavuğu başlı kazı

.....

Hısım akrabaya düşman (olanın)

Karnı zehirle dolsun." (Erntesege (1) 128-131)

sizlerniñ tapınmış tapıyıqlarını udunmuş udugıñızlarnı tanyadivi tñri körü aşamaqları teginmekleri bolzun aşamaq teginmek tıltayında bu örtgünte tarıy üklizün "Sizlerin kestiğiniz kurbanları, yaptığınız hizmetleri Dhanyadeva Tanrı görerek alıp kabul etme lütfunda bulunsun. Alıp kabul etmesi vesilesiyle bu harman yerinde mahsul çoğalsın." (Erntesege2 44-45)

tñrike tege turur qnt bolzun teve örgüze közünmez bolzun “Tanrıya ulaşan il olsun,
deve hörgücüne görünmez olsun.” (Ernteseğen2 46-47)

çapça birle kötürüp salmışta

çrlayu qumlayu qudulzun

çarın keşeşin kesekin

çapıp qıdıyqa üntürzün

koldamlayu kötürüp salmışta

qumlayu saylayu qudulzun

qorum qayalayu ükülzün

.....

splıy küvekin salmışta

saylayu qumlayu qudulzun

saqışın aqtarıp alıp

sansız saqışsız kölüklerke yüklezün

sa.... kölükleri yüz bolup

sngları oruları miñ toşzun

tayarlarnı quda quda

adaqları şırpazun

.....

basa basa taşuyu

balıq qapıyları orpazun

barçın teg yumşaq bolzun

balarça yme qalmazun

.....

"Kürek (dirgen)? ile kaldırılıp bırakıldığında,

Saman gibi, kum gibi dökülsün.

Samanını, kümesini, parçasını,

Vurup kenara (tahılı) ortaya çıkarsın.?

Kollarda taşıyarak kaldırıp bıraktıkça,

Kum, çöl kumu gibi dökülsün.

Kaya, taş parçaları gibi biriksin

Saplı samanı bıraktığında

Çöl kumu, kum gibi dökülsün

Hesabını (bakımını) çevirip alarak?

Sayısız, hesapsız yük hayvanlarına yüklesin.

(Sayısız) yük hayvanları yüz (kadar) olup

Ambarları, çukurları bin (kere) dolsun.

Çuvalları döke döke

Ayakları içine gömülsün

Defalarca taşıyarak

Şehir kapıları kırılısın (patlasın)

Kadife kumaş gibi yumuşak olsun.

..... gibi kalmasın." (Erntesegen2 48-70)

m(e)n erser üç erdinike tapınıyuluq ayır ayay qılyuluq ed tavar tileyür m(e)n bo küsüşümin vaişiravane m(a)haraaça qanturzun "Ben ise üç akide mücevherine tapınmak ve yüksek saygıda bulunmak için mal mülk diliyorum. Bu dileğimi *Vaişravana* hükümdar tatmin etsin." (SuvAyazlı: 939-943)

qayu yalañuq bo nomuy süzök köñülin eşidip ayır ayayrı tileser ed tavarıy küseser el uluş keñürülzün erşi qarşı bolmazun "Her kim bu öğretiyi gönülden dinleyip

saygı gösterse, mal mülk istese ülke genişlesin, kavga (anlaşmazlık) olmasın.”
(SuvAyazlı: 1198-1201)

2.2.4.7. Bilgelik Dileği

Eski Türklerde, hükümdarda bulunması gereken başlıca özelliklerden birisi bilgeliktir. Eski Türk toplumunda “bilgelik” ve “bilge” kavramları devlet büyükleri dışında da yaygın şekilde kullanılmıştır. Akıl, bilgi ve hikmet sahibi kişiler bilge sıfatıyla anılmışlardır. Bugün, “bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek kimse” anlamında kullanılan “bilge” adı aynı zamanda, Orhun Yazıtları’nda adı geçen ve adına kitabe dikilen Köktürk Devleti kağanlarından birinin adıdır. Türk milli muhayyilesindeki yeri özetle bu şekilde açıklanabilecek bilgelik erdemine erişmek için Eski Uygur Türkçesinde çeşitli dileklerde bulunulmuştur. Mükemmel bilgeliğe, temiz, pak bilgeliğe, sarsılmaz bilgeliğe, doğru aydınlanma bilgeliğine erişmek; bilgelik denizini doldurmak; bilgelik erdeminin en üstün seviyeye erişmesi gibi çeşitli şekillerde bilgelik dilenmiştir:

*etözin tilin köñülin qılmış neçe .. buyanlı bilge biliglikke sapşı (?) edgü qılınçlarım
erser .. ol edgü yltızlıy buyanlarımniñ küçinte .. terk üdüñ üzelihsiz bilge biligig
bütüreyin* “Vücutla, dille, gönülle işlenmiş ne kadar ... sevap kazanmaya değer,
bilgeliğe yakışır iyi amellerim varsa .. o iyi özlü sevaplarım sayesinde tez elden en
üstün bilgeliği kazanayım.” (SuvKaya 108/18-23)

*tükel bilge biligke arıy süzük bilge biligke teprençsiz bilge biligke köni tüz tuymaq
bilge biligke tegeyin* “Mükemmel bilgeliğe, temiz, pak bilgeliğe, düşünüleemeycek,
söylenemeycek bilgeliğe, sarsılmaz bilgeliğe, doğru aydınlanma bilgeliğine
erişeyim.” (SuvKaya 144/9-13)

buyanlıy bilge biliglig .. yiviglerim bütsünler “Sevaba (layık) ve bilgelik
meziyetlerim tekâmül bulsun” (SuvKaya 354/1-3)

bilge biliglig taluyuy kinki üdlerte bütüreyin “Gelecek zamanda bilgelik denizini
doldurayım.” (SuvKaya 354/10-11)

arıy süzük bilge biligleri .. adasızın terk bütsün “Arı duru bilgelikleri tehlikeden uzak olarak kemale ersin.” (SuvKaya 354/15-16)

kentü kentü tirinimiz quvrayımız birle bo nom erdinig eşidip soyançıy tatıylıy teriñ yörüglüg nom tatıyı üze todup qanıp çoşumuz yalınımız küçümüz küsünümüz asılıp üstelip yiti qınıy tavranaqımız rıdı quo kelig edremimiz taqı yme üstünki yig bolsun erti “Kendi cemaatimiz ile birlikte bu öğreti mücevherini işitip güzel ve derin anlamlı öğretinin tadı ile doyup tatmin olup manevi nurumuz ve gücümüz artıp kuvvetli iştiyakımız ve bilgelik erdemimiz en üstün seviyeye erişse idi” (SuvKaya 400/5-12)

qut qolurmen olarqa .. quo kelig edremlerig üntürsün .. birkerü maña birsünler “Kutluluk dilerim: Bilgelik erdemlerini çıkartıp hep birlikte bana versinler.” (SuvKaya 510/21-24)

umunup inanıp qut /[]/ bilge biliglig tuşumuy bulup tamudaqı emgeklerig öyü saqınu burhan qutıña köñül öritip tınmadın sönmedin bodis(a)t(a)ıylar yolınta yorıyü bir kölüñü tözlüg yolqa kirip on oronluy yorıqlarıy toşşurup alquşun barça küü keliglig küçleri üze yanturu alquñı tutup içgerip bir teg nomluy oronta oluruş yumqı köni tüz tuşunmaqqa irklezünler “Ümit ve inançla kut[luluk dileriz]: Bilge (olarak) doğma lütfuna erişip Cehennemdeki ızdırapları düşünerek Buddha saygınlığa gönül verip durup dinlenmeden Bodhisattvalar yolunda yürüyerek bir vasıta cevherine sahip yola girip on yere ait yaşam biçimini yok edip hepsini bütünüyle bilgelik sayesinde koruyup gözeterek ve öğretiye sahip yerde oturarak gerçek aydınlanma (mertebesine) yükselsinler.” (BT XXV(1): 2551-2564)

küşüşüm teginür <:> burhanlarınıñ küçinte nom erdininiñ küçinte bodis(a)t(a)ıylarınıñ küçinte : tözünlerniñ ıdoqlarınıñ küçinte : ol alqu qamay tınl(ı)ıylar : bir teg ozup qutrulup ontun sıñarqı tamularqa eltdeçi qılınçları birtem ketip tariqıp amtıta inaru burhan küçlüg[in küsünlügin] qat[ıylanıp] t(a)vranıp ulatı qatıylanı t(a)vranı [o]n oronluy yorıqlarıy toşşurup v(a)çraupam dyanlıy köñülke irklep sarvatayan tükel bilge biliglig tüşke kirip : burhanlarınıñ küü kelig küçü üze köñül eyin erksindeçi bolzunlar “Duada bulunurum: Buddhaların, öğreti mücevherinin, Bodhisattvaların, asillerin ve kutluların sayesinde bütün canlılar kurtulup on ana önemli daireye ait Cehennemlere götürecektir amelleri tamamıyla yok olup şimdiden sonra Buddha gücü kuvvetiyle gayret edip yine çabalayarak on yere ait yaşam biçimlerini yok edip Vajropama gibi tefekkürlü bir ruh hâline yükselip

her şeyi bilme lütfuna erişip buddhaların bilgelik sayesinde gönüllerince mutlak güce erişsinler." (BT XXV(1): 2628-2644)

2.2.4.8. Dişilik / Kadınlık ile İlgili Yapılan Dualar

qayu uzun tonluy tınlıylar tişi etözin erip erkek etözin bulayın "Bazı uzun giysili (dişi) canlılar dişi vücutlu olup (ben) erkek vücudunu bulayım." (SuvKaya 157/7-9)

tişi etözlüglər üçün qut qolurmen .. alquyun tegşilip irkek etözin bulsunlar yürekliğ titimlig yaruq yaşuq bolup bilge biliglig bolsunlar qamayun barça bodısatavlar yorıyınıtta yoridaçı bolsunlar bir yintem altı paramıtlar içinte qatıylansunlar tavransunlar uzatı ontın sıyarqı ülgüsüz sansız burqanları körsünler "Dişi vücuduna sahip olanlar için kutluluk dilerim: Hepsi birden değişerek erkek vücuduna geçsinler. yürekli, cesaretli, aydın, hikmet sahibi olsunlar. Hepsi Bodhisattvalar yolunda yürüsünler. Yalnızca altı erdem içinde hareket etsinler. Daima on ana önemli daireye ait sayısız buddhaları görsünler." (SuvKaya 121/22-122/10)

yana yime men sıly tigin

ig ayrıy öze bastıqmaq tıltayı

bu yitiken sudurnuñ yigin adruq

eşitip igtin ayrıytın ozayın

ajunlar sayu qız etüzinte toymayın

tip qut küsüş öritü tegindim

“Yine bir de ben Sılg Tigin

Hastalıkların baskısına uğramak sebebi ile

Bu *Yitiken sūtra*'nın üstünlüğünü, seçkinliğini,

İşitip bu hastalıklardan kurtulayım ve
 Hiçbir âlemde kız olarak dünyaya gelmeyeyim
 Diye, niyaz ve arzu izharına cesaret ettim.” (ETS, 26/20)

2.2.4.9. Güzel Konuşma Erdemi (Belagat) Dileği

Budist öğretilerde Buddha'nın vaazları önemli bir yer tutar. Öğretilerin başkalarına genellikle bu vaazlarla aktarıldığı Budizm'de, etkili bir anlatım oluşturmak için Buddha'nın özelliklerinden biri olan “güzel konuşma, belagat” erdemine sahip olmak gerekir. Belagat kavramı, Eski Uygur Türkçesinde *tılañurmaq* sözcüğü ile karşılanır. Buddhaların kutsal ve arı belagatine sahip olmanın yanında çeşitli şekillerde söylenmiş belagat dilekleri tespit edilmiştir:

*neçe bar erser yig edremniñ iş ködügleri art basut qılsunlar maña .. tegürsünler
 mini alqınçsız tüketinçsiz soyançıy tatıylıy tılañurmaq edremiñe* “Ne kadar iyi
 erdemden kaynaklı ameller varsa bana destek ve yardımı dokunsun ve beni bitip
 tükenmeyen lezzette güzel konuşma erdemine eriştirsın.” (SuvKaya 504/9-15)

*qut qolurmen küseyü .. bo meniñ tilim tegşilsün .. uyrayı tegeyin burqanlarınñ ..
 iduq arıy tılañurmaqıña .. antağ osuylıy sav söznüñ .. küçi küsünü uyrınta .. alqu
 tınlıylar oylanın .. yavalturtaçı bolayın* “Dua ederek kutluluk dilerim: Bu benim
 dilim değişsin; buddhaların kutsal ve arı belagatine tamamen sahip olayım; böylece
 (güzel söylenmiş) sözlerin gücü vesilesiyle bütün canlıları teskin edeyim”
 (SuvKaya 506/9-16)

*meniñ ayızında .. sav söz taşqaru üntükde .. savım iyin yörügi .. bütsün barça
 qalırsız .. eşidteçi tınlıylar .. ayır ayay qılsunlar .. qayu iş ködüg qıtuqda .. yoqsuz
 quruy bolmasun* “Ağzımdan söz çıktığında sözüme uygun olarak anlamı da
 eksiksiz tamamlansın; (sözlerimi) işitecek canlılar (bana) hürmet gösterecekler;
 yaptığım işler boş ve lüzumsuz olmasın” (SuvKaya 506/17-22)

tıdıysız uluy tılañurmaq .. kök qalıq içinte erigme .. tolp sansarta tutulmuş .. qayu neçe bar erser .. tirig tınlıy uyuşu .. olar barça bulsunlar “Gökyüzü içinde var olan bütün Samsâra’da alıkonulmuş ne kadar canlı var ise onlar zahmetsiz yüce belagate tümüyle vakıf olsunlar.” (SuvKaya 510/24-511/5)

tılañurmaq edremig .. ötünmiş yalvarmış ötügümin .. öñi adınsıy qılmasunlar “Belagat erdemini dilediğim duamı başka, ayrı tutmasınlar.” (SuvKaya 505/5-7)

qut qolunu teginürbiz : bökünki künte bo nomluş orontağı bir teg kşanti qılturdaçılarnıñ : bökünte []-l[arnı]ñ yor[ıqın]ta yorıp tuşum teginmekdin erksinip : dört törlüg ülgüsüz köñüllerde altı p(a)ramıtlarda nomdağı y(a)rılışça bışrunu yorıp : dört törlüg tıdıysız tılañurmaq edremlerke altı törlüg bügülenmek edremlerke egsüksüz tolu tükel<lig> bolup yüz <miñ> törlüg samadi dyanlarıy qayuta öser saqınsar : anta yügerü qılıp qamaş yumdaru tutdağı darni tegme nom qapıyına barçaqa kirgeli up erteken nomluş oronqa irklep köni tüz tuşmaq burhan qutın bulzunlar “Kutluluk dileriz: Bugün bu öğretiyeye sahip yerdeki günah itiraf ettireceklerin bugün yolunda yürüyüp (yeniden) doğumdan dolayı güçlenip dört türlü sayısız gönüller ve altı erdem öğretisine ait yarlığa (buyruk; vaaz) uygun olarak olgunlaşır dört türlü engelsiz hitabet erdemlerine, altı türlü büyü erdemine eksiksiz sahip olup yüz bin türlü tefekkürleri nerede ise düşünerek ortaya çıkarır Yumdaru Tutdağı Darni adlı öğretiyeye girerek erkenden öğretiyeye sahip yere yükselir Buddhanın doğru ve gerçek aydınlanma saadetine erişirler.” (BT XXV(1): 3021-3039)

2.2.4.10. Birlik ve Beraberlik Dileği

birtemledi bir teg uyuşuş etüz til köñülin

bışrunıy tolpu tüzün yorıyın birdeçi

bizke yirçi bilge baqşı edgü ögliler birle

birikişip bir orunta birkerü erelim

“Bir imiş gibi tamamıyla benzer vücut, dil ve gönülle,

Olgunlaşmak için, Tolpı Tüzün'ün tavrını veren,
 Bize yol gösteren bilge hoca ve iyi düşünenler ile
 Birleşerek, bir yerde hep birlikte bulunalım.” (ETŞ, 13C/80-85)

qayu neçe ondun sınar uluşlar bar erser

qalırsız tüz uz itilip utmışlar ul sayu

qavşatılmış quvray ara bodımant orunta

qaçan erser olururın qamayın körelim

“Her tarafta, nerede ve ne kadar memleket varsa
 Bütün galiplerin her temelde düz ve güzelce sıra ile
 Etrafında toplanmış cemaat arasında, *bodhimanta* yerde
 Bir gün hep birlikte oturduklarını görelim.” (ETŞ, 13C/ 75)

2.2.4.11. Tabiat Varlıklarına Yapılan Kutsamalar

Aşağıdaki örnekte, yağız (yere), dağa, suya, toprağa, ağaca, Tanrı'ya, ülkeye, kemiğe ve bu varlıklarla ilgili özel isimlere (Sumeru Dağı; Sâla Ağacına; Azrua, Hormuzta, Güneş, Ay ve Yıldızlar (tanrılar)) *mañyal* "kutsama" yapılır. Burada çeşitli tabiat varlıklarına ve kutsama yapılması ve güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimlerinin tanrılar arasında sayılması dikkat çekicidir:

yayızqa mañyal altun tözlüg yir tilgeniñe

tayqa mañyal sumır tay ulatı yiti altunluğ tayqa

suvqa mañyal anubatat yul ulatı yiti suv ögüzke

divıpqa mañyal vaydurı tözlüg çambudıvıpqa

sögütke mañyal qalpavarqaş hualanmış şala sögütke

teñrike mañyal azrua hormuzta küin ay yultuzlarqa

ilke mañyal sügçi baliqnıñ il uluşıña

sünükke mañyal uygur uruyı yadılyuqa

erdinilig bo sudurnuñ çoyluğ küçinte .. erklig qañsı qannıñ atı çoylansun

“Yağız (yere), altın özlü yer dairesine takdis,

Dağa, Sumeru Dağı ve diğeri yedi altınlı dağa takdis,

Suya, Anavatapta Nehri ve diğeri yedi nehre takdis,

Toprağa, Vaidûrya özlü yeryüzüne takdis,

Ağaca, Kalpavrksa ve çiçeklenmiş Sâla Ağacına takdis,

Tanrı'ya, Azrua, Hormuzta, Güneş, Ay ve Yıldızlara takdis,

Ülkeye, Sügçi Şehri'nin devlet ve halkına takdis,

Kemiğe, Uygur neslinin yayılımına takdis (olsun),

Mücevherli bu sûtranın aydınlığı sayesinde Kanghsi Han'ın adı parlasın.”

(SuvKaya 684/23-685/11)

esriñü körkle tüü törlüg tütsüg edgü hua çeçekler yme küntemek üç üdte ı ıyaç

sögütlertin üzüksüz yağsun .. köñül iyin ıslatıp artuqraq ögrünçlüg sevinçlig

bolsunlar "Güzel çiçekler ve ağaçlardan günde üç kere (vakit) daima güzel çeşitli

kokular saçılsın. (Onları) gönülce sulayıp ziyadesiyle mutlu ve neşeli olsunlar."

(SuvKaya 120/15-21)

2.2.4.12. Merhamet Dileği

umunup inanıp qut] qolunu tegi[nürbiz bizni erinç]keyü y(a)r[l]ıq[azunlar
 "Umut ve inançla kutluluk dileriz: bize merhamet gösterme lütfunda
 bulunsunlar." (BT XXV(1): 994-996)

2.2.4.13. Günlük Yaşam / Olaylarla İlgili Kalıplaşmış Olarak Kullanılan İyi Dilekler

Kalıp sözler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir (Aksan 1996: 34). Değişik durumlarda ve sebeplerle kişiler birbirlerine karşı duygu ve düşüncelerini aktarmak, hâllerini arz etmek, birbirleri hakkında iyi veya kötü dileklerde bulunmak için kalıplaşmış sözlere ihtiyaç duyarlar.

Başka dillerle karşılaştırıldığı zaman, Türkçenin söz varlığında daha çok kalıplaşmış dil birimi, yani atasözü, deyim, ikileme ve kalıp söz bulunmaktadır. Kalıplaşmış dil birimlerinin yaygın bir şekilde kullanılmasının nedeni kalıp sözlerin sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Gökdayı 2008: 89-90).

Sabahleyin karşılaşıldığında söylenen *günaydın*, çeşitli durumlarda söylenen *afiyet olsun*, *affedersiniz*, *güle güle* gibi sözler bu söz grubu içinde değerlendirilir. Yeni bir ev alan ya da yeni bir eve taşınan kimselere söylenen *güle güle oturun* gibi iyi dilek belirten kalıp sözler bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Aksan 1996: 34).

Her dilde bulunan kalıp sözler, toplumların kültürleriyle ilişkili olarak çeşitlenir. Bazen aynı durumda ve anlamda söylenen bu sözler, şekil ve yapı ya da söyleyiş biçimi olarak değişebilir: İng. *good appetit* (kelimesi kelimesine "iyi iştah") ~ Türk. *afiyet olsun* örneklerinde görüldüğü gibi aynı durumda söylenen İngilizce söz eksilteli bir yapı özelliği taşıırken Türkçe *afiyet olsun* tam cümle biçimindedir.

Türkçede özellikle dua ve beddua sözlerinin kalıp söz yapısıyla dilde kullanım alanı bulunduğu görülmektedir. Eski Uygur Türkçesine ait taradığımız metinlerde kalıp söz biçiminde dua örnekleri tespit edilmiştir:

edgüliüg bolzunlar "İyi olsunlar." (BT XXVI: 32b/18)

edgüliüg bolsunlar "İyi olsunlar." (SuvKaya 675/7)

yamu sadu bolzun "Bu/o (kesinlikle) iyi/güzel olsun." (BT XXVI: 52/2)

[sa]du s[a]du edg[ü]liüg kelzün "İyi gelsin." (BT XXVI: 69/4)

sadu bolz((un)) "İyi olsun." (BT XXVI: 78b/4)

edgü [kelzün] "İyi gelsin." (BT XXVI: 78b/5)

sadu sadu bolzun "İyi iyi olsun." (BT XXVI: 116/11, BT XXVI: 118b/3)

yooq-luγ asıγ-lıγ bolzun "Faydalı olsun." (BT XXVI: 129/2-3)

qutluγ bolsun "Kutlu olsun." (SuvKaya 343/17)

qutluγ bolzun "Kutlu olsun." (BT XXVI: 27b/1, BT XXVI: 71a/4, Erntesegegen (1) 17, Erntesegegen 21)

[buγ]d[ay] arpa ked bolzun "Buğday ve arpa çok olsun." (BT XXVI: 63c/6-7)

qutluγ qıvl(i)γ bolmaqı bolzun "Kutlu ve mutlu olsun." (BT XXVI: 71b/3-4)

öj üliüg bolzun "Pay olsun." (BT XXVI: 124/13, BT XXVI: 100/43)

qa[maγ] [ayıγ] bolmazun "Bütünüyle kötü olmasın." (BT XXVI: 78b/4-5)

kinkilerke ulalmaqı bolsun "Sonrakilere bağlansın (ulaşsın)" (SuvKaya 344/3)

umunmuş-ça tınl(i)γ-larqa asıγ qılzun "Ümit edildiği gibi canlılara fayda kılınsın." (BT XXVI: 39a/132)

qam[ay beş aj]un tınl(i)γ-lar meñilig b[olzun "Bütün beş dünya canlıları huzur içinde olsun." (BT XXVI: 100/19-20)

qamay burqanlar bir ünin sadu sadu sidi bolzun "Bütün buddhalar hep birlikte sâdhu sâdhu siddhi (iyi)? olsun." (TTV A108-109)

bodun boq[un]-[qa bu]suşluş s[av]-lar bo[lmazun] "Millele kederli şeyler (olay; haber) olmasın." (BT XXVI: 63c/7-8)

bo buyan edgü qılınç öñ ülüg bolzun "Bu yararlılığın sevabı pay olsun." (BT XXVI: 71a/21-22)

[*küsüşleri*] *qanmağı bolzun* "Dilekleri kabul olsun." (BT XXVI: 76b/5)

Bu örnekler içinde tam cümle yapısında kalıp sözler olduğu gibi, aynı cümlenin yüklemi düşürülerek kullanılan eksilteli yapılar da vardır:

sadu "İyi." (BT XXVI: 20/6, BT XXVI: 113/15, BT XXVI: 61c/5, SuvKaya 34/22)

edgü "İyi." (BT XXVI: 28/12, SuvKaya 404/4)

sadu sadu "İyi iyi." (BT XXVI: 6/30, BT XXVI: 8a/18, BT XXVI: 9/4, BT XXVI: 13/20, BT XXVI: 154/3, BT XXVI: 148/3, BT XXVI: 143/4, BT XXVI: 124/19, BT XXVI: 104c/9, BT XXVI: 111a/6, BT XXVI: 79/4, BT XXVI: 80/39, BT XXVI: 55/28, BT XXVI: 48/20, ETŞ, 24/10)

sadu edgü "İyi, güzel." (BT XXVI: 27b/9, BT XXVI: 130/20, SuvKaya 343/16, SuvKaya 344/3)

sa]du sadu ed[gü] "İyi, güzel." (BT XXVI: 17/161)

sadu sadu edgü edgü "İyi, güzel." (BT XXVI: 152/27, BT XXVI: 137/30)

sadu edgü : sâdhu "İyi, güzel." (BT XXVI: 115b/4-5)

sadu edgü lıyso "İyi, güzel." (SuvKaya 24/24, SuvKaya 34/15-16, SuvKaya 674/13)

lıyso lıyso "İyi iyi." (BT XXVI: 113/16)

şansay şansay "İyi iyi." (BT XXVI: 113/17)

edgü edgü "İyi iyi." (BT XXVI: 113/18, ETŞ, 10/295; SuvKaya 598/23)

edgü edgü sadu s[adu] "İyi, güzel." (BT XXVI: 102a/3)

sadu lıyso "İyi, güzel." (BT XXVI: 29/7)

edgü lıysa “İyi, güzel.” (SuvKaya 343/1, SuvKaya 673/12)

Şüphesiz bu örnekler arasına daha birçoğu eklenebilir. Ancak bunun ayrı bir çalışma konusu olduğunu düşündüğümüzden ve söyleniş amacı ve konularına göre bir sınıflama yaptığımızdan burada, seçtiğimiz birkaç örneği vermekle yetindik.

3. BÖLÜM: SONUÇ

Tezde genel olarak aşağıdaki sorular çerçevesinde Eski Uygur Türkçesindeki dualar incelenmiştir:

1. Anlamsal olarak duanın nasıl bir sınıflandırması yapılmalıdır / yapılabilir?
2. Dua, kiplik bir kategori midir?
3. Kiplik bir kategori olsun olmasın, duanın işaretleyicileri nelerdir? Dua sözleri dilde somut olarak nasıl anlatım özellikleri kazanır?
4. Duayı işaretleyen dil birimlerini tespit ederken şekle bağlı kalmak mı, yoksa anlamsal / işlevsel bir yaklaşım mı sergilemek gerekir?

Eski Uygur Türkçesine ait belirli sayıda metinden derlenen dualar üzerinde anlam ve yapı bakımından yapılan incelemeler sonucu aşağıdaki yargılara ulaşılmıştır:

1. Gerçekleşebilirlik oranı ve talebin yoğunluğu çeşitli derecelerde değişen duaların ifadesine elverişli bir anlambilimsel alan olan dilek-istek kipliğinde her bir derece ve alt anlam alanı için farklı işaretleyiciler tespit etmek mümkündür. Duanın Dilek-istek kipliğiyle, anlamsal yakınlığı ve her iki anlam alanı için ortak dilsel işaretleyicilerin bulunması, dua anlam alanını, dilek-istek kipliğinin alt anlam alanı olarak değerlendirmek için yeterlidir. İki anlam alanını ayırmak için sözlüksel ve sözdizimsel unsurların yanında, bağlam, vurgu ve çeşitli iç ve dış etkenler dikkate alınmalıdır.
2. Bugün Türkiye Türkçesinde örneklerine rastlandığı gibi, Eski Uygur Türkçesinde de dua anlam alanı, sadece (emir-)istek kipiyle işaretlenmez. Bu dönemde, bugün kullandığımız istek kipi daha şekillenmediği için *emir-istek* terimini kullandığımız kip, dualar için en yaygın kullanılan şekildir. Bunun yanında -GAy eki de bu alanı işaretlemek için nadir olarak kullanılmıştır. Bu biçimbilgisel işaretleyiciler dışında, çeşitli analitik yapıların, sözlüksel, sözdizimsel, sözlüksel-sözdizimsel bağıntılı işaretleyicilerin ve eksilteli yapıların, küçük anlam farklarıyla dua işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.
3. Dua anlam alanı çerçevesinde, aralarında küçük anlamsal farklar bulunan dilekler, ‘gerçekleşme potansiyeli bulunanlar’, ‘gerçekleşme ihtimali konuşur tarafından düşük

görünenler', 'gerçekleşmesi mümkün görünmeyenler', 'gerçekleşmesi hayale / varsayıma dayalı olanlar', 'konuşurun dileğin gerçekleşmesine olan isteğinin yüksek olduğu', 'gerçekleşme potansiyeli bulunduğu hâlde zamanında gerçekleşmemiş, gerçekdışı bir dileği ifade edenler', 'gerçekleşmesi mümkün görünmeyen' dualar olarak alt anlam alanlarına ayrılabilir. Eski Uygur Türkçesinde, bu anlam alanlarının her biri için farklı dilsel işaretleyiciler kullanılmaktadır.

4. Eski Uygur Türkçesinde dilek-istek ifadesi büyük oranda, bugün emir ya da emir-istek olarak adlandırılan ekler kullanılarak sağlanır. Bunun yanında, yukarıda sayılan küçük anlam farklarını ifade etmek için çeşitli analitik yapılar, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyiciler de kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde dilek-istek kipliği için *-GA*, *-A*, *-AsI* gibi işaretleyicilerin ve farklı analitik yapıların ortaya çıkmasıyla bu kiplik alanı işaretleyen emir-istek eklerinin anlam alanında zamanla bir daralma olduğu, bu eklerin emir ifadesinin ön plana çıkmaya başladığı söylenebilir. Bugün daha çok emir ekleri olarak adlandırılan bu eklerin işlevi konusunda hâlâ tartışmaların devam etmesi, geçirdiği bu anlam gelişiminden / değişiminden kaynaklanmaktadır.

5. Söyleniş amaçlarına ve konularına göre yapılan sınıflandırma sonucunda, Eski Uygur Türkçesine ait duaların, içerik olarak büyük oranda Maniheizt ve Budist kültür çevresinin etkilerini taşıdığı; ancak eski Türk inançlarının, geleneklerinin, toplumsal değerlerinin ve Eski Uygur Türklerinin dünya görüşünün de bu metinlere yansıdığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ABUDUKELİMİ, B. (2006). *Uygur Türklerinin Dinî İnanışları*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AÇA, M. (2002). "Tıva Türklerinin Alkışları (Algış-Yörel) Üzerine Notlar". Millî Folklor, S. 56, s. 166-178.
- ADİL: ORUCOV, A. vd. (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*. C. 1, Bakı: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası.
- AĞCA, F. (2007). "Maniheist ve Budist Çevre Türkçe Metinlerde *fiil + mAk + İyEkl. + bol-* Yapısı Üzerine". Türkbilig, 14: 3-21.
- AKALIN, L. S. (1990). *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay.
- AKSAN, D. (1996). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yay.
- AKSAN, D. (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi Yay.
- BRİTANNİCA: (1986), *Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi*. Ana Yayıncılık, Cilt 1, İstanbul: Ana Yay.
- ARAT, R. R. (2007). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TDK Yay.
- ARIKOĞLU, E.-Klara Kuular. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- ARIKOĞLU, E. (2005). *Örnekleli Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yay.
- ASLAN DEMİR, S. (2007). "İstek Kipliği, Gerçeklik, Gerçekleştirilebilirlik". VII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildiri Kitabı. I: 581-590.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yay.
- ATA, A. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis Dizin-Sözlük*. Nehcü'l-Ferâdis (Birleştirilmiş Baskı), Mahmûd bin Alî, Tıpkıbasım ve Çeviri Yazı: Janos Eckmann (Yayımlayanlar: Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), Dizin-Sözlük: Aysu Ata, Ankara: TDK Yay.

- AYTAÇ, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü*. (Çeviri < K. Grönbech, Komanisches Wörterbuch), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- BANGUOĞLU, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- BENLİ, N. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin Yapı ve İşlev bakımından İncelenmesi*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- BENZER, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- CAFEROĞLU, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- CİLACI, O. (1992). "Dua". İslam Ansiklopedisi. C. 9. Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- ÇAKIR, R. (2014). "Türkmen Cenaze Törenlerindeki Ritüeller ve Söylenen Alkışlar: (Türkmenistan Örneği)". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 70.
- DLT: (2007). *Dîvânu Lugâti't-Türk Mahmûd el-Kâşgarî* (DANKOFF, R., J. Kelly *Mahmûd El-Kâşgarî Dîvânü Lugâti't-Türk'ten Çevirenler: S. T. Yurtsever - S. Erdi*), İstanbul: Kabalcı Yay.
- DEMİR, N. - E. YILMAZ (2014). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- DEMİRCİ, K. (2013). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yay.
- DS (2009). *Derleme Sözlüğü*. C. 1, Ankara: TDK Yay.
- DOĞAN, Ş. (2001). "Eski Uygurca Tövebe Duaları". III. Uluslar Arası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, s. 303-320.
- DOTL: ÖZTOPÇU, K. vd. (1999). *Dictionary of the Turkic Languages*. London and New York: Routledge.
- ECKMANN, J. (1998a). "Harezmi Türkçesi". *Tarihî Türk Şiveleri* (Çev. Mehmet Akalın), s. 173-210, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

- ECKMANN, J. (1998b). "*Çağatay Türkçesi*". Tarihî Türk Şiveleri (Çev. Mehmet Akalın), s. 211-245, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- ECKMANN, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul.
- ELÇİN, Ş. (2013). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- ERCİLASUN, A. B. (1995). "*Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine*". Türk Gramerinin Sorunları I-II (Bildiriler), s.61-72, Ankara: TDK Yay.
- ERCİLASUN A. B. (Editör), (2012). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil-Basit Çekim*, Ankara: TDK Yay.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- ERGİN, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- EROL, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözcükler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ERSÖZ, S. (2011). "*Türkiye Türkçesinin Doğu Grubu Ağızlarında Bedduaların İşlevleri ve Cümle Yapıları Arasındaki İlişki*". Turkish Studies, Volume 6/1, s. 1084-1100.
- FEDOTOV M. P. (1996). *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka*, C. 1, Çeboksarı: Çuvaşskiy Gosudarstvennyy İstitut Gumanitarnih Nauk.
- GABAİN, A. V. (1998a). "*Eski Türkçe*". Tarihî Türk Şiveleri (Çev. Mehmet Akalın), s. 29-66, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- GABAİN, A. V. (1998b). "*Codex Cumanicus'un Dili*". Tarihî Türk Şiveleri (Çev. Mehmet Akalın), s. 67-109, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- GABAİN, A. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.
- GARKAVETS, A. (2006). *Codex Cumanicus*, Polovetskiye molitvı, gimnı i zagadki XIII-XIV. yy, Moskva.

- GÖKDAYI, H. (2008). "*Türkçede Kalıp Sözler*". Bilig, S. 44, s. 89-110.
- GÖKSEL, A., C. KERSLAKE, (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- GÜL, B. (2010). *Moğol Atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- GÜL, B. (2011) "*Tsengel Tuvalarından Algış (Algış-Yöreel) Örnekleri*." Ankara: Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- GÜLSEVİN, G. (2002). "*Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine*". Fransız Araştırmaları Enstitüsü/TKD, İstanbul Aralık 1999 (İlmi Araştırmalar, Cilt XIII., s. 35-50), İstanbul.
- GÜLSEVİN, G.-E. Boz, (2012). *Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yay.
- GÜNAY, V. D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yay.
- GÜNER, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yay.
- GÜRSOY-NASKALİ, E.-M. DURANLI, (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- GÜRSOY-NASKALİ E. vd. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- HACIEMİNOĞLU, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- HENGİRMEN, M. (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yay.
- KARADEMİR, F. (2012). "*Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik)i Üzerine*". Turkish Studies, Volume 7/4, s. 2091-2138, Ankara.
- KARAHAN, L. (2011). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yay.
- KASAI, Y. (2008). *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.

- KAYA, D. (1997). "*Dualar ve Beddualar*". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 4, Sivas, s. 99-121.
- KAZAN, Ş. (2009). "*Klasik Türk Şairlerinin Dilinden Beddualar*". *Turkish Studies*, Volume 4/2 Winter, 777-821.
- KERİMOĞLU, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi.
- KERİMOĞLU, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- KIYMAZ A. B. (2014). "*Kutadgu Bilig'de Dua ve Beddualar*". I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Niğde Üniversitesi Kaşgarlı Mahmut Uygur-Çin Araştırmaları Merkezi.
- KTLS: Komisyon, (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KOÇ, K.-A. BAAYNİYAZOV-V. BAŞKAPAN, (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- KUANIŞBAYEVA, A. (2002). "*Kazak Kahramanlık Destanlarındaki Dua ve Beddualar*". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart, C. 10, No: 1, s. 11-16.
- LAROUSSE: Meydan Larousse, (1981). *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, 3. Cilt, İstanbul: Meydan Yay.
- MANSUROĞLU, M. (1998). "*Eski Osmanlıca*". *Tarihî Türk Şiveleri* (Çev. Mehmet Akalın), s. 247-276, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- NECİP, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İklil Kurban), Ankara: TDK Yay.
- ORALTAY H.-N. YÜCE-S. PINAR, (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. (< Çev. Kazak Tilinin Sözdüğü, İ. K. Kenesbayoğlu vd.), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yay.

- ÖLKER, P. (2014). İçin Edatının Standart Dışı Kullanımı. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, C 24, S. 2/Güz, s. 173-195 İstanbul.
- ÖLMEZ, M. (1991). *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm) (Suvarnaprabhasasutra)*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- ÖZCAN, A. (1989). "Alkış". İslam Ansiklopedisi, C. 2, s. 470-471, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ÖZMEN, M. (2000). "Alkış ve Kargışlarda Cümle ve Anlatım Özellikleri". Türk Dili, S. 585, s. 280-293.
- ÖZÖNDER, S. B. (2002). "Eski Türklerde dil ve edebiyat". TÜRKLER, C. 3, 481-501, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- PEKACAR, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- PRITSAK, O. (1998). "Kıpçakça". Tarihî Türk Şiveleri (Çev. Mehmet Akalın), s. 111-122, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- RENTZSCH, J. (2013). "Türk Dillerinde Kipselliğin Anlambilimsel Haritası". Bilig, S. 67, 129-168, Ankara.
- SEYFELİ, M. (2002). "Alkış ve Kargışlar". Türkler Ansiklopedisi, C. 5. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- SHARİFİ, S., S. EBRAHİMİ, (2012). "Assessing Speech Acts of Curses and Prayers in Persian". Theory and Practice in Language Studies, Vol. 2, No. 9, s. 1911-1916, Finland.
- ŞEN, S. (2010). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Samsun: Uğur Matbaası.
- ŞEN, S. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- TABAKLAR, Ö. (2010). "Karahanlılar ve Karahanlı Türkçesi", Mustafa Argunşah, Gülden Sağol Yüksekaya, Özcan Tabaklar, Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri, s. 9-89, İstanbul: Kesit Yay.

- TAVKUL U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- TDEKTAS: (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. C. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- TDK: (2011). *TÜRKÇE SÖZLÜK*. Ankara: TDK Yay.
- TEKİN Ş. (1963). "Uygurlarda Sevâb Tevcihi Âdeti ve İslâmlıktaki Mevlid Duası". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XII, s. 233-245.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- TEKİN, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yay.
- TEMA: (2007). *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*. C. 8, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- TİMURTAŞ, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yay.
- TOPARLI, R.-H. VURAL-R. KARAATLI, (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: AKDITYK TDK Yay.
- TS: (2009). *TARAMA SÖZLÜĞÜ*. C. 1, Ankara: TDK Yay.
- ÜSTÜNOVA, K. (1998). *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*. İstanbul: Alfa Yay.
- VASİLİEV, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- WILKENS, J. (2007). "Berliner Turfantexte XXV (2), Das Buch von der Sündentilgung, Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kılğuluk Nom Bitig", Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- YILMAZ, G. K. (2007). "Hakaslarda Ölüm ile İlgili Gelenekler". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, Sayı 4, Aralık.
- YÜKSEKKAYA, G. S. (2010). "Harezmi Türkçesi", Mustafa Argunşah, Gülten Sağol Yüksekaya, Özcan Tabaklar, Karahanlıca Harezmi Kıpçakça Dersleri, s. 89-168, İstanbul: Kesit Yay.

ZIEME, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Berliner Turfantexte XIII*. Akademie-Verlag, Berlin.

İnternet Kaynakları:

Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi (7.-13. yy.):

<http://derlem.cu.edu.tr/>

VATEC: *Vorislamische Alttürkische Texte: Elektronisches Corpus* (İslamiyet Öncesi

Eski Türkçe Metinler: Elektronik Derlem: <http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/>

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/06/2015

Tez Başlığı / Konusu: Eski Uygur Türkçesinde Dua / Alkış (Anlambilimsel Bir İnceleme)

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **219** sayfalık kısmına ilişkin, **24/06/2015** tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25.06.2015 imza

Adı Soyadı: Mustafa AĞCA
Öğrenci No: N12126420
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Bülent GÜL

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/06/2015

Tez Başlığı / Konusu: Eski Uygur Türkçesinde Dua / Alkış (Anlambilimsel Bir İnceleme)

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.06.2015 imza

Adı Soyadı: Mustafa AĞCA
Öğrenci No: N12126420
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Bülent GÜL

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Mustafa AĞCA
Doğum Yeri ve Tarihi : Gökpınar, 05.05.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Pamukkale Üniversitesi, Araştırma Görevlisi (2012-2013), Hacettepe Üniversitesi, Araştırma Görevlisi (2013-...)

İletişim

E-posta adresi : mustafagca42@gmail.com

Tarih : 17.06.2015